

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

CHP TEFTİŞ RAPORLARINA GÖRE SIVAS 1923-1950

Yüksek Lisans Tezi

Nedim YILMAZ

Sivas
Temmuz 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

CHP TEFTİŞ RAPORLARINA GÖRE SİVAS 1923-1950

Yüksek Lisans Tezi

Nedim YILMAZ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YANARDAĞ

Sivas
Temmuz 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Tarih Ana Bilim Dalı
Tezin Başlığı : CHP Teftiş Raporlarına Göre Sivas 1923-1950
Savunma Tarihi : 11.07.2019
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YANARDAĞ

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YANARDAĞ

Üye : Prof. Dr. Hasan YÜKSEL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Erhan YOSKA

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Nedim YILMAZ tarafından hazırlanan CHP Teftiş Raporlarına Göre Sivas
1923-1950 başlıklı tez, kabul edilmiştir. ..../..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

.19./07./2019

Nedim YILMAZ

ÖNSÖZ

1923 yılında kurulan ve 1946 yılında DP'nin kuruluşuna kadar Türkiye siyasi hayatında tek başına söz sahibi olan CHP, iktidarını 1950 yılına kadar sürdürmüştür. CHP, kurulduktan hemen sonra ülke genelinde örgütlenmeye başlamıştır. Ancak ilk yıllarda asayişsizlik ve ekonomik vesaire birçok sıkıntı olduğu için ülke genelindeki örgütlenmesinde bir takım sıkıntılar yaşayan parti, yavaş yavaş da olsa örgütlenmesini sürdürmeye devam etmiştir.

CHP, kurumsallaştığı 1930'lu yıllarda doğu bölgeleri hariç ülkenin hemen hemen her yerinde örgütlenmiş durumdaydı. Parti taşradaki teşkilatlarının durumlarını ve çalışmalarını kontrol altına almak için, onları sıkı bir şekilde denetlemek üzere bu bölgelere mebuslardan seçilen müfettişler atamıştır. Taşradaki örgüt yapısının denetlenmesi için görevlendirilen müfettişler, kendilerine verilen talimatlara uyarak, yaptıkları denetimler sonunda hazırladıkları raporları Parti Genel Merkezi'ne göndermişlerdir. Hazırlanan raporlar bölgedeki parti teşkilatlarının durumları, çalışmaları ve halkla olan ilişkileri açısından ayrı bir önem arz etmiştir.

CHP'nin örgüt yapısını ve ülke genelindeki örgütlenmesini anlatan birçok mevcut çalışmalar bulunmaktadır. Önemi hiçbir şekilde yadsınamayacak olan bu çalışmaların CHP'nin örgüt yapısının incelenmesinde sağladığı katkılar inkâr edilemez. Ancak daha da özele inildiğinde CHP'nin taşra yapısını inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Yapılan çalışma ile CHP'nin taşradaki örgütlenmesi hakkında bir takım veriler sunmaya çalıştık.

CHP Teftiş Raporlarından hareketle Sivas ilinin 1923-1950 yılları arasındaki siyasi, idari, kültürel ve sosyal yapısını anlatmayı hedefleyen bu çalışma, genelde Cumhuriyet tarihinin özelde de Sivas ilinin tarihini açıklaması bakımından ve sonraki yapılacak olan çalışmalara faydalı olabilmesi arzusuyla hazırlanmıştır.

Bu konuyu çalışmam için beni yönlendiren Sayın Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL'e, çalışmamda gerekli hassasiyeti göstermem için fikirleriyle beni her zaman uyaran ve aydınlatan, yine kendisinden ilim adına çok şey öğrendiğim danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YANARDAĞ'a, son olarak desteğini üzerimden hiç esirgemeyen başta ablam olmak üzere aileme minnet ve şükranlarımı sunarım...

Nedim YILMAZ

Sivas 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
MİLLİ MÜCADELENİN ÖRGÜTLENMESİNDEN CHP’NİN KURULUŞUNA GİDEN SÜREÇ	5
1.1. Milli Mücadelenin Örgütlenmesi ve Mustafa Kemal Paşa	5
1.2. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin Toplanması	15
1.3. TBMM’nin Açılışı, İlk Faaliyetleri ve Gruplar	18
1.3.1. TBMM’nin Açılışı ve İlk Hükümetin Kuruluşu	18
1.3.2. TBMM’nin İlk Faaliyetleri	25
1.3.3. TBMM’de Gruplar	28
1.3.3.1. Birinci ve İkinci Grup	29
1.4. Milli Mücadelenin Sona Ermesi ve CHP’nin Kurulması	38
1.4.1. Milli Mücadelenin Sona Ermesi	38
1.4.2. CHP’nin Kurulması ve Cumhuriyet’in İlanı	41
1.5. CHP’nin İlk Programı	45
İKİNCİ BÖLÜM	49
CHP’NİN GENEL ÖRGÜTLENMESİ	49
2.1. Parti Genel Merkezinin Yapısı	58
2.1.1. Umumi Reis/ Genel Başkan	58
2.1.2. Umumi Riyaset Divanı/ Genel Başkanlık Kurulu ve Parti Divanı/ Parti Meclisi.....	60
2.1.3. Umumi Heyeti İdare/ Genel Yönetim Kurulu	64
2.1.4. Büyük Kongre/ Büyük Kurultay	68
2.1.4.1. Dilek Sistemi	71
2.2. Partinin Taşra’da Örgütlenmesi	73

2.2.1. Köy ve Mahalle/Ocak Örgütlenmesi	73
2.2.2. Nahiye/Bucak Örgütlenmesi	76
2.2.3. Kaza/İlçe Örgütlenmesi.....	77
2.2.4. Vilayet/ İl Örgütlenmesi.....	79
2.3. Mutemetlik.....	82
2.4. Parti Müfettişliği	85
2.5. CHP'nin Yan Kuruluşları	107
2.5.1. Halkevleri ve Halkodaları	107
2.5.2. Diğer Kuruluşlar	110
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	113
CHP'NİN SİVAS'TA ÖRGÜTLENMESİ VE TEFTİŞ RAPORLARINA	
GÖRE SİVAS (1923-1950).....	113
3.1. CHP'nin Sivas'ta Örgütlenmesi (1923-1950)	113
3.1.1. Atatürk Dönemi (1923-1938).....	113
3.1.2. İnönü Dönemi (1938-1950).....	122
3.1.2.1. 1938-1946 Dönemi.....	122
3.1.2.2. 1946-1950 Dönemi.....	129
3.2. CHP Teftiş Raporlarına Göre Sivas (1923-1950).....	142
3.2.1. Sivas İl ve Merkez İlçe	143
3.2.1.1. Parti Yönetim Kurulları	143
3.2.1.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller.....	149
3.2.2. Yıldızeli İlçesi	155
3.2.2.1. Parti Yönetim Kurulları	155
3.2.2.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller.....	159
3.2.3. Hafik İlçesi	161
3.2.3.1. Parti Yönetim Kurulları	161
3.2.3.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller.....	163
3.2.4. Koyulhisar İlçesi.....	165
3.2.4.1. Parti Yönetim Kurulları	165
3.2.4.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller.....	169
3.2.5. Suşehri İlçesi	170
3.2.5.1. Parti Yönetim Kurulları	170

3.2.5.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller	175
3.2.6. Zara İlçesi	177
3.2.6.1. Parti Yönetim Kurulları	177
3.2.6.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller	180
3.2.7. Divriği İlçesi	182
3.2.7.1. Parti Yönetim Kurulları	182
3.2.7.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller	186
3.2.8. Kangal İlçesi	188
3.2.8.1. Parti Yönetim Kurulları	188
3.2.8.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller	192
3.2.9. Şarkışla İlçesi	193
3.2.9.1. Parti Yönetim Kurulları	193
3.2.9.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller	197
3.2.10. Gürün İlçesi	199
3.2.10.1. Parti Yönetim Kurulları	199
3.2.10.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller	203
SONUÇ	205
KAYNAKÇA	211
EKLER	223
Ek 1. Parti Müfettişlerinin Teftiş Raporlarında Uyacakları Hususlar	223
Ek:2. Teftiş Bölgelerinin 25'e Ayrılması, Bölgelere Dâhil Olan İller ve Seçilen Müfettişlerin İsimleri (1 Eylül 1940).	225
Ek 3. Teftiş Bölgelerinin 27'ye Ayrılması, Bölgelere Dâhil Olan İller ve Seçilen Müfettişlerin İsimleri (16 Eylül 1946).	227
Ek 4. Bölge Müfettişi Seçilenlere Gönderilen Talimatname (24 Ağustos 1940).	229
Ek 5. 1940 Yılı Sivas İl ve İlçeleri Parti Yönetim Kurullarına Seçilenler	231
ÖZ GEÇMİŞ	233

KISALTMALAR

Age.	: Adı geçen eser
Agm.	: Adı geçen makale
Agt.	: Adı geçen tez
A-RMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
A-RMGG	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
İTF	: İttihat ve Terakki Fırkası
MHC	: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
s.	: Sayfa
S	: Sayı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM GCZ.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
T.B.M.M. Z.C.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
vs.	: Vesaire

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Dilek sistemi çerçevesinde yapılan isteklerin çoğunluk itibari ile dağılımı	72
Tablo 2. Nüfusun ve partili sayısının ilçelere göre dağılımı	118

ÖZET

1923-1950 yılları arasında CHP Teftiş Raporlarına Göre Sivas ilinin incelendiği bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde ortaya çıkan dağınık örgütlenmelerin müdafa-i hukuk cemiyetlerinin Sivas Kongresi ile nasıl birleştirilip bütünleştirildiği, Mustafa Kemal Paşa'nın rolü, son Osmanlı Meclisi Mebusan'ın toplanması, İstanbul'un işgali, TBMM'nin açılması, meclisteki siyasi görüş ayrılıklarından kaynaklanan gruplaşmalar ve Milli Mücadele'nin askeri safhasının sona ermesinden sonra CHP'nin kuruluşuna giden süreç incelenmiştir. Milli Mücadele sırasındaki çeşitli görüş ayrılıklarının, ortaya çıkan Birinci ve İkinci gruplardan birincisinin CHP'nin temelini oluşturduğu görülmüştür. Milli Mücadele'nin örgütlenmesi sırasında toplanan Sivas Kongresinin CHP'nin ilk kongresi olduğu CHP'nin kendisi tarafından ortaya konulmuş ve CHP'nin kuruluşunun alt yapısı incelenmiştir.

İkinci bölüm CHP'nin Genel Örgütlenmesi başlığı altında incelenmiştir. İncelenen başlık altında nizamnamelerdeki değişikliklerden bahsedilmesi yanında demokrasi gereği çok partili hayata geçiş denemelerinin CHP'yi nasıl etkilediği belirtilmiştir. Ardından CHP'nin nizamnamelerine göre hiyerarşik bir sıra izlenerek merkez ve taşra örgütlerinin yapılarının her dönemde nasıl şekillendiği yansıtılmak istenmiştir. Yine ayrı başlıklar altında incelenen mutemetlik ve parti müfettişliği hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Bundan başka CHP'nin yan kuruluşlarıyla olan ilgisinden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölüm ise CHP'nin Sivas'ta Örgütlenmesi ve Teftiş Raporlarına Göre Sivas (1923-1950) başlığı altında incelenmiştir. İlk olarak Atatürk ve İnönü dönemlerinde CHP'nin Sivas ilindeki örgütlenmesine dair bilgiler verilmiştir. Daha sonra teftiş raporları temele alınarak Sivas ili ve ilçelerinin parti yönetim kurulu çalışmaları, halkevleri ve halkodaları ve parti dışındaki çeşitli teşekküller incelenerek yansıtılmıştır.

CHP'nin örgütlenme yapısı hakkında önemli bilgiler veren çalışmada Sivas ilinin siyasi, sosyal, idari ve kültürel yapısı vesaire birçok unsur yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivas, C.H.P, Cumhuriyet Halk Partisi, Teftiş, Müfettiş.

ABSTRACT

According to the CHP inspection reports between the years of 1923-1950, this study consists of three main sections.

The first part, of the scattered organizations emerged in the defense of the law associations converged with the Sivas congress how, role of Mustafa Kemal Pasha, the last Ottoman Parliament gathering, the occupation of İstanbul, the opening of the parliament, the political struggle in the parliamentary differences arising from the groupings and the national struggle resulting from the differences the process leading to the establishment of the CHP was examined. It was seen that the differencess of opinion during the national struggle and the first of the first and second groups farmed the basis of CHP. During the organization of the national struggle, the Sivas congress examined the infrastructure of the foundation of the CHP.

The second chapter is examined under the little of CHP's general organization in addition to mentioning the regulations under the title examined, it is started how the transition to multiparty life due to democracy affects CHP. Then, according to the regulations of the CHP, on hierarchical order was followed to reflect how the structures of central and provincial organizations were shaped in each period. In addition extensive information given about the trusteeship and party inspectorate examined under seperate headings. Furthermore, it is mentioned about the interest of CHP with its subsidiaries.

The third section is examined under to the title of Sivas 1923-1950 according to the reports of the organization of the CHP in Sivas and the inspection reports. Firstly information was given about the organization of CHP in Sivas during Atatürk and İnönü periods. Then, bused on the insepction reports, the activities of the party board of the Sivas province and its districts, public houses and public chambers and various organizations other than the party were examined and reflected.

In the study which gives important information about the CHP's organizational structure, the political, social, administrative and cultural structure of Sivas province and many other factors have been tried to be reflected.

Keywords: Sivas, C.H.P, Republican People's Party, Inspection, Inspector.

GİRİŞ

Çalışmanın konusunu CHP Teftiş Raporlarına Göre Sivas 1923-1950 oluşturmaktadır. Buna göre mebuslardan seçilen müfettişlerin Sivas iline yönelik Genel Merkeze gönderdikleri teftiş raporları çerçevesinde ildeki parti teşkilatının örgütlenmesi, siyasi, sosyal, kültürel ve idari durumları yanında yöre halkıyla olan ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Böyle bir çalışmaya iten sebep, Cumhuriyet Dönemi Sivas ilindeki parti teşkilatlarının çalışmaları hakkında yeteri kadar fazla çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Sivas ili için yapılan çalışmalar genel olarak eğitim, göçler ve kültürel gibi birçok unsurların yanında belli bir dönem aralığını anlatan siyasi olaylar üzerinde olmuştur. Sivas ilinin siyasi hayatı hakkında bazı önemli çalışmalar yapılmış olsa da yapılan bu çalışmaların bazıları partilerin Sivas'taki örgütlenme durumları ve halkın siyasal katılımı yönünde olmuştur. Sivas ili için önem arz eden bu çalışmalarda örgütlenme, demokratikleşme ve çağdaşlaşma anlamında CHP'nin Sivas ili ile alakalı genel durumundan bahsedilmiştir¹. Yapılan bu çalışmalara göre daha da ayrıntıya inilerek parti teşkilatının çalışmaları, parti prensiplerinin yayılması, parti yönetim kurulu toplantıları, yapılan kongreler ve dilekler, partinin hükümetle ve kurumlarla olan ilişkisi yanında gençlik ve spor teşekküllerine karşı ilgileri hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Yine CHP'nin ülke genelindeki örgütlenmesine dair birçok çalışma hazırlanmış olsa da taşra örgütlenmesine dair pek fazla çalışmanın olmadığı görülmüştür.

CHP'nin taşradaki örgüt yapısının nasıl işlendiğini görmek amacıyla hazırlanan bu çalışmada;

- ✓ CHP Sivas teşkilatı çalışmalarının durumları nasıldır?
- ✓ Partinin hükümetle ve halkla olan ilişkisi hangi düzeydedir?
- ✓ Parti prensiplerinin yayılmasında yeteri kadar çalışılıyor mu?

---

¹ Serap Taşdemir, *Tek parti Döneminde Sivas'ta Siyasal Hayat (1923-1946)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014; Ahmet Lütfi ALPAN, *Türkiye'de Siyasi Katılım: Sivas Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2000; Kadir Akpınar, *Sivas'ta Siyasal Hayat (1923-1950)*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014.

- ✓ Parti prensiplerinin yayılmasında hangi yollardan istifade ediliyor?
- ✓ Parti yönetim kurullarında çalışanların aralarındaki ve yöre hakkıyla olan ilişkileri nasıl seyir etmiştir?
- ✓ Parti çalışmaları ilin ihtiyaçlarına karşılık verebiliyor mu? Bu konudaki ilgisi ne kadar olmuştur?

Bu soruların cevapları ilgili bölümlerde verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünün ana başlığını oluşturan Milli Mücadelenin Örgütlenmesinden CHP'nin Kuruluşuna Giden Süreç incelenirken, Milli Mücadele dönemini anlatan basılmış olan eserler ve anılardan faydalanılmıştır. Bunlardan ilki Mustafa Kemal Paşa'nın CHP'nin 15-27 Ekim 1927 tarihleri arasında toplanan İkinci Büyük Kongre'sinde okuduğu "Nutuk"tur. Ülkenin işgal edildiği günlerden başlayarak İstiklal Savaşı'nı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreci anlatan Nutuk, siyasi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihini anlatması açısından birinci elden kaynak niteliği taşımaktadır. Yine dönemin en önemli paşalarından biri olan Kazım Karabekir Paşa'nın beş ciltlik hatıralarından oluşan "İstiklal Harbimiz" adlı eserde Milli Mücadele dönemi hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Bu kaynakların yanında o döneme tanıklık eden Rauf Orbay ve Damar Arıkoğlu gibi kişilerin hatıratlarından faydalanılmıştır.

23 Nisan 1920 de TBMM'nin açılmasıyla birlikte ülkeyi ilgilendiren birçok konu TBMM'de görüşülmüş ve karara bağlanılmıştır. "TBMM Zabıt Cerideleri/Tutanakları", Milli Mücadele yıllarında görüşülen konuların karara bağlanmasındaki süreci ve TBMM'de ortaya çıkan farklı fikirlerin ve gruplaşmaların nasıl meydana geldiğini gösteren ve faydalanılan birincil kaynaklardandır. Tutanakların yanında yine TBMM'deki düşünce yapısını inceleyen Ahmet Demirel'in yazdığı "Birinci Mecliste Muhalefet", Fahri Çoker'in "Türk Parlamento Tarihi (1919-1923)" birinci cildi ve İhsan Güneş'in "Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)" adlı eserleri yararlanılan telif eserlerdendir.

Bu kaynakların dışında Milli Mücadele döneminden CHP'nin kuruluşuna kadar geçen süreci ayrıntılı olarak ele alan eserler de vardır; Zeki Çevik'in yazdığı "Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1923)" adlı eserinde Milli Mücadelenin nasıl örgütlendiği, örgütlenme aşamasında geçilen süreçler incelenerek A-RMHG'nun nasıl HF'na dönüştüğü anlatılmıştır. Yine

Sabahattin Selek'in "*Anadolu İhtilali*" adlı eserlerinde Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna kadar geçen evreyi ayrıntılı şekilde anlatarak bize ışık tutmuştur.

Milli Mücadelenin örgütlenmesinden CHP'nin kuruluşuna giden süreç hakkında daha başka birçok telif eser kullanılmış olup ilgili yerlerde dipnotlarda gösterilmiştir.

CHP'nin Genel Örgütlenmesi başlığı altında incelenen ikinci bölümde partinin kurulduktan sonra ülke çapındaki genel örgütlenmesi incelenmiştir. Bu bölümde çoğunlukla çeşitli telif eserlerden faydalanılmıştır. Tarık Zafer Tunaya'nın "*Türkiye Siyasi Partiler (1859-1952)*", Mete Tunçay'ın "*Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*", Hakkı Uyar'ın "*Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*" ve Mehmet Kabasakal'ın "*Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*" bunlardan bazılarıdır. Bu eserlerde CHP nizamnameleri incelenmiş, örgüt yapısının nasıl şekillendiği konusunda fikirler ileri sürülmüş, aynı zamanda ülkedeki örgütlenme yapısından bahsedilmiştir. Bununla birlikte birincil kaynak olan CHP Kurultayları tarafından hazırlanan tüzükler ve partinin ülke genelindeki örgüt yapısı hakkında bilgi veren dönemin gazeteleri kullanılan diğer kaynaklardır.

Üçüncü bölümde birinci elden kaynak olarak CHP'nin Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki² şimdiye kadar fazla kullanılmamış olan CHP Sivas ili müfettişlerinin sunduğu teftiş raporları ve bu raporlara katkı sağladığını düşünülen CHP Sivas İl Başkanlığı tarafından hazırlanan altı aylık çalışma raporlarından yararlanılmıştır. Yılın belli dönemlerinde müfettişlerden istenilen teftiş raporları ve CHP İl Başkanlığı'na hazırlanan çalışma raporları CHP tarihi ve Sivas tarihini anlatması açısından değerli bilgiler taşımaktadır.

Ana kaynak niteliği taşıyan bu belgeler haricinde bazı basılı eserlerin yanında makaleler, yüksek lisans tezleri ve gazetelerden de yararlanılmıştır. "*Sivas, Kızılırmak*" ve Kızılırmak gazetesinin devamı olan "*Ülke*" gazeteleri yerel gazeteler olup çalışmada yararlanılmıştır.

---

² Belgelerin elde edildiği dönemde henüz Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı adını almamış, sistemde değişiklik yapılmamış olup o günkü adı olan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi adı kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan bütün eserler ve kaynaklar bilimsel kriterlere uygun şekilde kullanılmış olup dipnot ve kaynakçada gösterilmiştir. Ayrıca CHP'nin kuruluş dönemi anlatılırken partinin kendi ifadesine uygun olarak HF ifadesi kullanılmış, başına Cumhuriyet kelimesi eklendikten sonra CHF şeklinde ifade edilmiştir. 1935 kurultayından sonra ise CHP ifadesi kullanıldığı için kronolojiye uygun olarak bu tarihten sonrası anlatılırken CHP ifadesi kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELENİN ÖRGÜTLENMESİNDEN CHP'NİN KURULUŞUNA GİDEN SÜREÇ

1.1. Milli Mücadelenin Örgütlenmesi ve Mustafa Kemal Paşa

Cumhuriyet Halk Partisi'nin tarihsel temelleri, Kurtuluş Savaşı'nda ortaya çıkmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleriyle 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzaladıktan sonra işgal altına düşmüş, resmi olarak Osmanlı Devleti görünüşte varsa da fiilen varlığını yitirmiştir. Mondros Mütarekesi'nin maddeleri özellikle de 7. madde savaş sırasında yapılmış olan Anadolu'yu paylaşım planlarını yürürlüğe sokmak için zemin hazırlamıştır³.

Mütareke imzalandıktan sonra birkaç ay içinde Anadolu'nun büyük bir kısmı işgal altına düşmüştür. Bu işgallere karşı Anadolu'da yer yer direniş hareketleri başlamıştır. Yerel olarak başlayan bu direniş hareketlerine veya örgütlenmesine Kuva-yı Milliye denmiştir. İşgallere karşı dağınık ve yerel olarak başlayan örgütlenmeler 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi ile Anadolu'yu kapsayacak şekilde ulusal bir niteliğe bürünmeye başlamıştır. Zira Havza Genelgesi (28 Mayıs 1919) ve Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919) yerel direniş hareketlerini sistematik toplu bir hale getirmek yolunda önemli adımlar olmuştur.

Havza Genelgesi (28 Mayıs 1919) ile işgallere karşı halkın mitingler yapması istenirken⁴ amaç halkın işgallere karşı bilincini yükseltmek ve toplu bir tepki haline dönüştürmektir. Ardından yayınlanan Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919), Selek'in deyişiyle bu ihtilal bildirisi⁵ Anadolu İhtilali'nin başladığını göstermektedir. Genelge, 21-22 Haziran 1919 tarihlerinde, tüm sivil ve askerî makamlara bildirilmiştir. Genelgede yer alan "*Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı*

³İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1923-1945)*, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.Baskı, Ankara 2000, s.12.

⁴Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara 2007, s.16.

⁵Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Örgün Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul 1981, s.258.

kurtaracaktır”⁶ ifadesi Milli Mücadele’nin yöntemini belirlemiştir. Yani artık halk padişahın dahi yardımı olmadan kendi geleceğini kendisi kurtarmak üzere harekete geçecektir.

Anadolu’nun çeşitli yerlerinde başlayan bölgesel örgütlenmeler değişik isimlere sahip olsa da⁷ genel olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında toplanmıştır. Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919)’nin yayınlandığı sırada Milli Mücadele’nin bir başka lideri Kazım Karabekir Paşa’nın girişimleriyle⁸ Doğu Anadolu’da büyük bir yerel kongre örgütlenmiş ve toplanmıştır (Erzurum Kongresi, 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919). Bu kongre Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ve Kars Milli İslam Şurası’nın çabalarıyla toplanmıştır⁹. Erzurum Kongresi’ne katılan Mustafa Kemal Paşa, kongre başkanlığına getirilmiştir¹⁰. Erzurum Kongresi toplanmadan önce Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a geldikten sonraki faaliyetlerinden rahatsız olan İstanbul hükümeti ve İtilaf Devletlerinin de isteğiyle Mustafa Kemal Paşa 23 Haziran 1919’da müfettişlik görevinden azledilmiştir¹¹. Daha sonra kendisi askerlik mesleğinden de istifa etmiştir¹². Mustafa Kemal Paşa, bu süreci şöyle anlatmaktadır; *“Harbiye Nezareti, İstanbul’a gel diyor, Padişah,— evvela tebdil hava al, Anadolu’da bir yerde otur, fakat hiçbir işe karışma - diye başladı. Nihayet ikisi birlikte – behemehal gelmelisin!- dedi. –Gelemem!- dedim. Nihayet 8/9 Temmuz 1919 gecesi sarayla açılan bir telgrafbaşı muharebesi esnasında birdenbire perde kapandı ve 8 Hazirandan 8 Temmuz kadar bir aydır devam eden oyun hitama erdi. İstanbul,*

⁶Kemal Atatürk, *age.*, s.21; Salim Özcan, “Amasya Genelgesi’nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, s.76.

⁷5 Kasım 1918’de kurulan Kars Milli İslam Şurası, Mondros Mütarekesinin uygulanmasına karşı kurulan ilk Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’dir. Daha sonra İzmir Müdafaa-i Hukuki Osmaniye Cemiyeti, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti, Milli Kongre Cemiyeti, Karakol Cemiyeti, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Heyet-i Osmaniyesi ve Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Mondros Mütarekesine karşı kurulmuş cemiyetlerdir. İsrail Kurtcephe ve Aydın Beden, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Dinamik Akademi, 1. Baskı, Ankara 2011, s.161-169.

⁸Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt:1, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s.155.

⁹Anadolu’da ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası, *Ulusal Kongreler*, Cilt:1, Ankara 1993, s.25; Durmuş Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, Atatürk Araştırma Merkezi, 10. Baskı, Ankara 2011, s.170.

¹⁰Kazım Karabekir, *age.*, C.1, s.242.

¹¹Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey’in 23.06.1919 tarihli şifreli genelgesinde Mustafa Kemal Paşa’nın İngiliz Olağanüstü Temsilicisi’nin istek ve ısrarıyla görevden alındığı bildirilmiştir. Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1920)*, Cilt:1, Onuncu Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s.36; M. Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.149.

¹²Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cilt:1, Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s.484; M.Tayyip Gökbilgin, *age.*, s.153.

benim, o dakika resmi memuriyetime hitam vermiş oldu. Ben de aynı dakikada 8/9 Temmuz 1919 gecesi saat 10.50'de sonrada Harbiye Nezareti'ne, saat 11.00 sonrada padişaha vazifei memuremle beraber silki askeriden istifamı müş'ir telgrafları vermiş oldum"¹³. Böylece hiçbir yetkisi kalmayan Mustafa Kemal Paşa, sivil bir vatandaş olarak, Kazım Karabekir Paşa'nın da yardımlarıyla Erzurum Kongresi'ne delege olarak katılmıştır¹⁴.

Erzurum Kongresi (23 Temmuz- 7 Ağustos 1919), yerel bir kongre olmakla birlikte ulusal mücadelenin örgütlenmesinde bir başka adım olmuştur. Kongrede bölgenin tüm cemiyetleri “Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adıyla birleştirilirken, aldığı kararlar ise ulusal niteliktedir¹⁵.

Erzurum Kongresi sona erdikten kısa bir süre sonra Sivas'ta toplanacak kongre için Mustafa Kemal Paşa, Sivas'a doğru yola çıkmıştır. Amasya Genelgesi'nin 5. maddesi¹⁶ gereğince Sivas'ta toplanan ulusal kongrede Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin daha önce gerçekleşen kısmi birleşimi, Sivas Kongresi'nde (4-11 Eylül 1919) genel bir hal almış ve tüm yurttaki cemiyetler “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında birleştirilmiştir¹⁷. Böylece Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini birleştiren A-RMHC artık ulusal hareketin merkezi haline gelmiştir.

4-11 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan kongre pek çok açıdan önemlidir¹⁸. Kongre kararları Mustafa Kemal Paşa'nın çabalarıyla sistematik bir hale getirildiği gibi, yeni bir devletin kuruluşuna doğru bir adım atma anlamında önem taşımaktadır.

¹³ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.47.

¹⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten ayrılması Erzurum'da birçok tepkiye sebep olmuştur. Hatta Erzurumlular Müdafaa-i Hukuk Reisi Hoca Raif ve Azadan Necati Bey vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye gelmesi bizim için iyi mi, fena mı? Olacağına karar veremediklerini, son sözün ise Kazım Karabekir Paşa'da olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Kazım Karabekir Paşa, “Mustafa Kemal Paşa kongreye yalnız delege olarak değil, başkan dahi yapılmalıdır...” diyerek meseleyi halletmiştir. Kazım Karabekir, *age.*, C.1, s.225-226.

¹⁵ Erzurum Kongresi kararları için bkz. Kazım Karabekir, *age.*, C.1, s.286-289; Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s.51-53; Erzurum Kongresi'nin asıl metni ve günümüz Türkçesi için bkz. *Milli Egemenlik Belgeleri*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, Derleyen: Sefer Yazıcı, TBMM Basımevi, Ağustos 2015, s.15-25.

¹⁶ 5. Maddede Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yeri olan Sivas'ta hemen millî bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.31.

¹⁷ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.Baskı, Ankara 1999, s.115; Recep Toparlı, *Sivas Kongresi'nin Tutanakları*, Sivas 2010, s.113.

¹⁸ Sivas Kongresi'nin 8 Eylül 1919 günkü toplantısında Amerikan güdümünü (mandasını) konu alan tartışmalar başlamıştır. Bekir Sami Bey, Halide Edip ve Kara Vasıf Bey Amerikan mandasını kabul etmenin daha yararlı olacağı görüşünde idiler. Bu kişilerden başka Amerikan mandasını kabul edenler, İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami, Ahmet Nuri, Osman Nuri ve Rauf Beylerdir. Amerikan mandasına açık seçik karşı çıkan yalnızca Raif Efendi olmuştur. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C.1, s.546-547.

Çünkü kongrede kurulan Heyet-i Temsiliye süreç içinde adeta bir hükümet gibi davranmıştır¹⁹. Sivas Kongresi, Halk Fırkası'nın kuruluşuna gitme yolunda ilk adım olarak görüldüğü için CHF'nin ilk kongresi sayılmıştır²⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'nden önce askerlikten istifa etmiş bir sivil olarak kongreye katılması liderliğinin belirginleşmesi anlamına geldiği gibi, Sivas Kongresi'nde kongre başkanlığına seçilmesi liderliği yolunda önemli bir aşamayı daha geçtiğini göstermiştir²¹. Kongre Beyannâmesi'yle ulusal egemenlik ve bağımsızlık esasları ilan edilmiştir²².

A-RMHC'nin kuruluş bildirisi 11 Eylül 1919 tarihinde Sivas Valiliği'ne sunulmuştur²³. Cemiyetin programı bildiride ana hatlarıyla belirtilmiştir²⁴. Bildiriye göre Heyet-i Temsiliye'nin bazı önemli görev ve yetkileri şunlardır; Alınan kararlar Heyet-i Temsiliye tarafından uygulanacaktır. Heyeti Temsiliye ağırlığını koyarak seçimleri yaptırabilecektir. Mebusan Meclisi'nin toplanmasını sağlayacak ve en önemlisi de vatanın bütünlüğünü korumak için gerekli olan bütün önlemleri alabilecektir²⁵.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'ya geçtiği andan itibaren yaptığı faaliyetlerden rahatsız olan İstanbul Hükümeti, onu tutuklatmak için gizli emir vermiştir. Bu konuda Harput Valisi Ali Galip Bey'e kongreyi basma ve orada bulunanları tutuklama görevi verilmiştir²⁶. Kongre toplandığı sırada Ali Galip Bey, verilen emri yerine getirmek için harekete geçmiş, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın

¹⁹12 Eylül 1919'da göreve başlayan Heyet-i Temsiliye, TBMM'nin kuruluşuna kadar geçici hükümet olarak ulusal kurtuluş hareketinin yürütülmesi ve yeni bir Türk devletinin kurulmasında ağır sorumluluklar yüklenmiş ve 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla tarihi görevini başarı ile tamamlamıştır. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (1919-1923)*, Cilt:1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s.21.

²⁰*Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1927, s.1; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye' de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul 1952, s.568; Ali Kuzu, *Atatürk ve CHP'nin Saklı Tarihi*, Parola Yayınları, İstanbul 2014, s.17.

²¹Uluğ İğdemir, *age.*, s.2; Recep Toparlı, *age.*, s.5.

²²Sivas Kongresi Beyannamesi için bkz. Recep Toparlı, *age.*, s.111-113; Uluğ İğdemir, *age.*, s.113-115; *Milli Egemenlik Belgeleri*, s.26-27; Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, Birinci Cilt, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001, s.188-190.

²³Faik Reşit Unat, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşuna Ait Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, Cilt: I, Sayı:1, Haziran 1941, s.5-9.

²⁴A-RMHC Beyannamesi için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kuruluşu 1923-1931*, Tarih Vakfı Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2005, s.349-355; Faik Resit Unat, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşuna Ait Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, Cilt: III, Sayı:15, Mayıs 1949, s. 164-167.

²⁵Zeki Çevik, *Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002, s.232-233.

²⁶Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.127-129.

aldığı önlemler sayesinde başarılı olamamıştır²⁷. Bu olayın ardından Mustafa Kemal Paşa, bu emirden sanki padişahın haberi yokmuş gibi bir yol izleyerek, İstanbul Hükümeti'ne karşı harekete geçmiştir²⁸. Zira Milli Mücadele henüz örgütlenme safhasında olduğu için padişahı hedef almak bu örgütlenmeye zarar verebilirdi.

Hükümetin kongreyi basma teşebbüsünden sonra padişahın haberi yokmuş gibi artık gerçeklerin doğrudan doğruya padişaha arz edilmesi gerektiği şeklinde bir tutum ve tavır belirlenmiştir. Bu nedenle 11 Eylül'de padişaha çekilmek üzere bir telgraf hazırlanmıştır. Telgrafta hükümetin silah zoruyla kongreyi basma yoluna giderek Müslümanlar arasında kan dökülmesine sebep olacağı, Kürdistan'ı ayaklandırmak suretiyle vatanı parçalamak planını para karşılığında yüklenmiş olduklarının belgelerle açığa çıktığı ve bu teşebbüse ön ayak olan hükümetin cezalandırılması gerektiği yazılmıştır. Ayrıca İstanbul Hükümetine milletin güveni kalmadığı ve yeni bir hükümet kuruluncaya kadar İstanbul Hükümeti ile ilişkinin kesileceği vurgulanmıştır. İşte bu telgrafın bütün kolordular tarafından aynı anda İstanbul'a çekilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Bütün kolordular kararlaştırıldığı şekilde aynı anda padişaha telgraf çekmişlerdir. Fakat İstanbul ile haberleşme sağlanılamamış, sadrazam sanki ortadan kaybolmuş gibi telgraflara cevap vermemiştir²⁹.

Bunun üzerine 11/12 Eylül gecesi Genel Kongre Heyeti tarafından hazırlanan bir başka telgraf Damat Ferit Paşa'ya gönderilmiştir. Bu telgrafta vatan ve milletin haklarının ayaklar altına alındığına, padişah hazretlerinin şeref ve haysiyetlerinin çiğnendiğine, milletin padişahından başka kimseye güveni kalmadığına, bu bakımdan milletin isteklerinin sadece padişaha iletebileceğine, artık padişah ile millet arasına engel koyulmasına bir saat daha devam edilirse İstanbul ile her türlü

---

²⁷ Ali Galip Olayı hakkında geniş bilgi için bkz. Cevdet R. Yularkıran, *Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Hatıraları*, 3.Baskı, Sivas 2009, s.42-47,53-66; Sevilay Özer, "Ali Galip Olayı", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Kasım 2017.

²⁸ Mustafa Kemal Paşa, Ali Galip Olayı sonrasında yapılacak olan teşebbüste açıktan açığa harekete geçmekten vazgeçmek o günün gereği olduğu için çeşitli hedeflere yönelmekten sakınarak bir noktada toplamanın ihtiyatlı bir davranış olduğunu, bu bakımdan hedef olarak yalnız Ferit Paşa Kabinesini tespit ettiklerini ve padişahın da Ferit Paşa kabinesinin padişahı olaylardan haberdar etmeyip aldatmakta olduğu tezini tuttuklarını söylemiştir. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.137.

²⁹ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.137-139.

iletişimin kesileceği belirtilerek İstanbul Hükümeti son kez uyarılmıştır³⁰. Ancak istenilen netice sağlanılamamıştır.

Kongrenin bu komployu padişaha şikâyet eden arızasını³¹ doğrudan saraya sunmasına İstanbul Hükümeti'nin engel olması üzerine, milletin meşruu bir hükümet başa geçinceye kadar merkezi hükümetle ilişkilerini ve her türlü posta ve telgraf bağlantısını tamamen kesme kararı uygulanmaya başlanmıştır³².

Anadolu'nun, İstanbul ile 12 Eylül tarihinde ilişkisi kesilmekle birlikte 13 Eylül'de seçim hazırlıklarının yapılması ve Meclis-i Mebusan'ın toplanması için bütün komutanlara, vilayetlere, müstakil sancaklara, belediyelere ve müdafaa-i hukuk cemiyeti merkez heyetlerine, Heyet-i Temsiliye tarafından bir telgraf gönderilmiştir³³.

Heyet-i Temsiliye başkanı Mustafa Kemal Paşa, kongre sona erdikten sonra Sivas'ta bulunan üyelerle 13-14 Eylül gecesi toplantı yapmış ve toplantıda Ferit Paşa hükümeti düşünceye kadar memleketi 'mercii'³⁴ siz bırakmamak için bir takım kararlar alınmıştır; Padişah hazretlerinin yüce adına ve yürürlükteki kanunlar çerçevesinde devlet işlerinin eskiden olduğu gibi yürütülmeye devam edileceği, devlet memurlarının kendilerine verilen görev ve yetkileri milletin davasına uygun bir şekilde yürütmekte mecbur olduğu, görevi sırasında veya istifa etmiş olan memurlar milli davaya ters düşecek faaliyetlerde bulunduğu takdirde

---

³⁰ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.139-140.

³¹ Yüksek bir makama sunulan dilekçe ya da bir durumu anlatan, küçükten büyüğe yazılan yazı. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 11. Baskı, Ankara 1993, s.49.

³² Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.141-142.

³³ 12 Eylül'de İstanbul Hükümeti ile her türlü bağlantı kesilmişti. Ferit Paşa hükümeti mebus seçimi için görünüşte bir emir vermişti. Ancak Anadolu'nun İstanbul'la bağlantısı kesilinceye kadar bu emir uygulanmamıştır. Bu bağlantının kesilmesi üzerine derhal seçim konusu üzerine eğilindi. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye Anadolu'nun her köşesine telgraf göndermiştir. Bu telgrafta belirtilen hususlar: 1) Seçim hazırlıklarının yürürlükteki kanunda yer alan en kısa zamanda yapıp tamamlanması için Belediyeler ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yoğun bir faaliyet içine girmelidir. 2) Sancaklardan çıkarılacak mebus sayısı oraların nüfus durumuna göre hemen tespit edilerek Heyet-i Temsiliye'ce şimdiden bildirilmelidir. 3) Seçim hazırlıkları yapılırken her hangi bir engelleme olacağına dair tedbirler almak ve seçimi bir an önce yapmaktır. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.142-143.

³⁴ Müracaat edilen, başvuru yer anlamındadır. Ferit Devellioğlu, *age.*, s.619; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yayınları, 25. Baskı, Ankara 2014, s.1184.

cezalandırılacağı ve İstanbul'da yeni bir hükümet kuruluncaya kadar haberleşme merkezinin Sivas Genel Kongre Temsil Heyeti olacağı şeklinde kararlar alınmıştır³⁵.

Bu kararlar milli teşkilat merkezlerine bildirildiği zaman bazı yerlerden itirazlar olmuştur. Bu itirazlara şu örnekler verilebilir; 14 Eylül 1919'da Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti "*kararların uygulanmasından önce, İstanbul hükümetine 48 saatlik bir süre verilmesinin uygun olacağını*" teklif etmiştir. Malatya'dan komutan İlyas Bey'in 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında "*Elazığ ili halkının, kongrenin maksadından haberdar oluncaya kadar hiç olmazsa az da olsa aydınlatılmalarına kadar bu hususun ertelenmesini*" istemiştir³⁶. Heyet-i Temsiliye'nin başvurma yerinin Sivas oluşuna tepki gösteren Servet, İzzet ve Zeki Beylerin görüşlerini benimseyen 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'da bu teşebbüsü doğru bulmamıştır³⁷.

Bu süre zarfında bazı illerde sorunlar çıkmıştır. Çıkan sorunlar nedeniyle Heyet-i Temsiliye tarafından bu illerde görev alan valiler değiştirilmiştir. Örneğin, Ankara'daki 20. Kolordu Komutanlığına Ali Fuat Paşa'nın yerine Kiraz Hamdi Paşa getirilmiştir. Eskişehir'e kadar gelen Hamdi Paşa, gerek Ali Fuat Paşa'nın Eskişehir'in doğusuna geçmeme kararı, gerekse 16 Eylül'de Sivas'tan Heyet-i Temsiliye'nin uyarısı sonucunda İstanbul'a geri dönmek zorunda kalmıştır. Konya'da 12. Kolordu Komutanlığına atanan Sait Paşa da göreve başlamasına rağmen, çıkan sorunlardan ötürü Heyet-i Temsiliye'nin baskısıyla İstanbul'a geri gönderilmiştir³⁸.

Bu gelişmeler gerçekleştiği sırada Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'la ilişkinin kesilmesi üzerine, yapılan işin padişaha karşı olmadığını göstermek amacıyla taktiksel olarak Heyet-i Temsiliye adına bir ariza hazırlayıp

---

³⁵ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.143-145; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt:2, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s.543-544.

³⁶ Gelen tepkiler hakkında geniş bilgi için bkz. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.145-148, Zeki Çevik, *age.*, s.236-237.

³⁷ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.147-148; Kazım Karabekir Paşa, Sivas Kongresi Heyet-i Temsiliyesinin kimler olduğunu, Erzurum Kongresi Heyet-i Temsiliyesine dair malumat verilmediğini görünce durumu Erzurum'daki arkadaşlarla görüşmek istemiştir. Hatta Trabzon'un da mütalaasını öğrenmek istiyordu. Bu bakımdan gerek Mustafa Kemal Paşa, gerek diğer beylerle telgraflaşp görüşlerini almıştır. Telgraflaşmalar için bkz. Kazım Karabekir, *age.*, C.2, s.544-584.

³⁸ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.159-170; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.293-294; Zeki Çevik, *age.*, s.238-239.

padişaha göndermiştir (14 Eylül 1919). Arızada padişaha bağlılık bildirildikten sonra memleketteki kötü gidişten Ferit Paşa hükümetinin sorumlu olduğu iddia edilmiştir³⁹.

Bunun üzerine Damat Ferit Paşa, 20 Eylül 1919'da padişahı millete bir bildiri yayınlaması için ikna etmiştir. Padişah bildiride devletin ve milletin haklarını korumada herkesin görevli olduğunu, millet arasında bölünme oluşturacak her türlü teşebbüsün devletin esas çıkarları ile uyuşmayacağını bildirmiştir. Padişah yakında haysiyetli bir barış yapılacağından ümitli olduğunu belirtmiştir⁴⁰. Fakat padişahın bu bildirisi Anadolu'da yeterince yayılmadığı için pek fazla etkisi olmamıştır. Ayrıca kabine içinde muhalefet ve sarsılmalar olduğu için, Padişah yavaş yavaş Damat Ferit Paşa hükümetinden ümidini kaybetmiştir⁴¹.

27/28 Eylül gecesi Sivas-İstanbul –Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa ile padişah ve İstanbul Hükümeti adına aracılık yapan Abdülkerim Paşa arasında sekiz buçuk saat süren telgraf konuşması yapılmıştır⁴². Bu görüşmede anlaşma sağlanan tek ortak nokta padişahın kişiliği ve otoritesi olmuştur. Anadolu ile İstanbul'un irtibatı 15 gündür kesik olduğu için Anadolu'daki gelişmelerden haberdar olunamamıştır. Ali Galip Olayı'nın baş aktörlerinden Dâhiliye Nazırı Adil Bey bile artık milli hareketle uzlaşma yanlısı olup düşüncesini padişaha söylemiştir. Padişah uzlaşma fikrini kabul ederek “es-sulhu seyyidül ahkam/ hükümetlerin efendisi barıştır” diyerek karşılık vermiştir⁴³.

Nihayet 2 Ekim 1919'da Damat Ferit Paşa hükümetinin istifasıyla birlikte yerine Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur⁴⁴. 3 Ekim 1919'dan itibaren İstanbul'da Ali Rıza Paşa hükümeti ile Anadolu'da Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, anlaşma şartlarını birbirlerine karşılıklı olarak bildirmeye başlamışlardır⁴⁵.

³⁹ Bu arızada, Aydın faciasını önleyememek, Paris Barış Konferansı'ndan Milli haysiyeti incitecek şekilde kovulmak, Milli Meclis için seçim yaptırmamak gibi birçok madde vardır. Geniş bilgi için bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt:3, Onuncu Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, Vesika:97a, s.998-1000; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.295-296; Zeki Çevik, *age.*, s.239-240.

⁴⁰ Kemal Atatürk, *age.* C.1, s. 156-157; Kazım Karabekir, *age.*, C.2, s.629-631; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.297-298; Zeki Çevik, a.g.e., s.240.

⁴¹ Şeyhülislam ve Dâhiliye Nazırı anlaşamıyorlardı. Ali Rıza Paşa (o sırada Damat Ferit Paşa Kabinesinde “Meclisi-i Vükela'ya memur” bakandı.) ve arkadaşları Damat Ferit Paşa'nın istifasını istediler. Çünkü Damat Ferit Paşa ve Kabinesinin nüfuzu ancak Bab-ı Ali'ye ve çevresine etki ediyordu. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.298; Zeki Çevik, *age.*, s.240.

⁴² Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.177; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.298-399.

⁴³ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara 1987, s.243; Zeki Çevik, *age.*, s.241; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.299-300.

⁴⁴ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.194.

⁴⁵ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.195-196.

Taraflar arasında istekler görüşülürken, gerek hükümet ve gerekse Heyet-i Temsiliye adına görüşmeleri sürdüren Mustafa Kemal Paşa birbirlerine karşı saygılı ve temkinli davranmaya dikkat etmişlerdir. Yapılan telgraf görüşmeleri ile anlaşma sağlanılmamıştır⁴⁶. Bunun üzerine, hükümet telgraf yazışmalarıyla bir uzlaşma ve anlaşmaya varılamayacağını kabul ederek Anadolu'ya bir heyet göndermeye karar vermiştir. Kabine toplantısında Anadolu'ya heyet gönderme bu teklifi yapan Bahriye Nazırı Salih Paşa bu iş için görevlendirilmiş ve buluşma yeri olarak da Amasya'da mutabık kalınmıştır(10 Ekim 1919)⁴⁷.

Salih Paşa ile başlayan Amasya Görüşmeleri 20 Ekim'de başlayıp, 22 Ekim'de son bulmuştur⁴⁸. Amasya Görüşmeleri ile İstanbul Hükümeti Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanımıştır.

Amasya Görüşmelerine göre Mebusan Meclisi'nin İstanbul dışında toplanması kararlaştırılmıştır⁴⁹. Ancak hükümet ve padişah Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanmamasını Anayasaya (Kanun-i Esasi) aykırı görmüştür⁵⁰. Bu ve diğer konuları görüşmek üzere Mustafa Kemal Paşa, ordunun görüşünü almayı uygun bulmuştur. Bu yüzden 29 Ekim'de 3., 12., 15. ve 20. Kolordu Komutanlarını Sivas'ta bir toplantıya çağırmıştır⁵¹. 16-29 Kasım 1919 tarihlerinde yapılmış olan toplantıda, Meclis-i Mebusan'ın toplanma yeri, Meclisin toplanmasından sonra Heyet-i Temsiliye'nin ve milli teşkilatın alacağı şekil ve çalışma yöntemi, Paris Barış Konferansı'nın Osmanlı hakkında müspet veya menfi bir karar vermesi durumunda izlenecek yol üzerinde konular tartışılmış⁵² ve karara bağlanmıştır.⁵³

⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.196-218,224-234.

⁴⁷ Kemal Atatürk, *age.*, c.1, s.161; Zeki Çevik, *age.* s.248.

⁴⁸ Üç gün süren bu görüşmeler sonunda, ikişer nüsha olmak üzere beş ayrı görüşme düzenlenmiştir. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.243. Bu görüşmeler için bkz. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.243-248; Kemal Atatürk, *age.*, C.3. Vesika: 159, s.1111-1113; Mehmet Kılıç, *Amasya Tamimi ve Protokolü*, Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s.102-119.

⁴⁹ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.249.

⁵⁰ Zeki Çevik, *age.*, s.255.

⁵¹ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.270-271; Sabahattin Selek, *Milli Mücadelede Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Cilt:1, Ağaoglu Yayınevi, İstanbul 1970, s.365; Kazım Karabekir Paşa, akşam saat 8'de Sivas'a varmıştır. Karabekir, *age.*, C.2, s.815; Heyet-i Temsiliye'den olan veya bu heyetten olmayıp da toplantıda bulunmaları yararlı görülen şahıslar ve komutanlar bu toplantıya katılmışlardır. Mustafa Kemal Paşa, ayrıca Edirne, Diyarbakır, Bursa ve Balıkesir'deki komutanlara da mesafenin uzaklığı sebebiyle kendilerini davet etmediğini ve alınan kararların bildirileceğini belirtmiştir. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.271.

⁵² Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.271; Toplantıda dört aykırı görüş vardı: Birinci görüşe göre Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışında toplanması uygun görülüyordu. İkinci görüşe göre başında Erzurum, Balıkesir, Trabzon ve bütün Karesi, Saruhan heyetlerinin bulunduğu İstanbul'da toplanma, Üçüncü

Alınan kararlar neticesinde çoğunluğun isteği olmuş⁵⁴ ve Meclis-i Mebusan'ın tehlikeli olmasına rağmen İstanbul'da toplanması kararlaştırılmıştır. Ancak bazı tedbirler de alınmıştır. Bütün mebusların durum hakkında aydınlatılarak teker teker görüşlerinin alınması, mebusların İstanbul'a gitmeden önce Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gibi yerlerde kısım kısım toplanarak gerek İstanbul, gerekse dışında alınması gereken tedbirlerin üzerinde görüşülmesi, cemiyetin teşkilatını süratle genişletmesi ve güçlendirmesi, bütün sivil ve idare amirlerinden her ihtimale karşı teşkilata bağlı kalacaklarına dair kendilerinden söz alınması gibi konular üzerinde kararlar alınmıştır⁵⁵.

Bunun dışında mebuslara bazı uyarılarda bulunulmuştur. Bu uyarılarda İstanbul'da toplanan Milli Meclis'in her zaman tehlikede olduğu hatırlatılmış ve milletin bağımsızlığını kurtarmaktan ibaret olan gayeyi en iyi şekilde savunulması istenmiştir. Meclisin İstanbul'da toplanması zorunluluğu karşısında ne gibi tedbirlerin alınması gerektiği mebuslara sorulmuştur. Hatta mebusların kendi aralarında grup kurup fikir alışverişinde bulunmaları için Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma ve Edirne toplanma merkezleri olarak belirtilmiştir⁵⁶.

Milli Meclis toplandığında Heyet-i Temsiliye İstanbul'dan gelecek telgrafları hızlı bir şekilde okunmalı ve karara bağlamalıydı. Ancak Heyet-i Temsiliye'nin karar alma yeri Sivas olduğu için, İstanbul'dan gelen telgraflar önce Ankara'ya gelmiş, sonra özet şeklinde Sivas'a gönderilmiştir. Bu bakımdan İstanbul ve Batı Anadolu ile haberleşmeler sekteye uğrayabilmiştir⁵⁷. Alınan haberlerin hızlı bir şekilde uygulanması için Mustafa Kemal Paşa 17 Aralık günü bir genelge ile Heyet-i

---

görüğe göre İstanbul yakınlarında (Bu görüş Trakya- Paşaeli'den gelmiştir.), Dördüncü görüşe göre bir kısım merkez heyetleri de Salih Paşa'nın şahsi görüşüne dayanarak hükümetin "olur" demesi halinde İstanbul dışında toplanmakta bir sakınca görmüyorlardı. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.272.

⁵³ Alınan kararlar için bkz. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.272-274; Kazım Karabekir, *age.*, C.2, s.833-835.

⁵⁴ Kazım Karabekir Paşa, Meclisin toplanacağı yer hakkında okuduğu dosyada, Sadrazam Müş'ir İzzet Paşa, Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa gibi kişilerin telgraflarında Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışında toplanmasını sakıncalı olarak gördüklerini belirtmiş ve kedisi de bu konuda onlarla hemfikir olmuştur. Kazım Karabekir, *age.*, C.2, s.819-823.

⁵⁵ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.272-273; Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2005, s.404-405; Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümetiyle ilişkiyi koparmamak amacıyla komutanlar ve Heyet-i Temsiliye ile bu kararları almıştır. Ama hükümetin olumlu adımlar atması bir türlü sağlanılamamıştır. Zeki Çevik, *age.*, s.256; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.313.

⁵⁶ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.274-277.

⁵⁷ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.318.

Temsiliye'nin İstanbul'a yakın bir yere taşınacağını bildirmiştir⁵⁸. Bundan 10 gün sonra, Heyet-i Temsili'ye 27 Aralık 1919 günü Ankara'ya ulaşmıştır ve Heyet-i Temsiliye bundan sonra Ankara'da çalışacağını her yere duyurmuştur⁵⁹.

1.2. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Toplanması

18 Aralık 1919'da yapılan mebus seçimlerini genel olarak Müdafaa-i Hukuk adayları kazanmıştır⁶⁰. Seçimler yapıldıktan bir hafta sonra Mustafa Kemal Paşa seçilen mebusları, izleyeceği politika hakkında bilgilendirmek için İstanbul'a gitmeden önce telgrafla Ankara'ya davet etmiştir (29 Aralık 1919)⁶¹. Ancak bu toplantı İstanbul Hükümeti tarafından engellenmek istenmiştir⁶².

Engellemelere rağmen mebuslar teker teker veya küçük gruplar halinde Ankara'ya gelip gitmişlerdir. Gelen mebuslara vatanın kurtuluşu ve bağımsızlığın kazanılması yolunda önemli adımların atılması gerektiği, bunun için Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden süzülüp gelmiş olan Misak-ı Milli'nin⁶³ kabul ettirilmesi ve A-RMHG'nun kurulmasının gerekli olduğu belirtilmiştir⁶⁴.

İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan ilk toplantısını 12 Ocak 1920'de yapmıştır⁶⁵. Ancak mebusların İstanbul'a gelmeleri çeşitli sebeplerle gecikmiş ve

⁵⁸ Kemal Atatürk, *age.*, C.3, Vesika:214, s.1167. Heyet-i Temsiliye'nin merkezinin Ankara'ya nakli daha önceden de söz konusu olmuş ve bu durum karşısında Kazım Karabekir Paşa, " Kuva-yı Milliye'yi temsil eden heyetin değil Ankara'ya, hatta Sivas'ın batısına bile geçmemesi gerektiğini, hatta bu durum karşısında teşkilatsız kalınacağını" söylemiştir. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.333; Kazım Karabekir, *age.*, C.2, s.736.

⁵⁹ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.332; Selek'in deyimiyle, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya yerleşmesi ile Anadolu ihtilali daha rasyonel çalışma imkanlarına kavuşmuş oluyordu. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.319.

⁶⁰ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.315; Zeki Çevik, *age.*, s.261; Akşin'e göre İstanbul'da yapılan seçimlerde A-RMHC'nin bir aday listesinin olmaması şaşkınlık oluşturmuştur. İstanbul seçimleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cilt:2, Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s.254-260; Anadolu ve İstanbul'da yapılan seçimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004, s.291-307.

⁶¹ Kemal Atatürk, *age.*, C.3, Vesika:214, s.1167.

⁶² Mustafa Kemal Paşa bu engellemeleri bazı mebusların çektiği telgraflarla anlamıştır. Bu telgraflar için bkz. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.337-338.; Daha sonra 1 Ocak 1920 tarihinde Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın gönderdiği telgrafla engellenenin nereden çıktığı açıkça görülmekte idi. Bu telgrafta Milli Meclisin bir an önce toplanmasının zaruri olduğu, bazı milletvekillerinin Ankara'ya davet edilmelerinin Meclisin derhal açılmasına engel olacağı belirtilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.339-340.

⁶³ Milli Ant, Milli Antlaşma, Kemal Atatürk, *age.*, s.247; Ulusal Ant.,İsmail Soysal, *age.*, C.1, s.15; Milli Yemin, Ahd-ı Milli Beyannamesi, Zeki Çevik, *age.*, s.265.

⁶⁴ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.358-360.

⁶⁵ Kazım Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922)*, Cilt:1, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s.85; Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.363; Rauf Orbay, *age.*, s.406; Zeki Çevik, *age.*, s.263.

çoğunluk ancak iki hafta sonra sağlanabilmiştir⁶⁶. İkinci toplantı 22 Ocak'ta yapılmıştır⁶⁷. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da toplanan meclisin er geç kapatılacağını tahmin ettiğinden ikinci toplantının yapıldığı 22 Ocak 1920 tarihinde bir telgraf ile Ankara, Erzurum, Konya ve Sivas'taki Kolordu Komutanlarının İngilizlerin İstanbul'da tecavüzlerini artırarak bazı nazırları ve mebusları, özellikle Rauf Bey'i tutuklama ihtimaline karşı, gerektiğinde bölgelerindeki yabancı subayları gözaltına almak için, hazırlıklı olmalarını istemiştir⁶⁸.

28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli Beyannamesi kabul edilmiştir⁶⁹. Misak-ı Milli, Erzurum ve Sivas Kongreleri tarafından kabul edilmiş esaslara göre Türkiye'nin kabul edebileceği barış şartlarını göstermesi bakımından önemlidir⁷⁰.

28 Ocak ve 1 Şubat tarihlerinde Rauf Bey tarafından gönderilen yazılarda, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis-i Mebusan başkanlığına seçilmesi adına bir takım görüşlerden sonra "*Biz pek büyük sakınca doğuracak olan bu konuyu ileri sürmekten vazgeçiyoruz*" denilmiştir⁷¹. 31 Ocak'ta yapılan Başkanlık Divanı seçimlerinde Reşat Hikmet Bey başkan seçilmiştir⁷². Bir hafta sonra Meclis üyeleri Misak-ı Milli'nin kabul edilmesinde gösterdikleri başarıyı A-RMHG'nun kurulmasında gösterememişlerdir. 7 Şubat'ta kurulan Grubun adı Felah-ı Vatan Grubu olmuştur⁷³. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın Misak-ı Milli dışında mebuslardan istemiş olduğu hiçbir şey gerçekleşmemiştir.

---

⁶⁶ Rauf Orbay, *age.*, s.410.

⁶⁷ Zeki Çevik, *age.*, s.263.

⁶⁸ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.372-373.

⁶⁹ Bu beyanname için bkz. Rauf Orbay, *age.*, s.427-428; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.325-326; Zeki Çevik, *age.*, s.266-267. 28 Ocak günü gizli toplantıda kabul edilen bu beyanname 17 Şubat 1920 günü açık oturumda Mebusan Meclisi'nde Edirne mebusu Şeref Bey tarafından bir sunuştan sonra okundu ve kısa bir görüşme sırasında Avrupa parlamentoları ile basına bildirilmek üzere oy birliğiyle kabul edildi. Rauf Orbay, *age.*, s.427; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.324; Zeki Çevik, *age.*, s.267.

⁷⁰ Zeki Çevik, *age.*, s.269.

⁷¹ Mebuslarla yapılan temaslardan çıkan netice sonucu Mustafa Kemal Paşa'nın her ihtimale karşı dışarıda Kuva-yı Milliye'nin başında kalması uygun görülmüştür. Mebuslar, Meclis-i Mebusan Başkanlığı konusunda yapılan propagandaların sonucu Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesinin uygun olmayacağı için Meclis-i Mebusan'da çıkabilecek sorunlar dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'ya oy vermektan kaçınılacağını düşünmüşlerdir. Bunun için bu meselenin mecliste milli birlik ruhuna sıkıntı doğuracağı kanaatine varmışlardır. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.374; Rauf Orbay, *age.*, s.416-417.

⁷² Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.374; Zeki Çevik, *age.*, s.263.

⁷³ Rauf Orbay, *age.*, s.410; Mustafa Kemal Paşa, A-RMHG'nun kurulmadığını görünce rahatsız olmuş ve bu grubu kurmaya çabalamayanlar için, cahil, inançsız ve korkak oldukları serzenişinde bulunmuştur. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.360-361.

Ali Rıza Paşa hükümeti Meclis-i Mebusan'da güvenoyu aldıktan sonra artık Heyet-i Temsiliye'nin varlığı tartışma konusu olmuştur. Ayrıca Ali Rıza Paşa, bu meclisten başka yerde milli irade adına konuşmaya gerek kalmadığını, hükümete müdahale şeklindeki her türlü faaliyet ve hareketlerin cezalandırılacağını, artık Heyet-i Temsiliye'ye gerek olmadığını 14 Şubat'ta valiliklere ve müstakil sancaklara gönderdiği genelgede vurgu yapmıştır⁷⁴. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 17 Şubat 1920'de bir genelge yayınlayarak, milli teşkilatın vatanın her köşesinde kökleşmesini ve görevine devam etmesini ve barış yapılıncaya kadar milli birliğin korunmasını istemiştir⁷⁵.

İstanbul hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında tartışma ve sürtüşmeler devam ederken, Batı Anadolu'da Yunanlıların yeni işgaller gerçekleştirmeleri üzerine Ali Rıza Paşa 3 Mart 1920'de istifa etmiştir⁷⁶. 6 Mart 1920 günü Salih Paşa sadrazam olmuş⁷⁷ ve 8 Martta da hükümet kurulmuştur⁷⁸.

Salih Paşa Hükümeti kurulduktan 8 gün sonra fiilen işgal altında olan İstanbul, 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmiş ve Meclis-i Mebusan basılmıştır⁷⁹. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgalini haber alınca İstanbul'daki bütün yabancı temsilciliklere bir protesto telgrafi göndermiştir⁸⁰. Daha sonra bütün millete bildiri yayınlamış ve bu bildiride Türk milletinin yaşama ve bağımsız kalma hakkının ve bütün geleceğinin savunulmasına çağrı yapmıştır⁸¹.

⁷⁴ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.378.

⁷⁵ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.379.

⁷⁶ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.394-396; Zeki Çevik, *age.*, s.272.

⁷⁷ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.400.

⁷⁸ Salih Paşa kabinesi için bkz. Ali Fuat Türkgeldi, *age.*, s.259; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C.2, s.463.

⁷⁹ Rauf Orbay, *age.*, s.431-447; İstanbul'un işgal edilmesi fedakar bir telgrafçı olan Manastırlı Hamdi Bey aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmiştir. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.411; Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1953, s.308; İtilaf Devletleri İstanbul'un işgalinin geçici olduğunu, ancak İstanbul'da bir karışıklık çıkarsa bu durumun değişebileceğini bildiren bir tebliğ göndermişlerdir. Bkz. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.414-416; Rauf Orbay, *age.*, s.448-450; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Emre Yayınları, C.3, İstanbul 1995, s.1132-1134; Arıkoğlu, İstanbul'un işgalini şöyle anlatmaktadır; 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletleri hükümet merkezi İstanbul'u resmen işgal altına alıyorlar, bir kısım Türk askerleri yataklarında şehit ediliyor, Mebusan Meclisi kapatılıyor, ileri gelen tanınmış azaları yakalanıp Malta adasına sürülüyor, tevkif ediliyor, Türk vekilleri resmi makamlarında ecnebi süngüsü altında vazife görmek zorunda bırakılıyordu. Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul 1961, s.109.

⁸⁰ Bu telgrafta İstanbul'un zorla işgal edildiği, birçok vatansızın tutuklanmasına teşebbüs edildiği ve Türk milletinin giriştiği bu kutsal mücadele ve yaşama hakkına engel olunamayacağı vurgusu yapılarak protesto edilmiştir. Kemal Atatürk, *age.* C.1, s.416-417.

⁸¹ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.419-420.

İşgalden iki gün sonra 18 Martta Osmanlı Mebusan Meclisi son toplantısını yapmıştır⁸². Mevcut şartlar altında görev yapmasının imkânsız olduğu, güvenli ortam sağlanıncaya kadar meclis genel kurul toplantılarının ertelenmesini isteyen 17 imzalı teklif oy birliğiyle kabul edilerek çalışmalarına son vermiştir⁸³. Böylece Meclis-i Mebusan kendi kendisi feshederek işgal ve tutuklama olaylarını protesto etmiştir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis-i Mebusan'ın Ankara'da toplanmasını istemesindeki öngörü ve haklılığını göstermiştir. 11 Nisan 1920'de ise padişahın iradesiyle en geç 4 ay içinde yeni seçimlerin yapılması kaydı ile Meclis-i Mebusan resmen feshedilmiştir⁸⁴.

1.3. TBMM'nin Açılışı, İlk Faaliyetleri ve Gruplar

1.3.1. TBMM'nin Açılışı ve İlk Hükümetin Kuruluşu

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un resmen işgali haberini alır almaz, hemen Milli Mücadelenin diğer liderleriyle haberleşerek harekete geçmiştir. Artık feshedilmiş olan son Osmanlı Meclisi'nin yerine yeni bir Meclis toplanması konusunda 17 Mart'ta komutanlarla fikir alışverişinde bulunulmuştur. İki gün süren bu görüşmelerden sonra yeni kurulacak Meclis'in niteliği konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920'de ordu komutanlarına gönderdiği müsveddede meclis-i müessisan/kurucu meclis⁸⁵ ifadesini kullanmış fakat bu konuda Erzurum ve Sivas'tan uyarılmıştır⁸⁶. Genelgedeki bu ifadeye milletin pek yabancı olduğu gerekçesi⁸⁷ üzerine Mustafa Kemal Paşa, bu kez meclisin adını

⁸² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, Cilt:2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2016, s.48.

⁸³ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt:3, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, s.80; Zeki Çevik, *age.*, s.281; Ali Fuat Türkgeldi, *age.*, s.125; Selek ise, genel kurul toplantısının ertelenmesini isteyen imzanın 14 kişiden olduğunu belirtmiştir. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.329.

⁸⁴ Taha Niyazi Karaca, *age.*, s.345; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.329-331; Zeki Çevik, *age.*, s.281.

⁸⁵ Meclis; Oturulacak, toplanılacak yer. Bir meseleyi görüşmek için bir araya gelmiş insan topluluğu anlamındadır. Ferit Devellioğlu, *age.*, s.710; Müessis; Kuran, kurucu, temel atan anlamlarındadır. Ferit Devellioğlu, *age.*, s.848; Kurucu Meclis ifadesine Fransız İhtilali sırasında rastlanılmaktadır. Fransa Milli Meclisi yeni bir anayasa çıkarmak için 9 Temmuz 1789'da kendisini Kurucu Meclis olarak ilan etmiştir. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 2010; s.79.

⁸⁶ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.421; Kazım Karabekir, *age.*, C.3, s.1170.

⁸⁷ 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir "Kanun-i Esasi'nin ve intihap kanununun vazih ve müeyyetusülleri mevcut ve müntehib-i saniler muayyen iken bunları terk ve ihmal caiz değildir. Meclis-i milliye gelecek zevatın evsaf ve şeraitine gelince bu da intihabat kanununda sarihdir. Bu

salahiyet-i fevkaladeye malik meclis/olağan üstü yetkilere sahip meclis olarak değiştirmiştir⁸⁸. Son şeklini alan müsvedde, Mustafa Kemal Paşa tarafından 19 Mart'ta bütün illere, bağımsız sancaklara ve askeri makamlara genelge olarak gönderilmiştir⁸⁹. Genelgede olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclisin Ankara'da ulusal konularla ilgilenmek üzere toplanacağı belirtildikten sonra, seçim bölgesinin sancaklar olacağı ve her sancaktan beş üye seçileceği ifade edilmiştir. Bundan sonraki maddelerde seçimlerin ne şekilde yapılacağı, kimlerin aday olabileceği gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Son olarak seçimlerin en geç 15 gün içinde Ankara'da çoğunluğu sağlayacak şekilde bitirilmesi kararlaştırılmıştır⁹⁰.

Seçimler 19 Mart'ta yayınlanan genelge esaslarına uyulmak kaydıyla Kanun-i Esasi'nin Mebus Seçim Kanunu'na (1908) göre yapılmıştır. Seçimler sırasında Dersim, Malatya, Trabzon gibi bazı yerlerde kararsızlık ve direnmelere rastlanılsa da bu sorun giderilmiştir⁹¹.

Bütün gayretlere rağmen seçimler meclisin toplanacağı 23 Nisan tarihine kadar olması gereken şekilde tamamlanamamıştır. Her livadan/sancaktan mebus adedine göre –İstanbul Meclisinden gelenler hariç- 169 kişinin meclise katılması gerekirken, ancak bu sayı İstanbul'dan gelen mebusların katılımıyla 120 kişiyle sınırlı kalmıştır⁹².

---

takdirde belediyelerin ve meclis-i idarelerin intihabat umuruna tesir ettirilmesine lüzum yoktur. Şimdilik bütün Meclis-i millinin aynı badire-i felakete nazara dikkate alınarak ve yine kanunun tayin ettiği nüfus ve miktar üzerinden yeni mebuslar süratle intihap edilir. Birçok mebuslarımız sağ salim kurtulur da, Anadolu'ya geçerse teşekkül edecek meclis-i millide yeni ve eski mebuslarımızın iştirak ve kararı ile olzaman meclisi müessisanın tesis ve ilanı daha muvafık olur. Evsaf-ı mümtaze-i layıkaya sahip olanların meclis-i ayan ve hatta hükümet-i icraiye dahi teşekkül eder" diyerek, meclisin adına, oluşum biçimine karşı olduğunu belirtiyordu. Kazım Karabekir, *age.*, C.3, s.1170-1171.

⁸⁸ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.421.

⁸⁹ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.421-422; Kazım Karabekir, *age.*, C.3, s.1175-1177.

⁹⁰ Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.421-422.

⁹¹ Dersim, Malatya, Elazığ, Konya, Diyarbakır ve Trabzon'da kararsızlık ve direniş görülse de bu seçim bölgelerinde sıkıntı çıkaranların aslında halk olmadığı, sivil idare amirlerinin olduğu anlaşılmıştır. Halk gerçeği anlar anlamaz derhal milletin ortak isteği olan seçimlere katılmıştır. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.427.; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.333.

⁹² T.B.M.M. *Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.38; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.333; Çevik mebus sayısının İstanbul'dan gelenlerle birlikte 127 kişi olduğunu belirtmiştir. Zeki Çevik, *age.*, s.286; Büyük Millet Meclisi'nin hem yeni seçilen, hem de dağıtılan meclisin üyelerinden oluşması seçilen mebuslardan bazılarının istifa etmesi, yerlerine daha sonra yenilerinin seçilmesi, mevcut görevlerini mebusluğa tercih eden, mazbatasını kaybolduğu için mebusluğu onaylanmayan üyelerin olması gibi pek çok nedenden ötürü, meclisteki mebus sayısının tam olarak belirtilen rakama ulaştığı pek söylenemez. Geniş bilgi için bkz. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.334-335; Zeki Çevik, *age.*, s.286-288.

Ankara’da bulunan mebuslar ile yapılan görüşmeler sonunda meclisin 22 Nisan Perşembe günü açılması kararlaştırılmıştı. Fakat daha sonra bu karardan vazgeçilerek 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmasının halk üzerinde olumlu etki bırakacağı düşünülmüş ve açılış Cuma gününe ertelenmiştir⁹³. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920’de açılmıştır. Karabekir, “23 Nisan İstiklal mücahedemizin ikinci kitabını açıyordu. Bir senelik çalışmanın toplamı Türk milleti için şan vericidir” değerlendirmesini yapmıştır⁹⁴. Böylece TBMM açılıncaya kadar hükümet görevini üstlenen Heyet-i Temsiliye’nin yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi geçmiştir.

Meclisin açılmasından bir gün sonra yani 24 Nisan’da Mustafa Kemal Paşa, kürsüye çıkarak Mondros Mütarekesi’nden bu yana yaşananları uzun bir konuşma ile mebuslara anlatmıştır. Konuşmasının sonunda meclisin görevini daha hızlı yapabilmesi için hemen bir hükümetin kurulması gerektiğini belirtmiş ve meclise bir önerge vermiştir⁹⁵. Mustafa Kemal Paşa’nın verdiği önergede; Hükümet kurmanın zorunlu olduğu, padişah ve halifenin baskıdan kurtulunca meclisin düzenleyeceği yasal ilkeler çerçevesinde konumunu alacağı belirtilmiştir⁹⁶. Verilen önerge yapılan müzakerelerle aynı gün kabul edilmiştir⁹⁷.

Verilen önergenin yanı sıra 24 Nisan’daki oturumda Meclis Başkanlığı konusu tartışılmıştır. Neticede Mecliste bulunan 120 mebustan 110’unun oyunu alan Mustafa Kemal Paşa, geçici başkan Şerif Bey’den sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ilk meclis başkanı olmuştur⁹⁸.

---

⁹³İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, Eskişehir 1997, s.65; Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan 1920’de Bütün Kolordu Komutanlarına, Valiliklere, Sancaklara, Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyetlerine ve Belediye Başkanlıklarına gönderdiği telgrafla Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan Cuma günü Ankara’da açılacağını bildirmiştir. Bkz. Kemal Atatürk, *age.*, C.1, s.431-432; Kazım Karabekir, *age.*, C.3, s.1400-1401; Selahattin Tansel, *age.*, C.3, s.86.

⁹⁴ Kazım Karabekir, *age.*, C.3, s.1397.

⁹⁵*T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.32; Kemal Atatürk, *Nutuk (1920-1927)*, Cilt:2, Dokuzuncu Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s.438.

⁹⁶*T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.32; Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.438.

⁹⁷ Hükümetin bir an evvel kurulması önerisi karşısında Sivas Mebusu Mustafa Efendi, meselenin ayrı ayrı konuşulup müzakere edilmesi ve bunun için acele edilmemesi taraftarı olmuştur. Ancak Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa tahammül meselesi değil diyerek karşı çıkmıştır. Daha sonra yapılan müzakerelerin ardından önerge kabul edilmiştir. Müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.30-37.

⁹⁸*T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.38.

Mustafa Kemal Paşa'nın meclis başkanı seçilmesinden bir gün sonra 25 Nisan 1920'de Tokat Mebusu Nazım Bey ve arkadaşlarının verdiği önerge hükümetin kurulması yolunda atılan önemli bir adım olmuştur. Bu önergede düşünülen yönetim tarzı “...Meclisimiz bir meclis-i fevkalâde olmakla beraber Meclisi Mebusan şeklindedir. Bittabi Meclisi Mebusan'da olduğu gibi her kısım idareler için encümenler teşekkül edecektir. Bu encümenlerin mülkümüzdeki aksamı idarenin mürakabe ve idaresini tamamıyla ele alarak bütün mesuliyeti deruhte etmesi ve Makamı Riyasetin de bu şubelerden vâki olacak mukarrerata istinaden idare-i umur etmek suretiyle Meclisi Millî namına vilâyetlerle muhabere eylemesi ve yazılacak evamir herhangi şube mukarreratına müstenit ise emrin sonunda o şubenin zikredilmesi suretiyle de maksadın tevsiki münasiptir. Böyle olursa Meclisi Millî hem Heyeti Umumiyesiyle idare ve mesuliyete iştirak etmiş olur, hem de dâhilde erbabı mefasidin sui tefsirat ve telkinatının önüne geçilir zannındayız. Takririmizin nazarı dikkate alınması ve bu esas ile reye vaz'ını istirham eyleriz⁹⁹.”

İlk sözü alan Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey, bu önerge ile gayet mühim bir noktaya değinildiğini belirterek, “Hükümet yapılmalı mı? Yoksa yapılmamalı mı? Veyahut Paşa Hazretlerinin dün teklif buyurdıkları veçhile bir vekâlet yapılmalı mı, yapılmamalı mı? Ve şayet bunlar yapılacak olursa bu zevatın vazife ve salâhiyetleri neden ibaret bulunacak? Sonra bu vazife ve salâhiyet tâyin edildikten sonra Meclisi Millî ile vukua gelecek münasebetleri ne suretle tesis edilecek? Bu bir kanun halinde meydana çıkacak bir şeydir¹⁰⁰” demiştir. Ancak İstanbul'un işgal edildikten sonra ülkenin büyük bölümünde sorunlar olduğunu, bunun da birçok yolsuzluğa yol açtığını ve bu durumun görmezlikten gelinemeyeceğini işaret ederek hükümet kurma yolunda kanun yapmanın vakit alacağını söylemiştir. Bu nedenle 15 kişiden oluşan bir encümen/komisyon oluşturulmasını, encümenin kanun tasarısı hazırlayıp meclise sunmasını ve tasarının meclise gelip kanunlaşmaya kadar geçici bir icra heyetinin oluşturulmasını belirtmiş ve durmuş olan hükümet işlerini de bu heyetin sürdürmesi gerektiğini teklif etmiştir.

⁹⁹T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.52; İhsan Güneş, age., s.230-231.

¹⁰⁰T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.53; İhsan Güneş, age., s.231.

İzmit Mebusu Sırrı Bey, Celalettin Arif Bey'in teklifinin çok cazip olduğunu belirterek onu desteklemiştir¹⁰¹.

Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey, “Anadolu’da hükümeti muvakkate teşkil olunacak, Mustafa Kemal Paşa tayin edilecek, reisicumhur olacak” gibi fena şekilde propaganda yapıldığını dile getirmiş ve “vekiller vasıtasıyla heyeti icra teşkiliyle değil encümenler teşkiliyle, encümen riyasetleri ve encümen vasıtasıyla idare-i umur” etmesini ve Divan başkanlarının Heyet’i Umumiye’ye karşı sorumlu tutulmalarını önermiştir. Bu konuda Sivas Mebusu Emir Paşa da Mehmet Şükrü Bey’e destek vermiştir¹⁰².

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve 3 arkadaşı ise üyelerin birbirini yeteri kadar tanımadığını öne sürerek “hükümetin geçici olması” önerisinde bulunmuşlardır. Bursa Mebusu Muhittin Bey ise “Bizim hükümetimiz Osmanlı hükümetidir”¹⁰³ derken fiilen yıkılmış olan Osmanlı Devleti ve hükümetinin gerçek durumunu duygusal olarak pekte kabul edemediğini yansıtmıştır.

Bu müzakereler sırasında Celalettin Arif Bey’in “Meclisin muamelatını tanzim, icra heyetini teşkil ve icra heyeti ile meclisin münasebetini” saptamak üzere 15 kişilik bir layiha encümeninin kurulmasını ve icra vekillerinin seçimi için yapılacak yasanın meclis tarafından onaylanmasına kadar beş-altı kişilik bir icra encümeninin oluşturulmasını isteyen önergesi okunmuştur¹⁰⁴. Yapılan müzakereler neticesinde Celalettin Arif Bey’in önergesi kabul edilmiştir¹⁰⁵.

Celalettin Arif Bey’in teklifinin kabul olunması üzerine Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında 7 kişilik Geçici İcra Encümeni kurulmuştur¹⁰⁶. Bu geçici

¹⁰¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İctima Senesi:1, s.53-54; İhsan Güneş, age., s.231.

¹⁰² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İctima Senesi:1, s.53; İhsan Güneş, age., s.231-232.

¹⁰³ Müzakereler için bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İctima Senesi:1, s.52-55; İhsan Güneş, age., s.231-232.

¹⁰⁴ Celalettin Arif Bey’in önergesi:

“Meclisi Millî Riyaseti Celilesine

Meclisin muamelâtını tanzim, Heyeti icraiyesini teşkil ve Heyeti İcraiye Meclisin münasebatını taknin edebilmek için on beş kişilik bir Lâyiha Encümeni teşkilini ve tanzim edilecek lâyiha-i kanuniyenin Meclisi Âlice kabulüne kadar şimdilik beş-altı zattan müteşekkil bir İcra Encümeni intihap buyurulmasını teklif eylerim. “Erzurum Mebusu Celaleddin Arif” T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İctima Senesi:1, s.55; İhsan Güneş, age., s.232.

¹⁰⁵ Müzakereler için bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İctima Senesi:1, s.55-58.

¹⁰⁶ Celalettin Arif Bey’in teklifi yanında Mustafa Kemal Paşa ve Tokat Mebusu ve arkadaşlarının teklifi vardır. Ancak yapılan müzakereler sonucu Celaleddin Arif Bey’in önergesi kabul görmüştür. T.B.M.M. Z.C, Devre:1, Cilt:1, İctima Senesi:1, s.56-58; Geçici İcra Encümeni Sonuçları (25 Nisan 1920): İlk seçimde 107 oy kullanılmıştır. Celalettin Arif (Erzurum) 71, Cami Baykut (Aydın) 66, Bekir Sami (Amasya) 58 oy almışlar ve Geçici İcra Encümenine seçilmişlerdir. T.B.M.M. Zabıt

hükümetten asıl hükümete geçişi sağlamak için layiha encümeni oluşturulmuştur¹⁰⁷. Encümen 1 Mayıs 1920'ye kadar çalışarak icra heyetinin seçimi konusunda yasa önerisi hazırlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mayıs günü yaptığı toplantıda "İcra Vekillerinin Seçim Şekline Dair Kanun" tasarısı sunulmuştur. Bu kanun tasarısı şu maddelerden oluşmaktadır¹⁰⁸:

Madde 1) Şer'iyeye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye, İktisat (Ticaret, Ziraat, Orman ve Maadin), Maarif, Adliye ve Mezahib, Maliye ve Rüsumat, Nafia, Dâhiliye (Emniyet-i Umumiye, Posta ve Telgraf), Müdafaa-i Millîye, Hariciye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye işlerini görmek üzere Büyük Millet Meclisinin on bir zattan mürekkep bir icra Vekilleri Heyeti vardır.

Madde 2) İcra Vekilleri, Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti mutlakası ile intihab olunur.

Madde 3) Her vekil deruhde ettiği umurun ifasında mensup olduğu encümenin rey-i istişarisini alabilir.

Madde 4) İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilâfi Büyük Millet Meclisi halleder.

Madde 5) Meclisin toplanmadığı zamanda Vekiller arasında istifa eden olursa sonradan Meclisin tasdikine iktiran etmek üzere mezkûr umuru Büyük Millet Meclisi Reisi, Meclis âzasından tensib edeceği zata kendi mesuliyeti altında muvakkaten tevdi eder.

Kanun tasarısı sunulduktan sonra maddeleri mebuslar tarafından müzakere edilmeye başlanmıştır. Kanunun 1. maddesi hakkındaki müzakerelerde birçok öneri sunulmuştur. Çorum Mebusu Haşim Bey'in "Maliye ve Rüsumat"ın yanına "Defter-i Hakani", Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey'in "İktisat"ın içine "Sanayi"nin eklenmesini isteyen önerileri dikkat çekmiştir. Ancak ayrı ayrı olan iki öneriyi

---

Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.59; Üyeler tamamlanamadığı için yapılan ikinci seçimde 103 oy kullanılmıştır. Fevzi Çakmak (Kozan) 58, Salt çoğunluk aranmaksızın yapılan üçüncü oylamada Hamdullah Suphi (Antalya) 47, Hakkı Behiç (Denizli) 40 oy almışlar ve encümenin diğer üyeleri de tamamlanmıştır. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.61; Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'yı da hesaba kattığımızda bu sayı 7'ye ulaşmaktadır. Bkz. Zeki Çevik, *age.*, s.358.

¹⁰⁷ Layiha encümeni üyeleri için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.63; İhsan Güneş, *age.*, s.233.

¹⁰⁸ Bu 5 maddelik layiha Ankara Mebusu Mustafa Kemal, Erzurum Mebusu Celaleddin Arif, Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali, Konya Mebusu Refik, İzmir Mebusu Yunus Nadi, Kütahya Mebusu Besim Atalay, Sinop Mebusu Rıza Nur ve Bursa Mebusu Şeyh Servet tarafından sunulmuştur. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.158.

Çorum Mebusu Fuad Bey'in birleştirip sunması neticesinde Fuad Bey'in önerisi kabul edilmiştir¹⁰⁹.

Kanunun 2. maddesinde vekillerin salt çoğunlukla belirtilmesine rağmen seçimin ne şekilde olacağı konusunda açıklık olmadığı için tartışmalara yol açmıştır. Isparta Mebusu İsmail Şükrü Bey, 2. maddenin "İcra Vekilleri Millet Meclisi'nin ekseriyeti mutlakasıyla içlerinden seçilir" şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir. Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey'in, "İcra Vekilleri Meclisi tarafından namzet gösterilen beşer zat arasından Reisin intihabıyla taayyün eder" şeklinde teklifi olmuştur. Teklifi Aydın Mebusu Tahsin Bey, Sivas Mebusu Mustafa Bey, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve Sinop Mebusu Hakkı Bey desteklemişlerdir. Bursa Mebusu Muhittin Bey, yasama ve yürütme yetkisine sahip olan meclisin encümen üyeleri arasından üç-beş aday göstermesini ve Başkanın da bunlardan birisini seçmesini ileri sürmüştür. Ayrıca başka birçok önerge sunulmuş olup önergeler oylamaya sunulmuştur. Yapılan oylama sonucunda Isparta mebusu İsmail Şükrü Bey'in önergesi 2. madde olarak kabul edilmiştir¹¹⁰.

Kanun teklifinin 3. ve 4. maddeleri hakkında önergeler verilse de hiçbir önerge kabul olunmadığı için söz konusu maddeler olduğu gibi kabul edilmiştir¹¹¹. Ancak meclisin "toplanamadığı zamanlar" ihtimaline yer veren 5. madde yeni toplanmış bir meclis için söz konusu olunamayacağı şeklinde tartışmalara sebep olmuştur. 5. maddenin kabul veya reddi için çoğunluk sağlanamadığı için bu madde dikkate alınmamıştır¹¹².

2 Mayıs 1920 günü yapılan toplantıda son şeklini olarak oylamaya sunulan kanunun maddeleri şu şekildedir:

Madde 1) Şer'iyeye ve Evkaf, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye, İktisat (Ticaret, Sanayi, Ziraat, Orman ve Maadin), Maarif, Adliye ve Mezahip, Maliye ve Rüsumat ve Defter-i Hakani, Nafia, Dahiliye (Emniyeti Umumiye, Posta ve Telgraf),

¹⁰⁹ Kanunun 1. Maddesi hakkındaki müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.162-170.

¹¹⁰ Kanunun 2. maddesi hakkındaki önergeler ve müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.170-173; Zeki Çevik, *age.*, s.361-362.

¹¹¹ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.173-177.

¹¹² 5. Maddenin kaldırılmasına dair önerge verenler şunlardır: Çorum Mebusu Fuad Bey, Bursa Mebusu Muhiddin Bey, Tokat Mebusu Rıfat Bey, Aydın Mebusu Mazhar Bey, Sinop Mebusu Hakkı Sami Bey; 5. Maddenin değiştirilmesini isteyenler ise Kastamonu Mebusu Murat Bey, Çorum Mebusu Haşim Bey, Sivas Mebusu Rasim Bey, Kırşehir Mebusu Müfid Bey'dir. Önerge ve müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.177-182.

Müdafaai Milliye, Hariciye, Erkânı Harbiyei Umumiye işlerini görmek üzere Büyük Millet Meclisinin on bir zattan mürekkep bir İcra Vekilleri Heyeti vardır.

Madde 2) İcra Vekilleri, Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti mutlaka ile aralarından intihab olunur.

Madde 3) Her vekil deruhte ettiği umuru nifasından mensub olduğu encümenin reyi istişarisini alabilir.

Madde 4) İcra Vekilleri arasında çıkacak ihtilâfi Büyük Millet Meclisi halleder.

Oylamaya sunulan kanun teklifi 130 kabul, 15 red ve 5 çekimser oy ile kabul edilmiştir¹¹³. Söz konusu kanuna göre 3-4 Mayıs 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk hükümeti kurulmuştur. Meclis Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlık ettiği 11 kişilik ilk hükümetin üyeleri şunlardır:

Sıhhat ve İçtimai Muavenat Vekili: Adnan Bey (İstanbul)

İktisat Vekili: Yusuf Kemal Bey (Kastamonu)

Adliye Vekili: Celalettin Arif Bey (Erzurum)

Maliye Vekili: Hakkı Behiç Bey (Denizli)

Müdafaa-i Milliye Vekili: Fevzi Paşa (Kozan)

Maarif Vekili: Rıza Nur Bey (Sinop)

Nafia Vekili: İsmail Fazıl Paşa (Yozgat)

Şer'îye Vekili: Mustafa Fehmi Efendi (Bursa)

Hariciye Vekili: Bekir Sami Bey (Tokat)

Dâhiliye Vekili: Cami Bey (Aydın)

Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekili: İsmet Bey (Edirne)¹¹⁴.

Böylece Mustafa Kemal başkanlığındaki ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, daha önce oluşturulan Geçici İcra Encümeni'nden görevi devralmıştır.

1.3.2. TBMM'nin İlk Faaliyetleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem otoritesini arttırmak, hem de ülke güvenliğini sağlamak için çeşitli kanunlar çıkarıp önlemler almıştır. Açıldığı günden

¹¹³T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.184-186.

¹¹⁴T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.198,203; Güneş, *age.*, s.236; Selek, eserinde Maarif Vekili seçilen Rıza Nur Bey'i, Maliye Vekili olarak vermiştir. Maarif Vekili ve Dâhiliye Vekiline dair herhangi bir bilgi yoktur. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.338.

itibaren hızla çalışmaya başlayan Meclisin çalışmalarında ilk sırayı 24 Nisan 1920 tarihinde çıkarılan “Ağnam Resmi Kanunu” almıştır¹¹⁵.

Ağnam Resmi Kanunu’nun ardından atılan bir diğer önemli adım 25 Nisan 1920’de halka hitaben yayınlanan beyannamedir. Beyannamede meclisin padişah ve halifeyi düşman baskısından kurtarmak, vatanın bölünmesini engellemek için çalıştıkları, işgalci güçler tarafından padişah ve halifeye isyan ettikleri yönünde yapılan propagandaların yalan olduğu açıklanmıştır¹¹⁶. Ardından 26 Nisan’da Sovyet Rusya Halk Komiserler Meclisi’ne bir mektup gönderilmiştir ki, bu uluslararası yapılan ilk siyasi teşebbüstür¹¹⁷.

TBMM’nin otoritesini kabul ettirmek, asker kaçaklarına engel olmak ve isyan çıkarıcıları cezalandırmak için 29 Nisan 1920’de 14 maddeden oluşan “Hıyanet-i Vataniye Kanunu” çıkarılmıştır¹¹⁸. Daha sonra İstanbul Hükümeti’nin yaptığı bütün

---

¹¹⁵ Ağnam Resmi Kanunu, Kırşehir Mebusu Müfid Efendi ve arkadaşlarının verdikleri önerge ile müzakereye açılmış ve Çorum Mebusu Ferit Bey’in önerisinin kabul edilmesi ile son bulmuştur. Kanun hakkındaki önergeler ve müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İctima Senesi:1, s.38-40; Fahri Çoker, *age.*, C.1, s.119.

¹¹⁶ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İctima Senesi:1, s.60; Selahattin Tansel, *age.*, C.3, s.87-88; İstanbul hükümetleri özellikle Damat Ferit Paşa Hükümeti, Anadolu’daki Milli hareketin gelişmesini önlemek için çeşitli yolları denemekten kaçınmamışlardır. Anadolu’daki bütün gelişmeler Milli Mücadele lehine olduğu için, Kuva-yı Milliye’nin devlete ve padişaha asi olduğuna dair Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi tarafından “Fetva-yı Şeriyeye” adında bir fetva verildi. Tamamı beş fetvadadan oluşan bu fetvada, Milli mücadeleyi başlatanların hak hukuk tanımayan, cani, hilafet ve saltanatı yıkmaya teşebbüs eden kişiler oldukları, kişisel çıkarları için zorla halktan vergi aldıkları, padişahın görevlendirdiği memurları görevlerinden alarak kendi adamlarını işbaşına getirdikleri ve karışıklıklara sebep oldukları belirtilmiştir. Fetvanın İngiliz baskısıyla Şeyhülislam’dan alındığı görülmüştür. Çıkarılan fetva İngiliz ve Yunan uçaklarıyla Anadolu’nun erişilebilen her yerine dağıtılmıştır. Fetvalar neticesinde Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yer yer ayaklanmalar baş göstermiştir. Bu gelişmeler üzerine Milli hareketin ileri gelenleri “Padişah ve halife esirdir. Makamı Hilafet ve saltanatı kurtarılması lazımdır” düşüncesinden hareketle düşman elinde esir olan halifenin zor ve baskı kullanılarak böyle bir fetvanın yayınlattırıldığı, haliyle de bu fetvadaki hükümlerin geçersiz olduğunu belirten karşı fetva hazırlamışlardır. Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları 2*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2007, s.27-39; İstanbul Hükümeti tarafından yayınlanan fetva 11 Nisan 1920 tarihinde Takvim-i Vekayi gazetesinde yayınlanmıştır. Bkz. Takvim-i Vekayi, 11 Nisan 1336/1920; Ankara fetvası için bkz. Kazım Karabekir, *age.*, C.3, s.1364-1366; Kazım Özalp, *age.*, C.1, s.121-122; Ali Sarıkoyuncu, *age.*, 38-39.

¹¹⁷ Selahattin Tansel, *age.*, C.3, s.88; Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev.: Sermet Yalçın, İstanbul 1998, s.129; Mustafa Kemal Paşa’nın Lenin’e mektubu diye isimlendirilen, aslında ne Lenin’e hitaben yazılmış, ne de mektup niteliğinde olan bu talimat böylece Türk-Rus ilişkilerinde ilk resmi vesika haline dönüşmüştür. Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010, s.34.

¹¹⁸ Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.441-442; Bu kanun hakkındaki ilk önerge Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey tarafından 25 Nisan 1920 günü 3. oturumda verilmiştir. Kanun hakkındaki müzakereler 4 gün boyunca süregelmiştir. Son olarak 29 Nisan 1920 yılında son şeklini alarak kabul edilmiştir. Müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İctima Senesi:1, s.63-66, 79-84, 99-108, 115-134, 137-144; Fahri Çoker, *age.*, C.1, s.119-123.

anlaşmaların geçersiz sayılması için, “İstanbul Hükümetinin İşlemlerinin Geçersizliği Hakkındaki Kanun” çıkarılmıştır¹¹⁹. Bu kanunlardan başka, “Alkollü İçki Yapımı ve Kullanılmasını Yasaklayan Kanun (Men’i Müskirat Kanunu)”¹²⁰, Meclisin işleyişiyle ilgili olarak 5 Eylül 1920’de çıkarılan ve 8 maddeden oluşan “Nisab-ı Müzakere Kanunu (Görüşme Yeter Sayısı)”¹²¹, 11 Eylül 1920’de çıkarılan “Firariler Hakkında Kanun” ve bu kanunun birinci maddesinde yer alan cezai hükümleri bağımsız olarak uygulamak üzere TBMM üyelerinden oluşan İstiklal Mahkemeleri teşkil olmuştur¹²². Çıkarılan bu kanunlar gibi daha birçok kanun çıkarılsa da, meclise gelen bütün önergeler ve çıkarılan kanunlar şiddetli tartışmalara neden olmuştur.

Meclise giren mebusların çoğu A-RMHC üyeleri olmasına rağmen yukarıda anlatıldığı üzere aralarında ciddi fikir ayrılıkları olduğu daha ilk günlerden itibaren

¹¹⁹ Bu kanun hakkındaki ilk önerge 29 Nisan’da İstanbul Mebusu Dr. Adnan Bey ve Aydın Mebusu Cami Bey tarafından 2 madde şeklinde verilmiştir. Daha sonra Erzurum Hüseyin Avni Bey ve Karahisarı Sahip Mebusu Hulusi Beyle arkadaşlarının verdikleri önergelerle birlikte toplam 3 önerge olmuştur. Önergelerde 16 Mart 1920 tarihinde işgal edilen İstanbul Hükümetinin yaptığı bütün anlaşmaların geçersiz sayılması istenmiştir. Her üç önerge de Adliye ve Hariciye Encümenlerine gönderilmiştir. Her iki encümen de konuyu ayrı ayrı müzakere ederek iki tasarı hazırlamışlardır. Kanun hakkındaki önerge ve müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.145-146, 203-212, 223-233, 327-334; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:2, İçtima Senesi:1, s.139-145; Fahri Çoker, *age.*, C.1, s.124-127.

¹²⁰ Bu kanun Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey’in önergesiyle 28 Nisan 1920’de gündeme gelmiştir. Önergede her türlü alkollü içki yapımı, kullanılması ve satılmasının yasaklanması isteniyordu. Gerekeşi ise İslam dininin içki kullanmasını haram saydığı ve içki alışkanlıklarının birçok kötülüğü beraberinde getirdiğidir. Ancak önergenin müzakere edilmesi çok kez ertelenmiştir. Son olarak 14 Eylül 1921 tarihinde yapılan müzakereler ve değişiklikler neticesinde kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:1, İçtima Senesi:1, s.114, 136, 329-333; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:2, İçtima Senesi:1, s.267-269, 334-337; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:3, İçtima Senesi:1, s.195-200; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:4, İçtima Senesi:1, s.112-131, 137-154; Fahri Çoker, *age.*, C.1, s.127-132.

¹²¹ Bu kanun ilk olarak 2 Eylül 1920’de Meclis’e sunulmuştur. Daha sonra yapılan müzakerelerle 5 Eylül 1920’de kabul edilmiştir. Müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:3, İçtima Senesi:1, s.509-511, 518-530, 535-551, 555-557.

¹²² Firariler Hakkında Kanun tasarısı 2 Eylül 1920’de meclise sunulmuştur. Tasarı bazı eksiklerinin giderilmesi ve değiştirilmesi için Meclis Savunma Encümeni’ne gönderilmiştir. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:3, İçtima Senesi:1, s.465; Yeniden oluşturulan kanun tasarısı 9 Eylül’de mecliste müzakere edilmeye başlandı ve yapılan müzakereler sonucunda 11 Eylül 1920 tarihinde kabul edildi. Kanun müzakereleri için bkz. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:4, İçtima Senesi.1, s.46-57, 84-111; Firariler Hakkında Kanun’un kabulü ve İstiklal Mahkemeleri’nin kuruluşu hakkında geniş bilgi için bkz. Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1998, s.45-59; Fahri Çoker, *age.*, C.1, s.363-368; İstanbul Mebusu Selahattin Bey ve arkadaşları 16 Eylül 1920’de İstiklal Mahkemeleri üyelerinin bir an evvel seçilmesi gerektiğine dair önergesini Bakanlar Kuruluna vermiştir. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:4, İçtima Senesi.1, s.157-158, Ergün Aybars, *age.*, s.55; Daha sonra Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa’nın imzasıyla İstiklal Mahkemeleri’nin nerelerde kurulması gerektiğini gösteren önerge Meclis Başkanlığına sunulmuştur. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:4, İçtima Senesi:1, s.192-193.

hükümet kurma tartışmalarına yansımıştır. Bu yüzden cemiyet üyelerinin vatanın kurtuluşu için sergiledikleri birlikteliği, diğer konularda devam ettiremediği anlaşılmaktadır. Farklı düşünce ve mesleklere sahip mebuslar, meclis açıldıktan sonra birbirlerini daha iyi tanımaya başlamış ve süreç içerisinde fikir ayrılıkları daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle TBMM çeşitli grup, parti ve zümre biçiminde örgütlenmelerden oluşan karmaşık yapıya sahip olmaya başlamıştır¹²³.

1.3.3. TBMM’de Gruplar

Meclis içerisinde oluşan fikir ayrılıklarıyla birlikte çatışmaların ortaya çıkması, en önemsiz konularda dahi herhangi bir sonuç alınmasını engellemiştir. Bu nedenle bazı mebuslar 1920 yılı ortalarından itibaren bir takım örgütlenme hareketlerine girişmişlerdir. Meclis içerisinde ortaya çıkan örgütlerin başlıcalarını Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta şöyle izah etmiştir; Tesanüt Grubu (Dayanışma Grubu), İstiklal Grubu (Bağımsızlık Grubu), Müdafaa-i Hukuk Zümresi (Hakları Savunma Grubu), Halk Zümresi (Halk Grubu), Islahat Grubu (Yenileşme Grubu). Yine bu grupların isimlerini saydıktan sonra bunların dışında isimsiz olarak özel amaçlı kimi küçük örgütlerin de faaliyet gösterdiğini anlatmıştır¹²⁴.

Arıkoğlu, grupların isimlerini Mustafa Kemal Paşa’nın Nutuk’ta belirttiği gibi belirtmiş ve bu grupların hiçbirinin kayda değer bir şey yapmadığını, içlerinde sadece İstiklal Grubu’nun ciddi olduğunu belirtmiştir¹²⁵. Tunçay da grupları aynı şekilde vermiş ve bunlara ilaveten 1920 sonlarında “Türkiye Komünist Fırkası” ve “Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası” adlı iki tane parti kurulduğunu ortaya koymuştur. Ancak 1921 ilkbaharına gelindiğinde grup, zümre veya partilerin hiçbirinin devam etmediğini belirtmiştir¹²⁶. Selek ise, grupların en önemlilerinin İstiklal Grubu ve Halk Zümresi olduğunu ifade etmiştir¹²⁷.

¹²³ Ahmet Demirel, *Tek Parti’nin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.33.

¹²⁴ Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.594; Bu grupların isimleri için bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1995.s.213; Zeki Çevik, *age.*, s.397; Bu gruplar hakkında geniş bilgi için bkz. İhsan Güneş, *age.*, s.153-171.

¹²⁵ Damar Arıkoğlu, *age.*, s.222-223.

¹²⁶ Mete Tunçay, *age.*, s.35.

¹²⁷ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.592.

Mecliste oluşan gruplaşmalar ülke içinde milli birliğin sağlanmasını güçleştirici, meclis içinde karar almayı zorlaştırıcı bir sonuç oluşturmuştur¹²⁸. Sayıları çok üyeleri sınırlı olan gruplar birbirleriyle yarışmaya kalkışmışlar ve birbirlerini dinlememek yüzünden Meclis'te müzakereler oldukça sert geçmiştir. Misak-ı Milli'nin tespit ettiği ilkelerde kayıtsız şartsız düşünce birliği olduğu halde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ortaya koyduğu görüşlerde tam birlik sağlanılamamıştır. Mustafa Kemal Paşa, mevcut grupları birleştirmek veya bu gruplardan birini destekleyerek¹²⁹ iş görmek için dolaylı olarak çok çalıştığını, ancak bu yolla elde edilen sonuçların uzun ömürlü olmadıklarını ve işe doğrudan el atmak zorunda olduğunu belirtmiştir¹³⁰.

1.3.3.1. Birinci ve İkinci Grup

Grupları birleştirme ve herhangi birini destekleme çabasından sonuç alınamayacağını gören Mustafa Kemal Paşa, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu” adı altında büyük bir meclis grubu oluşturma fikrini benimsemiştir¹³¹. Bu grup 10 Mayıs 1921’de kurulmuştur¹³².

¹²⁸ Kazım Özalp, *age.*, C.1, s.174; Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s.78.

¹²⁹ Arıkoğlu, Mustafa Kemal Paşa'nın gayri resmi grubunun İstiklal Grubu olduğunu belirtmektedir. Damar Arıkoğlu, *age.*, s.223; Özalp'ta Meclisteki karışıklığı önleyebilmek için 30-40 kadar arkadaşın bir grup teşkil ederek aynı hareket etmelerini ve böylece Meclis görüşmelerine hakim olabileceğini düşündükleri için İstiklal Grubu'nu kurduklarını belirtmiştir. Kazım Özalp, *age.*, C.1, s.174.

¹³⁰ Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.595; Zeki Çevik, *age.*, s.400.

¹³¹ Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.595; Zeki Çevik, *age.*, s.400; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.595.

¹³² Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.217; Mete Tunçay, *age.*, s.34; Damar Arıkoğlu, *age.*, s.223; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.593. TBMM’de A-RMHG’nun kurulması Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde yer yer tepkiler uyandırmıştır. Bunun bir örneği Erzurum’dur. Erzurum MHC ileri gelenlerinden Hoca Raif Efendi’nin yeni grup konusundaki kuşkularıyla Karabekir’in kendi çekinceleri açıkça görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, 1921 Temmuz ayı sonunda Doğu Cephesi Komutanına gönderdiği telgraflarla, aslında Ocak 1921’de kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na tepkilerden kaynaklanmaya başlayan itirazları karşılamaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa’ya göre, “Raif Efendi’nin saltanat şeklinin Cumhuriyetçiliğe dönüştürüleceğinin sezinlendiği hakkındaki fikri, salt kuruntusundan başka bir şey olamaz.” Mustafa Kemal Paşa, evrensel bir akım olan halkçılığın benimsenmesini savunarak “Türkiye’nin başında halife-i İslam olacak ve hükümdar sultan bulunacaktır” güvencesini vermektedir. Sorun hükümdarın yetkilerinin nasıl sınırlandırılacağıdır; ama bu konuda saptanmış kesin bir ilke henüz yoktur. Karabekir Paşa’nın, Mustafa Kemal Paşa’nın grup başkanlığına geçmiş bulunmasını uygunsuz görmesi iki lider arasında uzun yazışmalara sebep olmuştur. Mustafa Kemal Paşa buna karşılık olarak kendisinin bir yürütme kurulunun başı olmakla “bir ekseriyet fırkasının mensubu bulunması”nın zorunluluğunu ileri sürmüştür. Mete Tunçay, *age.*, s.36-37; Ayrıca Erzurum Müdafaa-i Hukukçuları A-RMHC Erzurum Heyeti Merkeziyesi yerine Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti’ni kurmuşlardır. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.595; Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti hakkında bkz. Kemal Atatürk, *age.*, C.2,

Mustafa Kemal Paşa, A-RMHG'nun nasıl kurulduğunu 1923 yılında İzmit'te gazetecilerle yaptığı görüşme sırasında şöyle anlatmıştır: “ *Blok halinde bulunan bir meclis bir gün oldu beş parçaya ayrıldı. Fakat böyle sağ ve sol cenah şeklinde değil, hissi, şahsi, fikri, çeşitli nedenlerden dolayı çeşitli parçalara ayrıldı ve hiçbirisinden de bir karar sağlayabilecek çoğunluk olmadı. Zaman zaman bazen birleşirlerdi. Fakat çoğunlukla birbirlerinden ayrı olarak çalışırlardı. Ve hükümet mevkiinde olan ve Heyet-i Vekile içinde bulunan arkadaşlar olağanüstü zor durumlarla karşılaşıyorlardı. Çünkü yürütme yetkisine sahip olan bu meclise birçok önemli meseleleri danışmak oradan karar almak zorundaydılar. Hâlbuki en basit meselelerde bile meclisten karar almak imkânı kalmıyordu. Ben bunu çok tehlikeli gördüğümünden bir tedbir düşündüm ve hatırıma gelen şey bu ufak parçaları birleştirmek ve bir grup haline koymak oldu. Ona teşebbüs ettim. Bunlarla önce teker teker ve ardından toplu halde görüşmek suretiyle A-RMHG ile bir grup yaptık. Ve o gruba esas olmak üzere gösterdiğimiz iki nokta vardır. Birincisi Misak-ı Milli, İkincisi Anayasa”¹³³.*

10 Mayıs 1921'de kurulan grubun ilk toplantısına 133 mebus katılmıştır¹³⁴. Bu toplantıda grubun iki ana açıklamadan oluşan Madde-i Esasiye programı ve Nizamname-i Dâhili/İç Tüzük'ü kabul edilmiştir¹³⁵. 11 Mayıs'ta gerçekleşen ikinci toplantı ile yapılan oylamada Mustafa Kemal Paşa, Grup Başkanlığı'na seçilmiştir¹³⁶. Başkan vekilliklerine Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey ve Sinop Mebusu Şevket Bey seçilirken, Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey ise kâtipliğe seçilmiştir¹³⁷. İdare Memurluğuna Karesi Mebusu Vehbi Bey; Sandık Eminliğine Kayseri Mebusu Rıfat Bey seçilirken, diğer üyeler ise; Canik Mebusu Emin Bey, Gaziantep Mebusu Kılıç Ali Bey, Adana Mebusu Zekai Bey, Saruhan Mebusu Avni Bey, Bursa Mebusu Muhiddin Bey, Üsküdar Mebusu Mazhar Bey, Bursa Mebusu Osman Nuri Bey,

---

s.596-597; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Cilt:4, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s.2047-2049; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.598-600.

¹³³ Arı İnan, *Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir- İzmit Konuşmaları*, TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1996, s.57-58; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.215-216.

¹³⁴ Mete Tunçay, *age.*, s.35; Zeki Çevik, *age.*, s.401.

¹³⁵ A-RMHG'nun Madde-i Esasiye'si ve Nizamname-i Dahilisi için bkz. Faik Reşit Unat, “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Devresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun Kuruluşuna ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar”, *Tarih Vesikaları*, C.III, S.13, Ağustos 1944, s.4-6; Mete Tunçay, *age.*, s.356-358.

¹³⁶ Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.596; İsrail Kurtcephe ve Aydın Beden, *age.*, s.387;

¹³⁷ Mete Tunçay, *age.*, s.35.

Trabzon Mebusu Hamdi Bey idi¹³⁸. Grubun amacı ise Misak-ı Milli esasları çerçevesinde ülkenin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlayacak her türlü girişimde bulunmak ve barışı sağlamak olarak belirtilmiştir¹³⁹.

Grubun ilk genel kuruluna daha önce de belirtildiği gibi 133 mebus katılmış, fakat bu sayı daha sonra yapılan toplantılarda 261'e kadar yükselmiştir. O günlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 351 üyesi olduğundan geri kalan mebuslar dışarıda bırakılmıştır¹⁴⁰. Meclis açıldığında tüm meclis üyelerinin A-RMHC'nin üyesi sayılmış olmalarına rağmen, grubun bazı mebusları dışarıda bırakmak suretiyle kurulması "cemiyet üyelerinin mecliste bir tür parti disipliniyle hareket etmesini sağlamak" olarak açıklanan amaçla çelişiyordu. Grubun asıl varlık nedeni oyların mecliste dağılmasını önleyerek disiplini sağlamak olduğu için bu sorun grup içtüzüğünün 9. maddesinde "grupta görüşülerek gerekli çoğunlukla kararlaştırılan konularda azınlık çoğunluk kararlarına uymak zorundadır" şeklinde düzenlenmiştir¹⁴¹.

A-RMHG'nun kurulması, grup dışında bırakılan bazı mebusların tepkisine yol açmıştır. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, Grubun kurulmasından 2 gün sonra, 12 Mayıs 1921'de Meclis Başkanlığına bir önerge vermiş ve önergesi 16 Mayıs'ta Meclis'te okunmuştur. Önergede meclisteki bütün mebusların zaten, kurulan grubun programını oluşturan esas maddenin gerçekleşmesi için çalıştıkları belirtiliyor, grubun kurulmasının mecliste bu gayeye muhalif kimselerin mevcut olduğu izlenimini oluşturabileceği söylenmiştir. Önergede bu gibi yanlış izlenimlere meydan vermemek için Madde-i Esasiye'nin mecliste bir defa daha kabul edilmesi ve buna ait zabtın gazetelerde yayınlanması istenmiştir. Grubun savunmasını yapan Grup Başkan Vekili Edirne Mebusu Mehmet Şerif Bey, Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun diğer arkadaşları dışarıda bırakmak için kurulmadığını söylemiştir. Buna ilaveten bir kaç kişi davet edilmedi diye buna güvenmenin icap etmediğini belirterek,

¹³⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.533-534; Zeki Çevik, *age.*, s.402; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.596; Faik Reşit Unat, "T.B.M.M.'nin Birinci Devresinde A-RMHG'nun Kuruluşuna ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar", s.7. Birinci Grup üyelerinin tamamı için bkz. Zeki Çevik, *age.*, s.322-329; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.120-125; Mete Tunçay, *age.*, s.536-537.

¹³⁹ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.217.

¹⁴⁰ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.223; Zeki Çevik, *age.*, s.415.

¹⁴¹ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.218; Damar Arıkoğlu, *age.*, s.224-225; Mete Tunçay, *age.*, s.357.

“-Gruba girecek varsa buyursun” demiştir. Davet edilmeyenlerin unutulmuş olduğunu belirttiikten sonra, ayrıca programlarının Misak-ı Milli olduğunu ve buna da herkesin yemin ettiğine vurgu yapmıştır. Oturuma başkanlık yapan Birinci Başkan Vekili Hasan Fehmi Bey, bir süre konuştuktan sonra, “-Kıymetli zamanımızı bu mesele için zayı edemem” diyerek konuyu kapatmıştır¹⁴².

TBMM’de fiilen var olan gruplaşmalar, daha sonraki müzakerelerde daha da belirginleşmiş ve farklı konularda kendini göstermiştir.

Demirel’in de belirttiği gibi bu konular şunlardır¹⁴³ :

- 1) *Heyet-i Vekile’nin görev ve sorumlulukları,*
- 2) *Meclis üstünlüğü,*
- 3) *Başkumandanlık Kanunu’yla verilen olağanüstü yetkiler,*
- 4) *Vekil seçimlerinde aday gösterilmesi,*
- 5) *Meclis başkanlık divanının tarafsızlığı,*
- 6) *İstiklal mahkemeleri,*
- 7) *Temel hak ve özgürlükler.*

Örgütsüz muhalefeti örgütlü muhalefet olmaya yönelten en önemli sebepler kuşkusuz ki Başkumandanlık Kanunu ve Uzatmaları yanında Selameti Umumiye Komitesi’nin varlığı konusundaki tartışmalar olmuştur.

10 Temmuz 1921’de yurdun batı kesiminden başlayan Yunan saldırısı durdurulamamış ve iki hafta süren çarpışmalar neticesinde Türk ordusu 25 Temmuz’da Sakarya’nın doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Milli Mücadele tarihinde “Kütahya- Eskişehir Savaşları”¹⁴⁴ olarak anılan geri çekilme Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni de sarsmıştır. Mecliste gizli oturumlar sıklaşmış, hatta 23-

---

¹⁴² Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.218-220; Müzakerelerin tamamı için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt:10, İçtima Senesi:2, s.296-299; Zeki Çevik, *age.*, s.403-405; Birinci Grup üyesi olan Damar Arıkoğlu, Mustafa Kemal Paşa tarafından davet edilmeyen ve hariçte kalan epeyce sayıda mebus olduğunu ve bunlardan birinin de İzmir Mebusu Yunus Nadi’nin olduğunu belirtmiştir. Hatta Yunus Nadi’nin Müdafaa-i Hukuk Grubu haricinde kalmasının, İstiklal Grubu tarafından üzüntü ile karşılandığını belirtmiştir. Evvela unutulmuş olduğundan şüphelendiklerini, fakat sonra anlaşıldığı üzere Yunus Nadi koyu bir İTF taraftarı olarak tanındığı için şimdilik Müdafaa-i Hukuk Grubuna girmesinin muvafık görülmediği belirtilmiştir. Damar Arıkoğlu, *age.*, s.225-226.

¹⁴³ Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, s.48.

¹⁴⁴ Geniş bilgi için bkz. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.602-618.

30 Temmuz 1921’de yapılan gizli oturumlarda Ankara’nın düşme tehlikesine karşılık Meclisin Kayseri’ye nakledilmesi bile gündeme gelmiştir¹⁴⁵.

2 Ağustos 1921 günü yapılan gizli oturumda cepheden dönen mebuslar heyetinin hazırladığı rapor görüşülmüştür. 4 Ağustos 1921’de ise askeri durum görüşülmüş Başkumandanlık makamı kurulması fikri ileri sürülerek Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının bu görevi üstlenmesi doğrultusunda ortak düşünce ortaya çıkmıştır¹⁴⁶. Mustafa Kemal Paşa’nın 4 Ağustos’ta verdiği ve “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin sahip olduğu meşru yetkileri fiilen kullanmak şartıyla” Başkumandanlığı kabul ettiğini ve bu yetkilerin 3 aylık süreyle sınırlandırılmasını isteyen önergesi 5 Ağustos 1920’deki gizli oturumda kabul edilmiştir¹⁴⁷.

Ancak, Mustafa Kemal Paşa’nın önerisine iki itiraz gelmiştir. Birincisi, Başkumandan adının Başkumandan Vekili olarak değiştirilmesi yönünde, ikincisi ise Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne ait yetkilerin bir kişiye devredilip devredilmeyeceğidir. Verilen önergeye aleyhte bulunan Mersin Mebusu Selahattin Bey Başkumandan Vekili adının kullanılmasını istiyor, Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey ise Meclisin yetkilerinin bir şahsa verilmesinin söz konusu olamayacağını söylemiştir. Birçok mebus ise Mustafa Kemal Paşa’nın görüşlerini destekler nitelikte tavır almışlardır. Yapılan sert tartışmaların ardından Sinop Mebusu Rıza Nur Bey ve sekiz arkadaşının verdikleri önerge okunup kabul edilmiştir. Kabul edilen önergeye göre Mustafa Kemal Paşa üç ay süre boyunca olağanüstü yetkilerle Başkumandanlığa getirilmiştir¹⁴⁸. Gizli oturumun ardından aynı gün yapılan açık oturumda verilen önerge tartışmasız olarak kabul edilmiştir¹⁴⁹.

Başkumandanlık Kanunu’nun ilk üç aylık uygulaması sırasında Yunan ordusuyla yapılan Sakarya Savaşı kazanılmış ve Kütahya-Eskişehir Savaşının olumsuz havası ortadan kaldırılmıştır¹⁵⁰.

Başkumandanlık Kanunu’nun geçerliliği 5 Kasım 1921’de sona ereceği için, süre bitmeden birkaç gün önce 31 Ekim 1921’de yapılan gizli oturumda kanunun

¹⁴⁵ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt:2, Ankara 1985, s.97-127; Zeki Çevik, *age.*, s.416-417.

¹⁴⁶ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, s.131-144,157-162; Zeki Çevik, *age.*, s.417.

¹⁴⁷ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, s.164-185; Zeki Çevik, *age.*, s.417.

¹⁴⁸ Müzakereler için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, s.165-174; Verilen bu önerge için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, s.174-175; Zeki Çevik, *age.*, 417-418.

¹⁴⁹ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:12, İctima Senesi:2, s.19-22; Zeki Çevik, *age.*, s.420.

¹⁵⁰ Zeki Çevik, *age.*, s.420.

uzatılması ele alınmıştır. Yapılan müzakereler sonucunda kanun üç ay daha uzatılmıştır¹⁵¹.

Kanunu uzatma teklifleri önce gizli oturumlarda ve sonra açık oturumlarla yapılmak kaydıyla kabul edilmiştir. Ancak kanunun uzatılma durumu karşısında bazı mebuslar sert eleştiriler yapmışlardır. Bu kişilerin başında kanunla ilgili her oturumda şiddetle eleştiride bulunan Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ve Mersin Mebusu Selahattin Bey gelmektedir. Kanunun uzatılmasına tepkide bulunan bu kişiler her uzatmada muhalefetlerini daha da sertleştirmişlerdir. Hatta muhalefet o kadar şiddetli ve etkili olmuştur ki, kanunun üçüncü uzatma görüşmelerinin yapıldığı 4 Mayıs 1922 tarihinde, kanunun uzatılması gizli oturumda kabul edilse de, aynı gün yapılan açık oturumda muhalif mebusların oylamaya katılmaması sonucu oylama yeter sayısına ulaşmadığı için Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay daha uzatılmasına yönelik kanun teklifi meclisten geçememiştir¹⁵². Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı hukuken sona ermiştir.

Bu sırada hasta olduğu için görüşmelere katılamayan Mustafa Kemal Paşa, meclisteki gelişmeler üzerine 6 Mayıs 1922'de meclise gelmiş ve gizli oturum istemiştir. Yapılan gizli oturumda söz alan Mustafa Kemal Paşa, "kimseye beni başkumandan yapın, bana bu yetkileri verin" demediğini, meclisin kendisinden başkumandan olmasını istediğini belirterek, Başkumandanlık Kanunu'nun uzatılması hakkında eleştiri yapan Hüseyin Avni Bey ve Selahattin Bey'e oldukça sert çıkmıştır. Hatta Mustafa Kemal Paşa ile Hüseyin Avni Bey arasında çok sert tartışmalar olmuştur. Müzakerelerin yeterli görülmesi üzerine oylamaya geçildi ve yapılan oylamada 4 Mayıs'ta kabul edilmeyen kanun teklifi, İkinci Grupta yer alan mebusların çoğunun kanun lehine oy vermesiyle birlikte çoğunluk sağlanarak kabul edilmiştir¹⁵³. Kuşkusuz ki bunda Mustafa Kemal Paşa'nın tartışmalara bizzat katılmasının etkisi yadsınamaz.

---

¹⁵¹ Müzakereler için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, s.413-428; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:14, İçtima Senesi:2, s.6; Zeki Çevik, *age.*, s.420-421.

¹⁵² Müzakereler için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.2, s.676-677; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt:3, Ankara 1985,s.42,310-331; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, C.16, İçtima Senesi:2, s.202-204, *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, C.18, İçtima Senesi:3, s.73-74; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, C.19, İçtima Senesi:3, s.520-521; Zeki Çevik, *age.*, s.422-426.

¹⁵³ Müzakereler için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.3, s.334-350; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:19, İçtima Senesi:3, s.527; Zeki Çevik, *age.*, s.426-430.

Örgütsüz muhalefeti örgütlü muhalefet olmaya yönelten diğer önemli sebep ise, Birinci Grup'tan bazı mebusların kurduğu Selamet-i Umumiye Komitesi isimli grubun meclis çoğunluğunu kesin olarak ele geçirip çeşitli yasaların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçireceği endişesi olmuştur¹⁵⁴.

Selameti Umumiye Komitesi'nin kurucularından olan Bursa Mebusu Emin Bey, Birinci Grup'un bir yıla yakın muhaliflere karşı üstünlüğünü sürdürdüğünü, daha sonra sarsılmaya başladığını belirttikten sonra örgütün kendisiyle birlikte 14 kişi olduğunu söylemiştir. İlk toplantısını Hasan Fehmi Bey'in evinde yapan örgüt bir takım kararlar almıştır. Kararlara göre, daha sonra örgüte alınacak olanların mutlaka kurucuların ortak kararına bağlı olması şart koşulmuş ve Mustafa Kemal Paşa örgütün başkanı kabul edilerek, onunla bağlantı kurma görevi Adnan ve İhsan Beylere verilmiştir. Örgüt üyelerinin daha sonra 35'e kadar ulaştığını söyleyen Emin Bey, mecliste görüşülecek konuların daha önceden grup toplantılarında telkin edilip, ona göre meclisten geçirildiğini belirtmiştir¹⁵⁵.

Selameti Umumiye Komitesi 16 Mart 1922'de muhalif mebuslarca meclis gündemine getirilmiş, ancak Dâhiliye Vekâletine havale edilmiştir¹⁵⁶. Verilen önergede, "Selameti Umumiye Komitesi adıyla bir cemiyetin kurulduğu doğru mudur, maksat ve mesleği nedir?" şeklinde sorular olsa da, Dâhiliye Vekili 3 Nisan 1922'de böyle bir cemiyetin kaydının olmadığını belirtmiştir¹⁵⁷.

Ana sebepleri ile birlikte yukarıda belirtildiği gibi daha birçok konuya itiraz eden örgütsüz muhalefet Birinci Grup'un kuruluş tarihinden on dört ay sonra

---

¹⁵⁴Zeki Çevik, *age.*, s.430-431; Rauf Bey İzmir Suikastı dolayısıyla Ankara İstiklal Mahkemesinde gıyaben yargılandığı sırada Paris'ten Meclis Başkanlığı'na gönderdiği mektubunda İkinci grubun kurulmasını bu gizli örgüte bağlamaktadır: "Birinci Millet Meclisi'nde İkinci Grup'un kuruluş sebebine gelince: sizce de unutulmamış olduğu gibi, Müdafaa-i Hukuk Grubu içinde bugün mahkeme başkanlığı iddia eden kişinin (Ali Çetinkaya) de bulunduğu yeminli ve gizli bir komitenin kurulması ve gizli görüşmeler yaparak, gruptaki diğer arkadaşlarının iyi niyet ve güvenlerini kötüye kullanarak, Grup kararları üzerinde azınlık tahakkümü şeklinde etki yapılmasından ibarettir." Rauf Orbay, *age.*, s.646-647; Zeki Çevik, *age.*, s.431; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.381-382.

¹⁵⁵Zeki Çevik, *age.*, s.431-432; Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.385-386; Emin Erkul, "Milli Mücadele Hatıraları", *Vakit*, 2 Mart 1954, s.2; Kazım Paşa'da "Selameti Umumiye Komitesi" hakkında bilgiler vermiştir. Muhaliflerin gitgide mecliste olumlu hava oluşturmalarına karşılık bu gizli örgütün kurulduğunu ve Kara Vasıf gibi beylerin örgüte sızmasından bahsetmiştir. Geniş bilgi için bkz. Kazım Özalp, *age.*, C.1, s.226-227.

¹⁵⁶*T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:18, İçtima Senesi:3, s.239.

¹⁵⁷*T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:18, İçtima Senesi:3, s.485; Zeki Çevik, *age.*, s.433.

Temmuz 1922’de İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu/İkinci Grup Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ve Mersin Mebusu Selahattin Bey önderliğinde kurulmuştur¹⁵⁸.

Grubun lideri Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, 30 Nisan 1923’te Tevhid-i Efkâr Gazetesine verdiği demeçte, grubun kurucularının kendisiyle birlikte, Canik Mebusu Emin (Gevelioğlu), Erzurum Mebusu Süleyman Necati (Güneri), Kastamonu Mebusu Mehmet Besim (Fazlıoğlu), Kayseri Mebusu Rıfat (Çalık), Sivas Mebusu Vasıf (Karakol) ve Mersin Mebusu Salahattin(Köseoğlu) Beyler olduğunu açıklamıştır¹⁵⁹. Grup ilk başta 3 maddelik program yapmış¹⁶⁰ ve 1923 yılında bu program 27 maddelik olmuştur¹⁶¹.

Birinci Grup ile daha sonra resmen kurulacak olan İkinci Grup arasındaki sert tartışmalar yukarıda da belirtildiği gibi Başkumandanlık Kanunu ile verilen olağanüstü yetkilerde ortaya çıkmıştır. Ayrıca Selameti Umumiye Komitesi adlı bir

¹⁵⁸ Zeki Çevik, *age.*, s.415; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.379; Tunaya, İkinci Grubun kuruluşunu Başkumandanlık Kanunu’nun 3. defa uzatılmasında gerçekleşen müzakereler sonucunda vücutlandığını belirtmektedir. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.537; Arıkoğlu ise İkinci Grubun Malta’daki Türk esir mübadelesinden sonra aradan çok vakit geçmeden teşekkül ettiğini belirtmektedir. Damar Arıkoğlu, *age.*, s.272; Selek’te Arıkoğlu’nun tesbitinin doğruluğunun daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.597.

¹⁵⁹ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.380; Zeki Çevik, *age.*, s.415-416; Selek bu grupta yer alan önemli kişilerin isimlerine yer vermiştir. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.597; Arıkoğlu, hatırlarında Adliye Vekili Rıfat Çalık oğlu ile beraber İkinci Grubun 67 üyesini tespit ettiğini ve bunların 120 kadar üyesi olduğunu ve üzerinden 38 sene geçtiği için sadece hatırlayabildiklerini yazdıklarını belirtmiştir. Damar Arıkoğlu, *age.*, s.272-276; İkinci Grup üyeleri için ayrıca bkz. Zeki Çevik, *age.*, s.330-332; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.126-127; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.538-539.

¹⁶⁰ Bu program şu şekildedir: Misak-ı Milli dairesinde vahdet ve istihsali millinin istiklal ve temini, Kavanin-i mevcudenin hakimiyeti milliye esasına göre tadil ve ıslahı, Hukuk-i umumiyenin masuniyet ve muhteremiyeti. Bu program Misak-ı Milli çerçevesinde milli birlik ve bağımsızlığa ulaşılmasını amaçlayan ilk maddesiyle mecliste tüm mebusların üzerinde görüş birliği içerisinde buldukları ve Birinci Grup’un Programında yer alan ilke bir kez daha vurgulanmaktadır. Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, s.75.

¹⁶¹ Mete Tunçay, *age.*, s.364-365; İhsan Güneş, *age.*, s.189-192; Demirel bu iki grubun dışında başka grup olduğunu ve bu grubun “Müstakil Grup” olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar Birinci Grup dışında yer alan mebusların tamamını genellikle aynı pota içinde değerlendirip iki kutuplu bir mücadeleden söz etme eğilimi baskın olsa da bunun doğru olmadığını ve mücadelenin üç kutuplu bir mücadele özelliği gösterdiğini belirtmiştir. Yine bağımsızlar grubu olan 3. Grup’un ise Mustafa Kemal Paşa tarafından eleştirildiğini söylemiştir. Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, s.34-36; Mustafa Kemal Paşa onlar için şu değerlendirmeyi yapmıştır; “ İki grup arasında kalmış bir takım menfaatperestler vardır. Bunlar kendi menfaatini hangi taraf alırsa, o tarafı tercih ederlerdi. Ve bu hariç kalan insanlar hiçbir menfaati temin edilecek insanlar değillerdi ve onun için dürüst hareket etmek isteyen Birinci Grup’tan bunlar ekseriya uzak bulundular. Arı İnan, *age.*, s.59; Demirel, 3.Grup’un üyelerinin çoğunluğu hocalar olmak kaydıyla birçok bağımsız kişilerden oluştuğunu, böyle bağımsız bir grubun da Birinci Gruba muhalefet etmiş olması, konuyu daha sonra inceleyenlerin bu bağımsızlarla İkinci Grubu özleştirmesini kolaylaştırdığını ve grupların üye listelerinin sağlıklı olarak bilinmemesinin, araştırmacıları Birinci Grup’un dışındaki tüm mebusları tek bir başlık altında, İkinci Grup kategorisi adı altında toplama yanılığısına düşürdüğünü belirtmiştir. Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, s.39.

grubun varlığı konusundaki tartışmalarda daha belirgin hale gelmiştir. Daha sonra İkinci Grubun istediği şekilde gerçekleştirilen, vekil seçimlerinde aday gösterme yöntemi, meclisin bilgisi dışında yetki kullanımı ve istiklal mahkemeleri gibi temel konularda yapılan eleştirilerle iyice şiddetlenmiştir¹⁶².

İkinci Grup ilk olarak 8 Temmuz 1922'de Bakanlar kurulunun yapısına ilişkin kanunda değişikliği sağlamış, bu yasa ile vekiller TBMM'nin salt çoğunluğu ve gizli oyu ile kendi aralarından ayrı ayrı seçilmeye başlanmıştır. Eski sistem olan sadece Bakanlar Kurulu Başkanı'nın gösterdiği adayın seçilmesi usulü terk edilmiş artık meclisteki her mebusun vekillik için kendiliğinden aday olabilmesi usulü getirilmiştir¹⁶³.

İkinci Grubun itiraz ettiği konulardan biri olan Başkumandanlık Kanunu ile Mustafa Kemal Paşa'ya olağanüstü yetkiler verilmesi sorunu da grubun isteği doğrultusunda çözümlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı 20 Temmuz 1922'de süresiz olarak uzatılmıştır¹⁶⁴. 20 Temmuz 1922'de Başkumandanlık Kanunu'nun değiştirilmesi üzerine daha önce başkumandanlık emriyle kurulan ve meclis denetimi dışında faaliyet gösteren İstiklal Mahkemeleri'nin geçici süreyle kapatılmasına karar verilmiştir¹⁶⁵. 31 Temmuz 1922 tarihinde İkinci Grubun çabalarıyla "İstiklal Mahakimi Kanunu" isimli yeni bir kanun çıkarılmış, kanun ile İstiklal Mahkemeleri üzerinde meclis denetimi ile temyiz ihtimali bulunmayan idam kararlarının TBMM'nin onayından geçmesi sağlanmıştır¹⁶⁶.

Muhalefetin sertleşmesi ve Meclis'te zaman zaman kendi görüşlerine uygun bir ortam oluşturması, Mustafa Kemal Paşa ve bazı Birinci Grup üyelerini karşı önlem almaya yöneltmiştir. Bu önlemler arasında önde gelen muhaliflerin mebusluktan düşürülmesinden, meclisin feshedilmesine kadar kökten çözülmesi amaçlanan birçok düşünceler vardı. Birinci Grup mebuslarından bazılarının Mustafa Kemal Paşa'ya başvurarak İkinci Grubun önde gelen bazı

¹⁶² Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.382-383.

¹⁶³ 8 Temmuzdaki müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:21, İçtima Senesi:3, s.318-334; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.410-418; Zeki Çevik, *age.*, s.444;

¹⁶⁴ Geniş bilgi için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:21, İçtima Senesi:3, s.430-435; Zeki Çevik, *age.*, s.448-449.

¹⁶⁵ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:21, İçtima Senesi:3, s.455; Ergün Aybars, *age.*, s.129.

¹⁶⁶ Ergün Aybars, *age.*, s.130; Müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt: 22, İçtima Senesi:3, s.77-103.

üyelerinin birer bahane ile mebusluktan düşürülmesini istediklerini ancak Mustafa Kemal Paşa'nın "Böyle bir şey olmaz. Buna tahammül etmek lazımdır. Fikirlerini beğenmediklerimizi atıp kendimize göre adam seçtirmeye kalkışırsak bu meclis meclis olmaktan çıkar ve Büyük Millet Meclisi'nin dünya kamuoyu önündeki durumu sarsılır" diyerek buna yanaşmadığını ifade edilmiştir¹⁶⁷.

1.4. Milli Mücadelenin Sona Ermesi ve CHP'nin Kurulması

1.4.1. Milli Mücadelenin Sona Ermesi

Mondros Mütarekesi ile Türk ordusu dağıtılmış ve mütarekenin 7. maddesi ile Anadolu işgal edilmeye başlayınca halkın kendiliğinden köyünü, kasabasını, şehrini korumak üzere Kuva-yı Milliye¹⁶⁸ denilen bir hareket doğmuştur. Özellikle Yunan işgali sırasında Batı Anadolu'daki direniş Kuva-yı Milliye'nin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Kuva-yı Milliye halkın isteği doğrultusunda halkın içinden çıktığı için yapısı itibarıyla her kesimden insanı bünyesinde barındırmıştır¹⁶⁹.

Kuva-yı Milliye düşmanlara karşı ilk ve genel direniş örgütü olmasına karşın başlangıçta görülen düşman kuvvetlerinin artıp işgallerin ilerlemesi karşısında önemini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır. Bu bakımdan düşman karşısında artık yetersiz olduğu anlaşılmış ve yerine düzenli orduların kurulmasına karar verilmiştir. Kuva-yı Milliye'nin kaldırılarak düzenli orduların kurulmasına yönelik ilk çabalar, 1919 yılının sonlarına rastlamaktadır. Neticede 8 Kasım 1920'de bütün birliklerin düzenli orduya tasfiye ettirilmesi kararlaştırılmıştır¹⁷⁰. Bazı gruplar düzenli orduya katılırken bazıları da dağılmıştır¹⁷¹.

¹⁶⁷ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.383-384; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.601.

¹⁶⁸ Kuva-yı Milliye deyimini Milli Mücadelede iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi "Milli Kuvvetler" yani "Milis" anlamındadır. Diğer anlamı çok kapsamlı olup sadece silahlı halk kuvvetleri değil, bütün organları içine alan kuvvetler idi. Mehmet Akif Tural, "Kuvâ-yı Milliye Hareketi ve Milli Mukavemet Fikrinin Doğuşu", *Sivas Kongresi I. Uluslar Arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002)*, Siskav Yayınları, Sivas 2002, s.174; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.114.

¹⁶⁹ Zeki Çevik, *age.*, s.78-79; Selek, ordunun düşman karşısına çıkamayacak kadar zayıf oluşu sebebiyle 1919 yılı ortasından 1920 yılı sonunda kadar zaman içerisinde Kuva-yı Milliye'nin ön planda görüldüğünü belirtmiştir. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.114; Kuva-yı Milliye'nin yedirilip içirilmesi bölge ahalisi tarafından sağlanırdı. Silah ihtiyacı ise genellikle askeri birliklerden karşılanırdı. Zeki Çevik, *age.*, s.84-85.

¹⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa, 8 Kasım 1920'de Ali Fuat, İsmet ve Refet Paşa'lara süratle düzenli ordu ve süvari birlikleri meydana getirme direktifi vermiştir. Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.504.

¹⁷¹ Ancak Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe birlikleri isyan ederek meclisi oldukça uğraştırmışlardır. İsyaniyetleri neticesinde üzerlerine düzenli ordu birlikleri gönderilmiş, Çerkez Ethem 1921 Ocak ayında Yunanlılara sığınırken, Demirci Mehmet Efe de 15/16 Aralık 1920'de

Çerkez Ethem İsyanına rağmen düzenli ordunun ilk başarısı 6-11 Ocak 1921’ de gerçekleşen Birinci İnönü savaşında görülmüştür. Batı cephesinde kazanılan bu ilk zafer TBMM’nin içeride ve dışarıda otoritesini arttırmıştır. Bu savaşla birlikte düzenli ordunun önemi iyice anlaşılmıştır¹⁷². Atay, Birinci İnönü savaşı kazanılınca Mustafa Kemal Paşa’nın “Bu muharebe ile pek çok şey kurtarılmıştır” dediğini belirtmiştir¹⁷³.

23 Mart-1 Nisan 1921 tarihinde gerçekleşen İkinci İnönü Savaşıyla daha önce kazanılan zafer perçinlenmiştir¹⁷⁴. İkinci İnönü Savaşı’nda iyice sarsılan Yunanlılar, hemen hemen iki aylık hazırlıktan sonra, 10-25 Temmuz 1921’de Kütahya-Eskişehir

---

gece baskınıyla kuvvetleri dağıtıldıktan sonra kaçsa da çok sonra ikna edilmiştir. İsrail Kurtcephe ve Aydın Beden, *age.*, s.273; Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.533.

¹⁷² Birinci İnönü Savaşı hakkında geniş bilgi için bkz. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.460-486; Birinci İnönü Savaşı sırasında 29 Aralık’ta üzerine gidilmesi kararlaştırılan Çerkez Ethem Olayı’na rastlanılmıştır. Türk ordusu İnönü’de Yunanlılarla uğraşırken, Gediz’de de Çerkez Ethem tehlikesine karşı uğraşmıştır. Bu bakımdan Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa, İnönü ve Gediz’in tam ortasında bulunan Kütahya’da bulunmuştur. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.471-472; Yunan işgalinin ardından harekete geçen Ethem Bey, Salihli cephesinde Yunan askeri birliklerine karşı düzenlediği gerilla saldırılarıyla kısa sürede ünlenmiş, emrindeki kuvvetlerin sayısını da artırarak Kütahya havalisine egemen duruma gelmiş, “Kuvve-i Seyyare”nin Kumandanı olmuştur. Henüz Ankara’nın yeni bir iktidar merkezi olarak kendini kabul ettirme sürecinde emrinde önemli bir askeri kuvvet bulunmadığı 1920 yılının başlarında Batı Anadolu’da en önemli kuvvet Çerkez Ethem’di. Ankara’daki harekete karşı gelişmeye başlayan yerel isyanların birçoğu Çerkez Ethem tarafından bastırılmıştır. İşgal ettiği alanı genişleterek ilerlemeye devam eden Yunan ordusunun ancak düzenli bir orduyla durdurulabileceği görüşüyle var olan askeri kuvvetlerin hızla yeniden örgütlenmesine ve tam anlamıyla milli bir orduya dönüşmesini savunan Ankara’daki önder kadrosu, Çerkez Ethem ve biraderlerinin direnişiyle karşı karşıya gelmiştir. Ancak Meclis’in otoritesinin devam etmesi için bu sorunun ortadan kalkması gerekmiştir. Yunan kuvvetleri ile ciddi bir çarpışma öncesinde Kuvve-i Seyyare’nin dağıtılması zorunlu hale gelmiştir. Sorunun barışçı yollardan çözümü için yapılan bir dizi görüşme ve tartışmanın ardından Mustafa Kemal Paşa, 27 Aralık 1920’de Garb cephesi komutanlığına Çerkez Ethem birliklerinin imha edilmesini emretmiştir. Yaklaşık bir ay kadar süren bu süreç içerisinde Çerkez Ethem birlikleri dağıldı, Ethem ve kardeşleri Yunan işgali altındaki İzmir’e geçti ve birliklerinin önemli bir kısmı da Türk ordusuna katılmıştır. Nuran Kılavuz, “Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvve-i Seyyare’nin Teşkili ve Tasfiyesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:21, Sayı:1, Sayfa:273-288; Elazığ 2011, s.274-275; Çerkez Ethem olayı hakkında geniş bilgi için bkz. Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.496-500,511-524,526-550, Kazım Özalp, *age.*, C.1, s.166-170; Milli Mücadele’nin başlamasıyla vatan topraklarını başarıyla savunan, ancak Düzenli Ordu’nun kurulmasına tepki gösteren Çerkez Ethem Meselesi Mecliste de uzun süren tartışmalara neden olmuştur. Örneğin; 8 Ocak 1921 günü meclisin açık oturumunda artık herkes Ethem ve kardeşlerinin yanlışlarını görmüştür. Mustafa Kemal Paşa konuşurken, Ethem, Tevfik ve Raşit Beyler şeklinde telaffuz edince, Erzurum Mebusu Nusret Efendi, “Paşa hazretleri artık –Bey- demeyiniz, -Hain- deyiniz” uyarısında bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Ethem ve Tevfik Beyler için hain diyebileceğini, ancak TBMM üyesi sıfatını taşıyan Raşit Bey için aynı sözü kullanmak mecburiyetinde olduğunu belirtmiştir. Ardından Raşit Bey’in meclis üyeliğinin iptal edilmesini istemiş ve oturumda bu kabul edilmiştir. Müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:7, İçtima Senesi:1, s.224-229, 231-232.

¹⁷³ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2011, s.356.

¹⁷⁴ İkinci İnönü Savaşı hakkında geniş bilgi için bkz. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.558-566; Bu savaş sonrası Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa’ya övgü dolu sözler içeren telgraf göndermiştir. Bkz. Kemal Atatürk, *age.*, s.394.

Savaşları'nda tekrar saldırıya geçmişler ve Türk ordusu Sakarya gerisine kadar çekilmiştir¹⁷⁵. Bu kötü gidişat üzerine daha önce de belirtildiği gibi Mustafa Kemal Paşa'ya üç ay süreyle başkomutanlık yetkisi verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, ordu ihtiyacını karşılamak için 7-8 Ağustosta “Tekalifi Milliye Emirleri”ni yayınlamıştır¹⁷⁶.

23 Ağustos-13 Eylül 1921 Sakarya Savaşıyla Türk orduları Yunan ordularını bozguna uğratıp karşı saldırıya geçmişler¹⁷⁷ ve Büyük Taarruzla birlikte Yunan orduları tamamen temizlenmişlerdir¹⁷⁸. 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi imzalanarak Türk-Yunan Savaşına son verilmiştir¹⁷⁹.

Yapılan savaşlar sırasında meclisteki muhalif sesler neredeyse hiç susmamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi özellikle Başkomutanlık yetkisinin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi sonrası muhalefette örgütlenmeye başlamış ve her fırsatta sesini yükseltmiştir. Muhalefetin bu derecede örgütlenerek sesini yükseltmesi dış ülkelerle yapılacak olan anlaşmalara zarar verebilirdi. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasından¹⁸⁰ sonra hem Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin hem de Birinci TBMM'nin artık görevlerini tamamladığını, bundan sonra yeni bir yapılanmaya gidilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Çünkü artık düşmanlara karşı mücadele etmek ve vatani kurtarmak için görev yapan meclis ve cemiyetler amaçlarına ulaşmışlar, düşmanları yurttan temizlemişlerdi.

---

¹⁷⁵ Kütahya-Eskişehir Savaşları hakkında geniş bilgi için bkz. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.602-612; Kazım Özalp, *age.*, C.1, s.184-185.

¹⁷⁶ Tekalifi Milliye emirleri için bkz. Serpil Sürmeli, *Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s.61-73; Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.615-616.

¹⁷⁷ Sakarya Savaşı hakkında geniş bilgi için bkz. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.619-639; Kazım Özalp, *age.*, C.1, 192-223; 14 Eylül 1921 günü biten savaş sonrası Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bir yazı göndermiştir. 15 Eylül günü mecliste okunan bu yazıda bu yazıda “Kutsal topraklarımızı çiğneyerek, Ankara'ya girmek ve memleket istiklalinin fedakâr bekçisi olan ordumuzu yok etmek isteyen Yunan ordusu, 21 gün süren pek kanlı muharebelerden sonra Allahın yardımı ile mağlup edilmiştir”. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.640; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:12, İçtima Senesi:12, s.216-217.

¹⁷⁸ Büyük Taarruz hakkında geniş bilgi için bkz. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, s.679-697.

¹⁷⁹ Mudanya Mütarekesine gönderilen delegeler için bkz. Kemal Atatürk, *age.*, s.461-462; Mudanya Mütarekesi Maddeleri için bkz. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:23, İçtima Senesi: 3, s.350-352; İsmail Soysal, *age.*, C.1, s.69-70.

¹⁸⁰ Saltanatın kaldırılmasına ilişkin görüşmelerde Birinci Grup ile İkinci Grup üyeleri aralarında adeta yarışmışlardır. Yapılan görüşmeler sonucunda Saltanat oybirliğiyle kaldırılmıştır. Meclisteki görüşmeler için bkz. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:24, İçtima Senesi:3, s.269-298;305-316; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.483-487.

1.4.2. CHP'nin Kurulması ve Cumhuriyet'in İlanı

Milli Mücadele'nin sona ermesinden sonra yaşanan acılardan ders almak ve çağın gereksinimlerine ayak uydurmak için yeni bir örgütlenmeye gitmek gerekmiştir. Mustafa Kemal Paşa bunun için 6 Aralık 1922'de "Halk Fırkası" adı altında bir fırka kuracağını basına duyurmuştur¹⁸¹. Dönemin resmi yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu hakkında "Halk Fırkası" ve "Müdafaa-i Hukuk Fırkası" gibi tabirleri bir arada kullanmıştır¹⁸². Böylece fırka kurulmadan önce halk ve kamuoyu önceden alıştırılmak istenmiştir.

Yeni fırka "Halkçılık" esasını üzerine vücut bulacaktı¹⁸³. Kurulacak fırkaya ad olarak düşünülen "Halk" kavramı, 1923 yılının başlarında tartışma konusu olmuştur. Sonuçta "millet" gibi daha genel kavram varken, "halk" kavramı toplumun üyelerinin tümünü değil, ezilen-yoksul kesimleri akla getirmiştir. Halkın özellikle çiftçi ve işçilerden oluştuğunu, yeni fırkanın da bu sınıfların yararına çalışacağı ve sınıf ayrımı olabileceği düşünülmüştür. Tunçay, Birinci Meclis'in ilk gruplaşmalarından biri olan Halk Zümresi ve ondan esinlenen hükümetin "Halkçılık Programı"nın sol nitelikte olduğunu belirtmiştir¹⁸⁴.

Mustafa Kemal Paşa, 15 Ocak 1923'te yurt gezisine çıkmıştır. Bu gezide kuracağı partinin programıyla ilgili olarak aydınların görüşünü isterken, halkın da istek ve düşüncelerini almış ve bunları fırkanın ilkeleri açısından yararlı görmüştür. Mustafa Kemal Paşa, gezisi sırasında yaptığı konuşmalarla kuracağı fırkanın niteliklerine biraz daha açıklık getirmiş, her şeyden önce, yeni kurulacak fırkanın, milletin bütün sınıflarınca oluşturulacağını açıklamıştır. Yaklaşık 3 ay süren gezileri sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın demeçleri, Halk Fırkası'nın kuruluş felsefesini ortaya koymasından önemlidir¹⁸⁵. Bu sırada Kasım 1922'de başlayan Lozan

¹⁸¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2 (1906-1938), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları:1, 5. Baskı, 2006, s.50-52; Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1998,s.67.

¹⁸²Hakkı Uyar, *age.*, s.71; Esat Öz, *age.*,s.85; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.559.

¹⁸³ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, *Çağdaş Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)*, Cem Yayınevi, 6. Basım, İstanbul 2000, s.131.

¹⁸⁴ Mete Tunçay, *age.*, s.40; Halk Zümresi hakkında geniş bilgi için bkz. İhsan Güneş, *age.*, s.153-157; Halkçılık Programı, Teşkilat-ı Esasiye Kanun Layihası'nın baş kısmında " Büyük Millet Meclisi Beyannamesi" adıyla yer almıştır. *T.B.M.M. Z.C.*,Devre:1, Cilt:5, İçtima Senesi:1, s.414-415.

¹⁸⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2, s.54-116; Hikmet Bilâ, *CHP (1919-1999)*, Doğan Kitabevi, İstanbul 1999, s.36-38.

Konferansı görüşmeleri kesintiye uğramış delegeler ülkelerine dönmüşlerdir. Mecliste Lozan'la ilgili hararetli tartışmalar yapılmış, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve hükümet ağır şekilde eleştirilmiştir¹⁸⁶.

Mustafa Kemal Paşa, yurt gezisine çıktığı üç ay zarfında meclisin çalışamaz duruma geldiğini net şekilde görmüştür. Yunus Nadi Bey'in "Yeni Bir Cidal Devri" makalesi¹⁸⁷, İsmail Şükrü Hocanın Risalesi¹⁸⁸, kesintiye uğrayan Lozan'ın mecliste gündeme gelmesi ve Ali Şükrü Bey'in ortadan kaybolması meclis içinde yer alan Birinci ve İkinci Grup arasındaki ilişkileri her zamankinden daha fazla gerginleştirmiştir¹⁸⁹. Bu nedenle 1 Nisan 1923'te mecliste seçimin yenilenmesine karar verilmiştir¹⁹⁰. Mecliste yapılan müzakereler sonucunda Menteşe Mebusu Tevfik Rüştü Aras ve Mardin Mebusu Necip Saydan'ın verdikleri önerge ile yeniden seçim yapılmasına karar verilmiştir¹⁹¹.

Seçimin yenilenmesi kararı alındıktan sonra seçim kanununda değişikliğe gidilmiştir. Daha önce 2 Aralık 1922'de İkinci Grup üyelerince verilen ve Mustafa Kemal Paşa'nın 15. maddesine sert tepkide bulunmasına neden olan seçim kanunu önergesi bu kez mecliste müzakere edilmiş ve bazı değişikliklerle birlikte kabul edilmiştir¹⁹².

¹⁸⁶ Dursun Ali Akbulut, "İkinci Dönem TBMM ve Cumhuriyet'in İlanı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.332; Lozan Konferansı müzakereleri 4 Şubat 1923'te kesilmiştir. Kemal Atatürk, *age.*, s.487; Lozan'daki gelişmeler genel olarak Meclis gizli toplantılarında ele alınmıştır. Meclis müzakereleri için bkz. *TBMM GCZ.*, C.3, s.972-1006,1146-1163,1169-1197,1220-1229,1236-1263,1267-1271,1274-1276,1284-1288,1290-1301,1304-1325; C.4, s.2-28,30-71,74-104,106-147,150-191.

¹⁸⁷ Bu makale mecliste ciddi tartışmalara yol açmıştır. Bkz. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:25, İçtima Senesi:3, s.95-97; Cilt:26, s.210-215; Cilt:27, s.44-55, 63-64; Bu makale için bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.492-495; Dursun Ali Akbulut, *Saltanattan Ulusal Egemenliğe: Saltanat, Hilafet ve Milli Hakimiyet*, Temel Yayınları, İstanbul 2006, s.93-95.

¹⁸⁸ 15 Ocak 1923 tarihinde yayınlanan ve Hoca Şükrü Efendi'nin son derece muhafazakâr görüşlere yer veren 28 sayfalık "Hilafet-i İslamiyye ve Büyük Millet Meclisi" başlıklı risalesi mecliste tartışmalara yol açmıştır. Bkz. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:26, İçtima Senesi:3, s.446-448; *T.B.M.M. GCZ.*, C.3, s.1232-1233; Bu risale için bkz. İsmail Şükrü, *Hilafet-i İslâmiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1993, s.35-63.

¹⁸⁹ Trabzon Mebusu olan Ali Şükrü Bey, İkinci Grup'un önemli liderlerindedir. Ancak Topal Osman tarafından öldürülmüş olması mecliste gerginliklerin çıkmasına neden olmuştur. Geniş bilgi için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:1, Cilt:28, İçtima Senesi:4, s.226-233,243-244,305-310; Cilt:29, s.226-229,234; Ayrıca bkz. Hakkı Uyar, *age.*, s.72-73; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.507-511.

¹⁹⁰ Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.728; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.511.

¹⁹¹ Müzakerelerin tamamı için bkz. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:28, İçtima Senesi:4, s.283-293.

¹⁹² Seçim Kanunu hakkındaki müzakereler için bkz. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:25, İçtima Senesi:3, s.169-164; Cilt:28, İçtima Senesi:4, s.294-295, 322-349,366; Mustafa Kemal Paşa'nın itiraz ettiği 15. maddeye göre mebus olabilmek için Türkiye'nin o günkü sınırları içindeki yerlerin ahalisinden seçim bölgesine yerleşik bulunmak gerekiyor, göçmen olarak gelen Türk ve Kürtler için ise geliş

Seçim kararı alındıktan bir hafta sonra Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923 tarihinde A-RMHC başkanı sıfatıyla, Meclis'teki Birinci Grup'un Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini açıklayan 9 Umde beyannamesini yayınlamıştır¹⁹³. Halkın onayına sunulan bu beyannamenin kabul edilmesi için A-RMHC ve Mustafa Kemal Paşa seçimlere büyük önem vermiştir¹⁹⁴. Zaten oy vermeye gelen vatandaş bu programı tasvip ettiği takdirde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkasına dönüşeceğini kabul etmiş olacaktı¹⁹⁵.

Seçimlere gelindiğinde halkın önünde iki alternatif vardır. Bir yanda Mustafa Kemal Paşa ile yenilikleri kabul eden Birinci Grup, diğer yanda ise yeniliklere her zaman muhalif olan İkinci Grup. Meclis, seçim yapılma kararı aldıktan sonra seçim çalışmalarına başlamış ve son toplantısını 16 Nisan 1923'te yaparak görevini tamamlamıştır¹⁹⁶.

1923 seçimlerinin A-RMHG'nun başarısıyla sonuçlanması Halk Fırkası'nın kurulmasına olanak sağlamıştır. Seçimlerin sonuçlanmasından sonra, Mebuslar Ankara'da toplanarak Halk Fırkası'nın tüzüğünü hazırlamaya başlamışlardır. İlk toplantı 7 Ağustos 1923 tarihinde yapılmıştır. Yapılan toplantıya o sırada seçim bölgelerinden Ankara'ya gelebilmiş 123 mebusun 113'ü katılmış ve 10 mebus da mazeretlerinden ötürü toplantıya katılamamıştır¹⁹⁷. Toplantılar 11 Eylül tarihine kadar devam etmiştir. Toplantılarda müzakeresi yapılan Halk Fırkası Nizamnamesi 9 Eylül'de kabul edilmiştir. 11 Eylül'de yapılan seçimde Halk Fırkası başkanı Mustafa Kemal Paşa olurken, Genel Sekreterliğe ise Recep Bey getirilmiştir. Refik, Celal, Münir Hüsrev, Saffet Beyler Genel Yönetim Kurulu üyeleri arasındaydılar. Meclis

---

tarihinden itibaren o bölgede 5 yıl oturmuş olma koşulu aranıyordu. Ancak gerekli incelemelerde bulunan Anayasa Komisyonu, içinde 15. Maddenin de bulunduğu bazı maddeleri iptal etmiştir. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:28, İçtima Senesi:4, s.322-324,324-327.

¹⁹³ Kemal Atatürk, *age.*, C.2, s.718; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, s.525; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.580-582;9 Umde beyannamesine Trabzon'dan tepki gelmiştir. Ali Şükrü Bey'in Topal Osman tarafından öldürülmesinden sonra Trabzon zaten galeyana gelmiş bulunuyordu. A-RMHC'ni HF'na dönüştürme girişimi, Trabzon MHC'nce kişisel yönetime varacaktı, üstelik dernek tüzüğüne aykırı bir tasarı olarak değerlendirilmiştir. Bu itiraz üzerine Trabzon'a iki mebusun oluşan bir soruşturma kurulu gönderilmiş ve sonuçta, eski hey'et-i merkeziyeye işten el çektilirip yeni bir hey'et-i müteşebbise kurulmuştur. Mete Tunçay, *age.*, s.45; Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in Giresunlu Topal Osman tarafından katli hakkında bkz. Damar Arıkoğlu, *age.*, s.316-318.

¹⁹⁴ Esat Öz, *age.*, s.86.

¹⁹⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.559.

¹⁹⁶ *T.B.M.M. Z.C.*, Devre:1, Cilt:29, İçtima Senesi:4, s.240; Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2001, s.68-69.

¹⁹⁷ Hakkı Uyar, *age.*, s.74-75.

Grup Başkanlığı'na da İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Fethi Bey seçilmiştir¹⁹⁸. Yeni Fırka'nın kuruluş dilekçesi 23 Ekim 1923'te Dâhiliye Vekâletine verilmiştir¹⁹⁹. Ancak 9 Eylül, İzmir'in kurtuluş yıldönümüne denk geldiği için Halk Fırkası'nın kuruluş günü olarak kabul edilmiştir²⁰⁰. Nizamnamenin umumi esaslar başlığı altında partinin amaçları şu maddelerle belirlenmiştir;

- 1) Halk Fırkası, Cemiyetler Kanunu mucibince teşekkül etmiş siyasi bir cemiyettir. Gayesi, milli hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasında rehberlik etmek ve Türkiye'yi asri bir devlet haline yükseltmek ve Türkiye'de bütün kuvvetlerin fevkinde kanunun velayetini hâkim kılmaya çalışmaktır.
- 2) Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavata kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin, imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları vazetmekteki mutlak hürriyet ve istiklali tanıyan fertlerdir.
- 3) Halk Fırkası'na her Türk ve hariçten gelip Türk tabiiyet ve harsını kabul eden her fert dâhil olabilir.
- 4) Halk Fırkası'na dâhil olan her fert, fırkanın nizamnamesi ile programına intiba edeceğine imza verecektir. Mamafih nizamname ile programda içtihadına muhalif maddeler varsa fırkanın kongrelerinde mutlak bir serbesti ve hürriyetle içtihatlarını beyan ederek o gibi maddeleri tadil veya ilgaya çalışabilecektir.
- 5) Halk Fırkası Umumi Reisini hal-i itimada bulunan TBMM'nin azası meyanından Büyük Kongre intihap eder. Vazife-i riyaset tecdiden intihap olunacak TBMM'nin içtimaa ibtidarını müteakip ilk inikat edecek Büyük Kongre'ye kadar devam eder. Umumi Reis'in tekrar intihabı caizdir.
- 6) Bu umumi esaslara muhalefet eden azalar mensup oldukları heyet-i idarenin esbab-ı mucibeye müstenit tekâlifi üzerine Fırka Divanı'nın kararıyla firkadan ihraç olunurlar.

¹⁹⁸Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", s.132; H.F'nın ilk idarecileri ve azaları için ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.558-559.

¹⁹⁹ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", s.132; Dahiliye Vekaletine verilen dilekçe için bkz. Zeki Çevik, *age.*, s.483.

²⁰⁰ Hakkı Uyar, *age.*, s.75.

7) Umumi esasları gösteren işbu maddeler, ancak Büyük Kongre'nin sülüsünü arasıyla tebdil ve ilga olunabilir²⁰¹.

Halk Fırkası'nın kurulmasından sonra, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı seçilmiş²⁰² ve Halk Fırkası Genel Başkan Vekilliğine de İsmet Paşa tayin edilmiştir²⁰³. Böylece parti Genel Başkan Vekilliğine atanan İsmet Paşa, 20 Kasım 1923 günü A-RMHC'nin şubelerine bir genelge göndermiştir. Genelgede önce Halk Fırkası'nın kuruluşuna kısaca değinilmiş ve artık A-RMHC şube yönetim kurullarının Halk Fırkası yönetim kurulları adı altında çalışmaya devam edeceği bildirilmiştir²⁰⁴.

1.5. CHP'nin İlk Programı

CHF'nin ilk programı olan ve 17 Şubat- 4 Mart 1923 arası toplanan İzmir İktisat Kongresi çalışmalarını dikkate alınarak hazırlanan²⁰⁵ "9 Umde"nin maddeleri şöyledir:

Umde 1- Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır. Milletın hakiki ve biricik temsilcisi TBMM'dir. TBMM dışında hiçbir fert, hiçbir makam milli mukadderata hâkim olamaz.

Umde 2- Saltanatın kaldırıldığına ve hükümlerlik haklarının "ayrılması, parçalanması ve devredilmemesi kabil olmamak üzere" Türkiye halkının hakiki temsilcisi olan TBMM'nin manevi benliğinde mündemiç bulunduğuna dair 1 Kasım 1922 tarihinde TBMM'nin müttefikler tarafından verilen karar; değişmez düsturdur. Dayanağı TBMM olan halifelik İslamlar arası bir yüksek makamdır.

²⁰¹ *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, Ankara 1923, s.1-2; Mete Tunçay, *age.*, s.375.

²⁰² *T.B.M.M.Z.C.*, Devre:2, Cilt:3, İctima Senesi:1, s.99-100.

²⁰³ *C.H.P. 25 Yıl*, Ulus Basımevi, Ankara 1948, s.16; Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte fırka içinde "Umumi Reis Vekilliği Kurulmuş" ve 19 Kasım 1923'te Halk Fırkası Genel Başkanlığı, Mustafa Kemal Paşa tarafından İsmet Paşa'ya verilmiştir. Zeki Çevik, *age.*, s.484; Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa'ya gönderdiği 19 Kasım 1923 tarihli yazıda Halk Fırkası reisliğine vekalet etmesini istemiştir. Hakkı Uyar, *age.*, s.76.

²⁰⁴ Hakkı Uyar, *age.*, s.76. *Yirmi Yıl İçinde Cumhuriyet Halk Partisi* (Cumhuriyet Halk Partisi'nin 20. Yılı Münasebetiyle Yayınlanmıştır), Ulus Basımevi, Ankara 1943, s.17-18. Bu genelge için bkz. *C.H.P. 25 Yıl*, s.16-17; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.582-583.

²⁰⁵ Hakkı Uyar, *age.*, s.71; Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.11; 17 Şubat- 3 Mart 1923 arasında toplanan bu kongre hakkında geniş bilgi için bkz. Kazım Karabekir, *İktisat Esaslarımız*, Emre Yayınları, İstanbul 2001; A. Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Umde 3- Memlekette asayiş ve emniyetin korunması, en önemli vazifedir. Bu vazife milletin arzu ve ihtiyacına tam uygun olarak yapılacaktır.

Umde 4- Mahkemelerin bilhassa süratle iş görmeleri temin edilecek kanunlarımız milli ihtiyaca göre ve hukuk ilminin telakkilerine göre yeni baştan düzenlenecektir.

Umde 5- A) Aşar usulünde halkın şikâyet ve mağduriyetini mucip olan noktalar ıslah edilecektir.

B) Tütün ziraat ve ticaretini, milletin azami menfaatine göre temin edici tedbirler alınacaktır.

C) Mali müesseseler çiftçilere sanat ve ticaret erbabına ve bütün çalışanlara kolaylıkla para ikraz edecek surette ıslah ve teksir edilecektir.

D) Ziraat Bankasının sermayesi çoğaltılarak çiftçilere daha kolay ve daha geniş yardımda bulunması sağlanacaktır.

E) Ziraat makineleri ithal edilecek, çiftçilerimizin ziraat aletlerinden kolaylıkla faydalanması sağlanacaktır.

F) Hammaddeleri memleketimizde yetişen mamullerin burada imali, teşvik ve himaye edilecek, bu hususta her türlü tedbirler alınacaktır.

G) Acele olarak muhtaç olduğumuz demiryollarının inşası için derhal teşebbüs ve faaliyete geçilecektir.

H) Tedrisat birleştirilecek, mektepler asri esaslara ve ihtiyaçlara uydurulacak, öğretmenlerin refahı temin edilecek her münasip vasıta ile halkın aydınlatılmasına çalışılacak.

D) Umumi sağlık ve sosyal yardım müesseseleri çoğaltılacak ve işçileri koruyan kanunlar yapılacaktır.

J) Ormanlarımızdan fenni ilerlemelere göre faydalanmayı, madenlerin en faydalı tarzda işletilmesini, hayvanlarımızın ıslah ve teksirini sağlayacak esaslar konulacaktır.

Umde 6- Fiili askerlik müddeti kısaltılacaktır, bundan başka okuyup yazma bilenlerle orduda öğrenenlerin hizmet müddetleri bir derece daha indirilecektir. Ordu mensuplarının refahını temin eylemek bilhassa mültezemdir.

Umde 7- Yedek subayların hayat ve istikballerini kendilerine ve memlekete en faydalı surette sağlamak esaslı bir hedeftir. Yurdun ve istiklalin savunması

uğrunda sakat kalanlarla bütün emekli, yetim ve dulların zaruret ve sefaletlerine meydan bırakılmayacak tedbirler alınacaktır.

Umde 8- Halka ait işlerin azami süratle yapılması, çalışkan, muktedir ve müstakim memurların muntazam ve usul ve kanun dairesinde iş görmesine bağlı olduğundan memurlar kadrosunun bu noktadan ikmaline çalışılacak, bütün devlet daireleri, teftiş ve murakabeye tabi tutulacaktır. Diğer taraftan memurların tayin, azil, terfi, masuniyet ve mesuliyet, tekaüt ve taltif esasları tespit edilecektir. Memleketin aydın ve ihtisas sahibi fertlerinden, devlet işlerinde, istifade edilmesi mukarrerdir.

Umde 9- Harap olan memleketimizin süratle tamir ve ihyası için devletçe alınacak tedbirlerden başka, inşaat ve tamirat için yer yer şirketler kurulması teşvik ve temin edilecek ferdi teşebbüsleri himayeye yarayacak hükümler konulacaktır²⁰⁶.

Görüldüğü üzere bu program çok genel ve kısadır. Ayata, CHF'nın 1931 tarihine kadar ayrıntılı bir programı olmadığını söylemiştir²⁰⁷. 1931 yılı ve sonrasında toplanılan kurultaylarda CHF nizamnamelerinin daha geniş şekilde düzenlendiği görülmüştür. Programlara ve nizamnamelere bakıldığında "9 Umde"nin sonraki programların taslağını oluşturduğu açık şekilde görülmektedir.

---

²⁰⁶ Mete Tunçay, *age.*, s.44-45; Hakkı Uyar, *age.*, s.71-74; Zeki Çevik, *age.*, s.472-473.

²⁰⁷ Ayşe Güneş Ayata, *CHP(Örgüt ve İdeoloji)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s.65.

İKİNCİ BÖLÜM

CHP'NİN GENEL ÖRGÜTLENMESİ

1923 yılı Nizamnamesi'ne göre partinin örgütü merkezde; Umumi Riyaset, Fırka Divanı, Umumi Heyeti İdare'den oluşurken, yerelde ise; Vilayet Heyeti İdareleri, Vilayet Mutemedi, Kaza Heyeti İdaresi, Kaza Mutemedi, Nahiye, Köy ve mahalle teşkilatından oluşmuştur²⁰⁸. Bu teşkilat yapısına göre Halk Fırkası 1924 yılında ülke çapında örgütlenmeye başlamıştır. Teşkilatlanmanın ilk örneklerinden birisi Ali ve Ekrem Beylerin 1924 Şubat ayı ortalarında İstanbul'a gelmeleri ile başlamıştır²⁰⁹. Çalışmalar başladıktan bir süre sonra Cumhuriyet gazetesinde teşkilatın istenilen tarzda İstanbul'un her tarafında yayıldığı yazılmıştır²¹⁰. CHF'nin örgütlenmesinin her ne kadar İstanbul'da iyi şekilde olduğu görülse de ülkenin geneli için bu durumun geçerli olmadığı belirtilmektedir. Nitekim Tunçay, 1924 yılında ülke çapında örgütlenme girişimine koyulan Halk Fırkası'nın, yalnızca bir çerçeve-kadro halinde olduğunu, illerde mutemetler vs. yöneticileri olsa da pek fazla üyesinin olmadığını belirtmiştir²¹¹.

1924 yılı sonlarına doğru CHF örgütlenmesini etkileyecek bir gelişme yaşanmıştır. Yeni bir fırka kurulacağı ve bu fırkanın adının Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olacağı belirtilmiştir. Ancak yeni kurulacak olan fırkanın adının başında "Cumhuriyet" sözcüğünün olması, Halk Fırkası'ndan kaymalar olabileceği endişesiyle Halk Fırkası'nı harekete geçirmiş ve 10 Kasım 1924'te Halk Fırkası'nın başına "Cumhuriyet" sözcüğü eklenmiştir²¹².

17 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kurulur kurulmaz örgütlenme girişimlerine başlamıştır. Örgütlemeye Halk Fırkası örneğini

²⁰⁸ C.H.F. Nizamnamesi 1923, s.4-14; Mete Tunçay, *age.*, s.377-382.

²⁰⁹ *Vakit*, 16 Şubat 1340 (1924); Mete Tunçay, *age.*, s.96.

²¹⁰ *Cumhuriyet*, 30 Ağustos 1924; Mete Tunçay, *age.*, s.97.

²¹¹ Mete Tunçay, *age.*, s.95.

²¹² *BCA*, (490.1.1.1.1), s.4; Mete Tunçay, *age.*, s.107, Hakkı Uyar, *age.*, s.75; Kahraman Yusufoglu, *Hatıralar Işığında Atatürk ve Cumhuriyet Halk Fırkası*, Alioğlu Matbaacılık Basımevi, İstanbul 2011, s.56; Halk Fırkası'nın adı 10 Kasım 1924'te Kütahya Mebusu Recep Bey'in teklifiyle "Cumhuriyet Halk Fırkası" olarak değiştirilmiştir. Zeki Çevik, *age.*, s.485; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.560.

izleyen TCF, ilk Şubelerini Urfa'da açmış²¹³, bunu daha sonra Sivas'ta açılan şubesi izlemiştir²¹⁴. Ankara, İstanbul ve İzmir'de örgüt kuran parti, Doğu illerinde de ilgi görmüştür²¹⁵. Fakat doğuda Şeyh Sait İsyanı'nın patlak vermesi ve TCF'nin kimi üyelerinin isyanı desteklediği gerekçesiyle 3 Haziran 1925 günü Hükümet, Takriri Sükun Kanunu'nun kendisine verdiği yetkiye dayanarak partiyi kapatmıştır²¹⁶.

TCF deneyimiyle birlikte, Cumhuriyet Halk Fırkası, 1925 yılında mevcut bulunan il, ilçe, bucak ve ocak örgütlerinin yanı sıra ülkedeki 74 ili, 14 bölgeye ayırmıştır. Fırka her bölgenin başına bir müfettiş atayarak genel bir örgütlenmeye gitmiştir²¹⁷. CHF, örgütlenmesini 1926-30 yılları arasında Doğu'da rejime karşı ayaklanan huzursuz bölgeler dışında her yerde sürdürmüş ve yaygınlaştırmıştır²¹⁸.

1927 yılında CHF'nin İkinci Büyük Kongresi toplanmıştır. Kongrede kabul edilen tüzüğe göre bazı değişiklikler yapılmıştır. Tüzüğe göre partinin merkez örgütü içinde Umumi Riyaset Divanı oluşturulmuş, bunun yanında mutemetler ve müfettişlerin yetkileri arttırılmıştır²¹⁹. Tüzüğün 8. maddesine göre partiye üye olma şartı daha açık ifade edilerek, 18 yaşını doldurmuş, kötü bir şöhretle tanınmamış, yüz kızartıcı bir suçtan hapis yatmamış ve milli mücadeleye aleyhtar olmamış kişilerin partiye üye olabileceği belirtilmiştir²²⁰.

Nizamnamedeki bu değişikliklerin yanında 1930 yılına gelindiğinde CHF örgütlenmesini etkileyecek bir başka gelişme olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, çok partili demokrasinin gereğini yerine getirmek için yeni bir fırkanın kurulmasını istemiştir²²¹. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın da desteklediği Serbest Cumhuriyet

²¹³ *Vatan*, 28 Teşrin-i Sani/Kasım 1924; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.613.

²¹⁴ Ahmet Yeşil, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat, Ankara 2002, s.241.

²¹⁵ Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 1991, s.115; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)*, s.613; TCF teşkilatlanması hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Yeşil, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, s.236-245.

²¹⁶ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.116; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)*, s.614; TCF hakkında geniş bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003; Şeyh Sait İsyanı hakkında geniş bilgi için bkz. *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 1*, 3.Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s.129-223.

²¹⁷ Hakkı Uyar, *age.*, s.77; Serhat Bal, "CHP Parti Müfettişlik Raporlarının Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği", *Belgi Dergisi*, Sayı:6, (Yaz:2013/II), s.732.

²¹⁸ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.116.

²¹⁹ Bkz. *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, Ankara 1927, s.8-9,11-13.

²²⁰ *C.H.F. Nizamnamesi 1927*, s.4-5.

²²¹ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.117-118.

Fırkası, 12 Ağustos 1930'da resmen kurulmuştur²²². Hatta Mustafa Kemal Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ülkede örgütlenmesi için gerekli yardımları yapacağını bildirmiştir²²³. Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduğu Ağustos ayı sonunda İstanbul'da ilçe düzeyinde örgütlenmesini tamamlamış gibidir²²⁴. Fırkanın özellikle kıyı bölgelerde yoğun biçimde örgütlendiği, Doğuda da çeşitli illerde kendi şubelerini açtığı belirtilmiştir²²⁵. Kısa bir süre sonra fırka, örgütlenmesini 63 ilden 37'sini kapsayacak biçimde yaygınlaşmıştır²²⁶.

SCF'nin örgütlenmesini kısa sürede bu kadar yaygınlaştırmasındaki en önemli sebep kuşkusuz ki 1929 Ekonomik Buhranı olarak gösterilebilir. Bu buhran uzun savaş yılları nedeniyle ekonomik durumunu düzeltemeyen halkı daha güç durumda bırakmıştır. Ayrıca, 1930 yılına kadar gerçekleştirilen yenilikler halkın günlük yaşamında gözle görünür bir iyileştirmeye yol açmadığı için, çok partili yaşama geçilince de, halk hoşnutsuzluğun bir göstergesi olarak alternatif partiyi desteklemiştir²²⁷.

1930 Ekim'inde yapılan yerel seçimlerde SCF oldukça başarılı sonuç almıştır. Dâhiliye Vekili, 15 Aralık 1930'da SCF'nin 502 belediyeden 22'sini kazandığını açıklamıştır. Ancak Fethi Bey'in olaylı İzmir gezisi ve bundan bir ay sonra yapılan yerel seçimlerde SCF'nin aldığı sonuçlar CHF yöneticilerini kuşkulandırmıştır. Fırka'nın kapanmasında İzmir gezisinin önemli bir payı vardır. Olayların büyümesiyle Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'yla karşı karşıya geleceklerini düşünerek 17 Kasım 1930 günü Dâhiliye Vekâletine verilen dilekçe ile fıkrayı kapattığını bildirmiştir²²⁸.

²²² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.622; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.119; Aydemir'e göre SCF Mustafa Kemal Paşa'nın düşünce ve girişiminden doğmuştur. Ortaya birkaç şahsiyetle figüran atarak fırkayı onun kurduğunu ancak yönetmek isteyip de yönetemediğini belirtmiştir. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt:3, Remzi Kitabevi, 12. Basım, İstanbul 1995, s.382.

²²³ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1994, s.28; Fethi Okyar, *Üç Devir'de Bir Adam*, Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980 s.495; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.119.

²²⁴ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.122; Geniş bilgi için bkz. Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997, s.112-113.

²²⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.630; Bkz. Çetin Yetkin, *age.*, s.115; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.122.

²²⁶ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.122.

²²⁷ Hakkı Uyar, *age.*, s.77.

²²⁸ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.123-124; İzmir gezisinin amacı İzmir ve çevresinde örgüt kurmak için yapılan başvuruları değerlendirmek ve Cumhuriyet Halk Fırkası İzmir ili mutemedi Salih Bey'in Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili olarak ileri sürdüğü "danışıklı dövüş" savına cevap

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kısa bir süre içinde hızla örgütlenmesi, gördüğü ilgi ve destek CHF yöneticilerini düşündürmüştür. Mebusların Serbest Cumhuriyet Fırkası'na geçişleri Mustafa Kemal Paşa'nın denetiminde gerçekleşmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa kız kardeşini de partiye üye olarak kaydetmiştir²²⁹. Ancak İzmir gezisi sonrasında yerel örgütlerde denetlenemeyecek kaymalar olabileceği görülmüştür²³⁰.

18 Kasım 1930'da Mustafa Kemal Paşa'nın yurt içine çıktığı gezi sırasında Cumhuriyet Halk Fırkası ile ilgili gözlemleri örgütün tümüyle elden geçirilmesinin zorunlu olduğu yolundadır. Buna örnek olarak Samsun'dan İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, ildeki Cumhuriyet Halk Fırkası yönetim kurulunun iyi olmadığını, görevleri ile ilgilenmeyip kendi özel işleri ile uğraştıklarını belirterek, bunların hemen görevden alınmalarını istemiştir²³¹. İdari teşkilatta yapılması gerekli görülen değişikliklerle birlikte bucak ve ilçelerde, parti örgütü için yeniden seçim yapılarak halkla daha yakın ilişki kurulması amaçlanmıştır²³².

10-18 Mayıs 1931 günlerinde Ankara'da toplanan CHF Üçüncü Büyük Kongresi'nde fırkanın örgütlenme biçiminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Kongrede görüşülen önemli konulardan biri tüzük değişikliğidir. Kongreye bir nizamname projesi sunulmuştur. Kabul edilen nizamnamede parti teşkilatı içinde yer alan parti mutemetliklerine ve müfettişliklere yer verilmemiştir²³³. Mutemetlikle

---

vermektedir. Fakat Fethi Bey'i karşılamaya gelen Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarlarının taşkınlıkları ve gösterilen olağanüstü ilgiden ürken il yöneticilerinin tutumu havanın gerginleşmesine ve bazı olaylara neden olmuştur. Cumhurbaşkanı, kendisine farklı biçimlerde aktarılan olayları incelemek üzere Meclis Başkanı Kazım Paşa'yı görevlendirmiştir. Gazi bununla da yetinmemiş, Yunus Nadi Bey'e kendisine hitaben bir açık mektup dikte ettirmiş, 9 Eylül günü Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bu mektuba ertesi gün kendisinin Cumhuriyet Halk Fırkası ile bağına vurgulayan bir cevap vermiştir. Gazi'nin bu açık tavrı Serbest Cumhuriyet Fırkası yöneticilerini bir durum değerlendirmesi yapmaya götürmüştür. Fethi Bey'in, Gazi ile yaptığı görüşmelerden sonra devam ederlerse onunla karşı karşıya gelmelerinin söz konusu olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. 16 Kasım 1930 günü yapılan toplantıda artık "*Fırkan'ın kendi kendisini feshetmesinden başka bir çare olmadığı*" gerçeğinde birleşilmiştir. Mehmet Kabasakal, *age.*, s.123-124; Mete Tunçay, *age.*, s.268-269; Fethi Okyar, *age.*, s.526-531. İzmir gezisi ve partinin kapanması hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Ahmet Ağaoğlu, *age.*, s.53-118; SCF hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülhamit Avcı, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998.

²²⁹ Çetin Yetkin, *age.*, s.43.

²³⁰ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.125.

²³¹ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.126.

²³² İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi:1, İstanbul 2009, s.198; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.127.

²³³ Bkz. *C.H.F. Nizamnamesi ve Programı*, T.B.M.M Matbaası, Ankara 1931, s.5-6; Mutemetlik ve müfettişlik teşkilatının kaldırılması ileriki bölümlerde daha geniş olarak ele alınmıştır.

ilgili olarak Tunçay'a göre, bu örgütlenme biçimi, Genel Başkanlık Kurulu kararıyla il heyetlerinin başına başkan tayin etme olanağı sağlanarak dengelenmek istenmiştir²³⁴.

Yeni nizamnamede yapılan düzenlemelerden diğeri ise 18 yaşına gelmemiş olanların, artık üye sayılabileceğidir. 18 yaşına girmemiş bütün Türk gençleri Fırka'nın doğal üyesi sayılmıştır²³⁵.

Nizamnameye göre, yönetim kurullarına gereken yerlerde "Halk Evleri" açma ve yönetme yetkisi verilmiştir²³⁶. Buna göre 19 Şubat 1932'de bazı illerde 14 halk evi açılmıştır²³⁷. Giritlioğlu'na göre, CHP'nin bir kolu olarak kurulan Halkevleri, partinin özünü ve varlığını her sınıftan vatandaşa anlatan siyasal okul görevi yapmıştır²³⁸.

Bu değişikliklerin yanında parti örgütlenmesine yeni bir yapılanma getirmek için 1931 yaz sonunda, Umumi İdare Heyeti/Genel Yönetim Kurulu içinde, dört gruba ayrılan 13 büro kurulmuştur. Bu 13 Büro şunlardır:

A Grubu

1. Büro: Teşkilat, intihaplar, fırka kongreleri

2. Büro: Alelumum dilekler ve müracaatlar

3. Büro: CHF'ndan başka cemiyet ve fırkaların vazifelerini tetkik ve takip (Bu büro, Hilal-i Ahmer, Teyyare, Himayei etfal, Milli İktisat ve Tasarruf, İdman Cemiyetleri İttifakı ve Maarif Cemiyetleri dışında kalan her türlü dernek ve birliğin izlenmesiyle uğraşacaktır.)

4. Büro: Fırka teşkilatının teftişi

B Grubu

²³⁴ Mete Tunçay, *age.*, s.325; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.128-129.

²³⁵ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı 1931, s.3; Tuncay Dursun, *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, s.37; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.129; Mete Tunçay, *age.*, s.326; Mustafa Kemal Paşa, 28 Şubat 1931 günü Konya CHF örgütünde yaptığı konuşmada "18 yaşında ve daha yüksek yaşta rey sahibi bütün gençleri fiilen üyemiz görmek isteriz. Henüz bu yaşa gelmeyenleri üye adayı saymak ve onları buna göre hazırlamak lazım" demiştir. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2*, s.303; Mete Tunçay, *age.*, s.326; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.129.

²³⁶ C.H.F Nizamnamesi ve Programı 1931, s.16.

²³⁷ Şerafettin Zeyrek, *Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006, s.23; Mete Tunçay, *age.*, s.329; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.129; C.H.P. 25 Yıl, s.25. 1932 yılında Umumi İdare Heyeti Tarafından ihzar edilen ve Umumi Reislik Divanınca kabul edilen Halkevleri talimatnamesi yayınlanmıştır. Bkz. C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1932.

²³⁸ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, 1. Cilt, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, s.292.

5. Büro: Milli kültür, ilmi hareketler ve bu mevzuda neşriyat (Halkevleri kurulduktan sonra bu büroya bağlanmışlardır.)

6. Büro: Spor ve Gençlik

7. Büro: Halk dersaneleri, okuma-yazma, halk hatipleri

8. Büro: Matbuat, fırka neşriyatı, fırka programının teşrihi, propaganda C Grubu

9. Büro: İş, işçiler, esnaf teşkilatı ve serbest meslekler

10. Büro: İktisadi vaziyetin tetkik ve mütalaası.

D Grubu:

11. Büro: İctimai muavenet teşkilatı

12. Büro: Fırka faaliyetlerinin hukuk esasıyla telifi

13. Büro: Merkez ve taşrada bütçe, aidat, teberrüat, varidat ve hesap işlerinin usulünde tanzim ve takibi. Fırka emlak ve eşyasının muamele ve kayıtlarının tanzim ve takibi²³⁹.

CHF, örgütlenme yapısını her sene içinde daha da geliştirmiş ve parti-devlet bütünleşmesine gitmiştir. 9 Mayıs 1935 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Kurultayı'nda²⁴⁰ kabul edilen nizamnameye göre partinin hükümetle olan ilişkisi şu şekildedir: 64. maddeye göre, bucak, ilçe ve il kongrelerine yörenin en büyük mülki amirinin davet edilebileceği ve bu kimselerin konuşmalardan sonra, gerekirse halkı aydınlatmak için açıklamalarda bulunacağı kabul edilmiştir²⁴¹. Madde 95'e göre parti, bağrından doğan hükümet teşkilatı ile parti teşkilatını birbirini tamamlayan bir birlik tanımaktadır. Bu ilişkinin merkezde Genel Sekreterlik kanalıyla kurulacağı, illerde ise il başkanları ile valiler arasında olacağı hükme bağlanmıştır²⁴².

Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı'nda belirlenen ilkeler doğrultusunda parti ile devletin kaynaştırılması, ülkenin gündemine gelmiştir. Genel

²³⁹ Mete Tunçay, *age.*, s.328-329; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.128; *1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, Nisan, İzmir 2000, s.10.

²⁴⁰ Kongre yerine Kurultay denmesi önerisi daha önce gerçekleşen 1931 yılı kongresinde Aksaray Mebusu Besim Atalay tarafından teklif edilse de reddedilmiştir. *C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s.244. Parti ve Kurultay sözcüğü ilk olarak 1935 kurultayında kullanılmıştır. Genel Başkan Vekili İsmet İnönü, "Cumhuriyet Halk Parti'sinin Dördüncü Büyük Kurultayı'nı açtım" ifadesini kullanmıştır. *C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.15; Bundan sonraki bölümlerde "CHF" ifadesi yerine "CHP" ifadesini, "Büyük Kongre" ifadesi yerine "Büyük Kurultay" ifadesini kullanacağız.

²⁴¹ *C.H.P. Tüzüğü*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.16; Mehmet Kabasakal, *age.*, 131.

²⁴² *C.H.P. Tüzüğü 1935*, s.25; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.131-132.

Başkan Vekili ve Başbakan İsmet İnönü'nün 18 Haziran 1936 tarihinde yayınladığı bir genelgede birleştirme kararının “ülkenin ve partinin hızlı gelişmesini sağlamak” amacıyla Genel Başkanlık Kurulu'nca alındığı belirtilmiştir. Yapılan düzenlemeye göre:

1. İçişleri Bakanı, Genel Yönetim Kurulu üyeliğine getirilmiş ve kendisine Parti Genel Sekreterliği görevi de verilmiştir.
2. Bütün illerde il parti başkanlığına valiler atanmıştır.
3. Genel Müfettişler bölgeleri içindeki bütün devlet işlerinden olduğu gibi parti faaliyet ve örgütünün de denetçisidirler.
4. İllerde, il yönetim kurulunca seçilmiş bulunan başkanlar üye durumunu almış, atanmış ya da mahallince seçilmiş mebus başkanlarının başkanlık görevleri sona ermiştir²⁴³.

Bu düzenlemenin ardından CHP, bütün illerin yönetim kurullarını seçmek, halkın ihtiyaçlarıyla ilgilenmek ve halkı partiye karşı ısındırmak için 1936 güz döneminde il kongreleri yapmıştır. Ayrıca yapılacak olan il kongrelerinin bir gözlemci tarafından incelenmesini gerekli görmüştür. Kongrelerde halkın dilek ve yakınmalarının serbestçe konuşulup görüşülmesi ve parti içindeki bütün seçimlerin özgürce yapılması istenmiştir²⁴⁴.

Kongreler Parti Genel Sekreterliği'nin istediği şekilde yapılırsa da birçok ilde delegeler dışında halk kongreye ilgi göstermemiştir²⁴⁵. Gözlemci raporlarından anlaşıldığına göre CHP, devletle bütünleşmiş bir parti olsa da içinde çekişmelere rastlanılmıştır²⁴⁶. Gözlemci mebusların bazıları raporlarında valilere parti başkanlığı görevini de veren düzenlemeye ilişkin saptamaları ve düşüncelerini belirtmişlerdir. Kırşehir Mebusu, valilerin parti başkanlığını da almalarının büyük bir isabet olduğu fikrinde olduğunu belirtirken, Trabzon Mebusu ise valinin il işleriyle yükümlü

²⁴³ C.H.P. 1936 İl Kongreleri, (Basıldığı yer ve basımevi belirtilmemiştir.), 1937, s.8; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.132; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.572.

²⁴⁴ C.H.P. 1936 İl Kongreleri, s.10-11; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.133.

²⁴⁵ Eskişehir İl Gözlemcisinin belirttiği raporda “Kongre salonunun çok uygun olmasına karşın ilçelerden gelen delegelerle bazı memurlardan başka kimsenin olmadığını, 48 bin kadar oldukça kalabalık nüfusa sahip olan kasabada kongreden adeta haberdar değil hissini veriyordu” demiştir. C.H.P. 1936 İl Kongreleri, s.176.

²⁴⁶ 1936 yılında yapılan kongrede, Amasya İl Kongresine gözlemci olarak katılan İstanbul Mebusu Ziya Karamursal, Antalya İl Kongresi gözlemcisi Balıkesir Saylavı Enver Adakan kongrelerde ikilik bulunduğu dair açıklamalar yapmışlardır. Geniş bilgi için bkz. C.H.P.1936 İl Kongreleri, s.20-21,52.

olduğunu, bu yüzden sürekli çalışma gerektiren parti işlerine yetişemediğini belirtmiştir²⁴⁷.

1936 yılında CHP'nin ülke genelinde örgütlenmesine bakıldığında ise 50 il, 342 ilçe, 1.800 bucak ve 25.941 ocakta örgütlenmiştir. Bu oran ülke nüfusunun (16.158.018)%7.7'si (1.237.504) idi²⁴⁸.

Valilerin, il başkanlıklarını üstlenmeleri ise, bazı illerde halkın partiye olan ilgisini azaltmıştır²⁴⁹. Buna karşın, 1938 yılında CHP'ye kayıtlı yurttaş sayısı 2 milyona yakın olmuş, parti 1.777 bucakta ve 25.307 ocakta örgütlenmiştir²⁵⁰.

29 Mayıs 1939 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi Beşinci Büyük Kurultayı toplanmıştır. Kurultayda önemli nizamname değişiklikleri yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; 1931 yılında kaldırılan Parti Müfettişlik sistemi bu nizamnamede parti teşkilatı içine alınmıştır²⁵¹. 1936 yılından itibaren uygulanan parti-devlet birliğinin bir fayda sağlamamasından dolayı, partiye daha emin ve daha doğru bir faaliyet imkânı sağlamak için Parti Genel Sekreterliği İçişleri Bakanlığından, il başkanlıkları ise valiliklerden ayrılmıştır²⁵². Nizamname, partiye üyelik yaşını 18'den 22'ye çıkarmış²⁵³, devlet memurlarının parti üyeliğini yasaklamıştır²⁵⁴. Yeni nizamname, yönetim kurulunun görevleri arasında gereken yerlerde Halkevlerinin yanında Halkodaları açma ve yönetmeyi de saymıştır²⁵⁵. Tüzüğün getirdiği önemli yeniliklerden birisi de parti içi denetimi sağlamak amacıyla bir Müstakil Grup oluşturulmuştur²⁵⁶. Bu grubun, Genel Başkan'a bağlı olarak çalışması ve 21 kişiden oluşması kararlaştırılmıştır. Yine alınan karara göre grubun üyeleri CHP Meclis Grubu toplantılarına katılabilecekler, ancak oy kullanamayacaklardır. Ayrıca hükümette de yer alamayacak olan bu grup, parti içi denetimi sağlamada pek başarılı

---

²⁴⁷ Bkz. *C.H.P. 1936 İl Kongreleri*, s.44, 184.

²⁴⁸ Hakkı Uyar, *age.*, s.77.

²⁴⁹ Bu konuda C.H.P. Beşinci Büyük Kurultayı'na Çanakkale delegesi olarak katılan Hilmi Dilmaç bazı açıklamalarda bulunmuştur. İl yönetim kurulu başkanlığının valilerden alınmasının yerinde olduğuna değinerek, bu görevin valilere verilmesinden dolayı her gün partiye karşı halkta bir alakasızlık olduğunu belirtmiştir. Geniş bilgi için bkz. *C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları*, Ulus Basımevi, Ankara 1939, s.34-36.

²⁵⁰ *C.H.P. On Beşinci Yıl Kitabı* (Basıldığı yer, yıl ve basımevi belirtilmemiştir.), s.9; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.136.

²⁵¹ *C.H.P Nizamnamesi*, Ulus Basımevi, Ankara 1939, s.6.

²⁵² *C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları*, s.30-31.

²⁵³ *C.H.P. Nizamnamesi 1939*, s.4.

²⁵⁴ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.136.

²⁵⁵ *C.H.P. Nizamnamesi 1939*, s.23.

²⁵⁶ Parti Müstakil Grubu Parti Teşkilatı içinde yer almıştır. *C.H.P. Nizamnamesi 1939*, s.6.

olamamış ve 10 Mayıs 1946'da toplanan İkinci Olağanüstü Kurultay'da kaldırılmıştır²⁵⁷.

1945 yılına gelindiğinde Türkiye'de yeni bir siyasal hava esmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı ve CHP genel başkanı İnönü, 19 Mayıs 1945'te bayram nedeniyle yaptığı konuşmada Türk siyasal yaşamında demokrasi ilkelerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceğini belirtmiş, 1 Kasım 1945 günü meclis açılış konuşmasında hükümet partisi karşısında bir muhalefet partisinin olması gereğine değinmiştir²⁵⁸. Daha sonra Nuri Demirağ'ın 1945'te kurulan Milli Kalkınma Partisi'ni²⁵⁹, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşu izlemiş ve Türkiye'de çok partili yaşama geçilmiştir²⁶⁰. Tek parti yönetimin son yılı olan 1945 tarihinde, CHP mevcut 63 ilden 59'unda örgütlenmiş durumdaydı²⁶¹.

Demokrat Parti'nin kurulduğu sırada, daha önce çok partili hayata geçme denemelerinin başarısız olunmasından bu zamana kadar karşısında alternatifi olmayan CHP, hemen hemen ülkenin her yerinde örgütlenmiş durumdaydı. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan zorluklar nedeniyle hükümet, halkın beklentilerine karşılık vermekte zorlanmıştır. Çektiği zorluklar yanında hükümetten

²⁵⁷ C.H.P. *Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı*, Program- Tüzük Komisyonu Raporu, (Basıldığı yer ve basımevi belirtilmemiştir.), 10.05.1946, s.5-6; Müstakil Grup hakkında geniş bilgi için bkz. Hakkı Uyar, *age.*, s.124-135.

²⁵⁸ T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Dönem:4, Cilt:20, Toplantı:3, s.7-9; Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.740-741.

²⁵⁹ 18 Temmuz 1945'te kurulan Milli Kalkınma Partisi, Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Atılhan tarafından kurulmuştur. Parti İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde örgütlenirse de Demirağ'ın düzenlediği sık sık ziyafetler nedeniyle kamuoyunda "kuzu partisi" diye anılmış ve fazla ciddiye alınmamıştır. Mehmet Kabasakal, *age.*, s.167; Parti hakkında ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, s.638-640.

²⁶⁰ Enis Şahin ve Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, Cilt:1, Sayı:2, Yıl 2015, s.34; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.137.

²⁶¹ Hakkı Uyar, *age.*, s.236; Çok partili yaşama geçildiği tarihlere kadar geçen süreç içerisinde genellikle CHP örgütünün olmadığı, geri kalmış ve isyan bölgesi olarak nitelenen ve sınır bölgelerinde Umumi Müfettişliklerin kurulduğu görülmektedir. Kurulan Umumi Müfettişlikler şunlardır: 27 Kasım 1927'de kurulan Birinci Umumi Müfettişlik (Diyarbakır (merkez), Bitlis, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Urfa ve Van), 19 Şubat 1934'te kurulan İkinci Umumi Müfettişlik (Edirne (merkez), Çanakkale, Kırklareli ve Tekirdağ), 6 Eylül 1935'te kurulan Üçüncü Umumi Müfettişlik (Erzurum (merkez), Ağrı, Çoruh, Erzincan, Gümüşhane, Kars, Rize ve Trabzon), 6 Haziran 1936 tarihinde kurulan Dördüncü Umumi Müfettişlik (Elazığ/Merkez, Bingöl ve Tunceli). Özellikle Doğu bölgelerinde Umumi Müfettişlikler sayesinde eşkiyalık tarihe karışmış ve parti ile halk birbirine karşı ısındırılmıştır. Hakkı Uyar, *age.*, s.236-237; Umumi Müfettişlikler hakkında geniş bilgi için bkz. Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2003; Umumi Müfettişlikler çok partili yaşama geçildikten sonra 1948 yılında kaldırılmıştır. İsmail Beşikçi, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, Belge Yayınları, İstanbul 1990, s.93.

beklentilerini alamayan halk, CHP'ne karşı memnuniyetsizliğini göstermek için ihtiyaçlarına karşılık verebileceklerini umduğu diğer partiyi destekleme yoluna gitmişlerdir.

Demokrat Parti kurulduktan bir ay kadar sonra il örgütlerini oluşturmaya başlamıştır. İlk Avukat Zühtü Hilmi Velibeşe'nin başkanlığında Ankara, Ethem Menderes'in Başkanlığında Aydın, emekli Albay Şefik Avni Özüdoğru'nun başkanlığında Samsun merkezlerinde kurulmuştur. Bunları daha sonra birkaç şube daha izlemiştir²⁶². Parti halk arasında ilgi görmüş fakat illerde örgüt kurma girişiminde bulunanlar bazı yerlerde valilerin engellemeleri ile karşılaşsa da ilerleyen süreç içerisinde DP'nin örgütlenmesi hızlanmıştır²⁶³. Goloğlu, Mart 1946 sonunda DP'nin 16 il ve 36 ilçede örgütlendiğini belirtmiştir²⁶⁴.

1946 yılında kurulan DP, her sene örgütlenmesini daha da büyütmüş ve bunun sonucunu 1950 yılı yapılan genel seçimlerde almıştır. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde 4.241.393 oy alan DP 408, 3.176.561 oy alan CHP ise 69 Mebusluk kazanmışlardır. Böylece 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiş, iktidar DP'ye devredilmiştir²⁶⁵.

2.1. Parti Genel Merkezinin Yapısı

2.1.1. Umumi Reis/ Genel Başkan

Siyasal partiler içerisinde liderlik her zaman büyük önem taşımıştır. Türkiye'de siyasal partiler bir anlamda lider partileri olmuşlar ve liderin gücü altında yaşamışlardır. Liderin etkisi ise bütün dünyada her dönem büyük önem taşımıştır²⁶⁶.

²⁶² Mehmet Kabasakal, *age.*, s.169; Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.39; *Cumhuriyet* 1-15 Şubat 1945.

²⁶³ Öner, "Teşkilatımız ilk aylarda birçok sebeplerle çok yavaş gidiyordu. (...) En esaslı ve en faal yerler için seçtiğimiz insanlar korkuyor, kabul etmiyor, edenlerin birçoğu da iktidar partisinin, hatta hükümetin baskısı altında çok geçmeden istifa ediyor" demektir. Kenan Öner, *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1948, s.36; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.170.

²⁶⁴ Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s.41; Demokrat Parti'nin örgütlendiği yerler hakkında bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.103-125.

²⁶⁵ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.179; Kocabaş, 40 bin sandıkta kullanılan oyların 4.242.831'ini DP'nin aldığını, 3.165.896'sını CHP'nin aldığını belirtmiştir. Süleyman Kocabaş, *Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol (1950-1960)*, 1. Baskı, İstanbul 2011, s.46.

²⁶⁶ Hakkı Uyar, *age.*, s.241.

CHP'nin 1923 tarihli Nizamnamesi'ne göre, Genel Başkan TBMM'nin üyeleri arasından Büyük Kurultay tarafından seçilirdi. Genel Başkan toplanacak olan bir sonraki kurultaya kadar vazifesini yapardı ve bir sonraki kurultayda Genel Başkan tekrar seçilebilirdi. Genel Başkan; Büyük Kurultay'ın Parti Meclisi'nin, TBMM'deki Parti Grubu'nun, Genel Yönetim Kurulu'nun doğal başkanıdır. Genel Başkan, bizzat veyahut parti meclisi kararına göre Büyük Kurultay'ı olağanüstü olarak toplantıya davet edebilirdi. Parti adına konuşma yetkisi yalnızca Genel Başkan'a aittir. Genel Başkan Partinin yüksek idaresini elinde tutar ve partiyi temsil ederdi. Genel Başkan, bu konuda gerekli görürse, partide diğer bazı kişilere vekâlet verebilirdi²⁶⁷. Atatürk, Cumhurbaşkanı olması nedeniyle, Genel Başkanlık görevini bırakmamakla beraber, bu görevi yürütmesi için Başbakan İsmet İnönü'yü Genel Başkan Vekili olarak atamıştır²⁶⁸.

1923 Nizamnamesi'ne göre, Genel Başkan, partinin TBMM'deki üyeleri arasından Büyük Kurultay tarafından seçilirken, 1927 Nizamnamesi'nde bu seçilebilirlik esası kaldırılıp, onun yerine değişmezlik esası getirilmiştir. Nizamname'nin "*Umumi Esaslar*" başlığını taşıyan ilk 7 maddesinin hiçbir şekilde değiştirilemeyeceği belirtilirken, 6. maddede "*Cumhuriyet Halk Fırkasının umumi reisi, Fırkanın banisi olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir*" ibaresi yer almıştır. Ayrıca bu nizamname ile daha önceki nizamnamede belirtildiği gibi Büyük Kurultay, Parti Meclisi, Genel Yönetim Kurulu ve Meclis'teki parti grubuna yine başkanlık yapması kabul edilen Genel Başkan, gerekli görür ise yetkilerini Genel başkan vekili veya Genel Sekreterliğe de bırakabilecekti²⁶⁹.

CHP'nin 1931 tarihli Nizamnamesi'nde ise, Genel Başkan'ın değişmezliği esası daha açık bir şekilde ifade edilmiştir; "*Cumhuriyet Halk Fırkası'nın daimi Umumi reisi, Fırkayı kuran Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir*"²⁷⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1938 yılında ölümü üzerine, "*Değişmez Genel Başkanlık*", Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'ye geçmiştir. 26 Aralık 1938 tarihinde toplanan CHP Olağanüstü Büyük Kurultay'ında kabul edilen nizamname ile İsmet İnönü Değişmez Genel Başkan olurken, Atatürk de CHP'nin "*banisi ve*

²⁶⁷ C.H.F. Nizamnamesi 1923, s.1-2,4-5; Mete Tunçay, *age.*, s.375, 377-378.

²⁶⁸ Hakkı Uyar, *age.*, s.241.

²⁶⁹ C.H.F. Nizamnamesi 1927, s.3-4; Mete Tunçay, *age.*, s.398; Hakkı Uyar, *age.*, s.242.

²⁷⁰ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı 1931, s.3; Mete Tunçay, *age.*, s.451; Hakkı Uyar, *age.*, s.242.

ebedi Başkanı” ilan edilmiştir. Değişmez Genel Başkan, ancak şu üç koşuldan biri gerçekleştiğinde değişebilecekti: Ölüm, görev yapamayacak kadar hasta olma ve istifa. Bu üç koşuldan biri gerçekleştiğinde, Büyük Kurultay olağanüstü olarak toplanacak ve “*yeni bir Değişmez Genel Başkan*” seçecekti²⁷¹. Böylece, değişmez genel başkanlığın sürekliliği vurgulanırken; değişme koşulları da belli bir esasa bağlanmıştır.

Değişmez Genel Başkanlık, 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP İkinci Olağanüstü Kurultayı’nda kaldırılmıştır²⁷². 1947 yılında ise Parti Genel Başkanı ve vekilinin iki yıl süre için kurultayda partililer tarafından seçileceği belirtilmiştir. Genel Başkan’ın değişmesi 1938 yılında toplanan olağanüstü kurultayda belirtildiği üzere görevinden istifa, ölüm ve işini yapamayacak kadar hasta olması gibi durumlarda gerçekleşecekti. Başkan vekilinin görev ve yetkisi ise yine Genel Başkan tarafından belirleniyordu²⁷³. Bu dönemde çok partili yaşama geçilmiş olmakla beraber İnönü, Cumhurbaşkanlığı göreviyle CHP Genel Başkanlığı görevini birlikte yürütmeye devam etmiştir. Yani İnönü hem Cumhurbaşkanı, hem de CHP Genel Başkanı olmuştur. Söz konusu uygulama, CHP’nin 14 Mayıs 1950 seçimlerinde uğradığı yenilgiye kadar devam etmiştir²⁷⁴.

2.1.2. Umumi Riyaset Divanı/ Genel Başkanlık Kurulu ve Parti Divanı/ Parti Meclisi

1923 Nizamnamesi’nde parti teşkilatı içinde yer almayan ve 1927 yılında oluşturulan Genel Başkanlık Kurulu, CHP iktidarı boyunca ağırlığını giderek arttırmış ve büyük önem kazanmıştır. Genel Başkanlık Kurulu’ndan sonra partide ikinci büyük karar organı Parti Meclisi olmuştur. 1923 tarihli Nizamname’nin 20. maddesinde Parti Meclisi’nin partili mebuslarla, Genel Yönetim Kurulu ve Parti Grubu Yönetim Kurulu üyelerinden oluştuğu belirtilmiştir. 21. maddeye göre partinin iç ve dış siyaseti yönetiminden Parti Meclisi, partiye karşı sorumlu tutulmuştur. 22. maddeye göre Büyük Kurultay’ın toplantıda bulunmadığı

²⁷¹ *Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayının Fevkalâde Toplantısı*, Tüzük Komisyonu Layihası, (Basıldığı yer ve basımevi belirtilmemiştir.), 26.12.1938, s.1; Hakkı Uyar, *age.*, s.242.

²⁷² *C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı 1946*, s.8; Hakan Uzun, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26 (2013-Bahar/Spring), s.152.

²⁷³ *C.H.P. Program ve Tüzüğü*, Partinin 7. Kurultayınca Onanmıştır, 1947, s.72.

²⁷⁴ Hakkı Uyar, *age.*, s.242-243.

zamanlarda Parti Meclisi, partinin program ve tüzüğünü yorumlama yetkisine sahip olmuştur. 23. maddeye göre Parti Meclisi'nin bütün müzakereleri ve kararları zapt ve kaydedilir ve toplantıda hazır bulunan üyeler tarafından imza olunurdu. 24. maddeye göre Parti Meclisi'nin kararlarına muhalefet eden bir parti üyesi Büyük Kurultay'ın ve dolayısıyla bütün partinin kararlarına muhalefet etmiş gibidir. Bu gibiler hakkında hareketinin mahiyetine göre ihtar ve partiden ihraç cezaları tatbik olunurdu. İhraç olunanların Kurultaya müracaata hakları vardı. 25. maddeye göre Parti'nin heyetleri arasında anlaşmazlık çıktığında Parti Meclisi hakemlik yapardı. 26. maddeye göre Parti Meclisi en az ayda bir defa toplanırdı. Toplantılar Genel Başkan tarafından vaki olan davet üzerine vuku bulurdu. Bu toplantılarda memleketin iç ve dış vaziyeti, partiye ait meseleler müzakere olunurdu. Parti Meclisi, Millet Meclisi seçimlerini idare ve bütün parti mebus adaylarını tayin ederdi. Parti beyannamelerini tanzim ve aydınlatma ve uyarmanın icrası suretini tespit eder. Müzakere ancak belirlenmiş üyelerin üçte ikisinin hazır bulunmasıyla olacağı gibi, kararlar da mevcut üyelerin mutlak çoğunluğuyla verilirdi. 27. maddeye göre Parti Meclisi haricinde doğrudan seçimlere müdahale eden veyahut parti meclisi tarafından verilen istikamet hilafında hareket eden partiye mensup herhangi zat veya teşkilat, Parti Meclisi tarafından ihtar, üyeliğini düşürme veya Parti'den ihraç ile muamele görürdü. Bu suretle muameleye uğrayanların Kurultay'a müracaat hakları vardı. 28. maddeye göre parti ile Heyeti Vekile vesair partiler arasındaki münasebet ve alakaları Parti Meclisi tayin ederdi. 29. maddeye göre Büyük Kurultay'ın toplantı halinde bulunmadığı zaman, Parti Meclisi, Genel Yönetim Kurulu üyelerinden boşalma olduğu zaman yerine munasip olanı seçerdi. 30. maddeye göre Genel Başkanlık'tan, Genel Yönetim Kurulu'ndan, Grup Yönetim Kurulu'ndan ve Heyeti Vekile'den havale olunan ve Parti Meclisi'nce müzakere ve karar alınmasını gerektiren işleri ve muameleleri yürütmek ve özel olarak Parti Meclisi'nin kararlarını tespit ve mahallerine sevk etmek ve benzer vazifeleri yerine getirmek üzere Parti Meclisi'nin bir Kalem Heyeti vardır. Söz konusu heyet, Genel Sekreter'in başkanlığı altında bulunup, Genel Başkan tarafından seçilir ve icabı kadar üyeden meydana gelir ve lüzumu kadar hizmetli memur çalıştırırdı²⁷⁵.

---

²⁷⁵C.H.F. Nizamnamesi 1923, s.5-7.

CHP'nin 1927 Nizamnamesi'nde yapılan değişlikle, Genel Başkan ve onun doğrudan belirleyeceği Genel Başkan Vekili ile Genel Sekreter'den oluşan Genel Başkanlık Kurulu oluşturulmuş ve Parti Meclisi'nin bazı işlevini bu kurul üstlenmiştir. 1923 Nizamnamesi'nde Parti Meclisi'ne ait olan seçimleri idare ve mebusları belirleme yetkisi, 1927 Nizamnamesi'nin 23. maddesinde Genel Başkanlık Kurulu'na verilmiştir. Yine önceki nizamnamenin 29. maddesinde belirtilen, Genel Yönetim Kurulu üyelerinden boşalma olduğu zaman yerine münasip olanı seçme yetkisi, yeni nizamnamenin 24. maddesi ile Genel Başkanlık Kurulu'na verilmiştir. Bu maddelerden başka nizamnamenin 22. maddesinde Genel Başkanlık Kurulu'nun vereceği kararların bütün parti üyelerince kayıtsız şartsız kabul edileceği belirtilmiştir²⁷⁶.

Parti Meclisi ile ilgili olarak 1927 Nizamnamesi'nde iki madde düzenlenmiştir. 25. maddeye göre önceki nizamnameden farklı olarak Parti Meclisi'nin oluşumuna, Genel Başkanlık Kurulu eklenmiştir. Maddenin devamında Parti Meclisi'nin gerektiğinde Genel Başkanlık Kurulu tarafından toplantıya davet edileceği belirtilmiştir. Ayrıca Parti Meclisi'ne Genel Başkan veya vekili bulunmadığı zamanlarda vekil tayin edecekleri kişi başkanlık edebilecekti. 26. maddeye göre Parti Meclisi, Genel Başkanlık Kurulu'ndan, Partinin kabine üyelerinden, Genel Yönetim Kurulu'ndan ve Parti Grubu İdare Heyeti'nden gelen ve gündemine dâhil önemli meseleleri idare eder ve önceki nizamnamede belirtildiği gibi nizamnameyi yorumlardı²⁷⁷.

Atatürk döneminde, mebus adaylarının belirlenmesi, Genel Başkanlık Kurulu'nu oluşturan CHF Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, CHF Genel Başkan Vekili ve Başbakan İsmet İnönü ve CHF Genel Sekreteri tarafından belirlenmiş ve Atatürk tarafından ilan edilmiştir. Aynı durum Atatürk'ün ölümünden sonra başa geçen İnönü döneminde de devam etmiştir²⁷⁸.

1927 yılında Genel Başkanlık Kurulu'nun oluşturulmasıyla birlikte Parti Meclisi'nin işlevi azalmıştı. Ancak çok partili yaşama geçildikten sonra Genel

---

²⁷⁶ C.H.F. Nizamnamesi 1927, s.8-9.

²⁷⁷ C.H.F. Nizamnamesi 1927, s.9.

²⁷⁸ Hakkı Uyar, *age.*, s.243-244.

Başkanlık Kurulu'nun kaldırılmasıyla²⁷⁹ birlikte Parti Meclisi'nin etkisi yeniden artmıştır. 1947 Nizamnamesi'nin 62. maddesine göre Parti Meclisi; Kurultay Genel Kurulunca partililer arasından seçilen 40 üye ile TBMM'nin partili başkanı, Parti Hükümetinin Başbakanı ve Parti Meclis Grubu başkan vekillerinden oluşan üyelerle kurulacaktı. Kurultayca Meclise seçilenler arasında bu fıkralarda yazılı olanların bir kısmı bulunuyorsa ancak noksanı tamamlanırdı. Hepsi seçilmişse başka üye katılmazdı. Kurultayca seçilecek 40 üyeden gerek mebus, gerek mebus olamayan, partili sayısı hiçbir zaman bu sayının dörtte birinden aşağı olamazdı. Bu husus seçimde göz önünde tutulurdu. Kurultay, Parti Meclisi için ayrıca 40 yedek üye seçerdi. Meclis'te üyelik açıldıkça bunlar aldıkları oy sırası ile vazifeye çağrılırdı. 63. maddeye göre Parti Meclisi; program, tüzük hükümleri ve kurultay kararları gereğince partinin çalışma istikametlerini ve partinin propagandasına ait genel esasları tespit etmeye ve partiyi ilgilendiren her mesele hakkında karar vermeye ve tedbir almaya yetkilidir. Parti tüzüğünün yorumlanması her zamanki gibi Parti Meclisi'nin işi olarak belirlenmiştir. 64. maddeye göre Parti Meclisi; Genel Başkanlığın, Parti Meclis Grubu Başkanlığı'nın, Genel Yönetim Kurulu'nun, Parti Hükümetinin ve Kurul üyelerinin getireceği konuları inceler ve karara bağlardı. Parti Meclisi bundan başka, İl yönetim kurullarının kararı üzerine müracaat edecek olan bu kurullar başkan veya temsilcilerini de dinler ve bunların ileri sürecekleri konuları karara bağlardı. 65. maddeye göre Parti Meclisi, Genel Yönetim Kurulu'nun çalışmalarına dair esasları tespit eder ve bu kurulun iki ayda bir sunacağı raporları inceleyerek karara bağlardı. 66. maddeye göre Genel Yönetim Kurulu'nun hazırladığı bütçe, Parti Meclisi'nin onaylamasıyla yürürlüğe girerdi. 67. maddeye göre iki ayda bir toplanması kararlaştırılan Parti Meclisi'ne Genel Başkan veya vekili başkanlık ederdi. Özürlü oldukları halde veya bulunmadıkları takdirde başkanlık vazifesi Genel Sekreter tarafından görülürdü. Meclis, iki aylık toplantılardan başka Genel Başkanlığın ve Genel Yönetim Kurulu'nun göstereceği lüzum üzerine veya kendi üyelerinden en az onunun teklifi ile olağanüstü toplantıya çağrılabilirdi. Meclis, üyelerinin yarısından fazlasıyla toplanır ve bulunanların salt çoğunluğu ile karar verirdi. 68. maddeye göre Meclisin gündemi başkanlıkça tespit edilir ve

---

²⁷⁹ Yedinci Büyük Kurultay'da partinin çok partili siyasi hayat şartlarına ve demokrasi gelişmelerine daha iyi cevap verilebilmesi için Genel Başkanlık Kurulu'nun kaldırılması kararı alınmıştır. *C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı*, 17 Kasım - 4 Aralık 1947, s.289.

konuşmalar gündem üzerinden yapılırdı. Gündem toplantıdan önce üyelere bildirilirdi. Genel Başkan veya vekili; Genel Sekreter tarafından ilgililere bildirilecek ve sonuçlandırılacak olan bu kararların neticelerini, müteakip toplantılarda Meclise bildirirdi. Meclis üyeliği, devamlı parti vazifesi ve bakanlıkla birleşmezdi²⁸⁰.

2.1.3. Umumi Heyeti İdare/ Genel Yönetim Kurulu

CHP'nin 1923 Nizamnamesi'ne göre Genel Yönetim Kurulu'nun 9 kişiden oluşması ve sürekli toplantı halinde olması kararı alınmıştır. Kararlar belirlenen adedin mutlak çoğunluğu ile alınır. Kurulun doğal başkanı CHP Genel Başkan'ı sayılmıştır. Genel Başkan kurul üyelerinden birini, CHP Genel Sekreteri olarak atar ve Genel Sekreter de Genel Başkan adına görev yapardı. Kurul üyelerinin, CHP Büyük Kurultayı'na seçilmesi ve yapılacak olan yeni kurultaya kadar görevlerine devam etmeleri kararı alınmıştır. Genel Yönetim Kurulu, İl yönetim kurulu ile karşılıklı haberleşerek bu heyetlerle parti mutemetliklerine, Parti Meclisi'nin tayin ettiği istikameti verirdi. En az ayda bir kere halkın aydınlatılmasına ve bilgilendirilmesine dair tebligatta bulunurdu. Kurul, Büyük Kurultay'a ait nizamname ve program belgeleri ile Büyük Kurultay'da okunacak raporları hazırlayıp Parti Meclisi'ne verirdi. En az iki ayda bir kere Parti Meclisi'ne memleketteki parti hayatına, parti faaliyetine ait rapor takdim ederdi. İl mutemetlerini seçerek, İl yönetim kurulu üyelerinin seçimlerini inceleyerek Parti Meclisi'nin tasdikine arz ederdi. Mutemetlerin yerlerini değiştirmek yahut mutemetliğe son vermek icap eylediği takdirde durumu gerekçesiyle Parti Meclisi'ne arz ederdi. Genel Yönetim Kurulu üyeleri mebus olmadıkları halde şahsi tahsisat alırlardı ve bu tahsisatı Parti Meclisi'ne takdir ederdi. Genel Yönetim Kurulu, üyelerinden birisini partinin muhasipliğine seçer ve bütçe dâhilinde yapılacak sarfıyatı tasdik eylerdi. Genel Yönetim Kurulu'nun muvazzaf bir muhasebecisi, lüzumu kadar muvazzaf kâtibi, özel dairesi ve müstahdemleri bulunurdu²⁸¹.

1927 Nizamnamesi'ne göre, Genel Yönetim Kurulu yine 9 kişiden oluşmuş ve haftada bir kez toplanması kararlaştırılmıştır. Kurulun başkanı CHP Genel Başkan'ı veya vekili olarak kabul edilmiştir. Başkanların bulunmadıkları zamanlarda

²⁸⁰ C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947, s.69-71.

²⁸¹ C.H.F. Nizamnamesi 1923, s.7-8.

başkan namına Genel Sekreter Kurul'a başkanlık yapardı. Genel Sekreter; Başkanlık Kurulu, Parti Meclisi ve Genel Yönetim Kurulu adına bölge müfettişleri ile haberleşme halinde olup onlara talimat verir, lüzumu halinde halkın aydınlatılmasına ve uyarılmasına ait tebligatta bulunurdu. Ayrıca müfettişlerin yerini değiştirmek veyahut müfettişliğine son vermek icap eylediği takdirde, Genel Yönetim Kurulu durumu gerekçesiyle Başkanlık Kurulu'nun kararına arz ederdi. Genel Yönetim Kurulu, Büyük Kurultay encümenlerine ait tasarıları Başkanlık Kurulu'nun olurlarını alarak hazırlar ve Kurultay Başkanlığı'na takdim ederdi. Bölge müfettişlerini seçerek tasdik için Başkanlık Kurulu'na arz eder ve muvazaf il müfettişleriyle İl yönetim kurulları seçimlerini tasdik ederdi. Mebus olmadıkları halde aylık alan Genel Yönetim Kurulu üyelerinin tahsisatını Başkanlık Kurulu takdir edecekti²⁸².

1931 Nizamnamesi'nde ise önceki nizamnamelerde 9 kişi olarak kararlaştırılan Genel Yönetim Kurulu üye sayısı bu kez 14 kişi olarak belirlenmiştir. Kurulun başkanı yine CHP Genel başkanı veya vekili olarak kabul edilmiştir. Nizamnamenin 40. maddesine göre Genel Yönetim Kurulu'nun vazifeleri şu şekildedir; Genel Başkanlık Kurulu'na ait vazifelerden başka parti işlerinin hepsiyle meşgul olmak, parti teşkilatının nizamnameye göre işlemesinde ve parti programının bütün asılları ve teferruatıyla tatbik sahasına çıkmasına lazım gelen inceleme ve takibi yaparak bu hususlarda müzakerelerde bulunmak ve vaziyeti tespit edip, tedbirler düşünmek, icabına göre kararlarını Genel Başkanlık Kurulu'ndan geçirerek tatbik etmek, partiyi ilgilendiren milli teşekkülleri ve partinin hesaplarını, kongrelerden alınan kararların ne dereceye kadar tatbik edildiğini incelemek, genel konferans konuları tayin, partinin genel programı hakkında icap ve ihtiyaca göre kitapçıklar/broşürler tertip etmek, Büyük Kurultay encümenlerine ait layihaları hazırlamak ve Genel Başkanlık Kurulu'ndan geçirerek Kurultay'a vermek, il teşkilatında semt ocakları yapmak ve ocaklarla bucakların irtibatlarını değiştirmek için gelen teklifleri inceleyip ve uygun bulursa tasdik etmek, İl yönetim kurullarıyla başkanlarının ve ilçe başkanlarının seçimlerini tasdik edip, icabında bozmak, onay yetkisi kendisinde olan yönetim kurullarıyla başkanlarının seçimlerini icabında yenilemek, nizamnamenin iyi tatbiki için icap eden talimatnameleri yapmak. 41. madde ile lüzumuna göre, Genel Yönetim Kurulu kararıyla, belli işler için parti

---

²⁸²C.H.F. Nizamnamesi 1923, s.9-11.

mebus veya mensuplarının yardımlarından istifade edilir ve bunlardan geçici encümenler teşkil olunurdu. Bizzat Genel Yönetim Kurulu üyelerinden yahut yukarıda yazılı diğer zatlar ile karma encümenler de yapılabilirdi. 42. maddeye göre parti teşkilatının teftiş ve denetlenmesine Genel Yönetim Kurulu üyeleri memur olabilecekti. 43. maddeye göre Genel Yönetim Kurulu üyeleri kendilerini parti teşkilatının mesaisine bağlarlar. 44. maddeye göre Genel Yönetim Kurulu, üyelerinden birini partinin muhasipliğine ayırır. Muhasip bütçeye uygun olarak yapılacak sarfiyatı tasdik ederdi. 45. maddeye göre Genel Yönetim Kurulu'nun, maaşlı bir başkâtibi ile bir muhasebecisi, lüzumu kadar maaşlı kâtipleri, memurları, müstahdemleri bulunurdu. Bunlar Genel Sekreterlik emrindedir²⁸³.

1935 Nizamnamesi'nde ise, Genel Yönetim Kurulu sayısında yine artış olmuş, bu kez 16 kişiden oluşması kararlaştırılmıştır. Üyelerinin sayısının gerektiğinde Genel Başkanlık Kurulu'nca arttırılabileceği esası eklenmiştir. Nizamnamede önceki nizamnameden farklı olarak 47. maddede belirtildiği üzere Halkevlerinin açılması ve çalışma yöntemlerini belirlemek, spor, gençlik, radyo, sinema ve devrim müzeleri işleriyle uğraşmak, halk hatipleri teşkilatı kurmak ve halk kürsüleri açmak, bunun yanında parti örgütü olmayan yerlerde üye yazma, örgüt kurma yetkisi ile girişken bir veya birkaç kişiye ödev verebilme yetkisi Genel Yönetim Kurulu görevleri arasına eklenmiştir. 1931 Nizamnamesi'nin 41. maddesinde Genel Yönetim Kurulu kararıyla belli işler için parti mebus veya mensuplarının yardımlarından istifade edilir ve bunlardan geçici encümenler teşkil edilirken, 1935 Nizamnamesi'nin 48. maddesi ile geçici olarak teşkil edilen bu encümenlerin süresiz teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır. Bir başka değişiklik 1931 Nizamnamesi'nin 42. maddesine göre parti teşkilatının teftişi ve denetlenmesi için Genel Yönetim Kurulu üyeleri de görevlendirilmiştir. Ancak 1935 Nizamnamesi'nin 49. maddesinde Genel Yönetim Kurulu'nun parti teşkilatı yanında halkevlerini de teftiş ve denetlenmesi kararı alınmıştır. Nizamnamede bundan başka diğer maddelerde pek fazla değişiklik olmamıştır²⁸⁴.

---

²⁸³ C.H.F. *Nizamnamesi ve Programı 1931*, s.9-10.

²⁸⁴ C.H.P. *Tüzüğü 1935*, s.11-13.

1939 yılı Nizamnamesi önceki nizamnameden pek fazla farklı olmamakla birlikte bu nizamnamede daha açık ve düzenli olarak belirtilen Genel Yönetim Kurulu'nun başlıca vazifeleri şunlardır;

a) Parti programının bütün asılları ve teferruatıyla tatbik sahasına çıkmasına lazım gelen inceleme ve takibi yaparak bu hususlarda müzakerelerde bulunur ve vaziyeti tespit eder, tedbirler düşünür; icabına göre kararlarını Genel Başkanlık Kurulu'ndan geçirerek tatbik eder. Lüzumlu gördüğü mevzuları TBMM Parti Grubuna götürür.

b) Parti teşkilatının mevzuata uygun bir surette işlemlerini temin etmek.

c) Genel Başkanlık Kurulu'nca verilecek işleri görmek,

ç) Büyük Kurultay'ın kararların yerine getirmek,

d) Büyük Kurultay'a sunulacak layihaları hazırlamak ve bunları Genel Başkanlık Kurulu'ndan geçirdikten sonra, Kurultaya vermek,

e) Nizamnamenin tatbikine ait talimatnameleri yapmak ve Genel Başkanlık Kurulu'ndan geçirerek tatbik etmek,

f) Kongreleri mevzuata uygun şekilde yaptırmak ve bunlar tarafından verilecek kararların tatbikini gözetmek ve lüzum görülen yerlerde kongreleri yenilemek,

g) Halkevlerinin ve Halkodalarının açılma ve çalışmalarını idare ve tanzim etmek,

h) Milli teşekküllerle ve partiye bağlı hükmi şahsiyetlerle ilgilenmek, hükmi şahsiyetlerden hangilerinin ne gibi şartlarla partiye bağlanabileceklerini tespit ederek Genel Başkanlık Kurulu'nun tasvibini aldıktan sonra tatbik mevkiine koymak,

ı) Partinin hesap işlerini düzgün yürütmek, bunun için Genel Başkanlık Kurulu'nun tasdikine iktiran ettirilmiş bir talimatname vücuda getirmek, İl yönetim kurullarının bütçelerini tasdik ve yılsonu hesap hülasalarını tetkik etmek,

i) Parti teşkilatını devamlı ve planlı bir surette teftiş ettirmek,

j) Talimatına göre halk hatipleri teşkilatı yapmak ve halk kürsüleri kurmak,

k) Radyo, sinema, konferans, halk hatipleri ve halk kürsüleri, gazete, kitap vesaire gibi her türlü neşir vasıtalarından istifade ederek kültür ve propaganda sahaslarında partiye düşen vazifeleri yapmak ve milli törenlerle ilgilenmek,

l) Güzel sanatlara ve milli abidelere alaka göstermek,

m) Gençlik, spor ve turizm işleri ile meşgul olmak,

n) İnkılâp müzesi için çalışmak,

o) İl yönetim kurulu başkan ve üyeleriyle İlçe yönetim kurulu başkanlarının seçimlerini tasdik veya reddetmek, lüzum görülecek yerlerde yönetim kurulu başkan ve azalarını, kısmen veya tamamen, vazifeden çekip yerlerine yedeklerini getirmek, veya yeniden seçim yaptırmak veyahut kongreler toplanıncaya kadar oralarda muvakkat yönetim kurullarını teşkil etmek,

p) Parti namzedi olarak mahalli teşekküllere seçilmiş olanlardan parti esaslarına aykırı hareketi görünenlerle partili arkadaşlar arasındaki birliği bozanların, İl yönetim kurulunun mütalaasını da alarak, bu teşekküllerden çekilmelerine karar vermek,

r) Parti teşkilatı olmayan yerlerde müteşebbis bir kişi veya heyeti üye kaydı ve heyetler teşkili salahiyetiyle teşkilat yapmak üzere vazifelendirmek,

s) Nizamnamenin emrettiği diğer işleri yapmak. Genel Yönetim Kurulu vazifelerinden başka daha önce Genel Yönetim Kurulu kararıyla süresiz olarak oluşturulması kararlaştırılan encümenlerin tekrar eski haline dönerek geçici olarak oluşturulması kararı alınmıştır²⁸⁵.

Bundan sonraki nizamnamelerde pek fazla değişiklik olmamıştır²⁸⁶. Ancak önceki nizamnamelerde Büyük Kurultayca seçilen ve 16 kişiden oluşması kararlaştırılan Genel Yönetim Kurulu'nun, 1947 yılında ise Parti Meclisi'nin kendi arasından seçeceği 11 üye ile kurulacağı kararı alınmıştır. Ayrıca daha önceki nizamnamelere göre Genel Yönetim Kurulu bazı kararları Genel Başkanlık Kurulu'ndan geçirmek veya bu kurulun vereceği işleri görmek zorunda idi. 1947 Nizamnamesi'yle Genel Başkanlık Kurulu'nun yapacağı bu işler Parti Meclisi'ne verilmiştir²⁸⁷.

2.1.4. Büyük Kongre/ Büyük Kurultay

CHP Kurultayları, parti ve ülke sorunlarının görüşülerek, partinin izleyeceği siyasetin belirlendiği, parti nizamname ve program değişikliklerinin yapıldığı, Parti

²⁸⁵ C.H.P. Nizamnamesi 1939, s.12-15.

²⁸⁶ Bkz. C.H.P. Nizamnamesi, Zerbamat Basımevi, Ankara 1943, s.10-12; C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947, s.63-68.

²⁸⁷ C.H.P Program ve Tüzüğü 1947, s.63,65

Genel Başkan seçiminin yapıldığı, temsilciler ve mebusların katılımıyla gerçekleşen toplantılardır²⁸⁸.

CHP'nin tek parti dönemi boyunca yapılan kurultayları özellikle de 1927, 1931 ve 1935 yıllarındaki kurultayları partinin kurumsallaşmasında önemli adımlar olmuştur. Her kongre bir öncekinden daha ileri bir aşamayı ifade etmiştir. Parti yönetimini elinde tutan Genel Başkanlık Kurulu, kurultayda alınacak kararlara ve gelinecek ileri aşamaya, tek parti ideolojisinin geliştirilmesine, parti program ve nizamnamesinin derinleştirilmesine yönelik hazırlıkları yapmışlar; bunu da Büyük Kurultay'a onaylatmışlardır²⁸⁹.

CHP'nin 1923 Nizamnamesi'ne göre, Büyük Kurultay'ın, yılda bir defa Parti Meclisi'nin belirleyeceği yerde Nisan'ın 23'ünde toplanacağı kararı alınmıştır. Halk Partisi'ne mensup bütün mebuslar ve mutemetlerin yanında, her ilden seçilen ikişer temsilci Büyük Kurultay'ın üyesi kabul edilmiştir. Kurultayın açılışına üçte bir mutlak çoğunluk katılmaz ise, müzakereye beş gün ara verilip toplanan çoğunlukla kongre yapılırdı. Kurultay, Genel Başkan'ın başkanlığı altında toplantı yaparak ikinci başkan, üç sekreterini ve birer başkan, altışar üyeden oluşmak üzere Program, İrşat ve Neşriyat, Nizamname, Denetleme, Raporları Tetkik, Bütçe ve Tetkik-i Hesabat Encümenlerini seçerdi. Büyük Kurultay encümenlerine parti teşkilatında bulunan kişiler seçilemezdi. Kurultay teşkilatı oluşturulduktan sonra Genel Başkan önceki seneye ait icraata ve gelecek seneye ait tasavvurlara dair söylevde bulunurdu. Encümenler hazırladıkları raporları Büyük Kurultay'a sunarlardı. Encümenlerin hazırladıkları raporlar madde madde Büyük Kurultay'a sunularak kabul veya reddedilirdi. Lüzum görülürse bazı maddeler derinliğine incelenmek üzere yeniden ilgili encümene gönderilirdi. Büyük Kurultay kararlarını mevcut üyenin çoğunluğunun aldığı kararla verirdi. Oylar eşit olduğu takdirde başkanın oyu eklenen taraf çoğunluk kazanırdı. Büyük Kurultay, encümenler raporunun incelenmesinden sonra icap edenleri takdir edebilir veya hatalı bulabilirdi. Hatalı bulunanların belirli müddet parti teşkilatında bulundurulmamasına veya derecesine göre partiden ihracına kurultayca karar verilebilirdi. Büyük Kurultay'ın müzakereleri ve kararları zapt ve tescil edilirdi. Her toplantının zabıt özeti sonraki celsede

²⁸⁸ Sevda Mutlu, "Tek Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: Dilek Sistemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:86, Temmuz 2013, s.62.

²⁸⁹ Hakkı Uyar, *age.*, s.247-248.

okunarak oya konulurdu. Esas zabıtlarla, zabıt özetleri ve kararlar, Kurultay başkanı ve sekreterleri tarafından imza edilerek Kurultay'a iştirak etmiş olan üyelerin isimlerini ihtiva eden bir defterle beraber saklanırdı. Kurultay sonunda Genel Başkan, Kurultay'ın faaliyeti neticesiyle partiye verilen yeni istikamet hakkında bir nutuk irat eder veya bir beyanname yayınlardı. Olağanüstü bir neden dolayısıyla Büyük Kurultay yalnızca bir yıl ertelenebilirdi. Böyle bir durumda, Parti Meclisi kararın gerekçesini parti İl yönetim kurullarına bildirmesi zorunludur²⁹⁰. Bu koşullar altında CHP'nin Büyük Kurultay'ı, en geç 23 Nisan 1925 tarihinde toplanmak zorundaydı. Ancak CHP'nin ilk Büyük Kurultay'ı, 15-23 Ekim 1927 tarihinde toplanabilmiştir²⁹¹. Yani erteleme kararı sonucu toplanması gereken tarihten iki buçuk yıl sonra toplanmıştır²⁹².

CHP'nin 1927 yılındaki nizamnamesinde önceki nizamnameden farklı olarak bazı değişiklikler yapılmıştır. Nizamnameye göre Büyük Kurultay'ın dört yılda bir Parti Genel Başkanı'nın belirleyeceği yer ve zamanda toplanacağı kararı alınmıştır. Ayrıca Genel Başkan gerekli görürse, kurultayı toplanması gereken tarihten önce ve sonra toplantıya çağırabilecekti. CHP Büyük Kurultay'ının doğal üyeleri olarak, CHP'nin bütün mebuslarıyla, bölge müfettişleri ve görevli il mutemetleri sayılmış ve ayrıca her ilden seçilen ikişer temsilcinin de kurultaya katılacağı belirtilmiştir. Genel Başkan veya vekilinin başkanlığı altında toplanan kurultayın toplanma zamanına mahsus dört sekreter ve on birer üyeden meydana gelen Nizamname, Tasarı ve Hesap Encümenleri ve her encümen de kendi üyelerinden bir başkan, bir mazbata görevlisi ve bir sekreterini seçerdi. Kurultay'ca halli icap eden muhtelif meseleleri incelemek için lüzumunda bir de "İnceleme ve Denetleme Encümeni" seçilebilirdi. Büyük Kurultay sona erdikten sonra, Genel Başkan kurultayın faaliyeti neticesiyle partiye verilen yeni istikamet hakkında bir nutuk verir veya bir beyanname yayınlardı²⁹³.

CHP'nin 1931 tarihli Nizamnamesi'nde Büyük Kurultay'a yönelik önemli bir değişiklik yapılmamış, bazı küçük değişikliklerle yetinilmiştir. Nizamnameye göre

---

²⁹⁰ C.H.F. Nizamnamesi 1923, s.2-4.

²⁹¹ C.H.F. Büyük Kongresi 1927.

²⁹² Hakkı Uyar, *age.*, s.250 ; Mete Tunçay, "CHF'nin 1927 Kurultayının Öncesinde Öncesinde Toplanan İl Kongreleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (Atatürk Özel Sayısı), 1981, s.281.

²⁹³ C.H.F. Nizamnamesi 1927, s.5-7; Mete Tunçay, *age.*, s.399,401; Hakkı Uyar, *age.*, s.250-251.

Büyük Kurultay'ın üyelerinin CHP'ne mensup bütün mebuslar ve her ilden il kongresince seçilen ikişer ve parti üyelerinin sayısı on bini geçen illerden her 10.000 üye için genel kongrelerce seçilen 1'er temsilciden oluşacağı kararı alınmıştır. Ayrıca partiye bağlı olduğu Genel Başkanlık Meclisi'nce tasdik edilmiş hükmi şahsiyetler bulunduğu takdirde onların da kurultaya birer temsilci göndermesi kararı alınmıştır. Genel Başkan veya vekilinin başkanlığı altında açılan kurultayda iki başkan vekili ile dört sekreter ve on beşer üyeli program ve nizamname, hesap ve yirmi beş azalı layiha encümenleri seçilirdi²⁹⁴.

CHP'nin 1947 yılında kadar olan nizamnamelerinde Büyük Kurultay ile ilgili pek fazla değişiklik olmadığı görülmektedir²⁹⁵. Ancak 1947 yılına gelindiğinde ise Büyük Kurultay'ın iki yılda bir Nisan veya Mayıs ayları içinde Genel Başkan veya vekilinin belirleyeceği yerde toplanması kararı alınmıştır. Bundan başka parti meclisince hazırlanacak gündem ile toplantının günü ve saatinin on gün önceden ilgililere bildirileceği kararı alınmıştır. Kurultay'ın daha önce toplanabileceği gibi olağanüstü hallerde de toplanabileceği kararına varılmıştır. Nizamnamede Kurultay üyelerinin Genel Başkan, Genel Başkan Vekili, parti meclisi üyeleri, parti mebusları, İl yönetim kurulu başkanları ve il kongrelerince seçilen dörder ve parti üyelerinin sayısı 10.000'i geçen illerden fazla her 10.000 üye için ayrıca 1'er temsilciden oluştuğu belirtilmiştir²⁹⁶.

2.1.4.1. Dilek Sistemi

CHP'nin yerel kongrelerinde yani ocak, bucak, ilçe ve il kongrelerinde partililerce dile getirilen sorunlar dilek sistemi çerçevesinde hiyerarşik bir sıra izleyerek ele alınmıştır. Ocak kongresinde ele alınanlar bucak kongresine, bucak kongresinde ele alınanlar ilçe kongresine, ilçe kongresinde ele alınanlar il kongresine aktarılır; burada yerel yöneticilerle çözülebilecek olan sorunlar çözülür, daha büyük nitelikteki sorunlar parti büyük kurultayına iletilir ve dilek komisyonunun incelemeleri çerçevesinde kurultayda görüşülerek ilgili bakanlıklara gereği yapılmak

²⁹⁴C.H.F. *Nizamnamesi ve Programı 1931*, s.7-8; Hakkı Uyar, *age.*, s.251.

²⁹⁵Bkz. *C.H.P. Tüzüğü 1935*, s 9-11; *C.H.P. Nizamnamesi 1939*, s.9-12, *C.H.P. Nizamnamesi 1943*, s.8-10.

²⁹⁶*C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947*, s.73-77.

üzere gönderilirdi. Dileklerin yerine getirilip getirilmediğini takip etmek CHP Genel Sekreterliği'nin göreviydi²⁹⁷.

CHP iktidarı boyunca devam eden dilek sistemi 1931 yılında CHP Üçüncü Büyük Kurultayı'nın toplanması ve tek parti yönetiminin pekiştirilmesi ile birlikte daha sistematik bir nitelik kazanmıştır. Bu çerçevede 1936 yılı il kongrelerinde parti yönetiminin dilekler konusunda daha duyarlı davrandığı görülmüştür²⁹⁸. Uyar, 1920'lerden 1950'ye gelinceye kadar geçen süreç içerisinde parti kongrelerinde dile getirilen dileklerin çoğunluğunun söz konusu yörenin ekonomik sorunlarıyla ve hizmet talebiyle ilgili olduğunu belirtmiştir²⁹⁹.

Dilek sistemi çerçevesinde yapılan isteklerin çoğunluk itibari ile dağılımı 1940 yılında şöyledir:

Tablo 1. Dilek sistemi çerçevesinde yapılan isteklerin çoğunluk itibari ile dağılımı

Dilek Miktarı	İstenilen yer	İsteğin Konusu
101	Ziraat Vekâletinden	Ziraat alet ve makinelerin verilmesi
81	Sihhat ve İçtimai	Sıtma ile mücadele
64	Maarif Vekili	Ortaokul açılması
37	Maliye Vekili	Topraksız köylünün topraklandırılması
31	CHP Genel Sekreterliği	Parti ve halkevi inşası
29	Nafia Vekâleti	Arazinin fenni şekilde irva ve iskası
27	Münakalat Vekâleti	Posta ve telgraf merkezi açılması
22	Ziraat Bankası Umum Müdürlüğü	Ziraat Bankası açılması
20	Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti	Köylü tütün ve sigaraları nefasetinin ıslahı
19	Vakıflar Umum Müdürlüğü	Camilerin tamiri
14	Adliye Vekâleti	Tapusuz arazinin tapulandırılması
11	İktisat Vekâleti	Yerli mallar pazarı açılması
8	Ticaret Vekâleti	Gaz ve benzeri buhranın izalesi
5	Milli Müdafaa Vekili	Askerlik şubesi açılması ³⁰⁰

Yerel sorunların dile getirilmesi, tartışılması ve hükümete aktarılması açısından yararlı olan dilek sistemi çerçevesindeki isteklerin tümünün yerine

²⁹⁷ Esat Öz, *age.*, s.189; Hakkı Uyar, *age.*, s.252.

²⁹⁸ C.H.P. 1936 İl Kongreleri, s.7; Esat Öz, *age.*, s.189; Hakkı Uyar, *age.*, s.252.

²⁹⁹ Hakkı Uyar, *age.*, s.252.

³⁰⁰ C.H.P. 1940 Kongre Dilekleri, C.H.P Genel Sekreterliği Neşriyatından, T.B.M.M. Kütüphanesi; Esat Öz, *age.*, s.190; Hakkı Uyar, *age.*, s.253.

getirilmesi söz konusu olmamıştır. Partililerin isteklerin büyük çoğunluğuna kaçamak ve olumsuz yanıtların verildiği görülmektedir. Örneğin; 1940 yılında Ankara ilinin toplam 73 dileğinden 15'i olumlu karşılanmıştır. 46 dileğe olumsuz yanıt verilmiş ve 12 dilek askıya alınmıştır³⁰¹. Yine taşrandan örnek verilecek olursa Sivas ilinin toplam 31 dileğinden 6'sı olumlu karşılanmış, 21 dileğe olumsuz yanıt verilirken 4 dilek de askıya alınmıştır³⁰². Görüldüğü üzere dileklerin büyük çoğunluğu yerine getirilmemiştir. Bununla beraber dilek sistemi tek parti dönemi boyunca yerel örgütlerin sosyal ve ekonomik sorunları ve buna bağlı olarak bazı istekleri dile getirme araçlarının en belli başlısı olmuştur. Ancak uzun bir süreçten geçmeleri, ayıklanmaları ve geç yanıtlanmaları, parti tabanının sesini yeterince duyurmasına engel teşkil etmiştir³⁰³.

2.2. Partinin Taşra'da Örgütlenmesi

2.2.1. Köy ve Mahalle/Ocak Örgütlenmesi

Ocak, taşra örgütlenmesinin en küçük birimidir. 1923 Nizamnamesi'ne göre, partinin ocak örgütlerinin yılda bir, bucak kongresinin toplanmasından bir ay önce, Ekim ayında kongre yapması kararlaştırılmıştır. Partiye mensup ve 18 yaşını tamamlamış tüm köy ve mahalle halkından her kişi ocak kongresinin doğal üyesi sayılmıştır. Kongrenin yapılabilmesi için partiye kayıtlı üyelerin yarısından fazlasının kongrede hazır bulunması şartı koşulmuştur. Kongre toplanınca Başkan ile sekreterini seçer ve bucak kongrelerine teklif edeceği maddeleri tayin eder ve ocak üyelerini seçerdi. Ocak yönetimleri 3 kişiden oluşmakta olup, bunların onayı bucak yönetimine aittir. Bucaklardan aldıkları emirleri uygulayan ocaklar, halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi, partinin maksat ve emellerinin yayılması, yerel ve genel seçimlerde partinin adaylarının başarısı için çalışırlardı³⁰⁴.

³⁰¹ C.H.P. 1940 Kongre Dilekleri, s.40; Esat Öz, *age.*, s.190; Hakkı Uyar, *age.*, s.253.

³⁰² C.H.P. 1940 Kongre Dilekleri, s.626.

³⁰³ Hakkı Uyar, *age.*, s.253-254; Dilek Sistemi hakkında geniş bilgi için bkz. Sevda Mutlu, *agm*, s.53-102.

³⁰⁴ C.H.F. *Nizamnamesi 1923*, s.13. Mete Tunçay, *age.*, s.382; Hakkı Uyar, *age.*, s.254; Hakkı Uyar, *Türkiye'de Tek Parti Dönemi'nde İktidar ve Muhalefet (1923-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 1998, s.184.

CHP'nin 1927 Nizamnamesi'nde ise, bir yerde ocak örgütünün kurulabilmesi için ocağa kayıtlı üye sayısının 10 kişiye ulaşması gerektiği belirtilmiştir. Nizamnameye göre her ocak senede bir defa belirlenen yerde kongresini yapardı. Ocak örgüt yapısına ilişkin diğer maddeler 1923 tarihli nizamnameden pek farklı olmasa da ocakların vazifeleri daha açık şekilde ifade edilmiştir. Nizamnamede ocakların vazifeleri şu şekilde belirtilmiştir; a) Bucak mutemetleriyle haberleşmek ve mutemedin tebligatını icra etmek, b) Halkı aydınlatmak ve uyarmak, c) Partinin maksat ve emellerinin tahakkukuna ve yayılmasına çalışmak, d) Ocağa mensup üyelerin kayıtlarını tutmak ve yardım paralarını toplamak, e) Her türlü seçimlerde parti adarlarını kazandırmak, f) Partiye yeni yazılmak isteyenleri usulü veçhile yazarak defterini tasdik için bucak veya ilçe heyetine göndermek, g) Ocağın yeni masraf bütçesini tanzim etmektir³⁰⁵.

CHP'nin 1931 tarihli Nizamnamesi'ne göre bir yerde ocak örgütünün kurulabilmesi için ocağa kayıtlı üyelerin bir araya gelmesinin yeterli olduğu belirtilmiştir. Ocakların kongrelerinin yılda bir, Eylül ve Şubat ayları arasında toplanacağı belirtilmiştir. Kongreler İl yönetim kurulunun Genel Sekreterlikçe tasdik olunmuş kararıyla icabında fevkalade olarak da toplanabilirdi. Ocak Kongrelerinde 300'e kadar olan üyeleri için 2, bundan sonraki her 150 üyesi için 1 temsilci bucak kongresine katılabilmıştır. Yönetim Kurulu başkanları tarafından açılan kongreler, ocağa kayıtlı üye sayısının yarısından fazlasının hazır bulunmasıyla başlardı. Eğer hazır değilse toplanma bir gün sonraya bırakılır ve o gün gelen üyeler bu kadar olmasa da kongre açılırdı. Her kongre açılınca önce bir başkan, sonra ikinci başkan ve iki sekreter seçerdi. 3-5 kişiden oluşan ve en az haftada bir toplanması kararlaştırılan ocak yönetim kurullarının yapacağı görevler şunlardır; a) Nizamnamede yazılı şartlara uygun parti üyelerini çoğaltmak ve partiye yazılmak isteyen üyelerin ocak idare heyetine yapacağı müracaatı bir karara bağlayıp bucak heyetine, bucak heyetinin görüşüyle ilçe idare heyetine gönderilmek, ilçe idare heyeti de bu kararı inceleme ile kabul etmek veya icabında bozmak, b) Ocak idare heyeti parti üyelerinin yardım paralarını ve her idare heyeti bütçesinde yazılı gelirlerini elverişli vasıtalarla toplamak ve bütçe için devamlı gelir kaynaklarını düşünüp

---

³⁰⁵C.H.F. *Nizamnamesi 1927*, s.13-15.

göstermek, c) Bütçenin kabul ettiği masrafları yapmak, ç) Kongrelerin kendilerine bıraktıkları kararları yerine getirmek, d) Partinin maksadına ulaşmak için daha yukarı parti makamlarından verilen emirleri yapmak ve bu maksatla düşündüklerini bir derece yukarı teşkilata yazmak, e) Bütün seçimlerde parti adaylarını ve üyelerini kazandırmak, f) Bir seçim işinde partice aday gösterilmeden öne yoklama yapılması lazım gelen hallerde o seçimde oy sahibi olan parti üyelerini toplamak ve eğilimlerini anlamak, g) Talimatnamesine göre icap eden yerlerde halkevleri açmak ve idare etmek, h) İcabında bütçeye göre kullanacakları memurları, parti üyesi olmak şartıyla, tayin etmek ve lüzumunda hizmetlerinden almak, ı) Kendi dairelerinde partinin vaziyetini ve üye mevcudunu bildiren ve nihayet üç ayda bir kere verilmesi lazım gelen raporları yukarı teşekküllerine vermek ve muhitine tasarruf misali olacak vasıfta olarak kendi bütçesini ve hesap özetini hazırlayıp kongrelere arz etmek, i) Kongrelere verilmesi lazım gelen meselelerin arzına vasıta olmak, j) Parti mensupları arasında özel bir anlaşmazlık çıktığı zaman aralarını bulmak, k) Parti program ve icraatı hakkında üyeleri aydınlatmak ve ikaz etmek, konferanslar verdirmek ve sık temaslarla bağlılık ve dayanışmayı arttırmak³⁰⁶.

CHP'nin 1935 yılında toplanan Dördüncü Büyük Kurultay'ında ocak örgütlenmesine ilişkin önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Kurultayda kabul edilen tüzüğe göre, partinin ocaklardan illere kadar olan kongre mevsiminin Eylül'de başlayacağı ve Aralık sonuna kadar biteceği belirtilmiştir. Ocak kongreleri en fazla bir buçuk ay sürerdi. Her yerin mevsim, iklim ve iş şartlarına göre kongrelerin başlama ve bitiş tarihleri İl yönetim kurulları tarafından saptanır ve vaktinden önce ilgililere bildirilirdi. Nizamnameye göre bucak kongresine katılmak için her ocak kongresinde, ocağın 200'e kadar olan üyesi için 2, bundan fazla her 100 üye için 1'er temsilci seçilirdi³⁰⁷. 1939, 1943 ve 1947 Nizamnameleri'nde ocak örgütlenme yapısında önemli bir değişiklik olmamıştır³⁰⁸.

---

³⁰⁶Ocak yönetim kurulunun görevleri olan bu görevler, Bucak, İlçe ve İl yönetim kurulları için de geçerlidir. *C.H.F. Nizamnamesi ve Programı 1931*, s.10-17.

³⁰⁷*C.H.P. Tüzüğü 1935*, s.13-24; Hakkı Uyar, *age.*, s.255.

³⁰⁸Bkz. *C.H.P. Nizamnamesi 1939*, s.14-25; *C.H.P. Nizamnamesi 1943*, s.12-19; *C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947*, s.47-63.

2.2.2. Nahiye/Bucak Örgütlenmesi

Ocak örgütlerinden sonra ikinci en küçük olan yerel örgüt birimi bucak örgütleri, 1923 tarihli CHP Nizamnamesi'nde yer almış ve kongrelerinin Kasım ayında toplanacağı belirtilmiştir. Bucak örgütünün başında partiyi temsil etmek üzere ilçe mutemedi tarafından seçilen bir parti mutemedi bulunurdu. Bu mutemet ilçe mutemedi ile haberleşirdi. Bu mutemet, parti kongresinin doğal üyesi olduğu gibi, bucak örgütünü de yönetmektedir. Nizamnameye göre bucak kongreleri üyelerin yarısından bir fazlasının hazır olmasıyla başlardı. Bucak kongresi, her ocaktan gelecek birer delegenin katılımı ile yapılmakta ve kongrede 5 kişilik bir bucak yönetim kurulu seçilmektedir³⁰⁹.

1927 tarihli CHP Nizamnamesi'nde bucak kongrelerinin, belirlenen zamanda, her ocaktan gelen birer temsilcinin katılımı ile birlikte, üyelerin yarısından bir fazlasının hazır olmasıyla Yönetim Kurulu Başkanları tarafından açılacağı belirtilmiştir. Bucak Kongreleri: a) Kongreyi idare etmek için bir başkan ve bir sekreter seçer, b) Bucak heyetinin geçen seneye ait faaliyet raporunu inceler ve müzakere eder, c) Müfettişlerin takdirine göre üç veya beş kişiden ibaret bucak idare heyeti ile lüzumu kadar yedek üyeyi ve ilçe kongresine gidecek üç temsilciyi seçer, d) Nizamname değişikliklerine, İl genel meclisine ve belediye işlerine ait teklifleri veya bucak halkının ihtiyaçlarını üst heyetlere bildirmek üzere tespit eder, e) Bucak heyetinin bütçe dâhilindeki sarfiyatını inceler ve yeni masraf bütçesini tespit ile ilçe kongresine gönderirdi. Kongrece seçilen Bucak Yönetim Kurulunun Görevleri ise şunlardır: a) İlçe ve ocak heyetleriyle haberleşmek, b) En az haftada bir toplanıp ve parti işlerini görmek, c) Halka her surette yol göstermek, d) Her türlü seçimlerde parti adaylarını kazandırmak, e) Üyelerin kayıtlarını tutmak, f) Nizamname değişikliklerine ve Genel Meclis ile belediye işlerine ait düşüncelerini tespit ve kongreye arz etmek, g) Her ay parti işlerine dair ilçe heyetine bir rapor vermek, h) Bucağın yeni masraf bütçesini tespit etmek³¹⁰.

CHP'nin 1931 tarihli Nizamnamesi'ne göre bucak kongreleri Eylül ve Şubat ayları arasında yılda bir kere toplanacaktır. Toplanma zamanları İl yönetim kurullarınca tebliğ edilecektir. Kongreler İl yönetim kurulunun Genel Sekreterlikçe

³⁰⁹ C.H.F. Nizamnamesi 1923, s.12, Mete Tunçay, *age.*, s.381-382; Hakkı Uyar, *age.*, s.256.

³¹⁰ C.H.F. Nizamnamesi 1927, s.15-17.

tasdik olunmuş kararıyla icabında fevkalade olarak da toplanabilirdi. Her bucak kongresinde bucak'taki ocakların 500'e kadar olan üyesi için 2, sonraki her 500 üye için 1'er delege seçilecek ve bunların ilçe kongresine temsilci olarak gitmesi kararlaştırılmıştır. Bucakların seçtikleri temsilciler ilçe kongresine katılırlardı. Asıl temsilcinin mazereti olursa yerine yedek gönderilirdi. Kongreler yönetim kurullarının başkanları tarafından açılırdı. Kongrelerde kendi üyelerinin yarısından bir fazlası hazırsa müzakereye başlanır, değilse toplanma bir gün sonraya bırakılır ve o gün gelen üyeler bu kadar olmasa da kongre açılırdı. Her kongre açılınca önce bir başkan, sonra ikinci başkan ve iki sekreter seçilirdi. Başkan, kongre müzakerelerini idare ederdi³¹¹.

1935 yılında bucak kongresinin yine yılda bir kere toplanması kararı alınırken, Partinin ocaklardan illere kadar olan kongre zamanının Eylül ve Aralık ayları arasında yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre Bucak Kongreleri en fazla bir buçuk ay sürecektir. Her bucak kongresinde, bucaktaki ocakların 300'e kadar olan üyesi için 2, bundan sonraki her 300 üye için 1'er delege seçilmesi kabul edilmiştir. Bu delegeler ilçe kongrelerinde Bucağı temsil edecektir. Üyelerin yarısından fazlası hazır bulunduğu takdirde kongre Yönetim Kurulu Başkanları tarafından açılırdı³¹².

1939, 1943 ve 1947 yıllarında ise bucak örgütlenme yapısında pek fazla değişiklik olmamıştır³¹³.

2.2.3. Kaza/İlçe Örgütlenmesi

CHP'nin 1923 tarihli Nizamnamesi'ne göre ilçe kongreleri, il kongresinden bir ay önce 23 Aralık'ta toplanırdı. İlçe kongresi, ilçeye bağlı bucaklardan gönderilecek üçer temsilciden meydana gelirdi. Kongre, üyelerin yarısından bir fazlası ile müzakereye başlardı. Partinin İlçe mutemedi, ilçe kongresinin doğal üyesidir. İlçe kongresince 5 kişiden oluşan İlçe yönetim kurulu seçilir ve ilçe mutemedi bu kurula başkanlık yapardı. İlçe kongresi, il kongresine gönderilecek temsilcileri seçip, parti genel programı ile il şurası programına ait görüşlerini il kongresine arz ederdi. İlçe yönetim kurulu, ilçe kongresine program ve nizamname

³¹¹ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı 1931, s.10-15; Mete Tunçay, *age.*, s.458-462; Hakkı Uyar, *age.*, s.257.

³¹² C.H.P. Tüzüğü 1935, s.13-24.

³¹³ Bkz. C.H.P. Nizamnamesi 1939, s.15-24; C.H.P. Nizamnamesi 1943, s.12-19; C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947, s.50-63.

değişikliğine, belediye ve bucak şuralarına ait program ve tekliflerini arz eyler. Bundan başka, kendisine bağlı ocak heyetlerini tasdik eder ve onlara lazım gelen fikri istikameti verirdi. Partiyi ilçede temsil eden İlçe mutemedi ocak heyetlerine başkanlık eder ve il mutemedi ile haberleşirdi. İlçe yönetim kurulu, aynı zamanda partinin ilçedeki seçim teşkilatı merkezidir. İlçe yönetim kurulu, mebus, şuralar, belediye, bucak vesaire seçimlerinde bir taraftan İl yönetim kurulu ile diğer taraftan ocak heyetleriyle haberleşir ve parti adaylarının muvaffakiyetini temine çalışırdı³¹⁴.

CHP'nin 1927 tarihli Nizamnamesi'ne göre ilçe kongreleri senede bir belirlenen vakitte toplanırdı. İlçe kongresi ilçeye bağlı bucaklardan gönderilen üçer temsilciden oluşurdu. Kongre üyelerinin yarısından bir fazlasının bulunmasıyla müzakereye başlanırdı. İlçe kongreleri; a) Kongreyi idare etmek için bir başkan ve iki sekreter seçer. b) İlçe heyetinin geçen seneye ait faaliyet raporunu inceler ve müzakere eder. c) Müfettişlerin takdirine göre üç veya beş kişiden ibaret İlçe idare heyeti ile lüzumu kadar yedek üyeyi ve il kongresine gidecek üç temsilciyi seçer. d) Nizamname değişikliği ile İl genel meclisine ve belediye işlerine ait gerek bucak kongreleri tarafından verilen raporları ve gerek resen ortaya konulan teklifleri inceler ve ilçe halkının genel ihtiyaçları hakkındaki görüşünü tespit eder, buna göre il kongresine rapor hazırlar. e) İlçe heyetinin bütçe dâhilindeki sarfiyatını inceler ve yeni masraf bütçesini il kongresine gönderirdi. 3 veya 5 kişiden oluşan İlçe yönetim kurulunun görevleri şunlardır: a) Kendisine bağlı bulunan ve kendisinin bağlı bulunduğu heyetlerle haberleşir. b) Kendisine bağlı teşkilat heyetlerine üst heyetten aldığı fikri istikameti verir. c) Parti nizamnamesi hakkında düşündüğü değişiklikleri ve İl Genel Meclisi'ne ve belediyeye ait teklif tasarılarını ilçe kongresine hazırlar. d) Kongreye verilecek bir senelik faaliyet raporunu hazırlar. e) İlçenin yeni masraf bütçesini düzenler. f) En az iki ayda bir kere Parti hayatına, faaliyetine dair İl heyetine rapor verir. g) İlçe dâhilinde parti mensuplarının kayıtlarını tutar ve genel kuvvetini ile bildirir. h) Nizamname icabında yardım akçelerini ve bağışları ocaklar veya münasip bir vasıta ile toplar. ı) Partiye kayıt olunacakların kayıt muamelesini inceler ve kayıt eder. j) Partinin o mahaldeki ilçe merkezini idare eder. k) İl Genel Meclisi ve ilçe, bucak belediyeleri vesaire heyet üyelikleri adaylarını bağlı yerlerle

---

³¹⁴C.H.F. *Nizamnamesi 1923*, s.10-12.

haberleşerek tespit eder ve İl heyetine bildirir ve adaylarını kazandırır. 1) İlçe heyetine düşen parti işlerini görürdü³¹⁵.

CHP'nin 1931 Nizamnamesi'ne göre İlçe İdare Heyetleri'nin 5-7 kişi tarafından oluşacağı kararlaştırılmıştır. Yılda bir kere olmak üzere Eylül ve Şubat ayları arasında toplanması kararlaştırılan kongrelerin toplanma zamanları İl yönetim kurulu tarafından tebliğ edilirdi. Her ilçe kongresinde, ilçedeki ocakların 1000'e kadar üyesi için 3, bundan sonraki her 1000 üye için 1'er delege seçileceği ve bunların ilçeyi il kongresinde temsil edeceği belirtilmektedir. İlçe kongrelerinin seçtikleri temsilciler il kongresine katılırlar. Asıl temsilcinin mazereti olursa yerine yedek gönderilir³¹⁶.

1935 yılında ise İlçe idare heyetlerinin yine 5-7 kişi tarafından oluşturulması kararlaştırılırken, kongrelerin iki yılda bir ve Eylül ve Aralık ayları arasında toplanması usulü getirilmiştir. İlçe kongreleri bucak kongreleri bitiminden sonra on beş gün içinde başlayarak, en fazla bir buçuk ay sürerdi. Her yerin mevsim, iklim ve iş şartlarına göre kongrelerin başlama ve bitiş tarihleri İl yönetim kurulları tarafından saptanır ve vaktinden önce ilgililere bildirilirdi. İlçe örgütü yapısındaki diğer maddeler 1931 Nizamnamesi'nden pek farklı değildir³¹⁷.

1939 yılında ilçe kongrelerinin yılda bir kere toplanması kararı alınmış, ancak bu karar 1947 yılında iki yılda bir olarak tekrar değiştirilmiştir. 1939, 1943 ve 1947 nizamnamelerinde ilçe örgüt yapısında pek fazla değişiklik olmamıştır³¹⁸.

2.2.4. Vilayet/ İl Örgütlenmesi

1923 Nizamnamesi'ne göre, il kongreleri, senede bir defa Büyük Kurultay'ın toplanmasından üç ay önce 23 Ocak'ta toplanırdı. İlçe kongreleri tarafından gönderilen üçer temsilciden meydana gelen il kongresi üyelerin yarısından bir fazlası ile müzakereye başlardı. İl kongresi, İl Şuralarında takip edeceği özel programı tanzim edip, Genel Program içinde Büyük Kurultay'a gönderilmek üzere teklif tasarıları hazırlardı. Bunun yanında Büyük Kurultay'a ilden gidecek temsilcileri seçerdi. İl kongrelerinde, kongre başkanlarının, sekreterlerinin, encümenlerinin

³¹⁵ C.H.F. Nizamnamesi 1927, s.17-19.

³¹⁶ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı 1931, s.10-17.

³¹⁷ C.H.P. Tüzüğü 1935, s.13-24.

³¹⁸ Bkz. C.H.P. Nizamnamesi 1939, s.15-24; C.H.P. Nizamnamesi 1943, s.12-19; C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947, s.50-63.

seçimleri ve faaliyetleri aynıyla Büyük Kurultayda olduğu gibidir. İl kongresi 5 üyeden meydana gelmek üzere İl yönetim kurulunu seçer ve bu kurula il mutemedi başkanlık ederdi. İl yönetim kurulu, il kongresine genel program ve nizamname değişikliğine ait tekliflerde bulunup, il şurası ve belediye program tasarılarını hazırlardı. İlçe yönetim kurullarını tasdik eder ve bunlara lazım gelen fikri istikametleri verirdi. İl yönetim kurulu daima toplantı halindedir ve mutlak çoğunluk ile kararlar alınırdı. İl kongresinin doğal üyesi sayılan İl mutemedi partinin ildeki temsilcisidir. Vazifelerinin sınırı, partinin teşekkül gayesi ve genel esaslarıyla belirli olup, hükümet işlerine ve hükümete ait ahali işlerine müdahaleden men edilmiştir. Genel Yönetim Kurulu ile haberleşme halinde olan İl mutemedi, her ilçe merkezine parti mutemedi tayin eder ve bu durumu Genel Yönetim Kurulu'na bildirirdi. Büyük Divan'ın talebi üzerine İl yönetim kurullarının mebus adayları hakkında İlçe yönetim kurullarıyla icra edeceği haberleşmeler neticesine göre adaylar hakkında il mutemedi Genel Yönetim Kuruluna tekliflerde bulunurdu. Ancak adaylar hakkında Büyük Divan'ın nihai şekildeki tebligatına uyulması mecburidir. İl yönetim kurulu, il şuralarına seçilecek üyelerin adaylığını İlçe yönetim kurullarıyla haberleşerek nihai surette kararlaştırırdı. Bucak ve belediye meclislerinde parti programını takip edecek bucak ve belediye üyelerinin seçilmesinde de İlçe yönetim kurullarıyla haberleşerek nihai surette adayları tayin ederdi. Aynı surette belediye ve bucak üyeleriyle mahalle ve köy muhtarlarının ve ihtiyar heyetlerinin parti mensuplarından seçilmesine çalışırdı³¹⁹.

CHP'nin 1927 Nizamnamesi'nde il örgütlerine yönelik bazı değişiklikler yapılmıştır. Nizamnameye göre il kongresi, senede bir defa belirlenen zamanda toplanırdı. il kongresi, ilçe kongreleri tarafından gönderilecek üçer temsilciden teşekkül ederdi. Kongre, ancak üyelerinin toplamının yarısından bir fazlasıyla müzakereye başlardı. İl kongreleri: a) Kongreyi idare etmek için bir başkan, ikinci başkan ve iki sekreter seçer. (Müfettiş olduğu takdirde kongrenin doğal başkanı o olur.) b) İl heyetinin bir senelik faaliyet raporunu inceler ve müzakere eder. c) Üyeleri üçten beşe kadar olmak üzere nizamname, tasarı ve hesap encümenlerini teşkil eder. d) Müfettişin takdirine göre 5 veya 7 kişiden ibaret İl idare heyeti ile lüzumu kadar yedek üyeyi seçer ve o seneye mahsus olmak üzere Büyük Kurultay'a

---

³¹⁹C.H.F. *Nizamnamesi 1923*, s.8-10; Mete Tunçay, *age.*, s.379-380.

gidecek iki temsilci ile iki yedeği seçer. e) İl genel meclisine, belediyeye ait işleri için program tanzim eder ve nizamname değişikliği ile kongreye verilmiş olan raporları, ortaya konulan teklifleri ve mahallin genel ihtiyaçları hakkındaki görüşleri inceler ve hazırlayacağı tasarıları müfettişliğe verir. f) Bütün il teşkilatının bütçesi il kongresinde tespit olunur. Şöyle ki; ilçe kongrelerince birlikte tespit edilmiş olan ocak, bucak ve ilçe masraf bütçeleriyle il heyeti tarafından ayrıca verilen masraf bütçesi incelenir ve her ilçenin kudreti ilin genel bağışlar ve diğer gelirleri ile birlikte nazarı dikkate alınarak üyelere tahsili icap eden gelirler kongrece ilçelere taksim ve İlçe yönetim kurullarınca bucak ve ocaklardaki üyelere taahhüt ve mali kudretleri nispetinde tahsil edilmek üzere temin olunurdu³²⁰.

İl kongreleri tarafından seçilen İl yönetim kurullarının seçim keyfiyetleri bölge müfettişliğinin tasvibi ve bildirimi üzerine Genel Yönetim Kurulu'na tasdik edilirdi. İl yönetim kurulunun görevleri şunlardır: a) Bölge müfettişliği ve İlçe yönetim kurullarıyla her türlü haberleşmeyi yapmak, b) İlçe heyetlerine müfettişlikten aldığı fikri istikameti vermek, c) Parti nizamnamesinde değiştirilmesine lüzum gördüğü hususlar ile İl Genel Meclisi'ne ve belediyeye ait işler için il kongresine rapor hazırlamak, d) İlin idari, zirai, iktisadi, mali vesaire ihtiyaçları hakkında il kongresine rapor hazırlamak, e) İl masraf bütçesini tanzim ve il merkezini idare etmek, f) En az üç ayda bir kere Parti hayatına ve faaliyetine dair müfettişliğe rapor vermek, g) İl dâhilindeki parti mensuplarının kayıtlarını tutmak ve genel kuvvetini bildirmek, h) İlçe heyetlerinin seçimlerini inceleyip, müfettişlikçe tasvip edildiği takdirde tasdik etmek, ı) İl Genel Meclisi'ne, belediyelere vesaire mahalli teşkilata ilçe heyetlerince parti namına tespit edilecek adayları inceleyerek nihai kararı almak için görüşünü müfettişliğe bildirmek ve adayların kazanmasını temin etmek, j) İl heyetine düşen parti işlerini idare etmektir³²¹.

CHP'nin 1931 tarihli Nizamnamesi'nde yapılan değişiklikle il kongrelerinin iki yılda bir yapılacağı kararlaştırılmıştır. İl kongresince seçilen İl yönetim kurulu

³²⁰ Mete Tunçay, *age.*, s.406-407.

³²¹ *C.H.F. Nizamnamesi 1927*, s.19-22; Mete Tunçay, *age.*, s.406-407.

üye sayısı bu sefer 7-9 kişi olarak belirlenmiştir³²².CHP'nin 1931 yılı ve sonraki nizamnamelerinde il örgütlenme yapısında pek fazla değişiklik olmamıştır³²³.

2.3. Mutemetlik

1923 Nizamnamesi'nde mutemetlikle ilgili bilgiler şu şekildedir; Nizamnamenin 9. maddesine göre, mutemetler Büyük Kurultay'ın doğal üyesi sayılmışlardır. 37. maddeye göre, Genel Yönetim Kurulu il mutemetlerini seçer, İl yönetim kurulu üyelerinin seçimini tetkik ederek, Parti Meclisi'nin tasdikine arz ederdi. 39. maddeye göre, mutemetlerin yerini değiştirmek veya mutemetliği ortadan kaldırmak icap eylediği takdirde Genel Yönetim Kurulu durumu gerekçeleriyle birlikte Parti Meclisi'ne arz ederdi. 43. maddeye göre il mutemedi, il kongresinin doğal üyesi sayılmıştır. 48. maddeye göre il mutemedi, il kongresince seçilen İl yönetim kuruluna başkanlık ederdi. 51. maddeye göre, il mutemedi partinin ildeki temsilcisidir. Vazifelerinin sınırı, partinin teşekkül gayesi ve genel esaslarıyla belirli olup, hükümet işleri ve hükümete ait ahali işlerine müdahaleden men edilmiştir. 52. maddeye göre, il mutemedi Genel Yönetim Kurulu ile haberleşirdi. 53. maddeye göre il mutemedi, her ilçe merkezine parti mutemedini tayin eder ve Genel Yönetim Kurulu'na bildirirdi. 54.maddeye göre Büyük Divan'ın talebi üzerine İl yönetim kurullarının mebus adayları hakkında İlçe yönetim kurullarıyla icra edeceği haberleşmeler neticesine göre adaylar hakkında il mutemedi Genel Yönetim Kurulu'na tekliflerde bulunurdu. Ancak adaylar hakkında Büyük Divan'ın nihai şekildeki tebligatına uyulması mecburidir. 59. maddeye göre partinin ilçe mutemedi, ilçe kongresinin doğal üyesi sayılmıştır. 60. maddeye göre ilçe kongresince seçilen İlçe yönetim kuruluna ilçe mutemedi başkanlık edecekti. 65. maddeye göre, ilçe mutemedi partiyi ilçede temsil ederdi. 66. maddeye göre ilçe mutemedi ocak heyetlerine rehberlik eder ve il mutemedi ile haberleşirdi. 70. maddeye göre bucakta partiyi temsil etmek üzere ilçe mutemedi tarafından seçilmiş bir parti mutemedi bulunurdu. İlçe mutemedi ile haberleşmesi kararlaştırılan bu mutemet, bucak kongresinin doğal üyesidir ve bucak ocağına başkanlık ederdi. 82. maddeye göre

³²²C.H.F. Nizamnamesi ve Programı 1931, s.10-17.

³²³ Bkz. C.H.P. Tüzüğü 1935, s.13-24; C.H.P. Nizamnamesi 1939, s.15-24; C.H.P. Nizamnamesi 1943, s.12-19; C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947, s.50-63.

oluşturulan müfettişlik bölgesine atanan müfettişler o bölgedeki mutemetler ile partiye bağlı bütün birimleri teftiş edeceklerdi³²⁴.

1927 Nizamnamesi'nde ise mutemetlik teşkilatı hakkında daha ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Nizamnamede mutemetlik teşkilatı 45-50. maddelerde açıklanmıştır. 45. madde ile mutemetler, müfettişlerce gösterilecek lüzum üzerine bazı il, ilçe ve bucaklara tayin edilecekti. Bu maddedeki bazı ifadesine bakılırsa müfettişler bütün il, ilçe ve bucaklara mutemet tayin edemedikleri sonucu çıkmaktadır. Anlaşılan o ki mutemetlerin atanmasında bir başka uygulama daha söz konusudur. Nitekim aşağıda izah edilecek 50. madde ve 1931 kurultayındaki ifadelerden iki usul olduğu çıkarımı yapılabilir. 46. madde ile buldukları yerlerde partinin temsilcisi olan mutemetler, o yerin idare heyetlerine başkanlık yapacak ve o heyetler adına haberleşmeyi sağlayacaklardı. 47. madde ile mutemetler kendi mahalli kongrelerinin doğal üyesidirler. 48. madde ile mutemetlerin, partiye ait önemli işler için hükümet başkanları, vesaire ile temas, parti mensuplarına tebligat icrası gibi görevleri vardır. 1923 Nizamnamesi'nde mutemetler Genel Yönetim Kurulu tarafından seçilip Parti Meclisi'nce onaylanırken, 1927 Nizamnamesi'yle birlikte il mutemetlerinin bölge müfettişlerince seçilip, Genel Yönetim Kurulu'nca atanmaları kuralı getirilmiştir. 50. madde ile en üst derecede bulunan ve müfettiş tarafından seçilen il mutemetleri ilçe ve bucak mutemetlerini seçecek ve ilçe ve bucak mutemetlerinin tayinleri bölge müfettişleri tarafından onaylanarak süreç tamamlanacaktır. Görüldüğü üzere İl mutemetleri için Genel Yönetim Kurulu tarafından onay gerekirken ilçe ve bucak mutemetlerinin onay makamı ise bölge müfettişidir. Aynı maddenin devamında mutemetlerin değiştirilmesinin bölge müfettişlerine ait olduğu belirtilmiştir. Uzun bir madde olup yukarıda bahsedilen mutemet tayinlerinde farklı bir usul olduğu düşüncesini veren ifadeler tam bu noktada başlamaktadır. Re'sen yani doğrudan mutemet tayin edilmemiş olan illerde, müfettişler tarafından seçilen ve ilçelerde il mutemetliği veya vekili tarafından seçilen ve müfettişlik tarafından onaylanan kişi ve bucaklarda ilçe mutemedi veya vekili tarafından seçilen ve müfettişlik tarafından onaylanmış kişi mutemet vekâletini ifa eder. Bu sözlerden doğrudan mutemet veya vekil atamasının nasıl yapıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hem mutemet hem de mutemet vekilinin atanması ile

---

³²⁴C.H.F. *Nizamnamesi 1923*, s.2, 9-14.

ilgili iki usul olduğu sanılmaktadır. Ancak nizamnamenin bu maddelerinden usulün birinin müfettişler tarafından yapıldığı anlaşılıyorsa da diğer re'sen atamanın nereden kim tarafından yapıldığı açıkça anlaşılmamıştır. Bununla birlikte bu tür re'sen atamanın Genel Yönetim Kurulu tarafından ya da ileride 1931 zabıtlarındaki bazı ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla yapılan yerel kongre veya seçimle doğrudan atandığı sanılmaktadır. Daha sonra bunlar mutemetlerin salâhiyetini haizdir ifadeleriyle bu iki usulde de seçilen mutemet ve mutemet vekillerinin mutemet yetkilerine sahip olduğunu ve buldukları yerin heyetlerine başkanlık ettiklerini belirtmiştir. Müfettişlerin gerekli gördükleri hallerde bu mutemetleri ve mutemet vekillerini değiştirebilecekleri de ilave edilmiştir³²⁵.

1927 Nizamnamesi'yle birlikte mutemetlere önemli görev ve yetkiler verilse de 1931 yılında mutemetlik kaldırılmıştır. Kurultayda nizamname ve program encümeninin nizamname hakkındaki tutanağında birçok mebusun yaptığı önerge, tetkik ve müzakerelerin gözden geçirildiği belirtilip, mutemetlik teşkilatının kaldırılması şu şekilde açıklanmıştır;

Mevcut nizamname partiyi aşağıdan yukarıya doğru geliştirme esasına dayansa da hemen bütün organlarının yukarıdan tayin edilen bir idareciye verilerek parti hareketlerine katılmak için merkezin uzak yerlere gittiği ifade edilmiştir. Layihada bu şeklin daha önce Başkanlık Divanı tarafından denendiği, başarılı neticeler elde edildiği savunulmuş³²⁶, ancak partinin gelişmesi için değiştirilmesi teklif edilen bu maddenin demokrasiye daha uygun olduğu ve bu nedenle mutemet tayinleri ve müfettişlik teşkilatının kaldırıldığı belirtilmiştir. Mutemetlik ve müfettişlik teşkilatının görevleri ise mahalli birimlerde seçimle gelen parti organlarına verilmiştir. Ancak çevreden merkeze doğru bu şekilde gelişecek parti teşkilatının merkezden çevreye doğru ilişki halinde bulunması önemli görülmüştür. Bu nedenle Genel Yönetim Kurulunun gerektiğinde Başkanlık Divanının kararı ile vilayet idarelerinin başlarına başkan yetkisine sahip bir kişi getirebilmesi de uygun görülmüştür³²⁷. Alınan karar nizamnamenin 78. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir;

---

³²⁵ C.H.F. *Nizamnamesi 1927*, s.12-13; Doğu Perinçek, *Atatürk'ün CHP Program ve Tüzükleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s.87.

³²⁶ Bu ifadelerden daha önce denediği anlaşılıyorsa da şimdilik nerede, nasıl denediği ve uygulandığı bulunamamıştır. Bununla birlikte bu denemenin yukarıda bahsedilen mutemet atamalarındaki iki usul ile ilgili olduğu sanılmaktadır.

³²⁷ C.H.F. *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, s.227-229.

“ Lüzum görülen vilayetlerde teşkilatın başında reis vazifesiyle ve Umumi İdare Heyeti kararı ve Umumi Reislik Divanı tasdikiyle fahri veya aylıklı bir zat çalıştırılır.³²⁸” Bu maddeden anlaşıldığı üzere mutemetlik isim değiştirerek varlığını korumuştur.

2.4. Parti Müfettişliği

1923 Nizamnamesi’nde müfettişlikle ilgili herhangi bir maddeye rastlanılmaktadır. Nizamnamenin parti müfettişliği hakkındaki 82. maddesi ise şöyledir; “Müteaddid vilayetler bir daire-i teftişiyeye olmak üzere memleket teftiş muntikalarına taksim olunacak ve her muntıkada bir müfettiş bulundurulacaktır. Muntika müfettişi o muntıkadaki mutemetler ile fırka teşkilatına merbut hey’etleri teftiş murakabe eder”³²⁹. Bu maddeye göre birkaç vilayetin birleştirilmesiyle bir müfettişlik bölgesi oluşturulacak ve her bölgeye birer müfettiş atanacak ve müfettişler o bölgedeki mutemetler ile partiye bağlı bütün birimleri teftiş edeceklerdir. Bazı çalışmalarda parti müfettişlik sisteminin İttihat ve Terakki Fırkası’ndan esinlendiğinden bahsedilmiştir³³⁰.

1927 Nizamnamesi’nde ise müfettişlik hakkında daha ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Nizamnamenin 32. maddesine göre Genel Yönetim Kurulu tarafından seçilen müfettişler tasdik edilmek için Başkanlık Kuruluna arz edilecekti. 34. maddeye göre müfettişlerin yerini değiştirmek veyahut müfettişliğine son vermek icap eylediği takdirde, Genel Yönetim Kurulu durumu gerekçesiyle Başkanlık Kurulu’nun kararına arz ederdi. 37. maddede 1923 Nizamnamesi’nde belirtildiği gibi birkaç vilayetin birleştirilmesiyle bir müfettişlik bölgesi oluşturulacağı ve her bölgede bir müfettiş bulundurulacağı belirtilmiştir. 39. madde ile müfettişlerin bölgeleri dâhilindeki partinin bütün işlerinin düzenleyicisi ve en büyük temsilcisi olduğu vurgulanmıştır. Maddenin devamında mutemetlerle birlikte idare heyetleri ve parti teşkilatına ait bütün kurumların iş ve hesaplarının denetlenmesi ve denetlenme sırasında usulüne aykırı gördükleri hususları düzeltme yetkisi verilmiştir. 40. maddeyle siyasi, içtimai, kültürel ve bunlara benzer bütün teşekküllerin heyet-i

³²⁸ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı 1931, s.17.

³²⁹ C.H.F. Nizamnamesi 1923, s.13-14; Mete Tunçay, *age.*, s.382; Hakkı Uyar, *age.*, s.244-245.

³³⁰ Hakkı Uyar, *age.*, s.245; Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Cemil Koçak, “Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği” *Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan*, İstanbul Bürosu Yayını, İstanbul 1992, s.459-461.

müdirelerine gireceklerin adaylıkları parti müfettişleri tarafından onaylandıktan sonra ilan edilirdi. 41. maddeyle müfettişler il ve ilçe kongreleri tarafından yapılan seçimde, eğer gerekli görür ise yeniden seçim yapılmak üzere o seçimin feshini, seçimin feshine sebep olan şeyleri Genel Yönetim Kuruluna bildirmek üzere görevlendirilmiştir. 42. maddeyle müfettişlerin Genel Sekreterlikçe belirlenecek bir tarihte en azından senede bir defa parti merkezinde toplantı yapmaları kararlaştırılmıştır. 43. maddeye göre bölge müfettişleri tarafından yapılacak tebliğleri müfettişlerin kendi bölgelerindeki bütün teşkilat kabul etmek ve uygulamak zorundadır. 44. maddeyle müfettişlerin vazifeleri Genel Yönetim Kurulu tarafından yapılacak ayrıntılı ve özel bir talimatname ile tespit edilecekti³³¹. Bu maddelerin dışında 72. madde ile il kongrelerinde seçilen idare heyetlerinin onayı müfettişlerin tasvip ve önerisiyle Genel Yönetim Kurulu'nun tasdikine bırakılmıştır³³².

1927 Nizamnamesi'yle birlikte müfettişlere önemli görev ve yetkiler verilse de 1931 yılında kurultaya sunulan layihada daha önceden belirtildiği üzere demokrat bir parti için mutemetliğin yanında müfettişlik teşkilatı da kaldırılmıştır.

Kurultayda demokrat bir parti için müfettişlik teşkilatının kaldırıldığı belirtilse de, teftişle alakalı nizamnamenin 42. maddesinde “ *Fırka teşkilatının teftiş ve murakabesinde Umumi İdare Heyeti azaları memur olabileceği gibi, fırka mebus veya mensupları da bununla tavzif edilebilir. Teftiş vazifeleri ve zamanları, lüzumuna göre Kâtabi Umumilikçe tayin edilir. Bunun için bir talimatname yapılır.*” şeklinde yer alan ibare parti teşkilatında teftiş işinin aksamayacağını ve bu işin yürütülme görevinin Genel Yönetim Kurulu üyelerine veya parti içinde bulunan herhangi bir mebusa verilebileceği belirtilmiş ve bu sayede parti içi denetimin sağlanması öngörülmüştür³³³.

42. maddede teftiş işlerinin yürütmek üzere bir talimatname yapılacağı belirtilmişti. Nitekim parti teşkilatının teftiş ve kontrolünün yürütülmesi için 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası Teftiş Raporu yayınlanmıştır³³⁴. Raporda “*Teftiş, Murakabe, tahkik raporları ve muhteviyatı, Müfettiş ile fırka merkezi arasında sır olarak kalır*” denilmekte ve “ *Her teftiş neticesi imza sahibinin vicdanı, manevi*

³³¹C.H.F. Nizamnamesi 1927, s.10-12.

³³²C.H.F. Nizamnamesi 1927, s.21.

³³³C.H.F. Nizamnamesi ve Programı 1931, s.10; Cemil Koçak, Geçmişiniz İtinayla Temizlenir, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2009, s.136.

³³⁴Cumhuriyet Halk Fırkası Teftiş Raporu, Yenigün Matbaası, Ankara 1931.

mes'uliyeti, ile bağılıdır. Bunların metin ve suretleri kimseye verilmez ve muhteviyatı da asla işae edilemez" ibaresi yer almaktadır³³⁵. Raporda teftiş yapacaklardan yanıtlanması istenilen sorular şu şekilde belirtilmiştir³³⁶;

Madde 1) Halen fırkamız idare hey'etlerinde bulunan zevat hakkında:

- A) İçtimai, ahlaki, mefkurevi vasıfları ve halk nazarındaki şahsi vaziyetleri nedir?*
- B) Fırka nüfuzunu istismar edecek bir hareketleri var mıdır?*
- C) Bu zevatla teşkilat kademeleri beyninde veya bizzat kendi aralarında ahenk, sevgi, disiplin var mı?*
- D) Nizamnamemizin 126.maddesine ³³⁷ münafi olarak birçok teşekküllerde vazife almışlar mı?*
- E) İdare Hey'etlerinin faaliyetleri nasıldır? (İçtimalar yapılıyor mu, kabiliyetsizlik, kayıtsızlık, sönüklük hareketlilik var mı?)*
- F) Teşkilatımızla mahalli Hükümet erkânı arasında ahenk ve müteakabil hürmet mevcut mu? Değilse sebepleri.*

Madde 2) Fırkamıza kayıtlı vatandaşların, mahalli nüfus miktarına nazaran nispetleri ve fırkaya kayıt ve kabul için halkın temayül ve tehalük derecesi nasıldır?

Madde 3) Fırkaya mensup olan olmayan bilcümle vatandaşların şikâyetleri:

- A) Kanunlardan ve tatbikatından, vergilerden, memurlardan, fırkadan, Ankara fırka merkezinden ve belediye, Umumi meclis gibi mahalli teşekküllerin faaliyetinden, şahıslardan: Bütün bu şikâyetlerin memba ve menşeleri ve ne dereceye kadar haklı ve vakıa mutabık olduğu.*
- B) Halkın fırkamızın manevi şahsiyetine karşı sevgi ve merbutiyet hisleri nasıldır.*

Madde 4) Ferdi ve zümrevi, müteşekkil veya mahsus muhalefet cereyanları var mıdır?

³³⁵ Cumhuriyet Halk Fırkası Teftiş Raporu.

³³⁶ Cumhuriyet Halk Fırkası Teftiş Raporu.

³³⁷ 126.maddeye göre; Parti teşkilatında çalışanlar üzerindeki parti vazifeleriyle beraber İl Genel Meclisi, Belediye Meclisi ve Encümenleri ve Ticaret Odaları gibi kazanç getiren vazifelerden birden fazlası toplanamazdı. Hatta bu vazifelerden biri üzerlerinde bulunanlar Hilal-i Ahmer/Kızılay ve Himaye-i Etfal/Çocuk Esirgeme Kurumu gibi diğer fahri bir vazife dahi alamazlardı. C.H.F. Nizamnamesi ve Programı 1931, s.26.

Madde 5) Saf ve cahil halka karşı, bilhassa kasaba ve köylerde taassubu tahrik edecek mahiyette din propagandası veya fes, Arap harfleri, tekkeler lehinde tahrikât yapılıyor mu?

Madde 6) Mahalli tedrisatta milli birliği müteessir edecek ve fırkamız prensiplerine zıdd olacak mahiyette telkinat var mıdır? Bu cihetin açık bir surette ve müdahale tarzında tetkik ve teftişi caiz olmayıp muallim, talebe ve talebe velilerinden hususi ve itinalı bir surette tahkiki münasiptir.

Madde 7) Fırkanın peyderpey inkişaf edecek olan halk evlerinin ve hars faaliyetinin (konferanslar vesaire gibi) ve merkezden gönderilen gazete broşürler ve sair neşriyatın takip derecesi nasıldır?

Madde 8) Mahalli spor teşkilatının faaliyeti ne derecededir? Fırkanın yardımı ile bertaraf edilecek ihtiyaçları var mıdır? (bu hususta kendilerine tahakkuku güç ümitler vermeyerek, sadece alınacak intibain nakline iktifa olunur.) peyderpey vücut bulmasına çalışacağımız gençliğin mahalli hayat ve faaliyeti nasıldır? Spor ve gençliğin fırkamıza ruhi temayül ve irtibatı derecesi nedir? Ve bu nasıl beslenmelidir?

Madde 9) Mahalli halk dersanelerinin faaliyeti derecesi?

Madde 10) Mahalli matbuatla fırkanın münasebetleri ve muhalif matbuatla neşriyatının mahalli akisleri.

Madde 11) Mahalli işçi, amele, esnafın vaziyetleri, ruhi temayülleri nasıldır? Bu hususta fırkamız için faydeli olacak fikir ve intibainız nedir?

Madde 12) Çiftçi, tüccar, sanayi ve serbest meslek erbabının vaziyet ve temayülleri.

Madde 13) Mahalli teşkilatımızın mali vaziyetleri:

A) Nizamnamenin 7'nci maddesi mucibince fırkamıza kayıtlı olan bütün aza: aidat taahhütlerin vermişler midir? Bu cihet idare heyetlerince ne dereceye kadar takip edilmektedir? Cibayet tarzı nasıldır? Dipli makbuz koçanları var mıdır ve imzalanmış mıdır?

B) Mahalli sarfiyatı bütçelerine göre mi yapılıyor?

C) Fırkanın manevi şahsiyetini rencide edecek tarzda borcu var mıdır, nereye ve ne kadar ve niçin borç edilmiştir.

D) Alacağı var mıdır?

E) Nakit, esham, tahvilat gibi kıymetli evrak ve esham varsa miktarı ve nerede muhafaza edildiği.

F) Fırkanın parasından her hangi eşhasa hususi intifalarını temin için avans veya ikraz muamelesi yapılıyor mu?

G) Demirbaş eşya defterleri var mı, firkanın eşya ve gayri menkulleri iyi bakılıyor mu, teahhüdattan başka halkı tazyik edici varidat membalarına gidiyor mu?

Umumi mütalaa ve netice”.

Teftiş Raporu'nun üzerine, teftiş edilen ilin ve bölgelerin adları ile birlikte teftişe memur edilen kişinin adı ve kimliği de yazılması istenmiştir³³⁸.

CHP'nin 1935 yılında yapılan Dördüncü Büyük Kurultayı'nda parti müfettişliğine dair herhangi bir tartışma veya görüş söz konusu olmamıştır. Kurultayda kabul edilen tüzüğün 49.maddesine göre parti içi denetim şöyle sağlanacaktır; “Parti teşkilatının ve halkevleri ile partiye bağlı oldukları Umumi Reislik Divanı'na tasdik edilmiş hükmi şahsiyetlerin teftiş ve murakabesinde Umumi İdare Heyeti azaları memur olabileceği gibi, parti mebus veya mensupları da bununla tavgiz edilebilir. Teftiş vazifeleri ve zamanları, lüzumuna göre Umumi Kâtiplikçe tayin edilir. Bunun için bir talimatname yapılır³³⁹.”1931 yıldaki nizamnameden farklı olarak bu madde ile Halkevleri ve partiye bağlanmış hükmi şahsiyetlerin/tüzel kişiliklerin de teftiş edileceği esası getirilmiştir.

Bu doğrultuda 12 Haziran 1935 tarihinde C.H.P Genel Sekreterliği'nce Teftiş İşleri Yürütme Planı hazırlanmıştır. Hazırlanan 7 maddelik planın 1. maddesinde parti kurumlarının sürekli bir surette teftiş altında bulundurulacağı ve bunun için bir teftiş planı yapılacağı belirtilmiştir³⁴⁰.

Talimatnamenin 2. maddesine göre iki türlü teftiş planı vardır; a) Genel teftişler, planına göre yapılır, b) Bir yerde belli bir soru üzerine yapılır. Her iki teftiş de Genel Yönetim Kurulu'nun saptamış olduğu müfettişlerle yapılır³⁴¹.

Talimatnamenin 3. maddesinde plana göre yapılacak genel teftiş konuları şu şekilde belirtilmiştir; a) Parti prensiplerinin yayılmasında emekli çalışma, b)

³³⁸ Cumhuriyet Halk Fırkası Teftiş Raporu.

³³⁹ C.H.P. Tüzüğü 1935, s.13.

³⁴⁰ BCA, (490.01.728.494.1). s.99.

³⁴¹ BCA, (490.01.728.494.1). s.99.

Örgütlerin parti tüzüğüne göre işlemesi, c) Partinin illerde hükümet ve devlet işlerinde uygunluk, d) Parti örgütlerinde ödevliler arasında sevgi ve bağlılık veya geçimsizlik, e) Parti örgütlerinin halk karşısındaki sevgi ve sempati dereceleri, f) Partinin çevresindeki bütün kurumlarla, spor ve gençlik işi ile ilgisi, g) Halkevlerinin çalışmasında partinin ilgi ve gayreti, h) Parti hesap işlerinin yolunda olması ve mallarının bakımı³⁴².

Talimatnamenin 4. maddesinde Genel Teftiş Planı'nın nasıl yapılacağı belirtilmiştir. Bu maddeye göre Genel Teftiş Planı'nın, Parti Yönetim Kurulları; Çalışmaları; Üye Kaydı; Bütün Kurumlar, Gençlik ve Spor; Halkevleri; Neşriyat; Bütçe ve Hesap İşleri; Mallar, Mülkler ve Hükümetin Ucuzlatma işleri başlıkları altında yapılması istenmiştir.

Parti Yönetim Kurulları'nın teftişinde istenilenler şunlardır; a) Soysal, ideal, ahlak sıfatları ve halk nazarında özel durumları derecesi, b) Parti otoritesini istismar hareketleri var mıdır? c) Yönetim kurul üyeleri arasında ve birbirine bağlı yönetim kurulları arasında sevgi ve uygunluk derecesi, d) Tüzüğün 146'ncı maddesinde³⁴³ belirtilenlere göre fazla iş alanlar var mı³⁴⁴?

Çalışmaların teftişinde istenilenler şunlardır; a) Hükümet erkânı ile iş ve fikir birliği derecesi, b) Büro çalışmalarının düzgün olup olmadığı c) En az haftada bir kez çoğunlukla toplantıların olup olmadığı, kararların vaktinde defterine geçip 85'inci maddeye³⁴⁵ göre imzalanmış olması, d) 83'üncü maddede³⁴⁶ yazılı defter ve

³⁴²BCA, (490.01.728.494.1). s.99.

³⁴³ 146.maddeye göre; Parti teşkilatında çalışanlar, parti vazifesinden başka kamu hizmeti gören imtiyazlı şirketlerin sermayesinde devletin veya mahalli idarelerin hissedar bulunduğu müesseselerin idare meclisi üyeliği gibi işleriyle, il genel meclisi, belediye meclisi, ticaret ve sanayi odaları üyeliği gibi vazifelerden birden fazlasını alamazlar. Parti vazifesinden başka bu işlerden birini sorumluluğunda toplayanlar Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu üyelikleri gibi hayır cemiyetlerinde dahi, ek bir vazife alamazlardı. Halkevleri ve kulüplerin yönetim kurullarına başkan veya üye olabilirlerdi. C.H.P. Tüzüğü 1935, s.38

³⁴⁴BCA, (490.01.728.494.1). s.99-100.

³⁴⁵85.maddeye göre; İdare heyetlerinin müzakereye başlamalarında, yeter sayı, belirlenmiş üyelerin ve karar verilmesinde de hazır bulunan üyelerin yarısının bir fazlasıdır. Oylar eşit çıktığı zaman başkanın bulunduğu taraf çoğunluğu alırdı. Kararlarda azınlıkta kalanlar çoğunluğa uyarlardı. Kararlar, defterine yazılıp altları çoğunluk veya azınlık tarafında kaldığına bakılmadan görüşte bulunanların hepsi tarafından imzalanır. Müzakerede bulunmayan üyeler dahi sonradan “gördüm” kaydı ile imzalarlar. İmzaların üstüne şerh verilmez. Yalnız kararı, parti program ve tüzüğüne, kanun ve tüzüklere uygun bulmayanlar imza etmeyerek sebepleri ile yukarı kurula bildirirler. İdare kurulu üyelerinin görüşlerde güttükleri fikir –kendilerinin veya başkalarının olsun- kurul dışında söylenmez. C.H.P. Tüzüğü 1935, s.21-22.

³⁴⁶ 83.maddeye göre; Sekreter ve sayışman eski idare heyetinden devir aldıktan, sayışman talimatına göre hesap evrak ve defterini, sekreter bundan başka evrak ve defterleri ve özellikle ocak idare

dosyaların düzenliliği, e) O sene kongrelerinin tüzüğe uygunluğu, f) Kongrelerin kendilerine bıraktıkları işlerden hangilerinin yapıldığı, hangilerinin neden yapılmadığı, g) Parti programını yaymak ve benimsetmek ve kitleyi ilgilendiren genelgenin hükümlerini yerine getirmek için çalışma derecesi, h) Kendilerine bağlı kademelerin ve hele o yönetim kurullarının toplantılarının teftiş edilip edilmediği³⁴⁷.

Üye kaydı teftişinde istenilenler şunlar; a) Üye kaydı işi 86'ncı maddenin (a) fıkrası³⁴⁸ ve 12'inci maddeye³⁴⁹ göre midir? b) Partiye kayıtlı yurttaşların bölge nüfusuna göre nispeti, c) Muhitin sevdiği ve özel değeri olanların Partiye alınmasına önem veriliyor mu³⁵⁰?

Partiye bağlı olan bütün kurumlar, gençlik, sporun teftişinde istenilenler şunlardır: a) Tüzüğün 6'ncı maddesine³⁵¹ uygun bulunan kurumlarla örgütün bağlılığı iyi mi? Aksaklık varsa nasıl düzelir? b) Spor örgütlerinin³⁵² ve bütün gençliğin çalışmaları iyi mi, partiye olan sevgi, bağlılığı ve derecesi, kurumların bunlarla ilgisi beğenilir yolda mı? c) Alan vesaire gibi ihtiyaçları tamamlanmış mıdır, alaka ile tamamlanacak diğer ihtiyaçları var mı? d) İşçi, amele, esnaf durumları, iç meyilleri nasıldır? Bu hususta parti için faydalı olacak fikir ve

---

heyetinde parti üyelerinin adlarıyla partiye girdikleri tarihleri gösterir defteri, her idare heyetinde bu heyetin kararlarını, haberleşmelerini, tebliğlerini gösterir defter ve dosyaları, ilçe ve il heyetlerinde ocaklara yazılı üyeler defterlerinin suretlerini eksiksiz tutmaktan ve iyice saklamaktan sorumludur. C.H.P. Tüzüğü 1935, s.21.

³⁴⁷BCA, (490.01.728.494.1). s.100.

³⁴⁸ 86.maddenin a fıkrası: "Tüzükte yazılı şartlara uygun parti üyesini çoğaltmak ve partiye yazılmak isteyenlerin ocak yönetim kurulundan isteklerini bir karar bağlayıp bucak yönetim kuruluna, bucak yönetim kurulunca da düşündükleri yazarak İlçe yönetim kuruluna gönderilmek, İlçe yönetim kurulunda da bu kararı inceleyerek kabul etmek veya lüzumunda bozmak." C.H.P. Tüzüğü 1935, s.22.

³⁴⁹ 12.madde: "Partiye yeni üye olma işleri tamamlanan yeni partililer, üç ayda bir, kaç kişi olmuşlarsa bunlarla, başka yerlerden gelen eski partililer köylerde ocak yönetim kurullarının, şehir ve kentlerde, o şehir ve kentlerde bulunan en büyük yönetim kurulunun bu iş için yapacağı toplantıya yazı ile çağrılarak partiye yazılmış ve kabul edilmiş oldukları bildirilir. Bu toplantıların yılbaşında başlayarak her üç ayda bir düzenlikle yapılması borçtur. Toplantılarda yönetim kurullarından başka imkân bulunduğu kadar çok partili bulundurulur. Parti başkanı bu toplantıda bir söylev vererek siyasal bir partiye girmenin önlemlerini ve partili olmanın ödevlerini hatırlatıp yeni üyeleri kutlar ve kendilerine başarılar diler. Her üç ayda bir, partiye girenlerin adları İl yönetim kurulunca bütün örgüte genellenir." C.H.P. Tüzüğü 1935, s.5.

³⁵⁰BCA, (490.01.728.494.1). s.100.

³⁵¹ 6.madde: "Parti, memlekette türlü engellerle kurulmuş olan hayırlı ve faydalı girişimlere ve örgütlere karşı sevgi ve ilgi taşır." C.H.P. Tüzüğü 1935, s.3.

³⁵² 14 Temmuz 1922 tarihinde sporu disiplin altına almak amacıyla 16 kulübün birleşmesiyle Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı kurulmuştur. Bu cemiyet 1936 yılında yapılan sekizinci genel kongresinde Türk Spor Kurumu adını almıştır. Yine bu kongrede alınan kararla Türk Spor Kurumu'nun CHP'ne girmesi istenmiştir. Bu durumun CHP Genel Başkanlık Kurulunca kabul edilmesi üzerine bütün illerdeki spor kulüpleri törenlerle CHP'ne bağlanmışlardır. Mehmet Kabasakal, age., s.160-161.

izlenimler nelerdir? e) Çiftçi, tüccar, sanat ve serbest meslek adamlarının durum ve meyilleri, f) Programın kurumlarını yasak saydığı kurumlara belli veya gizli olarak meyil taşıyanlar var mı? g) Partiye karşı tek, toplu, belli ve gizli cereyanlar var mı? h) Her hangi bir şekilde gerici davranışı besleyici bir hareket ve devrim aleyhtarlığı var mı³⁵³?

Halkevlerinin teftişinde istenilenler şunlardır: a) Parti yönetim kurulunun Halkevleri çalışması ile ilgileri ve nezaretleri iyi midir? b) Halkevlerinin çalışma, yaşama ve ilerlemeleri için lazım olan gelirin temininde alakaları var mı? c) Halkevleri ve şube yönetim kurulları işlerinin ehli midir, ödevlerini iyi yapıyorlar mı, o illere göre evin çalışmasında dikkat nazarında tutulacak noktalar var mı? Nelerdir? d) Halk dersaneleri ihtiyacı doyuruyor mu, çalışmaları yerinde mi değilse neden³⁵⁴?

Neşriyatın teftişinde istenilenler şunlardır: a) Basım ve yayın kurumları ile ilgi ve çalışma derecesi, b) Kurumlar parti, ülkü ve maksatların yayılmasında bunlardan faydalanıyorlar mı? c) Hangi gazete ve dergi çok okunuyor³⁵⁵?

Bütçe ve Hesap İşleri'nin teftişinde istenilenler şunlardır: a) Yardım paraları iyi takip ediliyor mu ve sonuncu nasıldır? b) Para alırken dipli koçan³⁵⁶ kullanıyorlar mı ve imzalı mıdır? c) Paraların saklanması tüzüğe göre midir? d) Paraların harcanması bütçelerine göre midir, sarf vesikaları tam ve doğru mudur? e) Partinin özel varlığını incitecek borç var mı? f) Parti parasından her hangi bir şahsa kendi menfaati için avans veya borç olarak para verilmiş midir? g) Genel olarak hesap işleri tüzüğe uygun mudur³⁵⁷?

Mallar ve Mülklerin teftişinde istenilenler şunlardır: a) Demirbaş defterleri düzgün müdür ve mevcut eşyaya uygun mudur? b) Mülklerinin kayıtları düzgün müdür? c) Kullanılmaları ve bakımları iyi midir³⁵⁸?

Hükümetin Ucuzlatma İşlerinin teftişinde istenilenler şunlardır: a) Çimento, tuz; şeker ucuzlamasının halkta yaptığı iz, b) Bunun halk için en faydalı yolda tatbikinde gerekli olan işlerin araştırılması³⁵⁹.

---

³⁵³BCA, (490.01.728.494.1). s.101.

³⁵⁴BCA, (490.01.728.494.1). s.101.

³⁵⁵BCA, (490.01.728.494.1). s.102.

³⁵⁶ Hesap çıkarmaya, gerektiğinde koparılan parça ile karşılaştırma yapmaya yarayan ve yaprakları deftere bağlı olan bölüm. *Türkçe Sözlük*, Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11.Baskı, Ankara 2011, s.673.

³⁵⁷BCA, (490.01.728.494.1). s.102.

³⁵⁸BCA, (490.01.728.494.1). s.102.

Talimatnamenin 5. maddesinde her yerde belli bir meselenin tetkiki için teftiş yapılacağı, herhangi bir yolsuzluğun içyüzünü ve kabahatlilerini meydana çıkarmak için müfettişin tetkik yapacağına vurgu yapılmıştır³⁶⁰.

Talimatnamenin 6. maddesinde müfettişlerin uyacakları hususlar belirtilmiştir; a) Gerek plana göre bir ili, gerek belli bir işi teftiş eden müfettiş teftişinin sonunu bir raporla Genel Sekreterliğe bildirir. b) Müfettiş o teftiş hakkındaki genel izlenimini ve hükmünü raporunun sonuna katmaya mecburdur. c) Her müfettiş teftiş edeceği illere ait ödeneğini aldıktan sonra yola çıkmadan evvel teftiş bürosundan ve diğer bürolardan ayrıca bir dilek olup olmadığını öğrenir ve not alır. d) Müfettiş, teftiş esnasında öğrendiğinden ve buralardan aldığı notlardan başka oranın hususiyeti icabı tetkik edilecek bir işe rastlarsa onu da tetkik eder. e) Müfettişler, teftiş ve tetkik esnasında partinin yönetim üyelerinin ve hükümet erkânının izzeti nefsinin ve vazife otoritelerini kırmamaya bilhassa dikkat edeceklerdir. f) Her teftiş sonu, imza sahibinin vicdanına bağlıdır. Teftiş raporlarının içeriği müfettişlerle Genel Sekreterlik arasında sır olarak kalır. Bundan ötürü müfettişler raporlarını müsveddeleri ile beraber verir. g) Plana göre yapılan teftişe, il ve ilçelerdeki mahalle ve semt ocaklarına kadar her yer dâhil edilmiştir. Bu arada yol üstünde bulunan gidilmeleri kolay ve yakın olan, bazı bucak ve ocaklar da teftiş edilecektir. h) Müfettişlerin doğal olanı değiştirme yetkileri yoktur. Yalnız yönetim kurullarında ve arkadaşlar arasında kolayca giderilmesi mümkün anlaşmazlık varsa bunları barışla giderirler. i) Müfettişler teftiş esnasında ehemmiyetli ve lüzumlu görülen acele vaziyetleri telgrafla bildirebilirler. j) Müfettişler bütün seyahat bölgelerinde her vesileden istifade ederek halka ve partililere parti program ve prensiplerini anlatmaya ve yaymaya çalışır³⁶¹.

Talimatnamenin 7. maddesinde ise raporların illerden altı ayda bir Aralık ve Haziran sonlarında göndermeleri istenmiştir. Bu raporlar gerek plana göre ve gerekse belli bir iş için yapılan teftişlerin sonunda ilgilerine göre hülasa edilerek bürolarına verilir. Bürolar icabını kovalayıp yaparlar ve sonucu dördüncü büroya bildirirlerdi³⁶².

---

³⁵⁹BCA, (490.01.728.494.1). s.102.

³⁶⁰BCA, (490.01.728.494.1). s.103.

³⁶¹BCA, (490.01.728.494.1). s.103-104.

³⁶²BCA, (490.01.728.494.1). s.104.

Yukarıda anlatıldığı üzere müfettişlik teşkilatı 1931 yılında kaldırılmış ve teftiş işi genel merkezin görevlendireceği kişilere bırakılmıştı. Yani ayrı bir müfettişlik teşkilatı 1931 yılından sonra yoktu. 1939 Kurultayında tekrar müfettişlik teşkilatının kurulması söz konusu olmuştur. Konu hakkında konuşan Muş delegeşi Hakkı Kılıçoğlu, parti müfettişlerinin eskiden de olduğunu, fakat bunların müfettişten ziyade kendilerine mevki oluşturmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Konuşmasının devamında 15-20 vilayetin müfettiş idarelerine verildiğini, müfettişlerin buldukları bölgede hükümdar kesildiğine vurgu yaparak, görevlerini kötüye kullandıklarına değinmiştir. Eski deneyimleri hatırlatarak müfettişlik bölgesinin geniş tutulmasına karşı çıkmıştır. Buna cevap olarak Nizamname Encümeni Mazbatası Muharriri Samsun Delegeşi M. Ali Yörüker konuşmuştur. Yörüker, müfettişlik teşkilatının geniş tutulmasına karşı verdiği cevapta, bunların vazife ve yetkilerinin Genel Yönetim Kurulu ile Genel Başkanlığa bırakıldığını, bölgelerini ve adetlerini belirlemenin yine bu makamlara ait olduğunu söylemiştir. Yörüker, geçmiş senelerin tecrübelerinin göz önünde bulundurulduğunu ve teşkilatın maksada uygun olacağı kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Yine 20 kadar müfettişlik teşkil olunacağını belirten Yörüker, partinin 50 vilayette teşkilatı olduğuna göre isabet edecek bölgenin de geniş olmayacağını söylemiştir³⁶³. Kurultayda kabul edilen nizamnamenin teftişle ilgili 55.maddesi önceki nizamnamenin 49. Maddesiyle hemen hemen aynı olup şöyledir; “*Parti teşkilatının ve Halkevleriyle partiye bağlı hükmi şahsiyetlerin teftiş, tahkik ve murakabesine Umumi İdare Heyeti azaları memur edebilecekleri gibi, parti mebus veya mensupları da bu yolda tavzif edilebilirler. Teftiş vazifeleri ve zamanları lüzumuna göre Umumi İdare Heyeti’nce tayin edilir ve bunun için bir talimatname yapılır*³⁶⁴.” Bu maddeye göre, daha önceki nizamnamede teftiş için görevlendirilen partililerin teftiş vazifeleri ve zamanlarının Genel Sekreterlikçe tayin edilmesi usulü, Genel Yönetim Kurulu’na devredilmiştir. Nizamnamenin 58. maddesinde ise parti müfettişleri ile alakalı “*Parti müfettişlerinin vazife ve salahiyetleri Umumi İdare Heyeti tarafından tanzim ve Genel Başkanlık*

³⁶³ C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, s.32,39.

³⁶⁴ C.H.P. Nizamnamesi 1939, s.14-15.

Divanı'nca tasdik edilen bir talimatname ile tayin edilir.” ifadesi yer almaktadır³⁶⁵. Bu madde ile parti müfettişleri yine parti teşkilatı içinde sayılmıştır.

21 Haziran 1939 tarihinde Genel Yönetim Kurulu tarafından CHP Teftiş Talimatnamesi yayınlanmıştır. CHP Beşinci Büyük Kurultayı'nca kabul edilen nizamnamenin 58. maddesine göre tayin edilen parti müfettişlerinin vazife ve yetkileriyle çalışma tarzlarını göstermek üzere Genel Yönetim Kurulu'nca düzenlenen talimatname kabul edilmiştir. Talimatnamenin giriş kısmında, parti teşkilat ve tesisatının merkezin sıkı bir kontrol altında bulunması ve devamlı rehberliği ile çalıştırılması hususu ve ayrıca daimi teftiş usulü getirildiğine vurgu yapılmıştır³⁶⁶.

Talimatnamenin Umumi Esaslar kısmında parti teşkilatı bulunan illerin usullere göre 1-3 ili kapsayan teftiş bölgelerine ayrılacakları ve bu bölgelere birer parti müfettişi seçilip tayin edileceği kararlaştırılmıştır. Her teftiş bölgesi kendisine ayrılan ilin ismini taşıyacak ve her müfettiş o bölgenin ismi ile anılacaktır. Her müfettiş parti teşkilatını ilçelere kadar –mümkünse bucak ve ocaklara kadar- yılda en az iki kez denetleyecek, TBMM'nin yaz tatili hariç olarak senenin diğer aylarında en az altı ay kendi bölgeleri dâhilinde bulunacak ve yerlerini değiştirdiklerinde Genel Sekreterliğe telgrafla bilgi verecek, gerektiğinde bölgelerindeki kongrelere ve idare heyetlerine başkanlık edebilecek, teftişleri sırasında yolsuzluk vs. gibi durumlara denk gelirseler muamele hakkında Genel Sekreterlikten talimat isteyecek, yine bölgelerindeki parti teşkilatı ve mahalli hükümetle herhangi bir münasebetsizlik gördüğünde bu geçimsizliği düzeltmeye çalışacaktır³⁶⁷.

Talimatnamede, parti müfettişlerinin görevlerinin Umumi Teftiş ve Muayyen Bir İşin Tahkiki olmak üzere ikiye ayrıldığı belirtilmiştir. Umumi Teftiş konuları şu şekildedir; a) Parti programının ve prensiplerinin, parti mensupları tarafından kesin olarak bilinmesine ve her yerde müdafaa edilmesine çalışılıp çalışılmadığı? b) Parti prensiplerinin bütün yurttaşlara her vesile ve fırsatla sürekli söylenmesi ve anlatılması, vazifesinin parti teşekkülleri ve mensupları tarafından yapıp yapılmadığı? c) Parti İdare Heyetleri'nin nizamnamede tespit edilmiş olan idare vazifelerini tam yapıp yapmadıkları? ç) Parti mensuplarının karşılıklı samimiyet ve

³⁶⁵C.H.P. Nizamnamesi 1939, s.15.

³⁶⁶C.H.P. Teftiş Talimatnamesi, Ulus Basımevi, Ankara 1939, s.1-3.

³⁶⁷C.H.P Teftiş Talimatnamesi 1939, s.3-5.

itimata duygularıyla birbirlerine bağı bir kitle teşkil etmeleri esasının ehemmiyetle takip edilip edilmediğı? d) Hiçbir hadise ve tesir önünde sarsılmayan bir hükümet otoritesini kurmak ve işletmek prensibi üzerinde çalışırken, partinin bağlarından doğan hükümet teşkilatı ile parti teşkilatının daima birbirini tamamlayıcı bir birlik olduklarının dikkatle göz önünde tutulup tutulmadığı? e) Vatanın kıymetli evlatlarını bağrında toplamak ve her vatandaşa müsavi ve şamil emniyet ve hizmet şartlarını fiilen temin etmek uğrunda bütün dikkatini sarf eden partiye karşı, halkın saygı, sevgi ve bağlılıklarını daha ziyade kuvvetlendirecek emek ve dikkat sarf edilip edilmediğı? f) Muhtelif maksatlarla kurulmuş olan hayırlı ve faydalı teşekküllere bu yoldaki teşebbüslere karşı sevgi ve alaka gösterilip gösterilmediğı? g) Milli birlik ve beraberliğin daha ziyade perçinlenmesi için, idari, iktisadi ve mesleki bütün teşekkül ve müesseselerde parti prensiplerinin hâkim tutulup tutulmadığı? h) Halkevi ve Halkodaları İdare heyetleriyle şube komitelerinin, halkın siyasi, içtimai ve kültürel gelişmesindeki çalışmalarının verimli olup olmadığı? ı) Gizli veya aşikâr olarak sınıfçı, zümreci, bölgeci veya uluslararası fikirleri korumak ve yaymak; sınıf mücadelesini uyandırmak maksatlarını güden veya partiye karşı olumsuz fikir ve duygu taşıyan fert veya zümreler olup olmadığı? j) Parti idare heyetlerinin mahalli basın ile münasebet ve alakaları ve parti prensiplerinin yayılmasında bunlardan layıkıyla istifade edilip edilmediğı? gibi esaslarda toplanır. Bütün bu belirtilen esaslara göre yapılacak teftişlerin raporları bu talimata eklenen (Umumi Teftiş Planı)'na göre tanzim edilecekti³⁶⁸.

Muayyen Bir İşin Tahkiki hakkında parti müfettişlerinin “parti teşkilat ve mensuplarının parti işlerinden ve birbirlerinden” ya da “halkın parti işleri üzerinde parti teşkilatından veya mensuplarından şikâyetlerine ilişkin denetim yapabilecekleri de belirtilmiştir. Bu konular üzerinde yapılacak tahkikat neticesinde tanzim edilecek raporlar Genel Sekreterliğe gönderilecekti. Parti müfettişleri gerek “Umumi Teftiş” ve gerek “Tahkik” neticelerini gösteren raporların sonuna “teftiş” veya “tahkik” ettikleri işler hakkındaki kanaatlerini ve tekliflerini “Netice” başlığı altında anlaşılır şekilde yazacaklardır³⁶⁹.

³⁶⁸ C.H.P. Teftiş Talimatnamesi 1939, s.5-7.

³⁶⁹ C.H.P. Teftiş Talimatnamesi 1939, s.7.

Muvakkat Maddede ise parti teşkilatı bulunmayan illerin parti bakımından teftişlerinin Genel Sekreterlikten yollanacak Muvakkat Müfettişler vasıtasıyla yaptırılacağı belirtilmiştir³⁷⁰.

Talimatnamenin son kısmında ise Umumi Teftiş Planı'nın nasıl yapılacağına dair bilgiler vardır. Umumi Teftiş Planına göre parti müfettişleri, teftiş raporlarını Parti İdare Heyetleri, Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller adı altında belirtilen bu üç kısım üzerinde sıra ile tertipleyerek sunacaklardı. Umumi Teftiş Planı'na göre müfettişler parti idare heyetlerini teftiş ederken; idare heyetlerinin halk nazarındaki sevgi saygı derecelerine, parti nüfuzunu istismar eden ve nizamnamenin 162. maddesine³⁷¹ göre fazla iş alan olup olmadığına, idare heyeti üyelerinin sevgi ve samimiyetle birbirlerine karşı bağlılıklarına, mahalli hükümet amir ve memurlarıyla teşkilatın fikir beraberliğinin derecesine, idare heyetinin parti prensiplerinin halka yayılması yolundaki çabalarına, kongrelerin nizamname hükümlerine göre yapılıp yapılmadığına, kongrede olan dilek ve şikâyetlerin hangilerinin yapılıp yapılmadığına, parti idare heyetlerinin toplantılarına, toplantıda alınan kararlara, idare heyetlerinin devir işlemlerine, hesap işlerine, hesap, kayıt ve aza kayıtlarının tutulmasına, parti binalarının tapu durumuna, aza kayıt muamelesinin durumuna, yoklama ve denemeler ve parti adayı olarak seçilenlerin çalışma bakımından ne dereceye kadar sevildiklerine bakacaklardı³⁷².

Umumi Teftiş Planı'na göre ikinci kısımda yer alan Halkevleri ve halkodalarının teftişi ile ilgili müfettişlerden istenilen şunlardır; parti idare heyetlerin hükümet amir ve memurlarının halkevi ve halkodalarıyla ilgi ve alakasının nasıl olduğu, Halkevi ve halkodalarının çalışma ve gelişmeleri için lazım olan gelirin durumu, ihtiyaçlarının tanzim edilip edilmediği, idare heyeti üyelerinin işlerinin ehli olup olmadıkları, şubelerin ihtiyaca uygun olup olmadığı, muhitin üzerinde yaptığı

---

³⁷⁰C.H.P. Teftiş Talimatnamesi 1939, s.7.

³⁷¹ 162.madde; "Parti teşkilatında çalışanlar, parti vazifesinden başka amme hizmeti gören imtiyazlı şirketlerin sermayesinde devletin veya mahalli idarelerin hissedar bulunduğu müesseselerin idare meclisi azalığı murakıplık gibi işleriyle vilayet umumi meclisi, belediye meclisi, ticaret ve sanayi odaları azalığı gibi vazifelerin birden fazlasını cemedemezler. Parti vazifesinden başka bu işlerden birini uhdelerinde toplayanlar hayır cemiyetlerinde dahi, munzam bir vazife alamazlar."C.H.P. Nizamnamesi 1939, s.40.

³⁷²C.H.P. Teftiş Talimatnamesi 1939, s.8-10.

tesir, hesap, demirbaş ve kütüphane defterlerinin talimata uygun şekilde tutulup tutulmadığı, Halkevi binasının ihtiyaca kâfi gelip gelmediğidir³⁷³.

Umumi Teftiş Planı'na göre parti dışındaki muhtelif teşekküller hakkında müfettişlerden istenilenler şunlardır; parti idare heyetlerinin gençlik ve spor teşekkülleriyle alaka ve münasebetleri, bu teşekküllerin partiye olan sevgi derecesi, spor sahası vesaire ihtiyaçlarının tamamlanıp tamamlanmadığı, mahalli matbuat ile münasebetler, parti idare heyetlerinin muhtelif maksatlarla kurulmuş hayırlı ve faydalı teşekküllere karşı sevgi ve alakaları, partiye karşı olan fikir ve cereyanların olup olmadığıdır³⁷⁴.

1939 yılı Nizamnamesi'nin 55. ve 58. maddeleri gereğince teftiş edilecek iller 20 bölgeye ayrılmış ve buna bağlı olarak, bu bölgelerin başlarına 20 tane de müfettiş getirilmiştir³⁷⁵. Daha sonra 1 Eylül 1940 tarihinde teftiş bölgeleri 25'e çıkmıştır³⁷⁶.

1943 yılında kabul edilen nizamnameye göre parti müfettişlikleri yine parti teşkilatı içinde yer almıştır. Nizamnamenin 49.maddesinde teftişle alakalı "*Parti teşkilatının ve Halkevleriyle Halkodalarının ve partiye bağlı hükmi şahsiyetlerin teftiş, tahkik ve murakabesine Umumi İdare Heyeti azaları memur edilebilecekleri gibi, parti mebus veya mensupları da bu yolda tanzim edilebilirler. Teftiş vazifeleri ve zamanları lüzumuna göre Umumi İdare Heyeti'nce tayin edilir ve bunun için bir talimatname yapılır.*" ifadesi yer alırken, 52. maddesinde de parti müfettişleri ile alakalı "*Umumi İdare Heyetince seçilecek parti müfettişlerinin vazife ve salahiyetleri Umumi İdare Heyeti tarafından tanzim ve Genel Başkanlık Divanı'na tasdik edilecek bir talimatname ile tayin edilir.*" ifadesi yer almaktadır. Bu maddelerin önceki nizamnameden pek farklı olmadığı görülmekle birlikte, 49. maddede belirtildiği üzere Halkodaları da artık teftiş işlemi arasına alınmış³⁷⁷ ve 52. maddede ise müfettişlerin Genel Yönetim Kurulunca seçilmesi esası getirilmiştir³⁷⁸.

³⁷³C.H.P. Teftiş Talimatnamesi 1939, s.10-11.

³⁷⁴C.H.P. Teftiş Talimatnamesi 1939, s.11.

³⁷⁵Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, s.142.

³⁷⁶BCA, (490.01.5.23.1), s.1-2.

³⁷⁷Halkodalarının teftiş işi aslında 1939 yılında başlamıştır. 1939 yılı nizamnamesinde halk odalarının teftişine dair herhangi bir madde bulunmamasıyla birlikte daha sonra hazırlanan 1939 tarihli teftiş talimatnamesinde ise bu kurumların teftiş edileceği belirtilmiştir. Talimatnamenin umumi teftiş planı kısmında Halkevleriyle birlikte Halkodalarının teftiş edileceği ifadesi yer almıştır. Bunun sebebi muhtemelen kurultayda nizamname tadilatı sırasında gözden kaçırılmış olması ve daha sonra hazırlanan teftiş planında bu boşluğun fark edilerek kapatılmak istenmesinden kaynaklanmış

30 Haziran 1943 tarihinde Genel Yönetim Kurulu tarafından hazırlanan Teftiş Talimatnamesi, C.H.P Genel Başkanlık Kurulu'na kabul edilmiştir. Talimatnamenin Esas Hükümler başlığı altında toplanan bölümler; Müfettişlerin Vazifeleri, Raporlar, Raporlar Üzerinde Yapılacak Muameleler ve Müteferrik Hükümler'den oluşmaktadır. Talimatnamenin 1. ve 2. maddesi Esas Hükümler kısmı ile ilgilidir. 1.maddede, illerin ulaşım durumlarına ve parti teşkilatı icaplarına göre teftiş bölgelerine ayrılacağı, her teftiş bölgesinin, o bölgeye dâhil olan ilin adı ile anılacağı ve bu bölgelerden her birine parti müfettişinin gönderileceği belirtilmiştir. 2. maddede, müfettişlerin merkezinin Ankara olduğuna vurgu yapılmış, bölgelere gidecekleri zamanlarının Parti Genel Yönetim Kurulu'na tayin edileceği belirtilmiştir. Ayrıca kongre ve seçim zamanlarında müfettişlerin bölgelerinde bulunmasına özen gösterilmiştir³⁷⁹.

Talimatnamenin 3-8. maddelerinde Müfettişlerin Vazifeleri ile bilgiler yer almaktadır. 3. maddede, teftiş işinin amaçları ve müfettişin başlıca vazifeleri şu şekilde belirtilmiştir; a) Partinin gayeleri ve parti hükümetinin ana siyasetini gittikleri yerlerde temas ettikleri yurttaşlara ve partililere layıkıyla anlatmak ve parti programının dayandığı inançların yayılmasına çalışmak, b) Gittikleri yerlerdeki partililerin ve halkın kamu işlerine ve mesleklerinin ihtiyaçlarına ait isteklerini öğrenmeye çalışmak ve bunları Genel Yönetim Kurulu'na bildirmek, c) Gerek mahalli gelenekler ve gerek onların iktisadi durumları dolayısıyla umumiyetle memleket ihtiyaçlarını karşılamak bakımından kanunların, nizamnamelerin ve talimatnamelerle icra makamları tarafından verilen emirlerin uygulanmasında uğranılan güçlükleri ve ayrılıkları, eksiklikleri görmeye çalışmak ve bunları Genel Kurul'a bildirmek, d) Parti, Halkevi ve Halkodaları teşkilatının parti nizamnamesinin hükümlerine göre işleyip işlemediğini öğrenmek, işlemiyorsa sebeplerini öğrenip müdahale edebileceklerine müdahale edebilmek, müdahale edemediklerini ise Genel Yönetim Kurulu'na bildirmek, e) Parti kongre ve seçimlerinin parti nizamnamesine ve merkezden alacağı talimata uygun şekilde yapılmasını sağlamak, f) Partililer arasında geçimsizlik varsa sebeplerini öğrenerek bunları gidermeye çalışmak,

---

olabilir. Çünkü 1931 tarihinden itibaren zaten CHP teşkilatına bağlanmış olan halkevlerinin teftiş dışı tutulması pekte olası değildir.

³⁷⁸ C.H.P. Nizamnamesi 1943, s.12.

³⁷⁹ BCA, (490.01.730.503.1), s.10.

muvaffak olamadıkları durumları sebepleri ile birlikte Genel Yönetim Kurulu'na bildirmek, g) Hükümet teşkilatıyla parti teşkilatının daima birbirini tamamlayıcı şekilde çalışmalarını engelleyen unsur varsa bunları ortadan kaldırmak, düzeni temin edemediği takdirde bunu sebepleri ile birlikte Genel Yönetim Kurulu'na bildirmek, h) Parti, Halkevleri ve Halkodaları teşkilatında vazife almış partilileri, Genel Sekreterliğin vereceği talimat dairesinde aydınlatmak, ı) Bu vazifelerin başında olmamakla beraber, partili olsun olmasın ileride yurt ve halk için faydalı olacakları umulan veya mahalline itibar sahibi olanların hayatlarına ve halk nazarındaki durumlarına ve karakterlerine ait bilgi elde etmek ve bunları Genel Sekreterliğe bildirmek, j) Bölge dâhilindeki fikir cereyanlarını ve hususiyle partinin inançlarına aykırı düşünceleri öğrenerek, Genel Yönetim Kurulu'na bildirmek, k) Düşünce ve histen doğan her türlü hoşnutsuzlukların ve muhalefetlerin sebeplerini araştırmak ve bunları merkeze bildirmek, l) Bölgelerindeki yurttaşların partiye karşı sevgilerini arttırmak için tedbirler almak ve gerekirse bu teklifler arasında tekliflerde bulunmak, m) Bölgesindeki çocukların ve gençlerin durumları ile meşgul olarak, bunların parti ile ilgili vasıflara sahip olması ve eğer değilse yapılabilecekler hakkında Genel Yönetim Kurulu'nu aydınlatmak, n) Bölgeler içindeki azınlıkların durumlarını inceleyerek bunların millete faydalı hale getirilmeleri için düşüncelerini Genel Yönetim Kurulu'na bildirmek, o) İskân siyasetine uymayan hallerle ilgilenerik düzeltilmesi için düşündüklerini Genel Sekreterliğe bildirmek, p) Bölgelerindeki meslek erbabını Genel Sekreterliğin vereceği talimat dairesinde teşkilatlandırmak, r) Halkevleri ve halkodaları çalışmalarına dair bu idare heyetlerinin yazdıkları raporları tetkik ederek, yanlış noktalar varsa, bunları Genel Yönetim Kurulu'na haber vermek, s) Genel Yönetim Kurulu'nun parti nizamnamesinin 47. maddesinde³⁸⁰ yazılı

---

³⁸⁰ 47.madde: Genel Yönetim Kurulu, Genel Başkanlık Kurulu ve Parti Meclisi'nin işigali dışında kalan bütün parti işleri ile meşguldür. Başlıca vazifeleri şunlardır; a) Parti programının bütün asılları ve teferruatıyla tatbik sahasına çıkmasına lazım gelen inceleme ve takibi yaparak bu hususlarda müzakerelerde bulunur ve vaziyeti tespit eder, tedbirler düşünür; icabına göre kararlarını Genel Başkanlık Kurulu'ndan geçirerek tatbik eder. Lüzumlu gördüğü mevzuları TBMM Parti Grubuna götürür. b) Parti teşkilatının mevzuata uygun bir surette işemesini temin etmek. c) Genel Başkanlık Kurulu'nca verilecek işleri görmek, d) Büyük Kurultay'ın kararların yerine getirmek, e) Büyük Kurultay'a sunulacak layihaları hazırlamak ve bunları Genel Başkanlık Kurulu'ndan geçirdikten sonra, Kurultaya vermek, f) Nizamnamenin tatbikine ait talimatnameleri yapmak ve Genel Başkanlık Kurulu'ndan geçirerek tatbik etmek, g) Kongreleri mevzuata uygun şekilde yaptırmak ve bunlar tarafından verilecek kararların tatbikini gözetmek ve lüzum görülen yerlerde kongreleri yenilemek, h) Halkevlerinin ve Halkodalarının açılma ve çalışmalarını idare ve tanzim etmek, ı) Memleket içinde bütün teşekküllerle ilgilenmek ve bunlardan hangilerinin ne gibi şartlarla partiye

vazifeleri yapabilmesini kolaylaştırmak üzere bölgeleri dâhilindeki parti teşkilatı vasıtasıyla malumat toplamak, t) Genel Sekreterliğin lüzum gördüğü soruşturma ve işleri yapmak³⁸¹.

Talimatnamenin 4. maddesinde yer alan a, b, c ve d fıkralarında ise müfettişlerin bu vazifeleri nasıl görebileceği belirtilmiştir. Müfettişler bu vazifeleri; a) Partililer ve hükümet işlerinde bulunanlarla yapacağı samimi görüşmelerle, b) Bölgelerindeki türlü meslekleri erbabıyla ve gençlerle teker teker veya toplu olacak yapacağı konuşmalarla, c) Bölgelerindeki resmi ve hususi müesseselerini ve işyerlerini layıkıyla tanımaya çalışmakla, d) Halkın topluca buldukları her yere giderek, onlarla bir arada bulunmakla görebilirler. Bu bakımdan müfettişlerin, işlerinde herkesi tam bir soğukkanlılıkla dinlemesi ve hususi maksadı görülmeyen her yurttaş hakkında duyduğu sevgiyi ve saygıyı göstermesi sayesinde muvaffak olabileceği belirtilmiştir³⁸².

Talimatnamenin 5-8. maddelerine göre müfettişler, acele hükümlerden kesin olarak kaçınmalı ve her durumun sebeplerini inceden inceye araştırmalı ve merkeze bildirdiklerinin ve tekliflerinin sebeplerini açıkça yazmalıdır. İcabında bölgelerindeki kongreler ve idare heyetlerine başkanlık edebilirler. Teftiş ve tahkik sırasında yolsuzluklara tesadüf ederlerse, bunun lüzum ve önemine göre acele vasıtalarla Genel Sekreterliğe bildirirler ve alacakları talimata göre hareket ederler. Bir yerde memleketin asayişini ve rejimin emniyetini bozacak hareketlere dair haber aldıkları

---

bağlanabileceklerini tespit ederek Genel Başkanlık Kurulu'nun tasvibini aldıktan sonra tatbik mevkiine koymak, j) Partinin hesap işlerini düzgün yürütmek, bunun için Genel Başkanlık Kurulu'nun tasdikine iktiran(yaklaşma, erişme) ettirilmiş bir talimatname vücuda getirmek, İl yönetim kurullarının bütçelerini tasdik etmek, k) Parti teşkilatını devamlı ve planlı bir surette teftiş ettirmek ve parti müfettişlerini tayin ederek Genel Başkanlık Kurulu'nun tasvibine arz etmek, l) Talimatna göre halk hatipleri teşkilatı yapmak ve halk kürsüleri kurmak, m) Radyo, sinema, konferans, halk hatipleri ve halk kürsüleri, gazete, kitap vesaire gibi her türlü neşir vasıtalarından istifade ederek kültür ve propaganda sahalarda partiye düşen vazifeleri yapmak ve milli törenlerle ilgilenmek, n) Güzel sanatlara ve milli abidelere alaka göstermek, o) Gençlik, spor ve turizm işleri ile meşgul olmak, p) İl yönetim kurulu başkan ve üyeleriyle İlçe yönetim kurulu başkanlarının seçimlerini tasdik veya reddetmek, lüzum görülecek yerlerde yönetim kurulu başkan ve azalarını, kısmen veya tamamen, vazifeden çekip yerlerine yedeklerini getirmek, veya yeniden seçim yaptırmak veyahut kongreler toplanıncaya kadar oralarda muvakkat yönetim kurullarını teşkil etmek, r) Parti namzedi olarak mahalli teşekküllere seçilmiş olanlardan parti esaslarına aykırı hareketi görünenlerle partili arkadaşlar arasındaki birliği bozanların, İl yönetim kurulunun mütalasını da alarak, bu teşekküllerden çekilmelerine karar vermek, s) Parti teşkilatı olmayan yerlerde müteşebbis bir kişi veya heyeti üye kaydı ve heyetler teşkili salahiyetiyle teşkilat yapmak üzere vazifelendirmek, t) Nizamnamenin emrettiği diğer işleri yapmak. *C.H.P. Nizamnamesi 1943*, s.10-11.

³⁸¹ *BCA*, (490.01.730.503.1), s.10-12.

³⁸² *BCA*, (490.01.730.503.1), s.12.

zaman bunu en çabuk vasıta ile derhal en büyük mülkiye amirlerine ve Genel Sekreterliğe bildirirler³⁸³.

Talimatnamenin 9-17. maddeleri Raporlar hakkındadır. 9. maddeye göre müfettişlerin yazacakları raporlar üç zümrede toplanmıştır; 1) Üçüncü maddenin a'dan s'ye kadar olan fıkralarına ait raporlar. (Bu raporlara Bölgenin Genel Durumuna Ait Rapor denir.), 2) Kongrelere, seçime ve yoklamalar ait raporlar.(Bu raporların başına ..... il veya ilçedeki kongrelere veya ..... seçimine ait rapor diye yazılması icap eder.), 3) Basit bir meselenin soruşturması veya basit bir işe ait olur. O zaman raporların yukarisına, o mesele veya işin konusu yazılmış olmalıdır. 10. maddeye göre, her müfettişin bir bölgeye memur edildiğinden itibaren iki yıl içinde bölgesi dâhilindeki il ve ilçeler için 12. maddede gösterilen konuları kapsayan Genel Durum Raporu'nu Genel Sekreterliğe vermiş olması gerekiyordu. Ancak müfettiş bu madde hükümlerinin hepsi hakkında kendine yetecek derecede tetkikler yapamadığı takdirde, bu genel durum raporunu üç yıl içinde tamamlayabileceğini Genel Sekreterliğe bildirebilecekti. 11. maddeye göre; her il ve ilçenin genel durumuna ait izahlar bir rapor içinde olabileceği gibi, bir veya birkaç konu ele alınarak, ayrı ayrı raporlar halinde de bulunabilirdi. Ancak bu takdirde genel durum raporunun bir bütün teşkil ettiğini göstermek üzere sonradan gönderilen raporların ilk rapora ek olduğunun gösterilmiş olmalıdır. 12. maddeye göre Genel Yönetim Kurulu, Genel Durum Raporlarında şu konuları arar; a) Parti programını ve prensiplerini yayma ve inançlarda birlik kurma bakımından o mahallin parti teşkilatı nasıl çalışıyor? Bu çalışmalarda eksiklik varsa, müfettiş bu eksikliği gidermek için ne düşünmüş ve ne yapmıştır? Bu bakımdan Genel Yönetim Kurulu'nca karar altına alınacak bir teklif var mıdır? b) Partililer ve halk hangi münasebetlerle, ne isteklerde ve şikâyetlerde bulunmuştur? Müfettiş, bu isteklerden ve şikâyetlerden umumi menfaatler bakımından hangilerini yerinde ve doğru bulmuştur. Haklı gördüğü isteklerden hangisini mahalli vasıtalarla temin edebilmiştir? Diğer haklı isteklerin yerine getirilmesi için teklifi nedir? c) Kanunlardan ve icra makamlarının emirlerinden mahallin gelenekleri ve iktisadi durumu dolayısıyla layıkıyla tatbik edilemeyenler veya tatbikinde ayrılıklar varsa, bunlar hangi konulara aittir ve sebepleri nelerdir? Tatbikatta kanunların boş veya eksik bıraktığı noksanlar varsa, bunlar nelerdir? d)

---

³⁸³BCA, (490.01.730.503.1), s.12-13.

Parti, Halkevleri ve Halkodaları teşkilatında vazife almış olan partililerin ve ileride o mahallin kamu işlerinde çalışmaları faydalı olacak kimselerin veya mahallinde itibar sahibi bulunanların hayatlarına ve karakterlerine ve halk nazarındaki durumlarına dair toplanan malumat, e) Ocak, bucak, ilçe ve il yönetim kurulları nasıl çalışıyor? Parti nizamnamesi hükümlerine göre işlerini görüyorlar ve toplantılarını düzenli yapıyorlar mı? Partinin teşkilatında bir gevşeklik görülüyor mu? Parti içinde ve etrafında kayıtsızlık var mı? Yönetim Kurulu'nun başarılı olmaması için çalışanlar varsa, bunları o yola sevk eden sebepler nelerdir? Müfettiş bu sebepleri gidermek için ne yapmıştır yahut Genel Yönetim Kurulu'na ne teklifte bulunuyor? f) Rejime bağlı ve mahallince sevilmiş ve sayılmış olan kimseleri parti içine almak için parti teşkilatının gayretleri derecesi nedir? Bu gayreti arttırmak için müfettiş ne yapmıştır? g) Parti teşkilatının hesap, bütçe ve demirbaş eşyayı koruma işlerinde ve yardım paralarını tahsil hususunda nizamnameye ve Genel Sekreterlikçe verilen talimata uygun olmayan hareketleri var mı? Varsa müfettiş düzeltilmesi için ne yapmıştır? h) Parti nüfuzunu şahsi menfaati lehine kullananlar veya parti nizamnamesinin 157. maddesine³⁸⁴ aykırı hareket edenler var mı? Varsa müfettiş düzeltilmesi için ne yapmıştır? i) Halkevleri ve Halkodaları Yönetim Kurulları'nın ve komitelerinin çalışmaları ne yolda gidiyor? Hesap işleri vesaire muameleleri Genel Sekreterlikçe verilen talimata uygun mudur? Halkevleri ve Odaları'nın yurttaşların siyasi ve sosyal terbiyesine ve kültürce ve güzel sanatlar yolu ile gelişmesine daha fazla hizmet edebilmeleri için neler yapılması gereklidir? Gençlerin ve o mahaldeki öğretmen ve memurların halkevleriyle ilgileri nasıldır? Bu ilgilerin arttırmak için nelerin yapılması icap ediyor? Halkevleri ve Odaları'nın çalışmalarına dair altı ayda bir verilen raporda eksiklikler veya yanlışlıklar var mıdır? Bunlar bir maksatla mı yapılmış, yoksa dikkatsizlikten mi ileri gelmiştir? j) Partililer ve parti teşkilatı ile hükümet ve mahalli işlerde bulunan kişiler arasında düzen ve beraberlik var mı? Anlaşmazlık varsa, sebepleri nelerdir? Bu sebepleri müfettiş nasıl ortadan

---

³⁸⁴ 157.madde: “Parti teşkilatında çalışanlar, parti vazifelerinden başka amme hizmeti gören imtiyazlı şirketlerin sermayesinde, devletin veya mahalli idarelerin hissedar bulunduğu müesseselerin idare meclisi azalığı, murakıplık gibi işleriyle vilayet umumi meclisi, belediye meclisi azalığı vazifelerinin birden fazlasını uhdelelerinde toplayamazlar. Parti vazifesinden başka bu işlerden birini uhdelelerinde toplayanlar hayır cemiyetlerinde dahi munzam ücretli bir vazife alamazlar. Parti teşkilatında fiili vazife sahibi olamayan partililer içinde bu maddenin gözettiği maksat daima göz önünde tutulur.” C.H.P. Nizamnamesi 1943, s.32.

kaldırmak istemiştir veya bunun için ne teklif ediyor? k) Bölgesi içinde parti umdelerinde aykırı bazı cereyanlar var mı? Varsa, bu cereyanlar hangi zümre içinde yayılmak istidadındadır? Bunun sebepleri nelerdir? Bununla ne yolda mücadele edilmesi lazımdır ve bu zümre içinde partinin umdeleri nasıl inanç haline getirilebilir? Bölge içinde hangi kitaplar ve dergiler rağbet görüyor? Bu dergi ve kitapların tahmini satışı ne kadardır? Bu satış ne yolda tahkik edilmiştir? Hissi hoşnutsuzluklar varsa, bunun sebepleri nelerdir ve nasıl ortadan kaldırılabılır? l) Bölgedeki gençlerin halkevlerine ve partiye bağlılıkları nasıldır? Bunu kuvvetlendirmek için ne yapmalı? Gençliği ruhça ve bedence zaafa uğratan sebepler var mı? Varsa, bunları nasıl gidermeli? Gençliğin bedence ve ruhça gelişmesine yardım eden teşekküller ve bu arada spor hayatı nasıl işliyor? Gençliği faydalı gayeler etrafında toplayarak ve eğlendirerek bedence ve ruhça gelişmesi için o bölgede neler yapılması gereklidir? Bütün bu hususlarda müfettişin yaptığı işler ve Genel Yönetim Kurulu'nca karar altına alınmasını istediği teklifler nelerdir? m) Azınlıklar arasında siyasi ve iktisadi hayat bakımından zararlı cereyanlar var mı? İl içinde ana dili Türkçe olması gerekli zümreler varsa, bu zümrelerin aileleri arasında Türkçe konuşmaların temini için ne yapmalı? n) Bölgesi dâhilindeki meslekleri teşkilatlandırarak, işlerinde kamu menfaatini ve meslek ahlakını sahip kılmak için müfettiş ne yolda hareket edilmesini münasip görüyor? İşçi, esnaf, büyük, küçük çiftçi, büyük, küçük tacir ve sanayicilerin ve serbest meslek çalışanların parti ve hükümetin işleri hakkında parti merkezince bilinmesi faydalı düşünce ve duygular nelerdir? o) İl dâhilindeki hayır cemiyetleri veya parti ile ilgili hükmi şahsiyetlerin faaliyetleri ne haldedir? Sosyal yardım bakımından bölgede neler yapılması gereklidir? p) Müfettişin bölgesi hakkında, Genel Yönetim Kurulu'nun vazifesini kolaylaştırmak üzere vermesini münasip gördüğü malumat. Talimatnamenin 13.maddesine göre, her müfettiş bölgesindeki ilçe ve il kongreleri bittiği tarihten nihayet bir hafta zarfında kongrelerin cereyan tarzı hakkında Genel Sekreterliğe bir rapor gönderirdi. Bu raporda kongrelerin nasıl yapıldığını ve partililerin kongre ile ilgileri derecesini ve kongrede ortaya konulan şikâyet ve dilekler hakkında mütalaalarını ve dilekler ve şikâyetler üzerine kendinin mahallince yaptığı veya yapmak tasavvurunda olduğu teşebbüsleri yazacaktır. 14. maddeye göre, bir müfettiş memur olduğu bölgenin genel durumuna göre rapor yazdıktan sonra, bu durumları

daimi surette takip eder. Durumda değişiklik oldukça bunu veya sonradan öğrendikleriyle düzenlemeye veya tamamlamaya muhtaç noktaları Genel Sekreterliğe bildirir. Bütün bu yazılara (.../.../.... Tarihli Genel Durum Raporu'na ektir.) sözü ilave edilmelidir. 15. maddeye göre, müfettişler, Genel Sekreterliğe bildirdikleri bir durumun gerçekte öyle olmadığını öğrendikleri veya kanaatleri değiştiiği zaman, bunu merkeze yazmalıdırlar. Merkez bu düzenlemelerden ancak memnun olur. 16. maddeye göre, yeni bir bölgeye memur edilen veya yeniden seçilen müfettiş, teftiş vazifesine çıkmadan önce Genel Yönetim Kurulu üyeleriyle ayrı ayrı veya toplu olarak gideceği bölgenin meselelerine ve Genel Yönetim Kurulu'nca kendi faaliyetinden beklenen hususlara dair konuşmalar yapar ve o bölgenin genel durumu hakkında kendinden önceki müfettişin verdiği raporları okuyarak gerekli notları alır ve o raporlarda yazılı önemli noktaları ayrıca inceler ve yazacağı genel raporda seleflerinin fikirleri hakkında kendi mütalaalarının ne olduğunu bildirirler. Müfettişler, her teftiş devrinde görecekları lüzumlu işlere ve kalacakları müddete dair Genel Sekreterlikten talimat alırlardı. 17. maddeye göre, Genel Sekreterlik gerekli gördüğü zaman Genel Yönetim Kurulu kararıyla müfettişlerin bölgelerinde değişiklik yapabileceği gibi, bir müfettişin tahkik veya tetkik ettiği bir işi daha fazla derinleştirmek üzere mebuslardan birini de memur edebilir veya yine Genel Yönetim Kurulu kararıyla nizamnamenin tayin ettiği şekilde bir bölgeye başka müfettiş de seçebilirdi. Partinin iş ahlakına göre, bu, nöbet değiştirme olarak telakki edilirdi³⁸⁵.

Talimatnamenin 18-20. maddeleri Raporlar Üzerinde Yapılacak Muamelelerle ilgilidir. 18. maddeye göre, müfettişlerin raporlarını gizli tutacağı belirtilmiş, raporların içeriğini bir başkasına söyleyen veya suretini veren kim olursa olsun işinden çıkarılacağı belirtilmiştir. 19. maddeye göre, teftiş işine bakan büro şefi, müfettiş raporlarının özetini Genel Sekreter'e söyleyeceği gibi, önemli noktalardan bütün Genel Yönetim Kurulu'nu da haberdar eder veya her meseleye ait kısmın bir suretini o mesele ile meşgul olan Genel Yönetim Kurulu üyesine verirdi. 20. maddeye göre, müfettişlerin raporlarının iyi bir surette muhafazasından ve bu

---

³⁸⁵BCA, (490.01.730.503.1), s.13-17.

dosyaları kolayca faydalanacak halde bulundurmaktan Genel Sekreterlik sorumludur³⁸⁶.

Talimatnamenin 21-23. maddeleri ise Mütferrik Hükümler hakkındadır. 21. maddeye göre, müfettişler bir yere vardıkları ve oradan ayrıldıkları tarihi bir telgrafla Genel Sekreterliğe bildireceklerdir. 22. maddeye göre, parti müfettişleri, bir bölgede parti hizmetinde iyi tarzda çalışmış ve bazı başarıları görülmüş olanlar içinde vazife başında olmayanları ziyaret ederek, onlara sevgi ve saygı gösterirler. Bu gibilerin hayatıyla ve hususi ihtiyaçlarıyla ilgilenirler. Bunlardan yardıma muhtaç olanlar varsa, münasip tarzda yardım edilmesini Genel Sekreterliğe yazarlar. 23. maddede daha önceki talimatnamelerdeki hükümlerin kaldırıldığı belirtilmiştir³⁸⁷. Teftiş bölgeleri 16 Eylül 1946 tarihinde 27'ye çıkarılmıştır³⁸⁸.

1947 yılında yapılan Büyük Kurultay'da kabul edilen nizamnameye göre 60. maddede teftişle alakalı, "*Parti kuruluşlarının ve Halkevleriyle Halkodalarının ve partiye bağlı tüzel kişilerin teftişi, denetlemesi ve bunlar hakkında soruşturma yapılması işlerine Genel İdare Kurulu üyeleri memur edilebilecekleri gibi Parti Milletvekilleri yahut partililer de bu yolda vazifelenirilebilirler. Teftiş vazifeleri ve zamanları gereğine göre Genel İdare Kurulu tarafından belli edilir. Ve bunun için bir yönetmelik yapılır.*" ifadesi yer almıştır. Önceki nizamnamede belirtilen 49. madde ile aynı olan bu madde tartışılmadan kabul edilmiştir. Ancak parti müfettişleriyle alakalı olan 89. madde ile ilgili konuşan Tokat delegesi Arif Yoğurtçu, parti teşkilatı cihazının şimdiye kadar istenildiği şekilde işlemediğini gördüklerini belirterek, bu hususta verdiği önergede, Genel Yönetim Kurulu'na bırakılan teftiş işlerine ait yönetmeliğin Divan tarafından tertip edilmesini istemiş ve önerge tartışılmadan kabul edilmiştir. Kurultay'da kabul edilen 89. madde şu şekildedir; "*Parti kuruluşlarının teftişi ve denetlenmesi ve parti müfettişlerinin vazife ve yetkileri Parti Divanı'nca hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir ve belli edilir.*"³⁸⁹

³⁸⁶ BCA, (490.01.730.503.1), s.17-18.

³⁸⁷ BCA, (490.01.730.503.1), s.18.

³⁸⁸ BCA, (490.01.6.32.1), s.7.

³⁸⁹ C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı, s.337-338; C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947, s.68,77.

2.5. CHP'nin Yan Kuruluşları

2.5.1. Halkevleri ve Halkodaları

SCF deneyimiyle birlikte çok partili hayata geçiş denemelerinin başarısız olunması yanında halk ile arası açılmış olan CHP, artık devletle bütünleşme yoluna gitmiştir. Halkla arası açılan CHP, bu kopuklukların giderilmesi ve ideolojisinin halka benimsetilmesini istemiştir. Bunun için 8-10 Mayıs 1931 CHF Üçüncü Büyük Kurultay'ında Halkevlerinin kurulmasına karar verilmiştir. Böylece partinin bir kolu olarak kurulan Halkevleri, 1932 yılı CHF Halkevleri Talimatnamesi'nde belirtildiği gibi parti prensiplerinin yayılması ve bu prensiplerin halka benimsetilip çağdaş bir vatandaş yetiştirme görevini yapacaktır. Bu bakımdan CHP'ye üye olsun veya olmasın Halkevleri herkese açık tutulmuştur. Ancak şube yönetim kurullarına ise sadece CHP'ye üye olanlar ve memurlar seçilirdi³⁹⁰.

Bir yerde Halkevi açılması için şu şartlar gereklidir; a) En az 3 şube kurmaya yetecek derecede eleman olması, yani bir kolun açılabilmesi için o kola en az 25 üyenin kayıtlı olması, b) En az 200 kişiyi toplayabilecek salonla bir kütüphane ve bir çalışma odasını kapsayan ve açık hava jimnastiği yapmaya uygun avluya sahip bir bina bulunması, c) En az bir odacı ve bir memur aylığı ile diğer zorunlu harcamaları karşılayacak bir bütçe sağlanmasıdır. Bu koşulları sağlamak halkevi açılacak olan yerin CHP il, ilçe, bucak ve ocak yönetim kurulunun vazifesidir³⁹¹.

Her insanın tercih edebileceği ve çeşitli arzulara göre bir faaliyet sahası bulabilmek için açılan halkevleri çeşitli şubelerden oluşmuştur. Bu şubeler şunlardır;

1) Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi: Bu şubenin amacı, yörenin genel bilgisini yükseltmeye yarayacak konularda söyleşi ve konferanslar tertip etmek, bu söyleşi ve konferanslarda cumhuriyet ve inkılâp prensiplerinin kökleşmesini, memleket sevgisinin ve vatandaşlık vazifesinin yükselmesini sağlamak, Türk dilinin bugünkü yazı ve edebiyatta kullanılmayan, fakat halk arasında yaşayan kelimeleri, masalları ve atasözlerini araştırıp toplayıp, bunları derleyerek halk içinde anlatmak ve benimsetmek, ayrıca şube matbaa kurmamak koşulu ile kütüphane ve neşriyat şubesi ile birlikte Halkevleri gazete ve dergilerini çıkarıp yayınlamakla görevlidir. Şubenin

³⁹⁰ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi 1932, s.5.

³⁹¹ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.154-155.

önemli bir amacı da, şubede yetişen gençler arasında ilim ve edebiyat sahalarında yetenekli olanları korumak ve teşvik etmektir³⁹².

2) Güzel Sanatlar Şubesi/Ar Şubesi: Bu şubenin amacı, müzik, resim, heykeltıraşlık, mimarlık gibi alanlarda profesyonel ve amatör kişileri bir araya toplamak ve gençlerin yetişmelerine katkıda bulunmaktır. Şube, halkın müzik zevkini arttırmak için radyo ve gramofon gibi vasıtalarından istifade ederdi. Bunlardan başka şubenin diğer görevleri ise; mümkün olan yerlerde kurslar açarak güzel sanat eserlerini çoğaltmak ve yörenin duyuş ve anlayış seviyesini yükseltmek, bütün halkın milli marşları ve şarkıları öğrenmesine yardım etmek ve bunların milli günlerde hep bir ağızdan söylenmesini sağlamak, halk arasında bilhassa köylerde ve aşiretlerde söylenen milli türkülerini ortaya çıkarmaktır³⁹³.

3) Temsil Şubesi/Gösterit Şubesi: Yetenekli elemanların ortaya çıkmasını sağlamak, gençleri düşünmeye yönlendirmek, güzel ve serbest konuşurmaya alıştırmak, iyi konuşurmacı yetiştirmek ve kadınlara roller vererek onları toplumda etkili duruma getirmektir³⁹⁴.

4) Spor Şubesi: Bu şubenin amacı, Türk halkında, özellikle gençlerde, spora karşı sevgi ve ilgi uyandırmaktır. Bunun için jimnastik, boks, cirit oyunları, avcılık, bisiklet, yüzücülük, kürek yarışları, kayak ve futbol vesaire gibi sporlarla halkın birbirine karşı kaynaştırılması amaçlanmıştır³⁹⁵.

5) İçtimai Yardım Şubesi/Sosyal Yardım Şubesi: Halkevinin bulunduğu bölgede yardıma gerek duyan kimsesiz kadınlar, çocuklar, dermandan düşmüş ihtiyarlar, sakat kimseler ve hastalar gibi vatandaşlar hakkında toplumsal üyelerin şefkat ve yardım duygularının arttırılmasıdır³⁹⁶.

6) Halk Dershaneleri ve Kursları Şubesi: Bu şubenin amacı, vatandaşların fikir dereleri ve tahsil seviyelerine göre tarih ve yurt bilgileri, medeni bilgiler, yabancı dil ve fen dersleri gibi halkın bilgi ve birikimini yükseltecek her türlü okuma, yazma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip gelişmesini sağlamak ve korumaktır³⁹⁷.

---

³⁹² C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi 1932*, s.10; Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.46.

³⁹³ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi 1932*, s.10-11; Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.47.

³⁹⁴ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi 1932*, s.11; Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.49.

³⁹⁵ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi 1932*, s.11-14; Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.66.

³⁹⁶ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi 1932*, s.14; Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.68.

³⁹⁷ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi 1932*, s.15; Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.70.

7) Kütüphane ve Neşriyat Şubesi/Kütüphane ve Yayın Şubesi: Kütüphaneler halk bilgisinin ilerlemesinde rol oynayan en önemli faktörlerden biridir. Bu sebeple her halkevinin bulunduğu yerde bir kütüphane ve okuma odası bulunması halkevi açılmasının ilk şartı sayılır ve kendi binası müsait oldukça burada bir kütüphane, bir okuma odası ayrılırdı. Binası müsait olmayan veya yeterli olmayan yerlerde bir kitap dolabı veya rafı bulundurulurdu. Dolayısıyla bir halkevinin açılması için bu şubenin açılması adeta ön koşul sayılmıştır. Bu şubenin amacı ise, halka okuma zevkini aşılayıp, halkevi yayınlarını bastırarak halkın bilgisinin artmasını sağlamaktır³⁹⁸.

8) Köycüler Şubesi/Köycülük Şubesi: Bu şubenin amacı, köylerin sosyal, kültürel ve ekonomik birçok yönden gelişmesini sağlamak, köylüleri müsamerelerine çağırarak, geziler ve yarışlar düzenleyerek köylü ile kentli arasında kaynaşma sağlayarak aralarındaki farkı gidermektir³⁹⁹.

9) Müze ve Sergi Şubesi/Tarih ve Müze Şubesi: Bu şubenin amacı, ulusal ve yerel tarihle ilgili belgeleri ve konuları ortaya çıkararak, yazı veya konferans biçiminde halka yaymak, bölgedeki tarihsel yapıtların korunmasını sağlamak için halkı ve ilgilileri uyarıp, çeşitli müzeleri tarihsel yapıtlarla zenginleştirmektir. Adı Dil ve Edebiyat Şubesi ile adı birlikte geçen Tarih Şubesi 1940 yılında bu şubeden ayrılarak Müze ve Sergi Şubesine geçmiştir. Yeni şubenin adı ise Tarih ve Müze Şubesi olmuştur⁴⁰⁰.

1932 yılında bazı illerde 14 halkevi açılmış ve bu yıldan sonra ülke genelindeki Halkevi sayısında her dönemde artış olmuştur. Ancak kırsal yerlerde ve küçük yerleşim birimlerinde üye sayısı ve maddiyat gibi koşullar sağlanılamadığı için buralarda Halkevi açmak olanaksızdı. Ülkedeki gelişmelerden haberdar olunabilmesi ve parti prensiplerinin bu bölgelere de yayılabilmesi için CHP Beşinci Büyük Kurultayı'nda, Halkevi açılacak kadar yeterli olmayan yerlerde halkodası açılma kararı alınmıştır⁴⁰¹. 1939 yılında yayınlanan Halkodaları Talimatnamesi'ne göre, bir yerde halkodası açılabilmesi için orada en az 50 üyenin yazılmış olması, bir toplantı salonuyla birlikte, bir okuma odasının ve odanın giderlerini karşılayabilecek bütçenin sağlanması gerekli görülmüştür. Aynı bir okuma odası bulunmadığı takdirde

³⁹⁸ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi 1932*, s.17; Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.72.

³⁹⁹ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi 1932*, s.19; Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.81.

⁴⁰⁰ C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi 1932*, s.20-21; Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.83.

⁴⁰¹ C.H.P. *Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları*, s.29-30.

toplantı salonunun münasip bir yerine kitap dolabı koyulması suretiyle hem salon hem de okuma odası olarak kullanılabilmesi belirtilmiştir. Halkevleri gibi şube şartı bulunmayan halkodalarında 3-7 kişilik bir yönetim kurulu bulunur ve halkodalarının bütün işleri bu kişiler tarafından yürütülürdü⁴⁰².

Halkevleri halkodaları hükümetin ve partinin desteğiyle birlikte her geçen dönem ülke genelinde yayılmaya devam etmiştir. İsmet İnönü, ülke genelinde Halkevleri sayısının 500, halkodaları sayısının ise 10.000 olarak hedeflenmiş olduğunu belirtse de⁴⁰³, faaliyette olunan 1932-1951 yılları arasında 479 Halkevi açılırken⁴⁰⁴, Halkodalarının sayısı ise 4.322 ile sınırlı kalmıştır⁴⁰⁵.

2.5.2. Diğer Kuruluşlar

CHP, ülkeyi yönettiği 1923-1950 süre zarfında birçok yardım derneği ve kamu yararına çalışan kurumlarla yakından ilgilenmiştir. Verilen bu önem CHP tüzüklerine de yansımış, özellikle partinin kurumsallaştığı 1931 ve 1935 tüzüklerinde bu kuruluşlara dair maddeye yer verilmiştir. 1931 Nizamnamesi 5. ve 1935 Nizamnamesi'nin 6. maddelerinde partinin memlekette çeşitli maksatlarla kurulmuş olan hayırlı ve faydalı teşebbüslere ve teşekküllere karşı sevgi ve ilgi taşıdığına vurgu yapılmıştır⁴⁰⁶. CHP'nin sonraki nizamnamelerinde de yer alan bu madde ile hayırlı ve faydalı teşekküller olarak kastedilen önemli kurumlar şunlardır; Hilal-i Ahmer Cemiyeti/Kızılay⁴⁰⁷, Himaye-i Etfal Cemiyeti/Çocuk Esirgeme Kurumu⁴⁰⁸,

⁴⁰² C.H.P. Halkodaları Talimatnamesi, Ankara 1939, s.1; C.H.P. 1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları, Ankara 1946, s.6; Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.33; Mehmet Kabasakal, *age.*, s.156.

⁴⁰³ Uluğ İğdemir, "Halkevleri ve Halkodaları" *Yılların İçinden*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2.Baskı, Ankara 1991, s.284.

⁴⁰⁴ Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.24-25.

⁴⁰⁵ Şerafettin Zeyrek, *age.*, s.35.

⁴⁰⁶ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı 1931, s.3; C.H.P. Tüzüğü 1935, s.3.

⁴⁰⁷ Savaş alanında yaralanan ya da hastalanan askerlere hiçbir ayırım gözetmeksizin yardım etme arzusundan doğan Kızılay, 11 Haziran 1868 tarihinde "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla kurulmuş, 1877'de "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti", 1923'te "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti", 1935'te "Türkiye Kızılay Cemiyeti" ve 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" adını almıştır. Mesut Çapa, "Kızılay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:25, Ankara 2002, s.544-546; Seçil Karal Akgün, "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 39 (Nisan), 2012, s.111.

⁴⁰⁸ Çocuk Esirgeme Kurumu; Birinci Dünya Savaşı ve bıraktığı yıkımlardan etkilenen başta şehit çocukları olmak üzere ülkedeki bütün çocukların maddi ve manevi her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için 30 Haziran 1921 tarihinde kurulmuştur. Makbule Sarıkaya, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:34, Erzurum 2007, s.322 .

Türk Tayyare Cemiyeti/Türk Hava Kurumu⁴⁰⁹. Kurulduktan sonra ülkenin her yerine yayılan bu kurumlarla yakından ilgilenen CHP, bunlara kendi binasında yer verdiği gibi, yönetim kurullarını da kendi bünyesinden seçmeye önem göstermiştir⁴¹⁰.

---

⁴⁰⁹ Türk Hava Kurumu, Yeni kurulan Türk devletinin dış tehditlere karşı savunmasını geliştirmek için 16 Şubat 1925'te Türk Tayyare Cemiyeti adı altında kurulmuştur. Bu isim 1935 yılında Türk Hava Kurumu adını almıştır. Osman Yalçın, "Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kurumu", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:6, Sayı:11, Kış:2012, s.269-270.

⁴¹⁰ Mehmet Kabasakal, *age.*, s.160.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHP’NİN SİVAS’TA ÖRGÜTLENMESİ VE TEFTİŞ RAPORLARINA GÖRE SİVAS (1923-1950)

3.1. CHP’nin Sivas’ta Örgütlenmesi (1923-1950)

3.1.1. Atatürk Dönemi (1923-1938)

1924 yılında ülke çapında örgütlenme girişimlerine başlayan Cumhuriyet Halk Partisi, daha önce de belirtildiği üzere illerde yalnızca çerçeve kadro halinde olduğu için pek fazla üyesi bulunmamıştır.

1925 yılında ise Cumhuriyet Halk Partisi ülkedeki 74 ili 14 bölgeye ayırıp her birinin başına birer müfettiş atayarak genel bir örgütlenmeye gitmiştir⁴¹¹. Bu dönemde ikinci bölge müfettişliği içinde bulunan Sivas müfettişliğine Samsun Mebusu Avni Bey getirilmiştir⁴¹².

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda asayişsizlik sorunu oldukça fazla olduğu için, Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1927 yılında yapılan İkinci Büyük Kurultayı’na kadar ülke çapındaki örgütlenmesi hakkındaki bilgiler sınırlıdır.

Ülkenin ilk yıllardaki görüntüsünü İsmet İnönü şu şekilde ifade etmiştir⁴¹³:
“Bir defa memleket fiziksel bir bütünlük içinde değildi. Her tarafın bir biri ile irtibatlı olduğu bir bütünlük yoktu. Her mevsimde memleketin içinde dolaşamıyorduk. Daha muharebe zamanında bu irtibatsızlık çok insanın zihnini ve hayalini aciz bırakan güçlükler göstermişti. Demiryolu yapılmadan memleketin ne emniyetinin, ne idaresinin bütünlüğünü sağlayamayacağımız kanaati sarsılmaz bir

⁴¹¹Bu 14 mıntika şu şekilde oluşturulmuştur: “1. Ankara, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Zonguldak, Çorum, Kırşehir, Yozgat, Kayseri; 2. Karahisar-ı Şarkî, Tokat, Amasya, Sivas, Samsun; 3. Gümüşhane, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu; 4. Ardahan, Kars, Beyazıt, Erzurum, Artvin, Erzincan; 5. Van, Hakkâri, Muş, Bitlis, Siirt; 6. Genç, Ergani Madeni, Diyarbakır, Siverek, Mardin, Urfa; 7. Dersim, Elâziz, Malatya; 8. Adana, Kozan, Cebelibereket, Gaziantep, Maraş, Mersin, İçel; 9. Aksaray, Niğde, Konya, Isparta, Burdur, Antalya; 10. Bolu, İzmit, Ertuğrul, Eskişehir, Kütahya, Afyon; 11. İzmir, Saruhan, Aydın, Denizli, Mentеше; 12. Bursa, Karesi, Çanakkale; 13. İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu, Çatalca; 14. Kırkkilise, Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu. Bkz. Mete Tunçay, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923–1950)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.2019.

⁴¹²*Kızılırmak*, 31 Ağustos 1925, s.1.

⁴¹³İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Selek, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s.257-258; Murat Turan, *CHP’nin Doğu’da Teşkilatlanması (1923–1950)*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 66.

haldeydi. Nihayet memleketin en mamur yerlerinin büyük bir kısmı harap olmuş bulunuyordu. Bir diğer mühim mesele ise asayiş meselesi idi. Cumhuriyet idaresi daha henüz kurulduğu esnada, içinde bulunulan meseleler etrafıyla görüşülürken şarkta isyan patladı. Asayiş meselesinin doğuya ait olan kısmının dışında Orta Anadolu'da da Batı Anadolu'da da dağlarda emniyeti ihlal etme hareketleri ve yol kesmeler her tarafta devam ediyordu.”

Asayişsizliğin yanı sıra ülke ekonomik bakımdan da oldukça zayıf durumdadır. Bu konuda Recep Peker, CHP Grup toplantısında Anadolu'nun durumunu şöyle belirtmiştir⁴¹⁴: “Memleketimizde bir kere sınıf farkı yoktur. Memur da zavallıdır, zabıtte biçaredir, çiftçisi de odur. Zengin dediğimiz ve ellerinde üç beş lira olan bazı arkadaşlarımız da çiftçi ile aynı sınıftadır.”

CHP, belirtilen bu olumsuzluklardan dolayı örgüt kurma sürecinde bir takım sıkıntılar yaşamıştır. Partinin örgüt kurma sürecinde yaşadığı zorlukların en önemlisi illerde parti faaliyetlerini yönetecek olan mutemetlerin bulunmasındaki zorluk olmuştur. İllerde parti varlığını temsil eden mutemetler, partiden bir ücret almayıp tam tersine çoğu kez şahsi işlerini de parti meşguliyeti dolayısıyla yüz üstü bırakmışlardır. Bu bakımdan, mutemet seçilen kişilerin; dürüst, namuslu ve popüler olmak gibi vasıflarla birlikte, geçim bakımından da durumunun yerinde olması ve parti nüfuzunu istismar etmemesi gerekirdi⁴¹⁵. Bu gibi sebeplerden dolayı mutemetlik sisteminde birtakım düzenlemeler yapılması gerekmiştir. Parti işlerinde ve merkez-taşra bağlantısını sağlamada önemli bir işleve sahip olan parti mutemetlerini, daha önce anlatıldığı üzere ilk başta Genel Yönetim Kurulu seçip, Parti Meclisi onaylarken, sonradan mıntıka müfettişleri tarafından seçilip Genel Yönetim Kurulu'nca tayin edilmesi usulü getirilerek mutemetlik sisteminde değişikliğe gidilmiştir⁴¹⁶.

Bu değişikliklerin olduğu dönemde Sivas Cumhuriyet Halk Partisi ilk İl Kongresi'ni 18 Mart 1927'de yapmıştır. Kongre Başkanlığı'na Sığırcı zade Hayri

⁴¹⁴CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923–1924), Yayına Hazırlayanlar: Yücel Demirel-Osman Zeki Konur, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002, s.343-344.

⁴¹⁵Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908–1950)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İkinci Basım, İstanbul 2017, s. 201-202.

⁴¹⁶Mete Tunçay, *age.*, s.379; *C.H.F. Nizamnamesi 1927*, s.12; Bu değişiklikten başka 1927 yılında CHP ülkeyi 12 bölgeye ayırmış ve Sivas yine ikinci bölgede yer almıştır. *BCA*, (490.01.1.1.16), s.3.

Bey, İkinci Başkanlığa Muhasebeci zade Rıza Bey, Sekreterliklere Ehliman zade Adil Bey ve Gülhaş zade Necip Beyler seçilmiştir. 28 mahalleden gelen vatandaşların katılımıyla yapılan kongrede gelen vatandaşların parti üyelikleri yapılmış, partinin ilke ve prensiplerinin yayılması hakkında önemli açıklamalar yapılarak halka kongre hakkında bilgiler verilmiştir⁴¹⁷.

Kongrede Bütçe, Program, Nizamname, Layiha Encümenliklerine başkan ve üyeler seçilmiştir. Bütçe Encümenine Hurdacı zade Ali Efendi başkanlığında 6 kişi seçilmiştir. Program Encümenine Hacı Ebubekir zade Osman Efendi başkanlığında 4 kişi seçilmiştir. Nizamname Encümenine Gürünlü Bahri Bey başkanlığında 4 kişi seçilmiştir. Layiha Encümenine ise Sığırcı zade Hayri Bey başkanlığında 5 kişi seçilmiştir⁴¹⁸.

Kongrede, Sivas'ta banka açılması, il ve ilçe yollarının bir an önce yapılması, yapılan demiryolunun Sivas'ta fayda sağlayacak şekilde geçmesi, jandarma görevlileri ve maliyede çalışanların Sivas'ta yaşanan huzursuzlukları daha açık şekilde ifade etmesi, şehirlerde ve köylerde sakince bir hayat sürülmesi, vergilerin düşürülmesi, Kızılırmak gazetesinin esaslı bir şekilde çıkarılması ve halka daha sağlam şekilde ulaştırılması dileklerinde bulunulmuştur⁴¹⁹.

Sivas İl Merkezi'nden 3, Zara'dan 4, Şarkışla ve Yenihan (Yıldızeli)'den⁴²⁰ 3'er, Gürün ve Darende⁴²¹ 'den 2'şer, Divriği ve Hafik'ten 1'er parti üyesinin katılımıyla gerçekleşen İl Kongresi sonrasında ise İl yönetim kurulu seçimi yapılmıştır. Başkanlığına Sığırcı zade Hayri Bey, İl yönetim kuruluna; Muhasebeci zade Rıza Bey, Hacı Ebubekir zade Osman Bey, Hurdacı zade Ali Bey, Doktor Hüseyin Veli Bey üye olarak seçilmişlerdir⁴²².

Sivas CHP'nin İkinci İl Kongresi, 9 Eylül 1928 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi binasında, Parti Müfettişi Samsun Mebusu Avni Bey'in Başkanlığında

⁴¹⁷ *Kızılırmak*, 29 Mart 1927, s.1-2.

⁴¹⁸ *Kızılırmak*, 29 Mart 1927, s.2.

⁴¹⁹ *Kızılırmak*, 29 Mart 1927, s.2

⁴²⁰ 1936 yılında, ilçe sınırları içerisinde bulunan ve bölgenin en yüksek dağı olan Yıldız Dağı'ndan esinlenerek "Yenihan" adı "Yıldızeli" olarak değiştirilmiştir. *Sivas 2002 İl Yıllığı*, (Başbakanlık Tanıtım Fonu Başkanlığı Kararıyla Sivas Valiliği İl Özel İdaresince Hazırlanıp Bastırılmıştır). Devran Matbaası 2002, s.731.

⁴²¹ Sivas iline bağlı olan Darende ilçesinin 1933 yılında kabul edilen kanunla birlikte Malatya iline bağlanması kararlaştırılmıştır. Ancak kanunun geçerliliği 1 Haziran 1934 olarak kabul edilmiştir. *T.C. Resmî Gazete*, 18 Aralık 1933, Sayı:2581, s.3298; Musa Şaşmaz, *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, Cilt:13, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.265.

⁴²² *Kızılırmak*, 29 Mart 1927, s.2.

toplannmıştır. Sivas Merkez, Şarkışla, Zara ve Gürün'den 3'er, diğler ilçelerden ise 2'şer parti üyesinin katılımıyla gerçekleşen kongrenin sonunda Nizamname, Layiha, Hesap Encümenliklerine başkan ve üyeler seçilmiştir. Buna göre; Nizamname Encümenine Hurdacı zade Ali Efendi başkanlığında 5 kişi seçilmiştir. Layiha Encümenine Sivas temsilcisi Abdurrahman Bey başkanlığında 3 kişi seçilmiştir. Hesap Encümenine ise Sivas temsilcisi Nuri Efendi başkanlığında 4 kişi seçilmiştir⁴²³.

Yapılan kongrede İl yönetim kurulu seçimi ve bunun yanı sıra Ankara'da gerçekleşecek olan Büyük Kurultay'a gidecek iki temsilci seçilmiştir. Kongrede gerçekleşen oylama neticesinde Sığircı zade Hayri Bey tekrar başkan seçilmiştir. İl yönetim kurulu üyeliklerine ise; Hurdacı zade Ali Efendi, İcracı Şevket Bey, Karapolat zade İsmet Bey, Nazar zade Mustafa Efendi, Hacı Ebubekir zade Osman Efendi seçilmiştir. Bunun yanı sıra Ankara'da toplanacak olan Büyük Kurultay temsilciliğine de Hayri ve Rıza Beyler, yedek temsilciliğe Hüseyin Veli Bey ve Adil Bey seçilmişlerdir⁴²⁴.

Sivas CHP il teşkilatının üç celseden oluşan bir sonraki kongresi 20-21 Ekim 1929 tarihinde Bölge Müfettişi Samsun Mebusu Avni Bey'in başkanlığında toplanmıştır. Birinci celsede gündem gereği başkan ve sekreterler seçilmiş, encümenler ayrılmış ve İl yönetim kurulunun bir senelik çalışma raporu okunmuştur. İkinci celsede yeni sene için çalışma programı üzerinde durulmuş, elektrik, su, yol, köprü ve park ihtiyaçları üzerinde yapılması mümkün olanların kaydı tutulmuş ve bütçeler incelenmiştir. Bir sonraki gün yapılan üçüncü celse de ise İl ve İlçe yönetim kurulu seçimleri, yedekleri ve Büyük Kurultay'a gidecek olan temsilciler seçilmiştir. Yapılan İl Kongresi'nde, İl yönetim kurulu Başkanlığı'na Doktor Hüseyin Veli Gürleyük seçilmiştir. İl yönetim kurulu üyeliklerine ise; Belediye Başkanı Hayri Bey, Göz Doktoru Osman Nuri Bey, Ehliman zade Adil Bey, Molla zade Abdullah Bey, yedek üyeliklere ise Hurdacı zade Ali Efendi, Hasta zade Mehmet Bey, Küçük zade Vahap Bey, Karapolat zade İsmet Bey, Eczacı Halil Efendi seçilmiştir. Kongrede Merkez İlçe yönetim kuruluna; Hatip zade Ali Bey, Çeken zade Rıza Bey, Mütevelli zade Abdurrahman Bey, Kara Mustafa zade Ahmet Bey, Eskici zade

---

⁴²³ Kızılırmak, 4 Ekim 1928, s.1.

⁴²⁴ Kızılırmak, 4 Ekim 1928, s.2.

Ahmet Bey seçilmişlerdir. Büyük Kurultay temsilciliğine ise Hüseyin Veli ve Adil Beyler seçilmişlerdir⁴²⁵.

1923-1930 yılları arasında CHP'nin ülkedeki örgütlenme yapısını etkileyen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, bu etkisini kuşkusuz ki Sivas'ta da göstermiştir.

1925 yılında kurulan ve siyasi hayatta altı ay kalan TCF, 8 Aralık 1924'te Sivas'ta şubelerini açmıştır⁴²⁶. TCF Sivas Şubesi kurulduğunda Şeker zade İsmail Efendi Başkanlığında olmak üzere; Çubukçu zade Rüştü Bey, Sarımunla zade Fani Bey, Alibey zade Aziz Bey, Bacanak zade Hacı Ali Bey, Hamid Bey, Rahmi Bey, Sabuncu zade Mehmet Efendi, Evliya zade Evliya Efendi ve Bacanak zade Ziya Bey'den ibaret olarak kalmıştır. SCF ise ilk başlarda Sivas'ta teşkilatını kuramamış olsa da Zara, Yıldızeli ve Darende ilçelerinde bu fırkaya katılanlar olmuş, ancak CHP Sivas Mebusu Rasim Başara, Sivas'ta SCF'ye katılan kişilerin halk nazarında itibarlı kişiler olmayıp, sayılarının bir parti idaresini oluşturamayacak kadar az olduğunu ve bu kişilerin fırkanın feshinden önce istifa ettiklerini belirtmiştir⁴²⁷.

Sivas'ta CHP'ye karşı muhalefet girişimleri belirli şahıslarla sınırlı kalmış olsa da, 1930 Belediye seçimlerine doğru gidilirken SCF Sivas üyeleri olan İlyas zade Hasan, Erzurumlu zade Galip, Tirkeş zade Basri, Uzun Osman zade Osman ve Ömer Bey'in SCF Sivas temsilcisi Rıfat Bey'e gönderdikleri yazıda Belediye Başkanı Hayri Sığırcı'nın Belediye'yi çıkar uğruna elinde istediği gibi kullandığını, bunun için her fırsattan faydalanarak belediyeden vazgeçmek istemediğini, bir baykuş gibi yuva yapan başkanın bu gidişle memleketi felakete sürükleyeceğini ve bu durumun milletle hükümet arasında büyük uçurumlar açmasına sebep olabileceğini belirtilerek CHF Sivas Vilayet Başkanlığı'nı yürüten Belediye Başkanı Hayri Sığırcı şikâyet edilmiştir⁴²⁸.

1930 Belediye Seçimlerinde CHP Sivas Teşkilatı'nda bazı sorunlar olsa da, başka bir partinin teşkilatlanmasına izin vermeyecek kadar güçlü durumdaydı. Bu nedenle 1930 yılında yapılan seçimlerde Hayri Sığırcı Bey, tekrar Belediye Başkanı

⁴²⁵ *Kızılırmak*, 31 Ekim 1929, s.2-3.

⁴²⁶ Ahmet Yeşil, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, s.241.

⁴²⁷ Kadir Akpınar, *agt.*, s.9.

⁴²⁸ İhsan Sabri Balkaya, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2006, s.109; Kadir Akpınar, *agt.*, s.10.

seçilmiştir⁴²⁹. Bu dönemden sonra parti çalışmaları artmaya başlamış ve 1934 yılına gelindiğinde Sivas ilinde partiye kayıtlı kişi sayısı 22.557 olarak belirlenmiştir⁴³⁰.

1934 yılına gelindiğinde Sivas Belediye Başkanlığına bu kez Hikmet Işık seçilmiştir⁴³¹. Ancak Belediye Başkanlığına seçilen Hikmet Işık'ın, 1935 yılında Erzincan Mebusu olarak Meclise girmesi nedeniyle, CHP İl Başkanı Hüseyin Veli Gürleyük Sivas Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir⁴³².

Hüseyin Veli Gürleyük'ün Belediye Başkanlığı'na seçilmesinin ardından, Sivas'ta CHP İl Kongresi'ne gidilmiştir. 2 Mart 1935 tarihli İl Kongresi'ne ilçelerle beraber 27 parti temsilcisi katılmış ve iki gün devam eden kongrede yeni yönetim kurulu seçilmiştir. Yeni yönetim kurulu yine Hüseyin Veli Gürleyük'ün başkanlığında Hayriye Şevki Önder, Hikmet Işık, Behçet Başara, Ahmet Eskici, Rıza Baran, Hüseyin Avunduk ve Tahir Divrik'den seçilmiştir⁴³³.

1936 Şubat ayında Sivas'ın kadın ve erkek genel nüfusu 452.208 kişi, partili sayısı ise 22.557 kişidir. Nüfusun ve partili sayısının ilçelere göre dağılımı ise şöyledir⁴³⁴.

Tablo 2. Nüfusun ve partili sayısının ilçelere göre dağılımı

İlçeler	Genel Nüfus	Partili Sayısı
Merkez İlçe	78.904	4.139
Yıldızeli	54.752	1.475
Şarkışla	59.475	1.110
Koyulhisar	23.659	1.314
Suşehri	31.583	3.241
Zara	60.669	6.595
Hafik	48.107	1.589
Kangal	41.216	1.147
Gürün	23.287	848
Divriği	30.556	1.099

⁴²⁹Sivas, 29 Eylül 1930, s. 1; Kadir Akpınar, *agt.*, s.10.

⁴³⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.97-98.

⁴³¹BCA, (30.11.91.40.2), s.2.

⁴³²Sivas, 28 Şubat 1935, s.1; BCA, (30.11.94.8.6), s.3.

⁴³³Kızılırmak, 4 Mart 1935, No: 276, s.1-2.

⁴³⁴BCA, (490.01.708.413.1), s.73.

Daha önce de belirtildiği üzere Genel Başkan Vekili ve Başbakan İsmet İnönü'nün 18 Haziran 1936 tarihinde yayınladığı genelge ile bütün illerde il parti başkanlığına valilerin atanması usulü getirilmişti. Bu çerçevede 1936 Ağustos ayında Sivas Valiliği'ne getirilen Nazmi Toker aynı zamanda CHP Sivas İl Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini de yürütmek durumunda kalmıştır⁴³⁵. Toker, görevi üzerine aldıktan hemen sonra il ve ilçelerde parti çalışmalarını teftiş etmiş ve çalışmaları sonucunda CHP Genel Sekreterliği'ne bir rapor göndermiştir. Rapordan anlaşıldığı üzere altı aylık zaman zarfında Sivas'ta partinin genel üye sayısında artış olduğu görülmüştür. İl genelinde bu dönemde 23.218 kişi CHP'ye kayıtlıdır. Buna göre üye sayısının ilçelere dağılışı ise şöyledir; Sivas(Merkez): 5.971; Hafik: 1.589; Zara: 6.595; Suşehri: 1.001; Divriği: 1.181; Gürün: 1.514; Kangal: 1.100; Şarkışla: 1.131;Yıldızeli: 1.554; Koyulhisar: 1.582⁴³⁶.

1936 yılının son ayına gelindiğinde CHP Sivas İl Kongresi yapılmıştır. Kongre, 1 Aralık 1936'da Halkevi salonunda Vali Nazmi Toker'in başkanlığı altında toplanmıştır⁴³⁷. Bu yıl yapılacak olan kongrelere TBMM üyelerinden gözlemci sıfatıyla birer mebus katılması kararlaştırılmış ve Sivas İl Kongresi'ne Samsun Mebusu Mehmet Ali Yörüker seçilmiştir⁴³⁸.

Kongreye katılması gereken 38 temsilciden, 26'sı hazır bulunmuş, diğer üyeler de kış şartlarından dolayı ilçelerinden gelememişlerdir. Temsilcilerin mutlak çoğunluğu kongrede hazır bulunduğu için Vali ve Parti Başkanı Nazmi Toker kongreyi açmıştır. Kongrede Atatürk hürmetle anılmış ve valinin kıymetli nutuklarından sonra kongre başkan vekili ve iki sekreter seçimi yapılmıştır⁴³⁹. Kongrede başkan vekilliğine Etem Tanrıverdi, sekreterliklere ise Şakir Uma ve Sami Peker seçilmiştir⁴⁴⁰. Seçimden sonra partinin iki yıl içinde yapmış olduğu önemli işler hakkında raporlar okunmuştur. Bütçe, Hesap ve Dilek Encümenlerine seçimler yapılmıştır. Daha sonra ilçelerden gelen dilekler okunmuştur. Bu dilekler şöyledir;

- Orman fen memurları sayısının çoğaltılması,
- Genelevinin şehir dışına uygun bir yere nakli,

⁴³⁵ Sivas, 29 Ağustos 1936, s. 1.

⁴³⁶ BCA, (490.01.708.413.1), s.61.

⁴³⁷ Sivas, 12 Aralık 1936, s.2.

⁴³⁸ Sivas, 12 Aralık 1936, s.2; C.H.P. 1936 İl Kongreleri, s.380.

⁴³⁹ Sivas, 12 Aralık 1936, s.2.

⁴⁴⁰ C.H.P. 1936 İl Kongreleri, s. 378.

- Sekreterleri dışarıda olan köylerde sekreterlerin ücretlerini kendi haklarına düşenini alması,
- Köylerde taksitle pulluk ve harman savurma makinesi dağıtılması,
- Pamuk dokuma fiyatlarının indirilmesi,
- Koyulhisar ve Yıldızeli ilçe merkezlerinde tuz ambarı açılması, Hafik ilçesinin tuz ihtiyacının karşılanması ve Gemerek bucağında bir tuz bayii açılması,
- Koyulhisar'a bağlı Kesresun köyünün dar olan arazisinin genişletilmesi için civarındaki devlete ait araziden toprak verilmesi,
- Hafik köylerinde dolu ve taşkınlıklardan açıkta kalanlara Devlet, Parti, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumlarınca yardım yapılması,
- Sivas-Yozgat karayolunun bitirilmesi ve selamet köprüsünün yaptırılması,
- Yıldızeli istasyonuna bir bekleme salonu inşa edilmesi,
- Yıldızeli ilçesine bir doktor tayini,
- Şarkışla civarındaki Çayırşılı köyündeki bataklığın kurutulması ve bıraktığı hastalığın önüne geçilmesi,
- Sivas-Kayseri karayolunun Gemerek'ten geçirilmesi,
- Şarkışla- Ağcakışla arasında Kızılırmak üzerine bir köprü yapılması,
- Şarkışla'da bir eczane açılması,
- Kangal-Karanlık istasyonları arasındaki yolun yapılması ve Karanlık istasyonunun adının Kangal istasyonu adına çevrilmesi,
- Kangal'a bir baytar tayin edilmesi,
- Kangal cinayet davalarının Sivas'ta görülmesi,
- Sivas hastane kadrosunun genişletilmesi,
- Suşehri ilçesindeki frengi ve sıtma, Kangal'daki frengi ve emrazı zühreviye(cinsel ilişki ile bulaşan hastalık) ile mücadele yapılması,
- Ümraniye'deki Kızılırmak köprüsünün tamiri,
- Karacaviran bucağına bir sağlık memuru gönderilmesi,
- Zara ilçesi içme suyu için Nafia Vekâleti'nin (Bayındırlık Vekâleti) vaat ettiği 9.000 liranın verilmesi,
- Zara, Gürün ve Şarkışla'da birer orta mektep açılması,
- Zara ve Yıldızeli'nde bir hükümet konağı yaptırılması,

- Koyulhisar ve Hafik'te bir ziraat bankası açılması,
- Yıldızeli'ne muhacir yerleştirilmesi⁴⁴¹,

Bu dilekler tetkik edilmek üzere Dilek Encümenine havale edildikten sonra kongrenin ilk celsesi sona ermiştir. İkinci celsede encümenlerden gelen raporlar okunmuş ve kabul edilmiştir. Ardından İl yönetim kurulu asıl ve yedek üyeleri seçimi yapılmıştır. Yapılan seçimde Adil Tarkan, Tahir Divrik, Rıza Baran, Şakir Uma, Kamil Kitapçı, Behçet Başara, Etem Tanrıverdi ve Rahmi Çeltekli asıl üyeliğe seçilirken, Rıza Yurdakul, Ahmet Göze, Safiye Tan, Belkıs Avunduk, Azmi Odyakmaz, Faika Ağacık, Muttalip Tirkeş, Halim Çerçi de yedek üyeliğe seçilmişlerdir. Ardından Büyük Kurultay'a gidecek temsilcilerin seçimi yapılmış, Rıza Yurdakul, Şakir Uma ve Alibaz Durgun asıl üyeliğe seçilirken, Behçet Başara, Etem Tanrıverdi ve Tahir Divrik ise yedek üyeliklere seçilmişlerdir. Seçimlerin yapılmasının ardından Cumhurbaşkanı Atatürk, Başvekil İsmet İnönü ve Genel Sekreterliğe telgraf yazılması teklif edilmiş ve alkışlarla kabul edilmiştir. Ardından kongre başkanı kongreyi kapatmıştır⁴⁴².

1937 yılına gelindiğinde partiye kayıtlı toplam üye sayısı 25.622 idi. Partiye kayıtlı üye sayısının ilçelere göre dağılımı ise şöyledir: Sivas (Merkez): 5.117; Hafik: 1.656; Zara: 6.115; Suşehri: 3.260; Divriği: 1.102; Gürün: 1.514; Kangal: 2.509; Şarkışla: 1.242; Yıldızeli: 1.554; Koyulhisar: 1.553⁴⁴³.

Nazmi Toker'in başkanlığa gelmesiyle birlikte üye kayıtlarından da anlaşıldığı üzere parti çalışmalarında bir canlanma olmuştur. Parti çalışmalarında bir canlılık görülse de yine de istenilen şekilde bir teşkilattan söz edilemez. Nitekim dönemin Sivas Mebuslarından Akif Öztekin Erdemgil, Sabiha Görkey ve Remzi Çiner'in CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdikleri 29 Aralık 1937 tarihli raporda Sivas parti çalışmalarında ve teşkilatlanmasında göze çarpar bir canlılığın görülmediği belirtilmiştir⁴⁴⁴.

---

⁴⁴¹ C.H.P. 1936 İl Kongreleri, s. 378-379.

⁴⁴² Sivas, 12 Aralık 1936, s.2.

⁴⁴³ BCA, (490.01.708.413.1), s.59.

⁴⁴⁴ BCA, (490.01.708.413.1), s.54.

3.1.2. İnönü Dönemi (1938-1950)

3.1.2.1. 1938-1946 Dönemi

Atatürk'ün 1938 yılında vefat etmesiyle birlikte devletin başına İsmet İnönü geçmiştir. İnönü'nün başa geçmesinden bir yıl sonra parti başkanlıklarının valilerden alınmasıyla birlikte, bu dönemde CHP İl Yönetim Kurulu Başkanlığı ile birlikte Sivas Valiliği görevinde bulunan Nazmi Toker bu görevinden alınmış ve 23 Haziran 1939 tarihinde Muhtar Akman Sivas Valiliği'ne getirilmiştir⁴⁴⁵. 18 Temmuz 1939'da da CHP Sivas İl Başkanlığına Şakir Uma getirilmiştir⁴⁴⁶. 1939 yılının sonlarına doğru Sivas Valisi tekrar değişmiş ve Muhtar Akman yerine Kars Valisi Akif Eyidoğan tayin edilmiştir⁴⁴⁷.

Bu değişikliklerin yanında 1940 yılına gelindiğinde CHP Sivas İl Kongresi yapılmıştır. Halkevinde toplanan kongrede yapılan yoklama ile mutlak çoğunluğun olduğu anlaşılmış ve kongreyi parti yönetim kurulu başkanı Şakir Uma açmıştır. Kongrenin ilk celsesinde Atatürk için iki dakika saygı duruş yapıp, İsmet İnönü selamlandıktan sonra başkan vekili, sekreterler ve encümen seçimleri yapılmıştır. Kongrede Koyulhisar temsilcisi Durmuş Odyakmaz'ın önerisi ile Sivas temsilcisi Naci Bozkurt başkanlığa, Zara temsilcisi Mahir Türkistan başkan vekilliğine, Koyulhisar temsilcisi İhsan Konur ve Divriği temsilcisi Fahri Divrik sekreterliklere seçilmişlerdir. Kongrede Bütçe ve Hesap Encümenliğine Muzaffer Büke, Sadettin Eke; Osman Mutlu, Ali Rıza Albayrak ve Alibaz Durgun seçilmiştir. Dilek Encümenine Yusuf Pozat, Emin Doğan, Yusuf Karasarlıoğlu, Halil Köse ve Azmi Odyakmaz seçilmiştir. Seçim Encümenine ise Naci Bozkurt, Mustafa Çaldıran, İhsan Konur, Nuri Gültekin ve Süleyman Ekeri seçilmiştir. İkinci celsede Bütçe ve Hesap Encümenlerinden gelen raporlar okunmuş ve kabul edilmiştir⁴⁴⁸.

Üçüncü ve dördüncü celsede ise dilekler üzerinde konuşulmuş ve Vali Akif Eyidoğan dilekler üzerine cevaplar vermiştir. İlk olarak Sivas merkez ilçesi dileklerinin okunmasının ardından söz alan Vali Akif Eyidoğan, bu dileklerin İlçe Kongresi'nde okunduğunu ve burada ayrıca incelenmesine lüzum olmadığını

⁴⁴⁵ *Kızılırmak*, 23 Haziran 1939, s.2.

⁴⁴⁶ *BCA*, (490.01.187.745.2), s.111.

⁴⁴⁷ *Kızılırmak*, 15 Aralık 1939, s.1.

⁴⁴⁸ *BCA*, (490.01.202.800.5), s.1-2.

belirtmiş ve kongrece kabul edilmiştir. Ardından Divriği, Şarkışla, Hafik ve Koyulhisar ilçeleri, frengi, zehirli sıtma ve trahum gibi hastalıkların yaygın olması ve bu hastalıklarla mücadele yapılması hususunda dilekte bulunmuşlardır. Vali, bu hastalıklardan belli bir oranı geçen yerlerde gereken mücadelenin yapılmakta olduğunu, belli oranın altında bulunan yerler için ise incelemeler yapıp ona göre hareket edileceğini belirtmiştir. İlçeler, bazı köylerde okul açılmasını ve üç sınıflı bazı okulların beş sınıfa çıkarılmasını istemişlerdir. Vali buna cevap olarak, öğretmen maaşının askeri olarak 20 liraya çıkarıldığı için 1941 hususi muhasebe bütçesi ile mevcut kadroya ancak 25 öğretmen verilebileceğini, ilçelerin de bu husustaki talep ve ihtiyaçlarının bu 25 öğretmen kadrosu içinde bulunduğunu, ihtiyacı karşılamak için köylerde askerlik yapan ve bu göreve layık olan gençlerden uygun olan yerlere birer eğitmen verilmesine⁴⁴⁹ çalışılacağını belirtmiştir. Parti İl yönetim kurulu başkanı Şakir Uma da bazı ilçelerden istenen yazı makinesi ve radyo ihtiyacının partinin geliri oranında temin edilebileceğini söylemiştir⁴⁵⁰.

Bunlardan başka bazı ilçelerin ortak dilekleri ve valinin bu dileklere cevapları şöyledir; Gürün ve Şarkışla ilçe merkezlerinde birer ortaokul açılması dileğinde bulunmuş, vali, buna cevap olarak mevcut ilkokulların son sınıf öğrencileri üzerinde inceleme yapılarak ortaokul açılması gerekli görülen yerlerde teşebbüste bulunulacağını belirtmiştir. Divriği ve Koyulhisar ilçelerinden geçmekte olan sular

---

⁴⁴⁹Cumhuriyet döneminde özellikle köylerde, öğretmen ve okul eksikliğinin giderilmesinde bir takım zorluklar yaşanmıştır. Askeriyede okuma oranının yüksek olması nedeniyle özellikle köylerdeki eksikliklerin giderilmesi için askerliğini tamamlamış olanlar köyelerine dönerek okuma yazma seferberliğinde bulunmuşlardır. Bu konu hakkında 1936 yılında, dönemin Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, TBMM’de Türkiye’nin eğitim durumunu anlatan bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında köy çocuklarının okullaşma oranının düşüklüğüne dikkati çekerek, okul ve öğretmen yetersizliğinin giderilmesine ilişkin planlarını anlatmıştır. Orduda okuma yazma oranının %90 oranında olduğuna değinerek, köylerdeki öğretmen yetersizliğinin askerliğini tamamlamış olanların köyelerine döndükten sonra çevresine okuma yazma öğrettiklerini tespit ettiklerini belirtmiş, yine köyün içinden çıkan bu kişilerin sekiz aylık bir kursla, üç yıllık köy okullarında görevlendirilerek öğretmen açığının giderilebileceği görüşünde olduklarını verdiği örneklerle anlatmıştır. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt:11, İctima:1, s.245-250; Ardından bu konu ile ilgili 24.06.1937 de yürürlüğe giren Köy Eğitmenleri Kanunu ile eğitim sorununun giderilmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bu kanunda, öğretmen gönderilmesi elverişli olmayan köylerde öğretim ve eğitim işlerinin görüleceği, ziraat işlerinin geniş bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri istihdam edileceği, köy eğitmenlerinin Maarif, Ziraat tarafından, ziraat işleri yaptırılmaya elverişli okul ve çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirileceği ve kursların masraflarının yine Maarif ve Ziraat vekillikleri bütçeleriyle ödeneceği gibi birçok önemli karar alınmıştır. *T.C. Resmî Gazete*, 24.06.1937, Sayı:3699, No:32938; Şinasi Sönmez, “*Köy Eğitmenleri ve Kadro Sorunları*”, *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (2013), s.54; Köy eğitmenleri hakkında ayrıca bkz. Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5.Baskı, İstanbul 2013, s.124-138.

⁴⁵⁰*BCA*, (490.01.202.800.5), s.3-5.

üzerinde ve karayolları haricinde yapılması istenilen köprüler ve köy yollarının yapılması istenmiştir. Vali, bu konuda kanuna göre muamele yapılması lazım geleceğini ve bunlar içerisinde inşaatı kabul görünenlerin de yapılmasına çalışılacağını belirtmiştir. Gürün ve Koyulhisar'da açılması istenilen tuz ambarları için ise, bu dileğin yerinde bir talep olduğunu ve bunların açılmasına çalışılacağını söylemiştir⁴⁵¹.

Kongrede bazı ilçelerin dilekleri ve vali tarafından verilen cevaplar şöyle olmuştur; Koyulhisar ilçesinden bir kısım halkın Zara ilçesine bağlı köylerden kira ile arazi olarak ziraat yapmakta oldukları, bunların arazisinden Koyulhisar halkına yine kira ile arazi verilmesi dileğinde bulunulmuş, vali, bu konu hakkındaki dileğin yaptırılacağını beyan etmiştir. Koyulhisar'a bir karayolu açılması dileğinde bulunulsa da, vali, yol işlerinin Genel Meclisçe tanzim edilen programa tabi olduğunu, bunun için burada bir şey söylemenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bundan başka Koyulhisar, Ziraat bankası açılması dileğinde bulursa da, memur yetersizliğinden dolayı bu dilek kabul edilmemiştir. Divriği'nde bir köprünün inşası istenilmiş, vali, Divriği'nde inşası istenilen bu köprünün Nafia Vekâleti'nce planı yaptırılarak Karabük fabrikasında demirlerinin yapılmakta olduğunu ve bitiminde derhal inşaat başlanacağını belirtmiştir. Gürün, Gökpınar şelalesinin 500 metre kadar yükseklikten döküldüğü ve bu durumun sanayi açısından değerlendirilmesi talep edilmiş, bu durumun uygun bir zamanda dikkate alınacağı belirtilmiştir⁴⁵².

Diğer ilçelere göre biraz daha fazla olan Zara ilçesinin dilekleri ise şöyledir; Bir ortaokul açılması, kaynak suyunun kasaba dâhilindeki eksik kalan ihtiyacının sağlanması, muhtaç köylülere arazi verilmesi, frengi, sıtma ve cüzam hastalıkları ile mücadele, tohum eleme makinelerinin köylüye verilmesi, elektrik tesisatı yapılması, ormanlardan 10 kilometre uzakta kalan köylerin de istifade etmelerinin sağlanması, Zara da yıkılan ilk mektebin tamiri ve bazı köylere öğretmen verilmesi, Karacaviran bucağına bir parti binası yaptırılması, Şerefiye bucağına bir parti binası ve okul yapılması ve Ümraniye köprüsünün inşaatı⁴⁵³.

Vali Akif Eyidoğan bu dileklere cevap olarak, ortaokul için Maarif Vekâleti'nin tuttuğu en son yol olarak ilkokul mezunlarının adet fazlalığının dikkate

---

⁴⁵¹BCA, (490.01.202.800.5), s.4.

⁴⁵²BCA, (490.01.202.800.5), s.4-5.

⁴⁵³BCA, (490.01.202.800.5), s.5.

alındığını ve bu husustaki ihtiyacın giderilmesi için sıralama yapıldığını ve Zara'nın da 70 küsur sıra numarası aldığını ve sırasını beklemesi gerektiğini belirtmiştir. Vali, su şebekesi için boru lazım olduğunu ve bu işin müsait bir zamana kadar beklemesi lazım geldiğini, topraksız köylünün arazi sahibi olması için hükümetçe hazırlanmakta olan talimatnamenin yayınlanması ve bir encümen teşkil edilerek arazi dağıtımına başlanacağını, hastalıklar ile mücadelede ise icap eden tedbirlerin alınacağını, öğretmen meselesinin kadro ile alakalı olduğunu ve gelecek yıl öğretmen sayısında artış yaptırılarak eksikliklerin telafi edileceğini, Ümraniye köprüsünün yapılmakta olduğunu, hazırlanan kereste ve diğer ihtiyaçların ilkbaharda gönderileceğini, belirtmiştir. Orman konusunda ise, belirtilen dilekle hemfikir olmadığını kanunca bu mesafenin 10 kilometreye çıkarıldığını ve Zara köylerinin de bu mesafeden istifade ettiklerini belirtmiş ve dileklerden çıkarılmasını istemiştir. Bu dileğin çıkarılması ittifakla kabul edilmiştir⁴⁵⁴.

Kongrede belirtilen Şarkışla dilekleri ve valinin bu dileklere verdiği cevaplar şöyledir; topraksız halka arazi verilmesi talep edilmiş, vali, bir encümen vasıtasıyla bu cihetin yapılacağını belirtmiştir. Bundan başka köy ve şehirlerde eksik olan içme sularının ıslahı için çalışıldığını, Pancar ziraatı işini de ilçe ilçe takip edeceğini ve elektrik meselesinin ise tekrar araştırılıp incelenmesini, köy okullarının bütçeden inşası hakkındaki talebin elde mevcut olan kanuna uygun olmadığından yapılamayacağını beyan etmiştir⁴⁵⁵.

Kongrede Yıldızeli ilçesi, Direkli bucağında Kızılırmak üzerine bir köprü inşası, Akdağmadeni yolunun yapılması, köylüye orman idaresince kesim yapması için alan gösterilmesi dileklerinde bulunmuştur. Vali bu dileklere cevap olarak; Direkli bucağının dileğinin incelemede bulunulacağını, Akdağmadeni yolunun yapılması için gerekli planlamanın yapıldığını ve ilkbaharda yapıma başlanacağını belirtmiştir⁴⁵⁶.

Kongrede Suşehri ilçesinin dilekleri; vergilerin azaltılması, depremden etkilenmiş olan evlerin paralarının verilmesi, 7 köyde okul açılması şeklinde olmuştur. Bu dileklere cevap olarak vali, okul meselesinin bütçe çerçevesinde halledilmeye çalışılacağını, depremden yıkılan evlerin kerestelerinin ilkbaharda

---

⁴⁵⁴BCA, (490.01.202.800.5), s.5.

⁴⁵⁵BCA, (490.01.202.800.5), s.5.

⁴⁵⁶BCA, (490.01.202.800.5), s.5.

yollanacağını belirtmiş, ancak bütçe dolayısıyla evlerin parasının dilekten çıkarılmasını istemiş ve bu dilek ittifakla kabul edilmiştir. Bütün dileklerin okunup gerekli cevapların verilmesinin ardından, bu dilekler ile çok yakından alakadar olan Vali Akif Eyidoğan'a ayakta teşekkür edilmiştir⁴⁵⁷.

Dilekler okunup Vali tarafından cevaplar verildikten sonra İl yönetim kurulu seçimi yapılmıştır. Şakir Uma, Ahmet Göze, Tahir Divrik, Kamil Kitapçı, Rahmi Çeltekli, Etem Tanrıverdi, Nüzhet Çubukçu, Rahmi Akça ve Rıza Çağlar asıl üyeliklere seçilirken, Lütfi Harputçu, Naci Bozkurt, Ali Örnek, Rahmi Günay, Sadettin Eke, Baki Güvenal, İhsan Karayaprak, Rüştü Sarısözen ve Adi Tarkan yedek üyeliklere seçilmişlerdir. Kongrede Büyük Kurultay'a gidecek olan üyeler ve yedekleri de seçilmiştir. Ahmet Göze, Kemal Kitapçı, Memduh Turhan, Niyazi Kılıçkaya, Rahmi Çeltekli ve Yusuf Karasarlıoğlu asıl üyeliklere seçilirken, Rahmi Günay, Baki Güvenal, Asım Uzun, Süleyman Eker, Derviş Uras ve Alibaz Durgun yedek üyeliklere seçilmişler ve kongre son bulmuştur⁴⁵⁸.

1940 yılında Sivas il teşkilatında partiye kayıtlı üye sayısı toplam 43.130 olup, ilçelere göre dağılımı ise şöyledir: Sivas (Merkez): 5.651; Hafik: 9.622; Zara: 6.666; Suşehri: 7.800; Divriği: 1.365; Gürün: 1.585; Kangal: 3.050; Şarkışla: 1.928; Yıldızeli: 3.900; Koyulhisar: 1.563⁴⁵⁹.

CHP'nin bir sonraki Sivas İl Kongresi 1942 yılında yapılmıştır. Sivas halkevi salonunda toplanan kongre İl yönetim kurulu başkanı Şakir Uma tarafından yapılan yoklamada 67 temsilciden 50'sinin hazır bulunmasıyla açılmıştır. Kongreyi idare etmek için kongre başkanlığına dönemin Bölge Müfettişi Zihni Orhon geçmiştir. Kongrede gündem gereği başkan vekili ve sekreterlik seçimleri yapılmıştır. Yapılan seçimde başkan vekilliğine Faik Dizdar, sekreterliklere Muzaffer Büke ve Kamil Önder seçilmiştir. Ardından Bütçe, Hesap ve Dilek Encümeni seçimleri yapılmıştır. Yapılan seçimlerde, Bütçe Encümenine, Tufan Solmaz, Ali Durgun, Veli Kartal, Reşit Koçer ve Rasim Çelik seçilmiştir. Hesap Encümenine, Kamil Heper, Vahap Eymir, Emekli Mustafa, Nedim Altay ve Nazmi Yaraş seçilmiştir. Dilek Encümenine ise, Atıf Okatan, Rıza Divrik, Şevket Binbaşı, Emin Yılmaz ve Salih Kılıçdağ

---

⁴⁵⁷BCA, (490.01.202.800.5), s.5.

⁴⁵⁸BCA, (490.01.202.800.5), s.5.

⁴⁵⁹BCA, (490.01.708.415.1), s.147.

seçilmişlerdir. Daha sonra partinin iki senelik çalışma raporu okunmuş ve bu rapor kabul edilmiştir⁴⁶⁰.

Kongrenin ikinci celsesinde hesap ve bütçe encümenlerinden gelen raporlar okunmuş ve kabul edilmiştir. Ardından dilek encümeninden gelen raporlar okunmuş, dileklerin en önemlileri gaz, kömür, tohumluk buğday ve yerli mallar üzerine olurken, yol, mektep, köprü ve kasabalarda kaldırım yapılması da istenmiştir. Bu dileklere dönemin Valisi Naci Kıcıman gerekli izahatları şu şekilde vermiştir; Bu ihtiyaçların il ve belediyeler bütçesi nispetinde yerine getirilmesine çalışılacağını ve yalnız ısrarla istenilen gaz, kömür, tohumluk buğday ve yerli mallar dileklerine karşı; gazın hariçten fazla miktarda ithaline imkân olmadığı için İkinci Dünya Savaşı vaziyeti göz önünde tutularak halkın bu yokluğa katlanmasının mecburi olduğunu belirtmiştir. Kömür ihtiyacında ise halkın isteğinin ancak üçte birinin temin edilebileceğini ve tamamının tedarikine şimdilik imkân olmadığını belirtmiştir. Tohumluk için çiftçi tarafından gösterilen ihtiyaç, tahakkuk ettirilen %25'in yarısının tecavüz edilmesi ile buna imkân görülmemiş ve ancak üretilme yetkisi olan 200 tona, 200 ton daha ilave edilerek 400 tona çıkarıldığı ve bunun da dağıtılmış olduğu belirtilmiştir. Yerli mallar konusunda ise, bucak merkezlerine açılması istenilen yerli mallar şubesinin açılmasına imkân olmadığı diğer isteklerin bütçe dâhilinde yapılmasına çalışılacağı belirtilmiştir⁴⁶¹.

Valinin dilekler üzerinde verdiği bu açıklamaların ardından İl yönetim kurulu seçimi yapılmıştır. Rahmi Günay, Rahmi Akça, Şakir Uma, Nüzhet Çubukçu, Rıza Yurdakul, Ferit Karlı, Naci Bozkurt, Mustafa Terek ve Behçet Başara asıl üyeliklere

---

⁴⁶⁰BCA, (490.01.187.745.2), s.160; İl yönetim kurulunun iki senelik çalışma raporunda ilk olarak ilçelerin dilekleri okunmuş ve dilekler hakkında geniş açıklamalar yapılmıştır. Dileklerde yapılması mümkün olanların yapıldığı ve yapılamayanların ise takip edileceği belirtilmiştir. Sarsıntı dolayısıyla zarar gören Sivas halkevi yanında Zara, Suşehri, Yıldızeli, Koyulhisar ve Şarkışla parti binaları tamir edilmiştir. Çalışma raporunda Divriği ilçesi hariç diğer ilçelerin teftiş edildiği, herhangi bir halkevi ve halkodası açılmadığı belirtilmiştir. Seçimler hakkında ise Belediye seçimi, Genel Meclis seçimi ve parti kongrelerinin aynı zamanlara denk gelmesi ile partinin çok çalıştığı belirtilmiştir. Ayrıca kongrelerde ziraat hakkında konferans vermek üzere Genel Sekreterliğin uygun görmesi ile Ziraat uzmanı Rahmi Öke, Sivas, Hafik, Divriği ve Şarkışla'da 31 Mart-5 Nisan 1942 tarihlerinde konferanslar vermiştir. Partinin hayır cemiyetleri ile alakasının iyi olduğu ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na yardım yapıldığı belirtilmiştir. Merkez ve ilçelerde hükümetin partililerle teması iyidir. 1940-1941 yılları hesap özetleri incelenmiş ve partiye en fazla yardım hususi muhasebe, belediye ve merkezden yapılmıştır. Yapılan bu yardımlar il ve ilçelerdeki parti binalarının yanında halkevleri ve halkodalarına ihtiyacı oranında gönderilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BCA, (490.01.187.745.2), s.167-175.

⁴⁶¹BCA, (490.01.187.745.2), s.161.

seçilirken, Kamil Heper, Reşit Koçaer, Emin Yılmaz, Emin Muslu, Emekli Binbaşı Şevket, Atif Okatan, Sami Peker, Faik Dizdar ve Fehmi Erdiç yedek üyeliklere seçilmişlerdir. Ardından Büyük Kurultay'a gidecek olan asıl ve yedek temsilciler seçimi yapılmıştır. Yapılan seçimde Rıza Yurdakul, Memduh Turhan, Nazmi Yaraş, Ali Durgun, Mahir Türkistan ve Muzaffer Büke asıl üyeliğe seçilirken, Nüzhet Çubukçu, Reşit Koçaer, Nedim Altay, Rasim Çeliker, Nazi Bozkurt ve Emin Yılmaz yedek üyeliğe seçilmişlerdir⁴⁶². 1942 yılı itibariyle partiye kayıtlı toplam üye sayısı 47.068'dir. İlçelere göre partililerin dağılışı ise şöyledir; Sivas (Merkez): 5.827; Hafik: 10.094; Zara: 4.221; Suşehri: 9.639; Divriği: 1.457; Gürün: 1.657; Kangal: 3.070; Şarkışla: 2.376; Yıldızeli: 4.155; Koyulhisar: 1.572⁴⁶³.

1944 yılındaki CHP Sivas İl Kongresi 23 Ekim 1944 akşamı 85 temsilciden 82'sinin katılımı⁴⁶⁴ ile Halkevinde yapılmıştır. Kongre başkanlığına Parti Müfettişi Ali Kemal Yiğitoğlu, başkan vekilliğine Hilmi Teksoy, sekreterliklere de Mahir Türkay ve Şevket Çubukçu seçilmişlerdir. Kongrede geçen iki senelik çalışma raporu okunarak aynen kabul edilmiştir. Ardından Hesap, Bütçe ve Dilek Encümenlerinin seçimleri yapılmıştır. Hesap Encümenine, Muzaffer Büke, Rıza Çağlar ve Kemal Önder; Bütçe Encümenine, Rasim Çeliker, Nüzhet Çubukçu ve Recep Kemahlı; Dilek Encümenine, Rahmi Çeltekli, Kemal Teksoy ve Nazmi Yaraş seçilmişlerdir. Kongreye bir saat ara verildikten sonra ikinci celse saat 10'da açılmış ve Hesap, Bütçe ve Dilek Encümenlerinin raporları okunmuş ve kabul edilmiştir⁴⁶⁵.

Encümenlerden gelen raporlar okunduktan sonra İl yönetim kurulu seçimlerine geçilmiştir. Parti Yönetim Kurulu başkanı Şakir Uma söz alarak 18 Temmuz 1939'dan beri parti yönetim kurulu başkanlığı yaptığını ve gençlere çalışabilmek fırsatını vermek için bu defa kendisinin yönetim kuruluna seçilmemesini rica etmiştir. Yapılan seçimde İl yönetim kurulu asıl üyeliklerine, Rahmi Günay, Rahmi Akça, Rahmi Çeltekli, Kemal Teksoy, Nüzhet Çubukçu, Hamdi Kocabay, Mahir Türkay, Kazım Oskay ve Kamil Heper seçilmişlerdir. İl yönetim kurulu yedek üyeliklerine ise Nazım Ağacık, Sami Peker, Sabri Çeltekli, Behçet Başara, Rıza Çağlar, Celal Çihi, Mustafa Terek, Halis Başara ve Ahmet

⁴⁶²BCA, (490.01.187.745.2), s.162.

⁴⁶³BCA, (490.01.709.418.1), s.2.

⁴⁶⁴Gürün, Suşehri ve Koyulhisar kaymakamları ilköğretim seferberliği dolayısıyla vazifede oldukları için kongreye katılamamışlardır. BCA, (490.01.710.424.1), s.153.

⁴⁶⁵Kızılırmak, 24 Ekim 1944, s.1; BCA, (490.01.187.745.2), s.110-111.

Karapolat seçilmişlerdir⁴⁶⁶. Yapılan seçimle birlikte İl yönetim kurulu başkanlığına Hamdi Kocabay seçilmiştir⁴⁶⁷. Kongrede Büyük Kurultay'a gidecek olan asıl ve yedek üye seçimleri de yapılmıştır. Rahmi Günay, Rahmi Çeltikli, Kemal Teksoy, Rasim Çeliker, Remzi Odyakmaz, İsmail Kutlu ve Seyfi Moroğlu asıl üyeliklere seçilirken, Sami Peker, Nazım Ağacık, Mahir Türkay, Şevket Çubukçu, Nazmi Yaraş, Raşit Köse ve Derviş Uras yedek üyeliklere seçilmişlerdir. Yönetim kurulu seçimi yapıldıktan sonra Atatürk'ün aziz hatırasına hürmeten iki dakika saygı duruşundan sonra kongreye son verilmiştir⁴⁶⁸.

1944 yılında Sivas'ta CHP'ye kayıtlı üye sayısı 50.732 idi. Partiye kayıtlı sayının ilçelere göre dağılımı ise şöyledir: Sivas(Merkez): 6.245; Hafik: 10.194; Zara: 7.760; Suşehri: 9.639; Divriği: 1.621; Gürün: 1.867; Kangal: 4.000; Şarkışla: 3.609; Yıldızeli: 4.175; Koyulhisar: 1.622⁴⁶⁹.

3.1.2.2. 1946-1950 Dönemi

1946 yılı Ocak ayında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla çok partili hayata geçilmesinin ardından Türkiye genelinde olduğu gibi Sivas ilinde de yeni bir siyasal hava esmeye başlamıştır. Kurulur kurulmaz ülke genelinde örgütlenmeye başlayan DP, kuruluşundan altı ay sonra Sivas'ta da ilk teşkilatını kurmuştur. DP'nin merkez üyelerinden ve aynı zamanda Sivashlı olan Üzeyir Avunduk Sivas'a gelerek 12 Haziran 1946'da Sivas'ta Demokrat Parti'nin ilk şubesini kurmuştur. Demokrat Parti Sivas Şubesi'nin açılma münasebetiyle Vali Muavini Necip Erdem'le daire müdürleri, adliyeciler ve halk partisinin ileri gelenlerinin katılımıyla Örnek Otel salonunda bir tören yapılmıştır. Törende İstiklal Marşı'ndan sonra kurucular birer yazılı nutuk okumuşlar ve davetlilere dondurma ikram etmişlerdir. DP Sivas Teşkilatı kurucuları şunlardır; Avukat Ercüment Damalı (Başkan), Mühendis Bedri Özkazanç, Diş Hekimi Sami Peker, Tüccar Fevzi Yüce, Orman Mühendisi Ekrem İnal, Tüccar Nuri Feruz, Tüccar Cevat Çerçil⁴⁷⁰.

DP Sivas il teşkilatının kurulmasından altı ay sonra, yani 1946 yılının sonlarında CHP Sivas İl Kongresi yapılmıştır. Sivas İl Kongresi 21-22 Aralık 1946

⁴⁶⁶BCA, (490.01.187.745.2), s.111-112.

⁴⁶⁷Kızılırmak, 27 Ekim 1944, s. 1.

⁴⁶⁸BCA, (490.01.187.745.2), s.112.

⁴⁶⁹BCA, (490.01.710.423.1), s.55.

⁴⁷⁰Kızılırmak, 28 Haziran 1946, s.1-2.

tarihinde Sivas bölgesi parti müfettişi Hikmet Işık'ın huzuru ile Halkevi binasında toplanmıştır. Yapılan yoklamada 77 temsilciye karşılık 69'unun hazır bulunması ile kongre İl yönetim kurulu başkanı Hamdi Kocabay tarafından açılmıştır. Parti müfettişi Hikmet Işık'ın başkanlığını yaptığı kongrede açık oyla yapılan seçim sonunda kongre başkan vekilliğine Muştak Mutlu, sekreterliklerine ise Turan Gündüz ve Cemil Özcan seçilmişlerdir. Kongrede İl yönetim kurulunun iki yıllık çalışma raporu okunmuş söz alan kimse olmadığı için oya sunulan rapor ittifakla kabul edilmiştir. Ardından encümen seçimleri yapılan kongrede Hesap Encümenine, Mustafa Çaldıran, Faik Özturan ve Abdullah Erdoğan; Bütçe Encümenine, Ziya Tevru, Hakkı Akbulut ve Ömer Ergin; Dilek Encümenine, Rasim Çeliker, Abdullah Akbulut, Hakkı Yaraş, İsmail Kutlu, Abdullah Güler, Hakkı Moğulkoç ve Ziya Başer, Halkevleri ve Halkodaları Encümenliğine ise, Hüsnü Gürz, Turan Yazıcı ve İhsan Karakurt seçilmiştir. Encümen seçimlerinin ardından bir sonraki gün devam edilmek üzere kongre tatil edilmiştir⁴⁷¹.

22 Aralıkta devam eden kongrenin ikinci oturumunda encümenlerden gelen raporlar okunmuş, hesap ve bütçe encümeni raporları oya koyulup kabul edilmiştir. Ardından dilek encümeni raporu okunmuştur. Raporda İlçe Kongreleri'nden gelen dileklerin hepsinin ayrı ayrı Genel Kurul tarafından incelenmesi istenmiştir. Kongre başkanı ve parti müfettişi Hikmet Işık bucak ve İlçe Kongreleri'nde bilhassa halkın ısrarla üzerinde durduğu ve acilen yapılması gereken dilekleri şöyle özetlemiştir; Şehir planı işi, su işleri, elektrik işleri, yol ve köprü işleri, hastane ve dispanser⁴⁷² işleri, ziraat bankası işleri, taşan çayların zararlarının giderilmesi, Gemerek, Ümraniye, İpsile ve Yavru bucaklarının ilçe haline getirilmesi, zirai donatım işleri, yerli mallar pazarlarının kurulması, köylünün giyim eşyası için gerekli tedbirlerin alınması ve Kayadibi bucağının ikiye bölünmesidir. Bu dilekler oya koyulup aynen kabul edilmiştir. Daha sonra Halkevleri ve Halkodaları çalışmaları raporu okunmuş ve oya koyulan bu rapor ittifakla kabul edilmiştir⁴⁷³.

Kongrenin üçüncü oturumunda ise asıl ve yedek İl yönetim kurulu üye seçimleri yapılmıştır. Kongrede asıl üyeliklere seçilenler, Hamdi Kocabay, Rahmi Günay, Rahmi Çeltekli, Rahmi Akça, Mahir Türkay, Nüzhet Çubukçu, Kemal

---

⁴⁷¹BCA, (490.01.187.745.2), s.43.

⁴⁷² Sağlık Ocağı, *Türkçe Sözlük*, s.678.

⁴⁷³BCA, (490.01.187.745.2), s.44-45.

Çolakoğlu, Kazım Oskay ve Ferit Karlı olurken, yedek üyeliklere ise Süleyman Sudi Koca, Hakkı Yaraş, Ekrem Erdem, Şevket Çubukçu, Osman Ekenel, Recep Güneş, Sabri Çeltekli, Kemal Kitapçı ve Rüştü Sarısözen seçilmişlerdir. İl yönetim kurulu seçimlerinden sonra Büyük Kurultay'a gidecek olanların seçimleri yapılmıştır. Bu konu hakkında söz alan Kangal temsilcisi Alibaz Durgun, Büyük Kurultay'a gidecek olanların ilçelerden olmasını hatta ilçe parti başkanlarından olmasını teklif etmiştir. Belediye Başkanı Rahmi Günay da bu görüşü desteklemiştir. Ardından yapılan oylamada Mustafa Koçak, Bahattin Gökyokuş, İsmail Kutlu, Derviş Uras, İbrahim Göker, Nüzhet Çubukçu ve Rahmi Günay asıl üyeliklere seçilirken, yedek üyeliklere ise, Turan Gündüz, Azmi Odyakmaz, Cevdet Erdem, Alibaz Durgun, Nazmi Yaraş, Abdullah Arık ve Hüsrev Malkoç seçilmişlerdir. Üye seçimlerinden sonra başkan Hamdi Kocabay söz alarak bütün arkadaşlarına çalışmalarında esenlikler dileyerek kongreyi kapatmıştır⁴⁷⁴.

1947 yılına gelindiğinde Sivas ilinde örgütlenmesini genişleten DP, 26 Haziran 1947'de 56 temsilcinin katılımıyla Sivas'ta ilk İl Kongresi'ni yapmıştır. Vali Muavini Necip Soydan ve partiye mensup dinleyicilerin katılımıyla kongre Tan Sineması'nda yapılmıştır. İstiklal marşı ve yoklamanın ardından DP Sivas Teşkilatı Müteşebbis Heyet Başkanı Avukat Ercüment Damalı, DP'nin Sivas'ta açılış tarihinden bugüne kadar olan çalışmalarını anlatmış, sözü partilerin lüzumuna işaret ederek farklı partilerin milli birliği sarsmayacağını belirterek ayrı ayrı yollarda fakat aynı amaç uğruna çalışmak gerektiğini belirtmiştir. Konuşmasına devam eden Damalı, CHP'nin ülkede önemli işler başararak Cumhuriyeti armağan eden parti olduğunu belirtmiş ve Halk Partisinin iyiliklerini unutmanın nankörlük olduğuna işaret ederek bu partinin zamanla rakipsiz kalışından dolayı bir takım hatalar yaptığını belirtmiştir⁴⁷⁵. DP İl Kongresi'nin sonrasında yeni yönetim kurulu seçimi yapılmış ve yeni yönetim kuruluna; Abdi Tandoğan, Sami Peker, Şevki Ecevit, Rıfat Öçten, Ercüment Damalı, Atıf Okatan, Osman Güvenal, Nuri Firuz ve Ekrem İnal seçilmiş, ayrıca Büyük Kurultay'da bulunmak üzere 14 temsilci seçilmiştir⁴⁷⁶.

DP'nin İl Kongresi'nin toplanmasından yaklaşık bir yıl sonra CHP Sivas İl Kongresi toplanmıştır. 22 Mayıs 1948'de İl yönetim kurulu başkanı Hamdi Kocabay

⁴⁷⁴BCA, (490.01.187.745.2), s.45-49.

⁴⁷⁵Ülke, 27 Haziran 1947, s.1.

⁴⁷⁶Ülke, 29 Haziran 1947, s.1.

tarafından yapılan yoklama sonucu 85 temsilcinin katılımıyla CHP Sivas İl Kongresi yapılmıştır. Kongreyi Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ve CHP Meclis Grup Başkan Vekillerinden Şemsettin Günaltay'ın yanında birçok mebus da takip etmiştir. Kongre açıldıktan sonra başkan, başkan vekili ve iki sekreterin seçimleri yapılmıştır. Yapılan gizli oylamada Rıza Çağlar başkanlığa, Nazmi Yaraş başkan vekilliğine, Turan Gündüz ve Aziz Balcı ise sekreterliklere seçilmişlerdir. Seçimlerden sonra eski İl yönetim kurulu Hamdi Kocabay çalışma raporunu okumuş ve ardından Atatürk'ün aziz hatırası için iki dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur⁴⁷⁷.

Başkanının raporu dinlendikten sonra Şemsettin Günaltay, Şevket Çubukçu ve Hamdi Kocabay söz almışlardır. Şemsettin Günaltay, Sivas'ın tarihteki rolüne vurgu yaparak, partinin iç siyaseti hakkında bilgi vermiş, hükümetin yapmakta olduğu eğitim, tarım vs politikalar hakkında uzun bir konuşma yapmıştır. Günaltay konuşmasında Celal Bayar'ın İstanbul'da yaptığı mitingde söylediği sözleri eleştirmiştir. Buna göre Günaltay, DP'nin Seçim Kanunu'nda talep ettiği değişiklikleri eleştirmiş, Türkiye'de kanun yapmakla, mevcut kanunları değiştirmenin yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğunun altını çizmiştir. Günaltay memleketin mukadderatına ait kanunların sokak ortasında yaygaralarla değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde bilgi, tecrübe ve fikir mücadelesiyle halledilmesi gerektiğini belirtmiştir. Günaltay'ın ardından söz alan Şevket Çubukçu, parti raporunda bulunmayan bir noktaya işaretle partinin milliyetçi bir parti olduğunu ve bunun düşmanının da komünizm olduğunu belirtmiştir. Komünizm hakkında raporda hiçbir kayda rastlamadığına vurgu yaparak, komünizmin fenalıklarını belirten heyecanlı konuşmalar yaptıktan sonra bununla mücadele etmenin önemini belirtmiştir. Hamdi Kocabay verdiği cevapta, Sivas'ta böyle bir harekete lüzum varsa bunun bir partili değil, bir vatandaş sıfatıyla önlemeye hazır olduklarını ve halen Sivas'ta böyle bir hareketin olmadığını, zira Sivaslının bu konuda oldukça hassas olduğuna vurgu yaparak bu konunun raporda zikrine gerek duyulmadığını belirtmiştir⁴⁷⁸.

---

⁴⁷⁷ *Ülke*, 23 Mayıs 1948, s.1.

⁴⁷⁸ *Ülke*, 23 Mayıs 1948, s.1,3.

Konuşmaları bittikten sonra yedişer kişiden oluşan dilek ve bütçe encümenleri seçimleri yapılmıştır⁴⁷⁹. Dilekler üzerinde gerekli incelemeler yapıldıktan sonra İl yönetim kurulu seçimlerine geçilmiştir. Yapılan seçimde İl Yönetim Kuruluna seçilenler; Rahmi Günay (Belediye Başkanı), Kazım Oskay, Rahmi Çeltekli, Nüzhet Çubukçu, Kemal Çolakoğlu, Hakkı Yaraş, Kemal Kitapçı, Hamdi Kocabay, Ferit Karlı, Süleyman Sudi Koca, Cahit Avunduk'tu. Seçimlerin ardından CHP İl Başkanlığı'na Nüzhet Çubukçu, Halkevi Başkanlığı'na da Kemal Çolakoğlu seçilmiştir⁴⁸⁰.

CHP Sivas İl Kongresi'nin toplanmasından bir ayı geçen süre zarfında Sivas DP Teşkilatı kongre hazırlıklarına başlamış ve DP Sivas İl Kongre'sine katılmak için 100'e yakın temsilci Sivas'a gelmeye başlamıştır⁴⁸¹.

Hazırlıkların tamamlanmasıyla birlikte DP Sivas İl kongresi 26 Haziran 1948'de Tan Sineması'nda Ercüment Damalı tarafından açılmıştır. Damalı geçen bir sene içinde yapılan işleri anlatmış ve bundan sonra kongreyi idare edecek olan başkanın seçimi yapılmıştır. Yapılan seçimde Ahmet Göze başkanlığa, Cevdet Çerçil'de başkan vekilliğine seçilmiştir⁴⁸².

DP Sivas İl Kongresine DP İstanbul Mebusu ve aynı zamanda Tasvir gazetesi sahibi Cihat Baban da katılmış ve kongrede genel siyasi durumla ilgili konuşmalarda bulunmuştur. Cihat Baban'ın konuşmasının ardından Rıfat Öçten, milli iradenin tecellisi için seçimlerde adli denetimin yapılmasını, fikire fikirle karşılık verilmesini belirterek Şemsettin Günaltay'ın CHP İl Kongresinde söylediği sözlere şiddetli cevaplar vermiştir. Daha sonra Öçten konuşmasında Cumhurbaşkanı İnönü'ye Sivas demokratları adına bir telgraf çekilerek 12 Temmuz beyannamesindeki sözünün⁴⁸³ yerine getirilmesini alkışlarla kongreye kabul ettirmiştir. Kongrede Abdi Tandoğan da seçim emniyeti üzerinde konuşmalar yapmıştır. Ardından Divriği temsilcisi Celal Bey, Etibank Maden İşletmesi'ndeki işçi durumuna temas ederek işçilerin çok çalıştığını, ancak az para aldığını ve dispanserin işe yaramadığını belirtmiştir. Hafik

---

⁴⁷⁹ Ülke, 23 Mayıs 1948, s.1.

⁴⁸⁰ Ülke, 25 Mayıs 1948, s.1-2.

⁴⁸¹ Ülke, 25 Haziran 1948, s.1.

⁴⁸² Ülke, 27 Haziran 1948, s.1-2.

⁴⁸³ Bu beyanname ile İnönü siyasi partilere karşı eşit ve tarafsız muamelede bulunacağını garantisini vermiştir. Bkz. Hüseyin Şeyhanlıoğlu, "12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi", *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16, Isparta 2012, s.89-90.

temsilcisi Vahap Bey dispanser meselesine temas ederek dispanserlerin misafirhanelikten başka işe yaramadığına değinmiştir. Avukat Şevki Ecevit ise güvensizlik meselesine değinerek geniş açıklamalarda bulunmuş ve daha sonra orman ve şeker konularına değinerek işlerin yürümediğini belirtmiş ve bunun yanında seçim emniyeti üzerinde durmuştur⁴⁸⁴.

DP İl Kongresinin bir gün sonraki ikinci toplantısında dilekler üzerinde görüşmeler yoğunlaşmıştır. Avukat Şevki Ecevit tarafından Türk cemiyetinin manevi değerlerinin takviye edilmesi bakımından ilkokullarda ve ortaokullarda din eğitiminin tatbik edilmesi ve programlara dâhil edilmesi hususundaki teklifi üzerine tartışmalar yapılmış, teklif Ercüment Damalı ve Suşehri temsilcisi Durmuş Bey tarafından desteklenmiş ve yapılan uzun münakaşalar sonunda teklif kabul edilmiştir. Şevki Ecevit'in aygır deposunun Ulaş Devlet Çiftliğine bağlanması ve Sivas'ın 1200 kadar köyüne bu suretle her yıl birer tohumluk boğa gönderilmesi ve sığır neslinin ıslah edilmesi teklifi, tartışmalardan sonra kabul edilmiştir. Kongrenin sonunda gizli oyla yapılan seçimlerde Sivas DP Yönetim Kurulu'na Ercüment Damalı, Rıfat Öçten, Şevki Ecevit, Nuri Firuz, Osman Güvenal, Mustafa Koçer, Necmi Sardeş, Cevdet Çerçil ve Hamdi Göncü seçilmişlerdir⁴⁸⁵.

Partilerin kongrelerde birbirlerini eleştirdikleri bu dönemde, 1950 seçimlerine doğru gidilirken, CHP ve DP İl Kongreleri'ni daha sık yapmaya başlamışlardır. Yapılan kongrelere katılım da önemli olduğu için bu amaçla 1949 CHP İl Kongresi'ne katılmak için Başbakan Şemsettin Günaltay, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadık Sadak, İşletmeler Bakanı Münir Birsal, Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sırer ve Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan Sivas'a gelmişlerdir⁴⁸⁶. Aynı gün yani 24 Aralık 1949 günü CHP'nin Sivas İl Kongresi Tan Sineması'nda toplanmıştır. Kongre'de büyük çoğunluğun bulunması üzerine parti başkanı kongreyi açmıştır. Atatürk'ün aziz hatırası için üç dakikalık saygı duruşundan sonra kongre divanı seçimi yapılmıştır. Yapılan seçimde kongre başkanlığına Rıza Çağlar, başkan vekilliğine Muzaffer Büke ve sekreterliğe ise Turan Gündüz seçilmiştir. Kongrede Bütçe, Hesap ve Dilek Encümenleri seçimi yapıldıktan sonra Başbakan Şemsettin Günaltay ve bunu takiben Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak söylevlerde

---

⁴⁸⁴ *Ülke*, 27 Haziran 1948, s.2.

⁴⁸⁵ *Ülke*, 29 Haziran 1948, s.2-3.

⁴⁸⁶ *Ülke*, 24 Aralık 1949, s.1.

bulunmuşlardır. Şemsettin Günaltay CHP'nin genel durumu ve parti çalışmaları hakkında, Dış İşleri Bakanı Necmettin Sadık Sadak da dış politika, Avrupa ve Türkiye arasındaki durumu izah edici konuşmalar yapmıştır. Her iki bakanın da alkışlarla dinlenen söylevlerinin ardından Nüzhet Çubukçu iki yıllık çalışma planını okumuştur. Okunan bu raporda il ve ilçelerin hükümet ve parti faaliyetlerinin memnun edici şekilde olduğu belirtilmiştir. Rapor hakkında söz alan Baki Bilgütay'da yapılan bu iki yıllık çalışma raporunu övmüştür⁴⁸⁷.

25 Aralık günü devam eden kongrede dilekler üzerine görüşmeler olmuştur. Kongrede belirtilen dilekler genel hatlarıyla şunlardır;

- Yanan Ortaköy köprüsünün yeniden yapılması için bakanlıkça geniş ölçüde yardım yapılması,
- Çiftçiye verilen traktörlerden alınan peşin paraların kaldırılarak eşit taksitlerle çiftçiye verilmesi,
- İlçeler halkı tarafından yapılmakta olan okullara on biner liradan aşağı olmamak üzere hükümetten yardım yapılması,
- İlçelerden gelen dilek raporlarında istenilen sağlık merkezlerinin tetkik edilerek kat'i bir karara bağlanması,
- İlçelerde polis teşkilatı kurulması,
- Gemerek bucağının ilçe haline getirilmesi,
- Yer altı suları işinin önleme ele alınması ve köylerde köylü eliyle yapılan içme sularına hükümetçe uygun görülecek miktarda para yardımı yapılması,
- Köy meralarının tecavüzlerinin önlenmek istenmesi,
- Halk hizmetlerinde bulunan doktorların muayene ücretlerinde tarife yapması,
- Tapulama kanununun bir önce çıkarılması ve topraksız köylünün topraklandırılması,
- Zara-İmranlı karayolunun bir an önce yapılması ve İmranlı ilçesinde bir ziraat bankası açılması,
- Köylü tarafından yapılan köy yollarının yapımına ve köprülere devletçe yardım yapılması,

---

⁴⁸⁷ Ülke, 25 Aralık 1949, s.1-2.

- İlçe merkezlerinin su ve elektrik projelerinin bir an önce uygulanması,
- Ormanları korumak ve halkın ormanlardan yararlanması için orman kanununun bir an önce çıkarılması,
- Ebesiz olan ilçelere ebe verilmesi,
- Köy okullarının beş sınıflı hale getirilip öğretmenler gönderilmesi,
- Hükümet konağı olmayan ilçelerde hükümet konağı yapılması,
- İlkokulları yeterli olmayan ilçelerde ilkokulların valilikçe ele alınarak takviye edilmesi,
- Devlet yollarının kasaba içinden geçen kısımlarında parke, beton veya asfalt yapılması⁴⁸⁸.

Bu dilekler dışında kalan dileklerin İl yönetim kurulunca ait olduğu makamlar nezdinde teşebbüse geçirilerek gerçekleştirileceği belirtilmiştir⁴⁸⁹.

Dileklerin kabul edilmesinin ardından Belediye Başkanı Rahmi Günay kürsüye gelerek kongre temsilcilerine hitapta bulunmuştur. Günay, öncelikle herkesin sıkıntılarını belirttiği için şükranlarda bulunmuş ve ardından dileklere değinerek kongre temsilcilerine bu konuda güvence vermiştir. Günay, konuşmasında yanan Şarkışla köprüsünün yapılacağını, ilçelerdeki ortaokulların yapılması için Maarif Bütçesi'nin yardım yapılacağını, içme suları için ise Sivas Bayındırlık Bütçesi'nden yardım yapılacağını, frengi ile mücadele için Zara ve Suşehri ilçelerinde Frengi Teşkilatı kurulacağını belirtmiştir. İlçelerin elektrik ve su işleri işlerinin de düzeltileceği müjdesini veren Günay'ın konuşması şiddetli alkışlarla son bulmuştur⁴⁹⁰.

Günay'ın konuşması bittikten sonra CHP il başkanı Nüzhet Çubukçu söz almıştır. Çubukçu, konuşmasına CHP'nin köklü bir parti olduğuna vurgu yaparak başlamış, devamında çok partili hayata geçildiğini ancak bu çok partili hayatın henüz istikrarı koruyamadığını temin etmiştir. Bunun için önlerindeki seçimin kendileri için bir imtihan olduğunu belirtmiştir. Nüzhet Çubukçu'nun ardından söz alan Şevket Çubukçu da muhalefeti şu sözlerle nitelemiştir; “ *Biz onları yola getirmeye çalışacağız. Biz hiçbir zaman muhalefet parti ile çarpışmayı göze almış değiliz. Biz hakiki muhalefetin memlekette doğmasını bekliyoruz. Karşımızdaki muhalif*

⁴⁸⁸ Ülke, 26 Aralık 1949, s.1.

⁴⁸⁹ Ülke, 26 Aralık 1949, s.1.

⁴⁹⁰ Ülke, 26 Aralık 1949, s.4.

arkadaşlar bizi yanlış anlamamalıdır!” Çubukçu, konuşmasının devamında memleket için daima imanlı çalışacaklarını belirterek, kongredekilere gittikleri yerlerde uyanık olmalarını rica etmiştir⁴⁹¹.

Şevket Çubukçu'nun konuşmasının ardından yönetim kurulu seçimlerine gidilmiş ve kongre son bulmuştur. Yapılan seçimde yönetim kuruluna, Nüzhet Çubukçu, Rahmi Günay, Rahmi Çeltekli, Kemal Çolakoğlu, Hakkı Yaraş, Kemal Kitapçı, Kazım Oskay, Baki Bilgütay, Reşit Koçaker, Cavit Avunduk, Ferit Karlı, seçilmişlerdi. Yapılan oylamada idare kurulu başkanlığına Nüzhet Çubukçu getirilmiştir. Büyük Kurultay'a katılmak için seçilen temsilciler ise şunlardır; Rahmi Günay, Ekrem Erdem, Alibaz Durgun, İbrahim Göker, Faik Özturak, Şevket Çubukçu, Muzaffer Büke, Turan Gündüz, Fahri Divrik ve İsmail Kutlu'dur⁴⁹².

CHP İl Kongresi'nin ardından Demokrat Parti de 30 Aralık 1949 tarihinde Sivas'ta İl Kongresi yapmıştır⁴⁹³. Tan Sineması'nda yapılan DP İl Kongresine Demokrat Parti Meclis Gurubu Başkanı İstanbul mebusu Fuat Hulusi Demirelli, Manisa mebusu Yunus Muammer Alakant, Zafer Gazetesi sahibi Mümtaz Faik Fenik katılmışlardır⁴⁹⁴. İstiklal marşı okunduktan sonra yapılan yoklamada 19 kişinin yokluğuna rağmen mutlak çoğunluk sağlandığı için kongre başkan Rıfat Öçten tarafından açılmıştır. Kongre açıldıktan sonra başkan seçimi yapılmıştır. Sekiz kişinin aday gösterildiği kongreye Fuat Hulusi Demirelli başkan seçilmiştir. Ardından DP İl Başkan Ökçen, çalışma raporunu okumuş ve rapor okunurken ağzından çıkan her kelime şiddetle alkışlanmıştır⁴⁹⁵. Kongrenin sonunda yönetim kurulu seçimleri yapılmış ve DP yeni yönetim kuruluna Rıfat Öçten, Ercüment Damalı, Mahir Türkay, Nazım Ağacıkoğlu, Ahmet Göze, Atıf Okatan, Şevki Ecevit, Osman Güvenal, Nuri Firuz seçilmiştir⁴⁹⁶.

CHP ve DP, görüldüğü üzere yaptıkları kongrelerde sürekli olarak birbirlerini eleştirmişlerdir. Ancak 1950 yılına gelindiğinde partiler arası seçim çalışmaları hız kazanmıştır. Seçim safhasının son aşamaya geldiği bu dönemde partiler seçim çalışmalarını ve propaganda faaliyetlerini arttırmışlardır. Dönemin müfettişi Ali

---

⁴⁹¹ *Ülke*, 26 Aralık 1949, s.4.

⁴⁹² *Ülke*, 26 Aralık 1949, s.4; *Ülke*, 29 Aralık 1949, s.1.

⁴⁹³ *Ülke*, 30 Aralık 1949, s.1.

⁴⁹⁴ *Ülke*, 31 Aralık 1949, s.1.

⁴⁹⁵ *Ülke*, 31 Aralık 1949, s.4.

⁴⁹⁶ *Ülke*, 1 Ocak 1950, s.1.

Kemal Yiğitoğlu'nun raporuna göre bu dönemde Sivas'ta DP'nin belli başlı propaganda faaliyetleri köylerde nüfuz sahibi kişilerin konuşmaları, pazar yerlerindeki açık hava konuşmaları ve hoparlörlerden yapılan yayınlar olmuştur. Bu propaganda faaliyetlerinde anlatılan tek şey CHP'nin 27 yıldır hiçbir hizmet yapmamış olduğu idi⁴⁹⁷.

Yiğitoğlu'nun verdiği rapora göre Sivas'ta DP köylerde genellikle şu propagandalarda bulunmuştur:

- Mevcut vergilerin indirilmesi yanında, bilhassa yol ve sayım vergisinin kaldırılması,
- Askerlik zamanının kısaltılması, bazen de yerine göre askerliğin kaldırılması,
- Giyecek, yiyecek ve eşya fiyatlarının ucuzlatılması bilhassa köylerde şeker fiyatının indirilmesi, tekel maddelerinin, sanayi mamullerinin ucuzlatılması, şehirlerde köylünün istihsal ettiği gıda maddelerinin fiyatının düşürülmesi,
- Vergi yükünün ağırlığından bahisle iktidara geldikleri takdirde memurların sayısını ve maaşlarını azaltacaklarını ileri sürmüşlerdir. Bu arada bilhassa memur maaşlarının, mebus ödeneklerinin indirilmesi, doğum yardımının kaldırılması da vaat edilmiştir.
- Bir yandan görevini yapmayan memurları işten çıkartırken, öte yandan okur yazarı bol köylü vatandaşlara bucak müdürlüğü ve memurluk vermektedirler.
- Yerine göre çiftçiye toprak dağıtılması ucuz ziraat aleti ve bol kredi verilmesi yolsuz köylere yol, susuz köylere pınar yaptırılması,

DP, Zara, İmranlı, Hafık, Kangal ve Divriği ilçelerinin bazı köylerinde Kürtlük ve Alevilik propagandaları yapmıştır⁴⁹⁸.

Bu dönemde DP'nin Sivas'taki hoparlörlerde yaptığı yayınların özeti ise şöyledir:

- 27 seneden beri CHP hükümetleri başarı gösterememişlerdir. Köylü vatandaşlar mağdur edilmiştir.

⁴⁹⁷BCA, (490.01.378.1597.1), s.6.

⁴⁹⁸BCA, (490.01.378.1597.1), s.6-7.

- Kurulan demiryolları ve denizyollarının zararla çalışmıştır.
- Hükümet memurları ve muhtarlar CHP lehine propaganda yapmakta ve halkı manevi bir tazyik altında tutmakta oldukları,
- Halktan haklı haksız vergi alınıyor, paraları israf ediliyor,
- Kurulan endüstrinin sosyal tesislerine işaret edilerek fabrikalardaki lüks yaşamların mamulleri pahalılaştırdığını oradaki evlerde oturanların lüks bir hayat sürdüğü buna karşılık köylünün ayağına giyecek çarık bulamadığı ileri sürülmüştür⁴⁹⁹.

Yiğitoğlu'nun verdiği rapora göre Sivas'ta CHP, DP'nin Türklük, Kürtlük, Alevilik gibi soy ve mezhep farklılıklarını körükleyici propagandalar kullandığını iddia ederek muhalefeti eleştirmiştir. Seçimler yaklaşırken CHP, Sivas'ta birtakım seçim programları yapmıştır. Bu seçim programları şöyledir:

- Özelliklerine göre her ilçeyi bölgelere ayırmak,
- Her bölgede seçim işlerinde çalışacak nüfuzlu partilileri tespit etmek,
- Hazırlanan gezi planına göre köyleri taramak ve bu esnada sandık seçmen listelerine dayanarak CHP'ye taraftar ve aleyhtar seçmenlerin miktarını ve karşı partinin zararlı propagandalarını tespit etmek,
- Gezi sırasında köylerde CHP'ye karşı olan propagandaların tesirini azaltmak ayrıca karşı partiden istifalar sağlayarak CHP taraftarlarını çoğaltmak,
- Köy ve mahallelerdeki seçmenlerin oylarını CHP lehine sandığa atmasını sağlayacak lüzumlu teşkilatlar kurmak⁵⁰⁰.

Sivas'ta CHP'nin DP'ye karşı kullandığı propaganda vasıtaları ise şöyledir:

- Ülke Gazetesi ile yapılan yayınlar ve bu gazetenin köylere dağıtılması.
- Sivas'ta yapılan hoparlör yayınlarında günde iki defa bir, bir buçuk saat DP'nin konuşmalarının cevaplandırılması, sonrada CHP'nin faaliyetlerinin anlatılması,
- Her kasabanın pazarında haftanın belirli günlerinde bir propaganda ekibiyle açık hava konuşmaları tertip edilmesi,

⁴⁹⁹BCA, (490.01.378.1597.1), s.7.

⁵⁰⁰BCA, (490.01.378.1597.1), s.8.

- Genel Sekreterlikten gönderilen afişlerin talimat gereğince yerlerine asılması, broşürlerin dağıtılması,
- Parti merkezlerinde partililer toplanarak vazife alanlara görevlerinin dağıtılması⁵⁰¹,

Bu çalışmaların olduğu dönemde Sivas CHP İl yönetim kurulu, Bölge Müfettişi Ali Kemal Yiğitoğlu Başkanlığında mebus aday yoklaması toplantısı yaparak 1950 seçimlerinde Sivas'tan aday olacak mebuslarını seçmiştir. Mebus adaylık yoklaması il ve merkez ilçeden 37, Kangal'dan 26, Zara ve Divriği'den 22'ser, Şarkışla ve Suşehri'nden 18'er, Yıldızeli ve Gürün'den 19'ar, Koyulhisar ve Hafik'ten 20'ser, İmranlı'dan⁵⁰² 17, temsilcinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir⁵⁰³.

Yapılan toplantıda mebusluk yoklamasına adaylığını koyanlar 34 kişi ile başlamış, ancak daha sonra 5 kişinin adaylıktan çekilmesi sonrasında 29 kişi arasında yoklama yapılmak durumunda kalmıştır. Mebus aday yoklamasından çekilenlerden birisi olan Fikri Tirkeş halk partililerin arkasından iş yaptıklarını söyleyerek adaylıktan çekilmiştir. Fikri Tirkeş, Ali Kemal Yiğitoğlu ile yaptığı görüşmede Sivas'ta DP'nin kurulmasının suçunu Hikmet Işık ve Kamil Kitapçı'nın idaresizliğine bağlamıştır. Ayrıca Tirkeş DP kurucularından olan akrabası Şevki Ecevit'i şiddetle protesto ettiğini ve dargın olduğunu söyleyerek kendine yöneltilen suçlamaları reddetmiştir⁵⁰⁴. Sonuç olarak 205 temsilcinin hazır bulunduğu 1950 seçimlerinde CHP mebusluğu aday adaylığına, Şemsettin Günaltay (202 oy), Reşat Şemsettin Sirer (201 oy), Necmettin Sadık Sadak (199 oy), Muttalip Öker (160 oy), Rahmi Çeltikli (159 oy), Nazif Ergin (135 oy), Hikmet Işık (118 oy) ve Kemal Çolakoğlu (109 oy) seçilmişlerdir⁵⁰⁵. Ancak daha sonra aday adaylıklarından, Şemsettin Günaltay, Reşat Şemsettin Sirer, Necmettin Sadık Sadak, Muttalip Öker, Ali Kemal Yiğitoğlu, Nazif Ergin, Hikmet Işık, Nüzhet Çubukçu, Celal Erkoç,

⁵⁰¹BCA, (490.01.378.1597.1), s.9.

⁵⁰² 10 Mayıs 1947 günü İçişleri Encümeninin hazırladığı raporla birlikte ilçerinde Ümraniye yani İmranlı adını da geçtiği 12 ilçenin teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kanunun ise 1 Ocak 1948'den itibaren geçerli olması kararlaştırılmıştır. Musa Şaşmaz, *age.*, C.13, s.337; Böylece 1900 yılında bucak olan İmranlı, 1948 yılında ilçe olarak teşkilatlanmıştır. İbrahim Yasak, *Sivas İli*, Seyran Yayınları, Sivas 1988, s.141.

⁵⁰³BCA, (490.01.378.1597.1), s.29-39.

⁵⁰⁴BCA, (490.01.378.1597.1), s.16.

⁵⁰⁵BCA, (490.01.378.1597.1), s.22-24.

Rahmi Çeltekli, Kemal Çolakoğlu, Hamdi Kocabay 1950 seçimlerinde CHP'nin adayları olmuşlardır⁵⁰⁶.

Bu dönemde muhalif parti olan DP'de Sivas'ta, mebusların adaylık yoklamasını yapmış ve adaylarını belirlemiştir. Yapılan toplantıda Rıfat Öçten,ERCÜMENT DAMALI, NURETTİN ERTÜRK, İLHAN DIZDAR, İBRAHİM DUYGUN, ŞEVKİ ECEVİT, BAHATTİN TANER, NAZIM AĞACIKOĞLU, MAHİR TÜRKAY, HÜSEYİN YÜKSEL, SEDAT ZEKİ ÖRS, HALİL EMRE DP SIVAS MEBSU ADAYI OLARAK SEÇİLMİŞLERDİR⁵⁰⁷.

Seçim çalışmalarının son aşamaya geldiği Mayıs ayı başlarında müfettiş Ali Kemal Yiğitoğlu, Ülke Gazetesine partilerin Sivas'taki durumunu açıklayan demeç vermiştir. Yiğitoğlu'nun, 1943 yılından beri Sivas'ın her köşesini tanıdığını belirtmekle başlayan yazının devamı şöyle idi; *“1950 Milletvekili seçimleri dolayısıyla yanlış propaganda parolaları ile köylere kadar giren muhalif parti mensupları bu kalede gedik açmak için çok gayret harcadılar ve Sivaslılara yerine göre her türlü vaatlerde bulundular. Bu vaatler arasında esefle tespit ve müşahede ettiğimize göre sınıf, zümre ve mezhep farkını körükleyici karakter taşıyanları, devlet ve millet hayatı için hiçbir suretle gerçekleştirilmesi mümkün ve caiz olmayan mahiyette bulunanları vardır. Fakat birçok yerlerde hoş karşılanmayan ve memleket için zararlı olan bu menfi propagandaların bir kısmı akliselim sahibi halkımız tarafından iltifat görmemiş bir kısmı da parti teşkilatımızın devamlı çalışmaları sayesinde bertaraf edilmiştir. Yiğit adamlar diyarı olan Sivas ilinin 1950 seçiminde de büyük bir çoğunlukla hükümet ve iktidar partisi ile birlik olacağına eminim, geniş halk kitleleri ile yaptığım temaslar parti teşkilatımızdan gelen haberler bu kanaatimi her gün biraz daha kuvvetlendirmektedir⁵⁰⁸.”*

14 Mayıs 1950 seçimlerinde CHP Sivas'ta istediği sonucu alamamış buna karşılık DP ise %51'lik bir oy oranıyla az farkla kazanmıştır. Sivas'ta CHP adayları 49 bin oy, DP adayları ise 52 bin oy almışlardır. Böylece 1950 seçimlerinde Sivas'tan seçilen yeni dönem DP mebusları şöyledir; Rıfat Öçten (Avukat), İbrahim Duygun (Yüksek Mühendis), Şevki Ecevit (Avukat),ERCÜMENT DAMALI (Avukat), BAHATTİN TANER (Doktor), NURETTİN ERTÜRK (Hafik Hâkimi), SEDAT ZEKİ ÖRS (Hariciyeci), HALİL İMRE (Eskişehir Ziraat Bankası Müdürü), İLHAN DIZDAR (Tokat

⁵⁰⁶ Ülke, 23 Nisan 1950, s. 1.

⁵⁰⁷ Ülke, 7 Nisan 1950, s.1.

⁵⁰⁸ Ülke, 10 Mayıs 1950, s.1, Kadir Akpınar, agt., s.66.

Ağırceza Başkanı), Hüseyin Yüksel (Tüccar), Mahir Türkay (Avukat), Nazım Ağacıkoğlu (Eczacı)⁵⁰⁹. Sivas'tan CHP adına seçilen tek mebus ise Reşat Şemsettin Sirer olmuştur⁵¹⁰.

3.2. CHP Teftiş Raporlarına Göre Sivas (1923-1950)

CHP, 1923 yılında kurulduktan sonra ülke genelinde örgütlenme çalışmalarına başlamıştır. Ancak partinin kurulduğu ilk yıllarda ülkede çok partili hayata geçiş denemelerinin yanında asayişsizlik ve ekonomik sıkıntı gibi birçok sorun olduğu için CHP ülke çapındaki örgütlenmesinde bir takım sıkıntılar yaşamıştır. Çok partili hayata geçme çabalarının başarısız olması üzerine CHP devletle bütünleşme yoluna gitmiştir. Nitekim 1927, 1931 ve 1935 Kurultayları parti-devlet bütünleşmesi ve partinin kurumsallaşması bakımından oldukça önemlidir. Özellikle 1935 yılında iyice kurumsallaşan parti artık örgüt yapılarını daha sıkı şekilde denetlemeye başlamıştır. Bu bakımdan 1935 Nizamnamesi'nin 49. maddesinde parti içi denetimin sağlanması için parti teşkilatının teftişinde mebusların müfettiş olarak görevlendirilmesi ve yapılacak teftiş için bir talimatname yapılacağı belirtilmiştir. Ardından 12 Haziran 1935 tarihinde CHP Genel Sekreterliğince Teftiş İşleri Yürütme Planı hazırlanmıştır. Bu teftiş planı doğrultusunda Sivas ilinin teftişi için görevlendirilen Sivas mebusu Vasfi Raşit Sevig tarafından CHP Genel Sekreterliğine teftiş raporu sunulmuştur⁵¹¹. Daha sonraki rapor -1937 yılının ikinci yarısı ile 1938 yılının ilk yarısını kapsayan bu rapor- 1938 yılında Afyon mebusu İzzettin Akosman tarafından parti teşkilatı ve halkevlerine yönelik olarak sunulmuştur⁵¹².

1939 yılında toplanan kurultayda alınan kararlar parti müfettişliği getirilmiş ve Sivas Bölge Müfettişliğine Kars Mebusu Zihni Orhon getirilmiştir⁵¹³. 1939-1942 yılları arasında Sivas bölge müfettişliği yapan Zihni Orhon teftiş raporlarını her altı ayda bir düzenli olarak talimatnameye uygun şekilde CHP Genel Sekreterliğine sunmuştur.

⁵⁰⁹ *Ülke*, 17 Mayıs 1950, s.1; *BCA*, (30.10.77.512.10), s.2.

⁵¹⁰ *TBMM Albümü (1920-2010)*, İkinci Cilt: (1950-1980), Korza Yayıncılık, Ankara, s.594-595.

⁵¹¹ *BCA*, (490.01.708.413.1), s.63-85.

⁵¹² *BCA*, (490.01.708.413.1), s.35-47.

⁵¹³ *BCA*, (490.01.5.23.1), s.2; *Kızılırmak*, 14 Temmuz 1939, s.2.

1943 yılında Sivas bölge müfettişliğine Amasya mebusu Ali Kemal Yiğitoğlu getirilmiştir⁵¹⁴. 1943-1950 yılları arası CHP Genel Sekreterliğine sunulan teftiş raporları parti teşkilatı ve kongrelere yönelik olmuştur. Bu dönem aralığında sırasıyla Sivas bölge müfettişliğine seçilen kişiler şunlardır; Sivas Mebusu Hikmet Işık⁵¹⁵, Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar⁵¹⁶, Trabzon Mebusu Hamdi Orhon⁵¹⁷, Amasya Mebusu Ali Kemal Yiğitoğlu (tekrar)⁵¹⁸.

3.2.1. Sivas İl ve Merkez İlçe

3.2.1.1. Parti Yönetim Kurulları

1935 yılında Sivas Belediye Başkanı Hikmet Işık'ın Erzincan Mebusu olarak Meclise girmesi nedeniyle, CHP İl Başkanı Hüseyin Veli Gürleyük Sivas Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir⁵¹⁹. Ancak Gürleyük'ün başkan seçilmesi parti işleri açısından olumlu sonuçlar doğurmamıştır. Gürleyük'ün dürüst, ciddiye ve arzulu çalışmalarına rağmen, belediye işleriyle meşgul olmasından dolayı parti işlerine ayıracak yeterli zamanı kalmamıştır. Diğer yönetim kurulu üyelerinden birisinin avukat, diğerlerinin ise ticaretle uğraşan şahıslar olması ve kendi şahsi işlerinden dolayı parti işlerini aksatmalarına sebep olmuştur. Sivas CHP Yönetim Kurulu içerisinde bu dönemde parti içi bir takım çatışmaların da mevcut olduğu görülmektedir. Bu dönemde İl yönetim kurulu üyesi Hikmet Işık Sivas'ta matbaacılık yapan dayısı ve onun adamı olarak tanınan şahısları İl yönetim kuruluna alması için Başkan Hüseyin Veli Gürleyük'e mektup yazmıştır. Başkan Gürleyük'e tavsiye edilen şahıslar çevrelerinde iyi tanınmayan kişiler olduğu için partiye alınmamışlardır. Ancak tavsiye edilen şahıslar bu dönemde Vilayet Daimi Encümenliği'nde üye oldukları için gerek parti içinde gerekse Belediye işlerinde, Başkanın başarısını istemeyen muhalif cephe oluşturmuşlardır. İlde durum böyle iken, Merkez İlçe yönetim kurulu ise Ferit Karlı'nın başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur⁵²⁰.

⁵¹⁴BCA, (490.01.728.494.1), s.120.

⁵¹⁵BCA, (490.01.6.32.1), s.3.

⁵¹⁶BCA, (490.01.710.425.1), s.98; *Ülke*, 8 Mayıs 1947, s.1.

⁵¹⁷BCA, (490.01.710.425.1), s.57.

⁵¹⁸*Ülke*, 28 Mart 1950, s.1.

⁵¹⁹*Sivas*, 28 Şubat 1935, s.1.

⁵²⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.63-64.

Bu dönemde il ve ilçe parti yönetim kurulları toplantılarını düzenli olarak yapmamış ve yapılacak olan işler de oldukça birikmiştir. Sivas'ta bütün partililerin künyelerini gösteren defterin olmadığı görülmekte ve bunun yerine merkez bucağa bağlı ocaklardaki partililerin isim ve künyeleri ile yaşlarını gösteren bir defter bulunmaktadır. İl ve merkez ilçenin son kongreleri tüzüğe uygun olarak yapılmıştır⁵²¹. Parti programının yayılmasındaki çalışmalar ise sadece bayramlarda söylevler yoluyla yapılmıştır⁵²². Yine aynı durum üye kaydı için geçerli olup, hiç çalışma olmamıştır. Sadece son zamanlarda bazı ilçelerde kadınlardan üye kaydı yapılmış, fakat bu kayıtlar tüzüğe uygun olarak yapılmamıştır. Bu dönemde Sivas'ın kadın ve erkek genel nüfusu 452.199, partili sayısı ise 22.557'dir. Merkez ilçesi genel nüfusu 78.904, partili sayısı ise 4.139 kişiden oluşmuştur⁵²³.

Bütçe ve hesap işlerine bakıldığında giderler makbuzla yapılmış, hesap işleri de tüzüğe uygun olarak tutulmuştur. Partinin veznedarı İş Bankası olup, değişiklikler çekle yapılmıştır. Merkez ilçesinin ise bütçesi yoktur. Mevcut paraları 1.937 lira 47 kuruştur. Satın alınan binaların bedelinden maliyeye ve evkafa on üç bin kusura borçları olup, bu borçlar taksitle bağlanmıştır⁵²⁴.

Bu dönemde parti hesabına binalar yapılmış ve partiye ait mallar iyi durumdadır. İl ve ilçelerde demirbaş eşya olsa da bu eşyaların bazılarının nereden alındığı ve değerinin yazılmaması yanında, kontrol işleri de yapılmamıştır⁵²⁵.

1938 yılında Sivas İl yönetim kurulu yine Nazmi Toker başkanlığında dokuz kişiden oluşurken, Merkez İlçe yönetim kurulu ise Ferit Karlı başkanlığında beş kişiden oluşmuştur⁵²⁶. Ancak her iki yönetim kurulunun da aralarında bir ikilik olmuştur. Başkan Toker, bu bakımdan il ve merkez ilçe teşkilatı ile yakın temaslarda bulunup, bu teşkilatları sürekli takip etmiştir. Toplantılar ilde nizamnameye uygun ve sıkıca yapılırken, ilçede ise belirli aralıklarla yapılmıştır. Parti prensiplerini yaymada ise her iki kurul da çalışmıştır. Üye sayısı merkez ilçe de 5.117 olarak belirtilmiş

---

⁵²¹BCA, (490.01.708.413.1), s.68-70.

⁵²²BCA, (490.01.708.413.1), s.72.

⁵²³BCA, (490.01.708.413.1), s.119.

⁵²⁴BCA, (490.01.708.413.1), s.79.

⁵²⁵BCA, (490.01.708.413.1), s.84.

⁵²⁶BCA, (490.01.708.413.1), s.35-37.

ancak kayıt defterlerinde 2.500'den fazla kişi görülmemiştir. Yönetim kurullarının hesap ve kayıtları ise oldukça düzenli yapılmıştır⁵²⁷.

Teftiş raporlarının düzenli olarak verildiği 1939-1942 yılları arasında parti yönetim kurullarının durumları şu şekilde cereyan etmiştir; Yönetim kurullarında yer alan kadro her altı ayda değişmek zorunda ve eski olan yönetim kurulu yeni seçilen yönetim kuruluna görevlerini devretmek zorundaydı. Ancak Sivas ili genelinde parti yönetim kurulunu oluşturan kadro genel olarak ya nüfuzlu kişilerden oluşmuş ya da yerlerine geçecek kimse olmadıkları için genel olarak aynı kadro yönetim kuruluna seçilmiştir. Bu dönemde İl yönetim kurulu; Şakir Uma (Başkan), Tahir Divrik (Muhâsip-Katip), Adil Tarkan (Üye), Ahmet Göze (Üye), Etem Tanrıverdi (Üye), Kamil Kitapçı (Üye), Nüzhet Çubukçu (Üye), Rahmi Çeltekli (Üye), Rahmi Akça (Üye)'den oluşurken, Merkez İlçe yönetim kurulu ise; Şevket Çubukçu (Başkan), Naci Bozkurt (Muhâsip), Hakkı Aydemir (Katip), Emin Yılmaz (Üye), Recep Güneş (Üye)'den oluşmaktadır⁵²⁸. Yönetim kurulları içinde yer alan bazı kişiler halkın az kesimi tarafından sevilirken, bazıları da halkın çoğu kesimi tarafından sevilmişlerdir. Bu düzen 1942 yılına kadar aynı şekilde devam etmiş ve 1942 yılında ise yönetim kurulu seçimini kazanamayan Rahmi Çeltekli'nin çıkardığı olaylar yerini daha sert tartışmalara bırakmıştır. Ancak sonuçta yeni yönetim kurulu yine Şakir Uma başkanlığında kurulmuştur. İl yönetim kurulunda yer alanların araları seçimlerde bozulmaya meyilli iken bu durum ilçede iyi yönde ilerlemiştir. Hatta 1941 yılında İlçe yönetim kurulu üyeleri her hafta toplantı sonrası birbirlerine öğle yemeği ikram etmişlerdir. Bu dönemde İlçe yönetim kurulunun halk nazarındaki görünümüne bakıldığında halkın çoğu kesimi tarafından sevilmiştir⁵²⁹.

Parti üyeleri arasında her iki kurulda da parti nüfuzunu istismar eden kimse olmamıştır. İl yönetim kurulunda 1939 yılında fazla iş alan olsa da, neticede fazla iş alan kişi nizamnameye ters düşmemek için görevinden birini bırakmış veya bıraktırılmıştır. İlçe yönetim kurulunda ise fazla iş alan kimse olmamıştır⁵³⁰.

⁵²⁷BCA, (490.01.708.413.1), s.35-37.

⁵²⁸BCA, (490.01.277.1110.2), s.34-35.

⁵²⁹BCA, (490.01.270.1079.2), s.4,64,75; BCA, (490.01.708.414.1), s.90; BCA, (490.01.709.417.1), s.53; BCA, (490.01.709.418.1), s.85; BCA, (490.01.709.420.1), s.55.

⁵³⁰BCA, (490.01.270.1079.2), s.4,64,75; BCA, (490.01.708.414.1), s.90; BCA, (490.01.709.417.1), s.53; BCA, (490.01.709.418.1), s.85; BCA, (490.01.709.420.1), s.55.

Mahalli hükümet amir ve memurlarıyla parti teşkilatının iş ve fikir beraberliğine bakıldığında, 1939 yılında ilde bazı memurların parti işlerine yardım etmemesi üzerine mahalli hükümetle olan iş ve fikir beraberliği bozulsa da, daha sonraki yıllarda iyi derecede seyir etmiştir. Bu durumun düzelmesinde İl yönetim kurulu başkanı Şakir Uma oldukça çaba sarf etmiştir. İlçede ise mahalli hükümet amir ve memurlarıyla iş ve fikir beraberliği gayet iyi derecede cereyan etmiştir⁵³¹.

Bu dönemde parti yönetim kurulları parti prensiplerini halka yayma çabalarında oldukça gevşek davranmışlardır. Partiye az miktarda kayıt yaptırılmış ve birazda tahsilât yapılmıştır. İlde bu dönem aralığında partiye 37 kişi kaydedilmiş, 490 lira da aidat toplanmıştır. İlçe de ise 102 kişi partiye kaydedilmiştir⁵³².

Bu dönemde il ve ilçe merkezinde yapılan kongreler nizamnameye uygun olarak yapılmıştır. Yapılan kongrelerde halktan dilek ve şikâyetleri de sorulmuştur. Kongrelerde halk dileklerini serbestçe söylerken, şikâyetlerinde ise çekingen – özellikle rütbeli bir memura yapıldığı zaman- davranmışlardır. Ancak bu durum 1942 yılında düzeltilmiş, halk dilek ve şikâyetlerini serbestçe yapmıştır⁵³³.

İl yönetim kurulu haftada bir düzenli olarak toplanmış, alınan kararlar ise vaktinde imza edilip deftere geçilmiştir. Ancak 1942 yılında İl yönetim kurulu altı buçuk ay zarfında sadece 20 defa toplanmış ve eski düzeni bozmuşlardır. İlçe yönetim kurulu ise bazen hafta da bir, bazen de belirli aralıklarla toplanmıştır. Alınan kararlar bazı noksanlıklarla beraber deftere geçilmiştir⁵³⁴.

Bu dönem aralığında her iki yönetim kurulu da hesap, kayıt ve aza sicil defterleri ve dosyalarını düzenli olarak tutmuşlardır. 1940 yılında arsa ve emlak satışından 390 lira bir yerde ve 20 lira da elektrik birliğinden alacaklı oldukları görülmüş, bu paraların alındıktan sonra hemen bankaya yatırılması istenmiştir. Bina satışından ise 2.000 lira alınmış, ancak bu paranın 1.900 lirası kalmıştır⁵³⁵.

⁵³¹BCA, (490.01.270.1079.2), s.4,64,75; BCA, (490.01.708.414.1), s.90; BCA, (490.01.709.417.1), s.53; BCA, (490.01.709.418.1), s.85; BCA, (490.01.709.420.1), s.55.

⁵³²BCA, (490.01.270.1079.2), s.4,64,75; BCA, (490.01.708.414.1), s.90; BCA, (490.01.709.417.1), s.53; BCA, (490.01.709.418.1), s.85; BCA, (490.01.709.420.1), s.55.

⁵³³BCA, (490.01.270.1079.2), s.4,64,75; BCA, (490.01.708.414.1), s.90-91; BCA, (490.01.709.417.1), s.53; BCA, (490.01.709.418.1), s.85; BCA, (490.01.709.420.1), s.55.

⁵³⁴BCA, (490.01.270.1079.2), s.4-5, 64, 75; BCA, (490.01.708.414.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.53; BCA, (490.01.709.418.1), s.85; BCA, (490.01.709.420.1), s.55.

⁵³⁵BCA, (490.01.270.1079.2), s.75; BCA, (490.01.708.414.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.54; BCA, (490.01.709.418.1), s.86; BCA, (490.01.709.420.1), s.55; BCA, (490.01.1580.437.2), s.4,58; BCA, (490.01.1003.872.2), s.48.

1939 yılında Sivas'ta parti elinde üç bina ve birkaç parça arsa vardır. Hepsinin tapuları mevcuttur. Binalara ve demirbaş eşyalara iyi bakılmıştır. 1941 yılında bu üç binadan birinde parti otururken, biri Halkevi'ne verilmiş, diğeri de ilkokula kiraya verilmiştir. Ancak yılın ikinci yarısında bu binaların iyice eskidiği, ilkokula kiraya verilen binanın tamire muhtaç kaldığı görülmüştür. Tamire muhtaç olan okul binası 1942 yılında tamir edilmiştir. İlçede ise demirbaş eşya yoktur⁵³⁶.

İl ve ilçede üye kayıt muameleleri uygun olmuş, partililerin sayısını arttırma hususunda oldukça gevşek davranılmıştır. 1939 yılında parti teşkilatı tarafından yapılan yoklama ve denemelerde isabet olsa da, daha sonraki yıllarda son vakitlerde yoklama ve deneme yapılmamıştır. Yine bu dönem aralığında parti adayı olarak resmi ve hususi teşekküllere seçilen kişiler –birkaç kişi müstesna- sevilen kişilerdir⁵³⁷.

1943 yılında ise merkez ilçeden 6.200 kişinin partiye kayıtlı olduğu görülmüştür. Partiye yapılan üye kayıtları ilde nizamnameye göre yapılmıştır. İl yönetim kurulunun bütçe ve hesap işleri talimatnameye göre tutulmuştur. İlçede ise uygun tutulduğu rivayet edilmiştir⁵³⁸.

1944 yılına gelindiğinde Sivas Merkez İlçe ve İl yönetim kurulu seçimleri çok hararetli geçmiştir. 1942 yılında İl yönetim kurulu seçimini kazanamayan ticaret ve sanayi odası başkanı Rahmi Çeltekli ve halkevi başkanlığından kendi isteğiyle ayrılan Nüzhet Çubukçu ve arkadaşları, İlçe ve İl yönetim kurullarından Şakir Uma ve taraflarını düşürmek ve buraya kendileri geçmek için ocaklardan başlamak suretiyle seçim mücadelesi başlatmışlardır. Rahmi Çeltekli-Nüzhet Çubukçu grubunun Sivas Merkez İlçesi'ne bağlı bucaklarda çoğunluğu elde ettiği Şakir Uma ve taraflarınca sezilince il genelinde hararetli propagandalara sebep olmuştur⁵³⁹. Bu sırada iki tarafla da temas edilmiş ve yönetim kurullarına getirilecek üyeler için şu esaslar olması gerektiği belirtilmiştir; a) Faal görev alacakların halkın nazarında sayılması, sevilmesi ve tutulması, b) Faal görevin gereklerini yapacak kudret ve kabiliyette olması, bilhassa yönetim kurulu üyeliğini bir şeref rozeti gibi taşıyacak

⁵³⁶BCA, (490.01.708.414.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.55; BCA, (490.01.709.418.1), s.86; BCA, (490.01.709.420.1), s.55; BCA, (490.01.1580.437.2), s.4,58; BCA, (490.01.1003.872.2), s.48.

⁵³⁷BCA, (490.01.270.1079.2), s.5,64,75; BCA, (490.01.708.414.1), s.91-92; BCA, (490.01.709.417.1), s.55-55; BCA, (490.01.709.418.1), s.86; BCA, (490.01.709.420.1), s.55.

⁵³⁸BCA, (490.01.710.423.1), s.56-57.

⁵³⁹BCA, (490.01.710.424.1), s.157.

kimselerden olmaması, c) Partiye bağlılığını sözü ve işiyle ispat etmiş olması, d) Kara günlerde parti ve milli birlik için bütün varlığını ortaya koyacak iman sahibi insanlar olması, e) Yönetim kurulunun mümkün mertebe çeşitli meslekleri bir şekilde idare edebilecek kişilerden olması, parti nüfuzunu kendi şahsi menfaatlerine alet edecek kimselerden olmaması⁵⁴⁰. Belirtilen bu esaslar çerçevesinde Sivas Merkez İlçe yönetim kuruluna Şevket Çubukçu, Kemal Kitapçı, Emin Muslu, Recep Kemahlı, Atıf Okatan, Talat Talay ve Reşit Koçer seçilmişlerdir⁵⁴¹.

Yeniden seçilecek olan İl yönetim kurulunda başkanlığı kazanmak amacıyla Şakir Uma kurulacak yönetim kurulu adaylarından beşinin kendi taraflarından olmasında ısrar etmiştir. Fakat temsilci çoğunluğunun kendi taraflarından olmadığını anlayınca aday listesinden kendi adının çıkarılmasını istemiştir. Böylece İl yönetim kurulundaki ikilik kendiliğinden ortadan kalkmış oldu. Yapılan seçimde yeni yönetim kuruluna seçilen kişiler şunlardır; Hamdi Kocabay (Başkan)⁵⁴², Kazım Oskay (Muhasip-Katip), Nüzhet Çubukçu (Halkevi Başkanı). Diğer üyeler ise Kamil Heper, Kemal Teksoy, Mahir Türkay, Rahmi Akça, Rahmi Çeltekli, Rahmi Günay'dır⁵⁴³.

1946 yılında DP'nin kurulmasıyla birlikte çok partili hayata geçilmiş, DP kuruluşundan altı ay sonra Sivas'taki il şubesini açmış ve Sivas ilindeki faaliyetlerinde etkili olmaya başlamıştır. 1947 yılında Sivas bölgesi parti müfettişi olan Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar'ın verdiği rapor şu doğrultudadır; İlde DP Başkanı Ercüment Damalı'dır. Ancak DP'nin ilde örgütlenmesindeki en büyük sebep başkanın arkadaşları ve aynı zamanda aslen Sivaslı olan Rifat Çetinöz ve Şevki Ecevit olmuştur. Bu kişiler hâkimlikten istifa edip memleketlerine dönüp avukatlık yapmaya başlamışlardır. Ayrıca Sivas halkınca çok sevilmektedirler. Kuşkusuz ki DP'nin örgütlenmesinde bu kişilerin etkisi gayet büyük olmuştur⁵⁴⁴.

CHP'de ise bu dönemde İl yönetim kurulunda yer alan kişilerin üç gruba ayrıldığı görülmüştür. Parti il başkanı ve aynı zamanda tahsil görmemiş olan Hamdi

⁵⁴⁰BCA, (490.01.710.424.1), s.154-155.

⁵⁴¹Kızılırmak, 20 Ekim 1944, s.1

⁵⁴²Hamdi Kocabay'ın tahsil durumu(ortaokul) diğer üyelerden daha düşük olsa da seçim dedikodularına adı karışmadığı için başkanlığı itirazsız kabul edilmiştir. BCA, (490.01.710.424.1), s.160-161.

⁵⁴³Kızılırmak, 24 Ekim 1944, s.1; Kızılırmak, 27 Ekim 1944, s.1; BCA, (490.01.710.424.1), s.158-160.

⁵⁴⁴BCA, (490.01.710.425.1), s.98-99.

Kocabay, yönetim kurulu içinde yer alan diğer kişilerce sevilmediği gibi, halk tarafından da sevilmemiştir. Bu yüzden yönetim kurulu içinde yer alan kişiler üzerinde otorite sağlayamamıştır. Bütün bunların yanında Sivas'ta kişinin hangi soydan geldiğine çok dikkat edilmekte ve tahsile de kıymet verildiği için, yönetim kurulunda yer alan kişiler tahsilli olmayanlara karşı pek değer vermemişler ve bu yüzden parti işleri de sarsılmıştır. Ayrıca diğer üyeler de kendi aralarında fikir birliği sağlayamamışlardır. Dolayısıyla İl ve İlçe yönetim kurulları çalışmamış, müfettiş halk tarafından sevilen kişilerin parti başına getirilmesinin daha iyi olacağını belirtmiştir⁵⁴⁵.

1949 yılında Sivas Bölge Müfettişliğine getirilen Trabzon Mebusu Hamdi Orhon'un verdiği teftiş raporunda Nüzhet Çubukçu'nun başkanlığını yaptığı İl yönetim kurulunun kuvvetli olduğu ancak içlerinde zayıf olanların da olduğu belirtilmiştir. Rapora göre her hafta Çarşamba günü İl yönetim kurulu toplantıları yapılmıştır. Bu yıl il ve ilçe başkanları parti işleriyle yakından meşgul olmuştur⁵⁴⁶.

3.2.1.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller

Halkevleri ve Halkodaları: Teftiş raporlarında müfettişlerden istenen bir başka konu da CHP'ye bağlı bir kurum olarak kurulan Halkevleri ve Halkodalarının talimatname doğrultusunda teftiş edilmesiydi. Daha önce de belirtildiği üzere 1931 yılında alınan kararla parti yönetim kurullarına gereken yerlerde Halkevi açma ve yönetme yetkisi verilmişti. Bu doğrultuda 24 Şubat 1933 Cuma günü Sivas Halkevi açılmıştır⁵⁴⁷. Halkevi'nin açılışına Sivas Valisi Süleyman Sami Kepenek, Ordu Müfettişi İzzettin Bey, Kolordu Komutanı Hüsnü Bey ve İlyas Paşa, memurlar ve kalabalık halk kitlesi katılmıştır. Açılan Halkevinin ilk başkanı Hikmet Işık olmuştur⁵⁴⁸.

Hikmet Işık, 1935 yılında Ankara'da bulunması nedeniyle Halkevi başkanlığına vekil olarak Ahmet Eskici'yi bırakmıştır. Hikmet Işık, bu dönemde

⁵⁴⁵BCA, (490.01.710.425.1), s.99-101.

⁵⁴⁶BCA, (490.01.710.425.1), s.53-54.

⁵⁴⁷Serap Taşdemir, "Sivas Halkevi Dergisi: Ortayayla (4 Eylül)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:18, Sayı:53, Temmuz 2002, s.407.

⁵⁴⁸Selçuk Duman, *Modern Türkiye'nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği (1933-1951)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2008, s.200.

Erzincan mebusu olarak meclise girdiği için kendi işlerinden dolayı Halkevi işlerine bakamamıştır. Ayrıca halkevine vekil olarak bıraktığı Ahmet Eskici de İstanbul'da olduğu için Sivas Halkevi'nin başında bulunan kimse yoktu. Bu bakımdan Halkevi yönetim kurulunun halkevine dair çalışmalarla pek fazla ilgisi olmamıştır. Halkevi şubelerinin başında bulunan kişiler öğretmen ve yeterli kişiler olsa da, bu kişilerin çalışma aşkından noksan olması ve halkevi binasının yetersiz olması dolayısıyla çalışmalar istenilen derecede olmamıştır. Halkevinin kurulduğu günden itibaren hesaplarının çok karışık olduğu, para harcanılan bazı yerlerden senet alınmadığı, bu güne kadar olan hesaplarına bakılarak temizlenmesi ve yeni hesapların bütçeye uyar hale getirilmesi gerekmiştir⁵⁴⁹.

1938 yılına gelindiğinde halkevi çalışmalarında düzelme olmuş ve iyi derecede seyir etmiştir. Halkevinin yalnız kültür kaynağı olmadığı, aynı zamanda sosyal hareket kaynağı olduğu, inkılâp feyizlerini yavaş yavaş en içe kadar yaymaya başladığı görülmüştür. Ancak bu dönemde yine halkevi binası ve salonun yetersiz oluşundan dolayı konferans ve halk toplantıları yapılamamıştır. Çözüm ise Genel Sekreterlikten gelebilecek maddi yardıma bağlanmıştır⁵⁵⁰.

1939-1942 arası dönemde parti yönetim kurulunda yer alan kişiler halkeviyle alakadar olmaya başlamışlardır. Bu dönemde parti yönetim kurullarının hükümet amir ve memurlarının halkeviyle araları genel olarak iyi olsa da bazı dönemler de aksama olmuştur. Örneğin; 1940 yılında Halkevine karşı olan alaka ve derecenin az olması üzerine, halkevi başkanı da bu durumdan şikâyetçi olmuştur. Bu şikâyet etkisini göstermiş ve daha sonra Halkevine karşı olan ilgi ve alaka artmaya başlamıştır. Ancak bu ilgi bir sonraki yıl yine azalmıştır⁵⁵¹.

Halkevinin çalışması ve gelişmesine destek olmak tamamen belediyeye ve muhasebelerin üzerine yüklenmiştir. Halkevi ihtiyaçları için her sene 8.000 lira ayrılmıştır. Ayrıca 1941 yılında Sivas parti yönetim kurulu halkevi teşkilatı olan ilçelere 200 lira ve oda teşkilatı olanlara 100'er lira vermeyi kararlaştırmıştır⁵⁵².

⁵⁴⁹BCA, (490.01.708.413.1), s.77,83.

⁵⁵⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.28,35,48.

⁵⁵¹BCA, (490.01.708.414.1), s.92; BCA, (490.01.1003.872.2), s.15,37,54; BCA, (490.01.709.418.1), s.87; BCA, (490.01.709.417.1), s.56.

⁵⁵²BCA, (490.01.708.414.1), s.92; BCA, (490.01.1003.872.2), s.37,54. BCA, (490.01.709.418.1), s.87; BCA, (490.01.709.417.1), s.55.

Halkevi yönetim kurulunda yer alan kişiler genellikle müdür, başhekim, öğretmen gibi yeterli kişilerden oluştuğu için işlerinin ehli olmuşlardır. Bu kişiler Halkevinin her hizmetine koşsa da bazen ilgi göstermemişlerdir. Örneğin, 1940 yılında halkevi yönetim kurulunda yer alan doktorlar ve öğretmenler halkevi işlerine ilgi göstermemişlerdir. Ancak bu durum yılın ikinci yarısında düzeltilmiştir⁵⁵³.

Halkevinin muhitin üzerinde yaptığı tesirin iyi veya kötü olmasındaki etken Halkevi şubelerinin çalışma durumlarına bağlı olmuştur. 1939 yılında özellikle müze ve sergi ile spor şubelerinin iyi çalışmaması Halkevine karşı olan rağbeti azaltmış, ancak 1942 yılına gelindiğinde belirtilen bu kollardan müze ve sergi kolu hala faaliyete başlamamıştır. Bu bakımdan halkevi şubelerinin yavaş da olsa çalışmaya başladığı ve rağbeti çoğalttığı görülmektedir. Ancak genel olarak Halkevinin yöre halkı üzerindeki etkisi iyi olmuştur⁵⁵⁴.

1939 yılında Halkevinin hesap, demirbaş eşya ve kütüphane defterlerinin düzeni usulüne göre tutulmuştur. 1940 yılında halkevinin hesap, demirbaş eşya ve kütüphane defterleri ile ilgili teftiş görevi Mehmet Ali Çamlıca adlı kişiye verilmiştir. Yapılan teftiş sonrası hesap defterlerinin uygun tutulduğu, demirbaş ve kütüphane defterlerinin ise meydana olmadığı belirtilmiştir. Müfettiş borç varsa miktarını, demirbaş eşyanın tanzimi ve zayi olan eşya varsa bunların hesabının ortaya çıkarılmasını rica etmiştir. Çıkarılan miktarlar tekrar tetkik ettirilmiş ve müfettiş bu durumun 1942 yılında düzeldiğini belirtmiştir⁵⁵⁵.

1939-1944 arası dönemde Halkevi binası hiçbir zaman ihtiyaca yeterli hale gelememiştir. Bina olmadığı için Parti ve Halkevi binası aynı yerde oturmuşlardır. 1940 yılında binaya ilaveten iki oda daha yapılmış ve bir salon da genişletilmiş ancak geçici olarak kalmıştır⁵⁵⁶.

1944 yılında elemanları oranında ve imkân dâhilindeki halkevinin faaliyetleri sürekli artmıştır. Ancak daha verimli olması için her taraftan yardım parası istense de il bütçesi itibarı ile bu istekler yerine getirilememiştir⁵⁵⁷.

⁵⁵³BCA, (490.01.708.414.1), s.92; BCA, (490.01.1003.872.2), s.37,54; BCA, (490.01.709.418.1), s.87; BCA, (490.01.709.417.1), s.55.

⁵⁵⁴BCA, (490.01.708.414.1), s.92; BCA, (490.01.1003.872.2), s.15,38,54; BCA, (490.01.709.417.1), s.56.

⁵⁵⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.92; BCA, (490.01.1003.872.2), s.15,38,54; BCA, (490.01.709.418.1), s.87; BCA, (490.01.709.417.1), s.55-56.

⁵⁵⁶BCA, (490.01.1003.872.2), s.15, 54; BCA, (490.01.709.418.1), s.88; BCA, (490.01.709.417.1), s.56.

⁵⁵⁷BCA, (490.01.710.424.1), s.128,222.

İkinci Dünya Savaşı ve ardından 1946 yılında çok partili hayata geçişle birlikte Halkevlerinin gelirlerinde önemli ölçüde azalma olmasından dolayı bina yapma girişimleri sonuçlandırılmamış ve Sivas Halkevi 1938-1947 yılları arasındaki bütün girişimlere rağmen yeni binasına kavuşamamıştır⁵⁵⁸. Bu durumda doğal olarak Halkevi çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Sivas Halkevi'nin faaliyet yıllarında (1933-1951) başkanlıklarını, Hikmet Işık, Ahmet Eskici, Ethem Tanrıverdi, Ahmet Göze, Nüzhet Çubukçu, Sırrı Alıçlı, Rıza Yurdakul, Nüzhet Çubukçu (tekrar), Kemal Çolakoğlu ve Süleyman Sudi Koca yapmıştır⁵⁵⁹.

Sivas merkez ilçesine bağlı bucak ve ocaklarda 25 Şubat 1945 tarihinde dokuz halkodası açılırken, 24 Şubat 1946 tarihinde altı halkodasının açılmasıyla birlikte bu sayı 15'e çıkmıştır⁵⁶⁰. Sunulan teftiş raporlarında verilen bilgiler sadece Sivas Halkevi hakkında olduğu için bu halkodalarının teftişine dair şimdilik herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller: Teftiş raporlarında, bulunduğu bölgeyi teftiş edecek olan müfettişlerin, bölgesindeki parti yönetim kurullarının spor, neşriyat ve parti dışındaki diğer teşekküllerle ilgi derecesi de istenilmiştir.

Spora dair gelişmeler; 1935 yılında Sivas'taki kurumlar, gençlik ve spora bakıldığında bu dönemde Sivas'ta bulunan Sivas Spor Kulübü; futbol, voleybol ve atletizm ile, Yıldızdağ Spor Kulübü; tenis ve kayakla, Atlı Spor Kulübü; binicilik ve atçılıkla meşguldür. Bunların hepsine kayıtlı olan kişi sayısı 196'dır. Yardıma ihtiyaçları olduğu zaman Halkevi spor şubelerine yardım yapmıştır. Bu spor şubelerinin alan ihtiyaçları temin edilmiş, parti binasının önünde bir tenis kortu, halkevinin önünde de bir voleybol sahası yapılmıştır⁵⁶¹.

1939 yılı ve sonraki dönemlerde parti yönetim kurullarının gençlik ve sporla alakaları her dönem daha da iyiye gitmiş ve gereken yardım esirgenmemiştir. Gençler yazın futbol, voleybol ve tenis oynamışlar, kışın ise kayak ve avcılık yapmışlardır. Yaşları müsait olanlar partiye girmiş ve patriye gayet bağlı olmuşlardır. Spor ve tenis sahaları her zaman iyi düzeyde olmuş, sahaları ıslah edilmiş, hatta 1940

---

⁵⁵⁸ Selçuk Duman, *age.*, s.502.

⁵⁵⁹ Selçuk Duman, *age.*, s.197-198.

⁵⁶⁰ *BCA*, (490.01.187.745.2), s.54.

⁵⁶¹ *BCA*, (490.01.708.413.1), s.74.

yılından itibaren özellikle tenis ve voleybol sahaları sürekli açık tutulup, gençlerin bundan istifade etmesi amaçlanmıştır. Bu durum gençlerin partiye karşı ısınmalarında etkili olmuştur. 1941 yılında ise spor yapan mükelleflere epey miktarda elbise dağıtılmış ve bu elbiselerin dağıtımı spor hareketlerini epeyce kamçılamıştır. 1943 yılında stadyumda yapılmakta olan tribün inşaatının bitmesi spor teşekkülleri adına önemli gelişme olmuştur. Görüldüğü üzere spor teşekkülleri çalışmaları her dönem daha da iyiye gitmiştir. Bilhassa kış sporu olan kayakçılık her dönem gençler arasında oldukça rağbet kazanmıştır. Parti yönetim kurulunda yer alan kişilerin sporla ilgilenmesi gençlerin partiye karşı ısınmalarında etkili olmuştur. Gençlerin spora karşı olan bu ilgilerinden istifade edilmiş ve halkevine girmeleri teşvik edilmiştir. Spor teşekküllerinin gelişmesinde, parti yönetim kurulunda yer alan kişilerin ilgisinin yanında Sivas Spor Kulübü ve Demir Spor Kulübü de ayrıca etkili olmuştur⁵⁶².

Neşriyata dair gelişmeler; Sivas halkının kültürel gelişimine katkı sağlayan neşriyat ise Sivas halkı için ayrı önem arz etmektedir. 1935 yılında il merkezinde resmi Sivas gazetesi⁵⁶³ ile Sivas Halkevi tarafından Kızılırmak adlı bir gazete ve Ortayayla adlı bir derginin çıkarıldığı görülmektedir⁵⁶⁴. Kızılırmak gazetesinde ara sıra ilmi ve mesleki yazılar neşredilerek halkın bilinçlendirilmesi sağlanmıştır. Sivas ili genelinde çok az gazete okunsa da en fazla okunan gazeteler ise şunlardır; Son Posta, Cumhuriyet ve Tan gazeteleridir. 1938 yılında gazete okumada artış görülmüş ve bu üç gazeteye Ulus ve Akşam'da eklenmiştir. Ayrıca köylerde de pek fazla gazete okunmamış ve okunanlar arasında ise en hoş gidenler Yurt, Karagöz ve Köroğlu gazeteleri olmuştur⁵⁶⁵.

⁵⁶²BCA, (490.01.708.414.1), s.93; BCA, (490.01.1003.872.2), s.16,45; BCA, (490.01.709.418.1), s.88; BCA, (490.01.709.417.1), s.57; BCA, (490.01.709.420.1), s.56; BCA, (490.01.710.423.1). s.57; BCA, (490.01.710.424.1). s.222,138.

⁵⁶³En uzun ömürlü olan Sivas gazetesi 1878-1946 yılları arasında zaman zaman kesintiye uğramış olsa da 68 yıllık yayın hayatını sürdürmüştür. İbrahim Yasak, "Cumhuriyet Döneminde Sivas'ta Yayınlanan Gazeteler", *Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 27-30 Ekim 2008*, Cilt:2, Sivas 2009, s.519.

⁵⁶⁴Kızılırmak gazetesi 15 Ekim 1909 tarihinde kurulmuştur. Gazete varlığından kapanışına kadar maddiyat gibi çeşitli nedenlerden ötürü sürekli kapanıp açılmıştır. Gazete CHP İl Yönetim Kurulu kararıyla 19 Ağustos 1937 tarihinden itibaren Sivas Halkevi yayın şubesi tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. 25 Ekim 1946'dan sonra da Ülke ismiyle çıkmaya başlamıştır. Ortayayla adlı dergi ise 24 Şubat 1933'te açılan Sivas Halkevi'nin yayın koludur. Ancak derginin adı 17. Sayısından itibaren 4 Eylül olarak değiştirilmiştir. Selçuk Duman, *age.*, s.302.

⁵⁶⁵BCA, (490.01.708.413.1), s.28, 78.

Sivas ilinde neşriyata dair gelişmeler her dönem daha da önem kazanmıştır. Özellikle de 1939 yılından sonraki dönemde neşriyat sayısında artış olmuştur. 1939 yılında Sivas gazetesinin yanında, Halkevi tarafından Kızılırmak gazetesi ile 4 Eylül dergisi çıkarılmaktaydı. 1940 yılında Sivas Postası gazetesi, 1946 yılından sonra da Kızılırmak gazetesinin adı değişmiş ve Ülke gazetesi adıyla çıkarılmaya başlanmıştır. Çıkarılan bu gazete ve dergiler varlıkları boyunca parti prensiplerini yaymada önemli rol oynamışlardır. Gazete ve dergilerin yanında bu dönemde Sivas ili genelinde en çok okunan gazeteler ise –özellikle de 1942 ve sonrası- Ülke, Ulus, Cumhuriyet, Akşam, Yeni Sabah, Tasfir-i Efkar, Vakit, İkdam, Tan, Karagöz'dür. Köylerde de Yurt ve Karagöz gazetesi okunmaktadır. En çok okunan dergiler ise Evişi, Yedigün, Karikatür, Şaka ve Cephe'dir⁵⁶⁶.

Çok partili hayat geçtikten bir süre sonra artık muhalefet gazetesi olan Hakikat de çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Ülke gazetesi CHP'yi temsil eden konumdadır. Ancak Hakikat gazetesiyle rekabet halinde olması dolayısıyla Ülke gazetesinin geliri düşmüştür. 1949 yılına gelindiğinde dönemin müfettişi Hamdi Orhon, Ülke gazetesinin vazifesini yapamadığını ve bir bölge gazetesi haline getirmek gerektiğini belirtmiştir. Özellikle Sivas ve havalisi için en çok ihtiyaç olan şey propaganda ve mücadele vasıtasıdır ki bu durumda en etkili organ gazetelerdir⁵⁶⁷.

Parti dışındaki diğer teşekküller; 1935 yılında Sivas ve ilçelerinde Çocuk Esirgeme Kurumu, Türk Hava Kurumu ve Kızılay gibi kurumlarla da ilgilenilmiştir. Parti yönetim kurulunda yer alan kişiler sık sık bu kurumların işleriyle meşgul olmuşlardır⁵⁶⁸.

1939-1943 yılı arasını kapsayan dönemde bütün parti teşkilatının çeşitli maksatlarla kurulan hayırlı ve faydalı teşekküllerle cemiyetlere alakaları gayet iyi seyir etmiş ve bu teşekkülleri sevmişlerdir. Bu kurumlar talep buyrulduğu zaman üzerlerine düşeni layıkıyla yapmışlardır. Hatta 1943 yılında Yardım Sevenler Kurumu tarafından zelzele felaketlerinden etkilenen talebelere yardım edilmiş ve 20-25 fakir çocuğa elbise yaptırılmıştır. 1939 yılında partiye karşı umduklarını bulamayan bazı küskünler olsa da bu durum daha sonraki yıllarda tekrarlanmamak

⁵⁶⁶BCA, (490.01.708.414.1), s.93; BCA, (490.01.709.418.1), s.2,88; BCA, (490.01.709.417.1), s.57; BCA, (490.01.709.420.1), s.56; BCA, (490.01.710.423.1), s.57; BCA, (490.01.710.424.1), s.138,222.

⁵⁶⁷BCA, (490.01.710.425.1), s.28.

⁵⁶⁸BCA, (490.01.708.413.1), s.74.

üzere düzeltilmiştir. Ayrıca bu dönem aralığında partiye karşı menfi fikir besleyen kimse olmamıştır⁵⁶⁹.

3.2.2. Yıldızeli İlçesi

3.2.2.1. Parti Yönetim Kurulları

1935 yılında İlçe yönetim kurulu Nuri Kara'nın başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Bu dönemde İlçe yönetim kurulu toplantılarını düzenli olarak yapmamış ve buna bağlı olarak çalışmamışlardır. İlçe yönetim kurulunun üye kayıt defteri olmadığı için üyelerin partiye ne zaman girdikleri belli değildir. Yönetim kurulu başkanı Nuri Kara ve üyelere Mustafa Şimşek yönetim kurulu üyeliği yanında Türk Hava Kurumu'nda da görev almışlardır. Dolayısıyla bu kişiler fazla iş aldıkları için nizamnameye ters düşmüşlerdir⁵⁷⁰.

Yıldızeli'nde bu dönemde hükümet erkânı ile parti yönetim kurulu arasında fikir ayrılığına rastlanmıştır. Belediyeden parti için 500 liraya bir arsa alınarak bu arsanın 295 lirası verilmiştir. Geri kalan kısmının partiye bağışlanması belediye meclisinde kabul edilmiş olduğu halde Belediye Başkanı Necip Bey tapuyu vermek istememiş ve fiilen arsaya vaziyet ederek belediye hesabına bina inşasına başlanmıştır. Verilen para geri istenince de şimdiye kadar belediyenin bir odasında oturmakta olan partinin geçen yıllar kirasına saydığı cevabını vermiştir. Çıkan anlaşmazlık geçimsizliğe sebep olmuş ve partinin işi halledilememiştir⁵⁷¹.

Yıldızeli'nde yapılan son kongrelere bakıldığında, ocak kongreleri yapılmazken, bucak kongreleri bazı yerlerde yapılmıştır. Bucak kongrelerinden seçilen üçer temsilci İlçe Kongresi'ne katılmıştır⁵⁷². Yine bu dönemde 54.752 nüfuslu Yıldızeli ilçesinde parti program ve prensiplerinin yayılması yanında üye kaydı için hiçbir çalışma olmamış, partili sayısı 1.475 kişiyle sınırlı kalmıştır⁵⁷³.

Bütçe ve hesap işlerine bakıldığında, ilçenin bütçesi olsa da, bütçenin nasıl kullanılacağına karar verememişlerdir. Üzerlerine aldıkları işleri de düzenli

⁵⁶⁹BCA, (490.01.708.414.1), s.93; BCA, (490.01.709.418.1), s.88; BCA, (490.01.709.417.1), s.58; BCA, (490.01.709.420.1), s.56; BCA, (490.01.1003.872.2), s.16; BCA, (490.01.710.423.1), s.57; BCA, (490.01.710.424.1), s.138-222.

⁵⁷⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.64,67,69.

⁵⁷¹BCA, (490.01.708.413.1), s.68.

⁵⁷²BCA, (490.01.708.413.1), s.70-71.

⁵⁷³BCA, (490.01.708.413.1), s.72-73.

yapamamışlardır. Bankaya koyacak parası olmayan ilçenin, giderleri senetle yapılmış, tahsilât da makbuzla alınmıştır. Tuttukları kasa defterleri ise tüzüğe uygun değildir⁵⁷⁴.

Bina ve eşya durumu ise, daha önce de belirtildiği gibi belediye başkanı ve parti yönetim kurulu arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı parti binası yapılamamıştır. Ancak demirbaş eşyaları mevcuttur. Mevcut olan bu eşyaların ne zaman ve nereden alındığı ise yazılmamıştır⁵⁷⁵.

1938 yılına gelindiğinde Yıldızeli parti yönetim kurulu yine Nuri Kara'nın başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Birbirlerine karşı sevgi ve sempati derecesi az olan yönetim kurulunda yer alan kişiler ilçe adına pek fazla çalışmadıkları için halk nazarında pek sevilmemişlerdir. Bu dönemde yönetim kurulu toplantıları oldukça düzenli yapılmasına rağmen, parti çalışmalarında pek etkili olunamamıştır. Parti prensiplerini yayma hususunda ise yok denecek kadar az çalışmışlardır. 1935 yılından sonra partiye sadece 75 kişi daha kaydedilmiştir. Hesapları ve dosyaları oldukça düzenli olmasına rağmen ellerinde yeterli derecede paraları bulunmamıştır. Paraları olunca ilk işlerinin parti binası yapmak olduğunu belirtmişlerdir. Hatta bunun için ilçe halkı kendi aralarında maddi olarak yardım toplamıştır. Bütün bunların yanında Yıldızeli'nin en büyük derdi Kaymakam derdi olmuştur. 18 seneden beri burada hizmet etmekte olan Nurettin Özelci'nin oldukça aciz olduğu, daha önce aynı sorunu Gürün Kaymakamlığı yaparken de yaşadığı ve bu durum dolayısıyla artık görevden çekilmesi gerektiği belirtilmiştir⁵⁷⁶.

1939-1942 dönem aralığında Yıldızeli parti yönetim kurulunun durumu şu şekilde cereyan etmiştir; 1939 yılında Yıldızeli yönetim kurulu şu kişilerden oluşmuştur: Nuri Kara (Başkan), İbrahim Aldemir (Sayman), Mustafa Şimşek (Sekreter), Şaban Bayburt (Üye) ve Hüseyin Tuncer (Üye)⁵⁷⁷. Yönetim kurulu üyelerinin bazılarının değiştiği 1939-1942 dönem aralığında parti yönetim kurulunda yer alan kişiler genellikle halkın çoğu kesimi tarafından sevilmiştir. Parti nüfuzunu istismar eden kimse olmamıştır. Ancak 1941 yılında parti yönetim kurulu içindeki

---

⁵⁷⁴BCA, (490.01.708.413.1), s.79.

⁵⁷⁵BCA, (490.01.708.413.1), s.84.

⁵⁷⁶BCA, (490.01.708.413.1), s.41,43.

⁵⁷⁷BCA, (490.01.277.1110.2), s.35.

beş kişiden dördü fazla görev almış, fazla görev alan kişiler nizamnameye ters düşmemek için görevlerinden birini bırakmışlardır⁵⁷⁸.

Yönetim kurulunda yer alan üyelerin aralarındaki sevgi ve sempati derecesi iyi olsa da seçim olduğu dönemlerde bozulmaya meyilli idi. Örneğin; 1942 yılında yapılan belediye seçiminde Dava Vekili İdris Bey'in parti adaylarının bir kısmının isimlerini sildiği anlaşılmıştır. Bu durum diğer üyelere anlatıldığında yönetim kurulu üyeleri aralarında bozulmalar olmuş ve İdris Bey görevinden alınarak sorun çözülmüştür. Yapılan seçimde yönetim kurulunda yer alan kişilerin birbirlerine karşı sevgi ve saygı dereceleri sarsılsa da, bu durum seçim bittikten sonra tekrar eski haline dönmüştür⁵⁷⁹.

Bu dönemde mahalli hükümet amir ve memurlarıyla parti teşkilatının iş ve fikir beraberliği gayet iyi derecede seyir etmiştir. Parti yönetim kurulları, parti prensiplerini halka yayma konusunda ise gevşek davranmış ve sadece 800 kişi partiye kaydedilmiştir. Yine 1939 yılında parti teşkilatı tarafından yapılan yoklama ve denemelerde tam isabet sağlanırken, sonraki dönemlerde son vakitlerde yoklama ve deneme yapılmamıştır⁵⁸⁰.

İlçe kongrelerine bakıldığında, 1942 yılına kadar kongreler acemilikle yapılırken, bu yılda kongreler nizamnamenin esaslarına göre yapılmıştır. Kongrelerde dilekler serbestçe söylenirken, şikâyetlerde ise çekingen davranılmıştır. Şikâyetlerde çekingen davranılması konusu 1942 yılındaki kongrede müfettişin zoru ile aşılmıştır. Kongrede müfettişin halka ısrarla şikâyetlerinin olup olmadığını sorması üzerine orman erlerinin yolsuzluğundan şikâyetçi olmuşlardır⁵⁸¹.

Yıldızeli ilçesi parti yönetim kurulu bu dönemde toplantılarını hiçbir zaman düzenli olarak yapmamıştır. Toplantılar bazen belirli aralıklarla, bazen 15 günde bir olacak şekilde yapılmıştır. Toplantıların az olması alınan kararları da etkilemiş ve bazı kararlar imza edilmemiştir. Toplantılarını düzenli yapmayan İlçe yönetim kurulunun ilk başlarda hesap işleri de uygun yapılmamıştır. Bundan başka üye sicil

⁵⁷⁸BCA, (490.01.708.413.1), s.105; BCA, (490.01.270.1079.2), s.12,79,65; BCA, (490.01.709.418.1), s.106; BCA, (490.01.709.417.1), s.68; BCA, (490.01.709.420.1), s.73.

⁵⁷⁹BCA, (490.01.708.413.1), s.105; BCA, (490.01.270.1079.2), s.12,79,65; BCA, (490.01.709.420.1), s.73.

⁵⁸⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.105-106; BCA, (490.01.270.1079.2), s.12-13,65, 79-80; BCA, (490.01.709.418.1), s.106-107; BCA, (490.01.709.417.1), s.68-69; BCA, (490.01.709.420.1), s.73.

⁵⁸¹BCA, (490.01.708.413.1), s.105; BCA, (490.01.270.1079.2), s.12-13,79, 65; BCA, (490.01.709.418.1), s.106; BCA, (490.01.709.417.1), s.68; BCA, (490.01.709.420.1), s.73.

defterleri eksik ve yine dosyaları da uygun tutulmamıştır. Bu eksikliklere rağmen İlçe yönetim kurulunun hesap, kayıt, üye sicil defterleri ve dosyaları her geçen sene daha da düzelmiştir⁵⁸².

Parti binasının yapımı ise 1938'de başlamış ve 1941 yılında ancak bitirilebilmiştir. Tapusu da yine binanın inşaatı bitince alınmıştır. Ancak yapılan binanın iç sıvası iyi olmadığı için müfettiş bu durumun düzeltilmesi konusunda uyarıda bulunmuştur. Buna rağmen 1942 yılına gelindiğinde binanın hala sıvaya ihtiyacı olduğu görülmüştür. Demirbaş eşya kayıtları ilk başlarda düzenli olarak tutulmasa da 1942 yılına gelindiğinde bu durum düzeltilmiştir⁵⁸³.

1944 yılına gelindiğinde Yıldızeli parti yönetim kuruluna Nazmi Yaraş (Başkan), İbrahim Eldemir (Sayman-Sekreter-Halkevi Başkanı), Mustafa Özer (Üye), Necip Kapu (Üye), Turan Ayaz (Üye) seçilmiştir⁵⁸⁴. 1945 yılında ise yönetim kurulu içinde yer alan iki kişi değişmiştir⁵⁸⁵.

1945 yılı ve sonrasında parti teşkilatının çalışmaları oldukça zayıflamıştır. Bundaki sebep kuşkusuz ki İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zorlukların yanında çok partili hayata geçilmiş olması idi. 1946'da çok partili hayata geçildikten bir yıl sonra dönemin müfettişi Balıkesir Mebusu Muzaffer Akpınar, Yıldızeli ilçesinin durumunu net şekilde anlayamadığını, ancak burada CHP'nin kuvvetli gibi görüldüğü belirtmiştir⁵⁸⁶.

1947 yılında ilçede her ne kadar CHP'nin daha kuvvetli olduğu belirtilse de, DP'nin etkinliği her geçen sene daha da artmıştır. Bu konuda 1949 yılında Sivas Bölgesi Müfettişi Hamdi Orhon'un verdiği teftiş raporu şu doğrultudadır; Demokratların ilçede fazlaca sızmış olduğu, bu sızmadaki en büyük sebebin 1942-1944 yıllarında Yıldızeli kaymakamının yapılacak olan okul işlerine karşı sert çıkması olmuştur. Dolayısıyla bu durum halkı muhalefete yitmiştir. Bu dönemde Yıldızeli parti başkanı olan Nazmi Yaraş aynı zamanda belediye başkanlığı yaptığı

---

⁵⁸²BCA, (490.01.708.413.1), s.105-106; BCA, (490.01.270.1079.2), s.13,65,79-80; BCA, (490.01.709.418.1), s.106; BCA, (490.01.709.417.1), s.68; BCA, (490.01.709.420.1), s.73; BCA, (490.01.1580.437.2), s.7,59; BCA, (490.01.1003.872.2), s.48.

⁵⁸³BCA, (490.01.708.413.1), s.106; BCA, (490.01.1580.437.2), s.7,59; BCA, (490.01.1003.872.2), s.48; BCA, (490.01.709.418.1), s.107; BCA, (490.01.709.417.1), s.69; BCA, (490.01.709.420.1), s.73.

⁵⁸⁴BCA, (490.01.710.424.1), s.138.

⁵⁸⁵BCA, (490.01.710.424.1), s.222.

⁵⁸⁶BCA, (490.01.710.425.1), s.102.

için, belediye işleri, parti işleriyle uğraşmasına mani olmuştur. İlçe küçük olduğu için başka kişiler bulmak da kolay olmamıştır. Müfettiş, ilçede parti teşkilatında yer alan kişileri çalışmalarını konusunda uyarmıştır⁵⁸⁷.

3.2.2.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller

Halkevleri ve Halkodaları: Yıldızeli’nde Halkevi açmaya yeteri kadar imkân olmadığı için⁵⁸⁸ 25 Şubat 1940’da halkodası açılmıştır⁵⁸⁹.

Halkodası açıldıktan sonra parti yönetim kurullarının ve hükümet amir ve memurlarının halkodasıyla gayet alakalı olduğu görülmüştür. Halkodasına karşı başlayan bu ilgi ve alaka 1942 yılına kadar iyi derecede seyir ederken 1942 yılında azalmıştır⁵⁹⁰.

Halkodası çalışması ve gelişmesi için gelirler genellikle belediyeden ve hususi muhaseben sağlanmıştır. Bunlara ek olarak İl yönetim kurulundan da Halkodasına her sene 150 lira yardım parası gönderilmiştir. Bu gelirlerin yanında, halkodası kendi imkânlarıyla yaptığı müsamere çalışmaları ve at yarışından da önemli gelir elde ederek maddi birikimine katkı sağlamıştır⁵⁹¹.

Halkodası yönetim kurulunda yer alan kişiler genellikle işlerinin ehli olan öğretmenler ve dava vekilinden oluşmuştur. İki öğretmen ve bir dava vekilinden oluşan halkodası yönetim kurulu ilk başlarda çalışmalarında gerekli özeni göstermişler ve bunun neticesinde Halkodasının yörenin üzerindeki tesiri artmıştır. Hatta yapılan at yarışları ve avcılık hareketleri rağbet ve tesirin artmasında etken rol oynamıştır. Ancak bu düzen 1942 yılında bozulmuştur. Bundaki sebep öğretmenlerden birisi askere gitmiş, diğeri de Divriği’ne nakledilmiştir. Dava vekili de yukarıda belirtildiği üzere belediye seçimi sırasında yolsuzluk yapmıştır. Bu

⁵⁸⁷BCA, (490.01.710.425.1), s.54.

⁵⁸⁸ CHP’nin Beşinci Büyük Kurultayında Halkevi açılacak kadar yeterli yeri bulunmayan ve çalıştıracak elemanı az olan yerlerde halk eğitimine hizmet vermek için ve Halkevleri gibi partinin kurumları olması amacıyla Halkodası kurulma kararı alınmıştır. *C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 1939*, s.29-30.

⁵⁸⁹*Cumhuriyet Halk Partisi Halkevleri*, Ulusal Matbaa, Ankara 1940, s.31; Serap Taşdemir, *agm.*, s.408.

⁵⁹⁰BCA, (490.01.1003.872.2), s.10,37; BCA, (490.01.709.418.1), s.128; BCA, (490.01.709.417.1), s.69; BCA, (490.01.709.420.1), s.73.

⁵⁹¹BCA, (490.01.1003.872.2), s.10,37; BCA, (490.01.709.418.1), s.128; BCA, (490.01.709.417.1), s.69; BCA, (490.01.709.420.1), s.74.

gelişmelerden dolayı Halkodası çalışmaları ile ilgilenilmemiş ve Halkodasına olan rağbet azalmıştır. Müfettiş bu kişilerin hemen değiştirilmeleri talebinde bulunmuştur⁵⁹².

İlçenin ihtiyacına uygun olan Halkodası, 1940 yılında açılrsa da bina yapımı ancak 1941 yılında tamamlanabilmiştir. İhtiyaca yeterli gelen bu binanın demirbaş eşyası ise parti yönetim kurulu tarafından verilen dolap ve radyodan oluşmaktadır. Hesap işleri ve eşya kayıtları pek fazla düzgün olmayan Yıldızeli halkodası bu yolda her dönem daha da iyileşmeye giderken, 1942 yılında halkodası yönetim kurulunda yer alan kişiler çalışmadıkları için tekrar bozulmuştur⁵⁹³.

25 Şubat 1945 tarihinde Yıldızeli'nde dört halkodası daha açılmış⁵⁹⁴, ancak 1943 yılından sonra verilen teftiş raporları parti yönetim kurulları ve kongrelere yönelik olduğu için il genelindeki halkodalarının teftişine dair herhangi bir bilgiye şimdilik rastlanılmamıştır.

Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller: Teftiş raporlarına göre 1940 yılına kadar Yıldızeli'nde parti dışındaki muhtelif teşekküllere dair herhangi bir gelişme görülmemiştir. 1940 yılında Halkodasının kurulmasıyla birlikte az da olsa hareketlilik başlamıştır. Ancak parti yönetim kurulları muhtelif teşekküllere karşı pek alakadar olmamıştır. Halkodasının kurulmasıyla birlikte az da olsa hareketlenen spor hareketleri bir öğretmen öncülüğünde yapılmıştır. 1940 yılında 68 kişiden 38'i ufak tefek hareketler yaparken, 1941 yılında spor olarak bazen at koşusu, bazen de avcılık yapılmıştır. Kulüp ve spor sahaları olmadığı için gençler halkodası nezaretinde top oynamışlardır. Gençler partiyi kurtarıcı olarak gördükleri için sevmişlerdir. İlçede mahalli matbuat da yoktur. Parti yönetim kurulları çeşitli maksatlarla kurulmuş hayırlı ve faydalı teşekkülleri sevmişlerdir. Bu dönemde partiye karşı zararlı veya kötü fikir besleyen kimseler olmamıştır⁵⁹⁵.

---

⁵⁹² *BCA*, (490.01.1003.872.2), s.10,37; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.128; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.69; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.73-74.

⁵⁹³ *BCA*, (490.01.1003.872.2), s.10,37; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.128; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.70; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.74.

⁵⁹⁴ *BCA*, (490.01.187.745.2), s.55.

⁵⁹⁵ *BCA*, (490.01.1003.872.2), s.45; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.108; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.70; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.74.

3.2.3. Hafik İlçesi

3.2.3.1. Parti Yönetim Kurulları

1935 yılında Hafik yönetim kurulu Mustafa Çaldıran'ın başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Yönetim kurulu içinde yer alan kişiler birbirleriyle uyumlu olsalar da, parti çalışmalarında pek aktif olmamışlardır. Parti çalışmaları üye kayıtlarına da yansımış, 48.107 nüfuslu Hafik'ten çıkan partili sayısı 1.589'la sınırlı kalmıştır. Bu dönemde parti içinde otoriteyi istismar eden kimse olmamıştır⁵⁹⁶.

Hafik'te son yapılan kongrelere bakıldığında, İlçe Kongresi'ne merkeze bağlı ocaklardan kimse gelmemiş, üç bucak olduğu halde yalnız iki bucaktan gelen ikişer temsilci ile kongre yapılmıştır⁵⁹⁷.

Bu dönemde bütçe ve hesap işlerine bakıldığında, ilçenin bütçesi vardır, ancak giderleri bütçeye göre yapılmamıştır. Harcamalar senetle yapılmıştır. Üye aidatları düzenli olarak toplanmamıştır. Partinin kendisine aidat getireceği iki evi bulunmaktadır. Evlerden her sene kira bedeli 150 lira alınmıştır. Bu dönemde bankaya yatırılacak paraları olmasa da, para olduğu zamanlarda da yatırmamışlardır⁵⁹⁸.

İlçenin parti binası ve demirbaş eşyaları gayet iyi durumdadır. Ancak eşyanın nereden, ne zaman alındığı ve değeri de yazılmamıştır. Bu bakımdan eşya kontrolü de yapılmamıştır⁵⁹⁹.

1938 yılına gelindiğinde İlçe yönetim kurulu yine Mustafa Çaldıran'ın başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Parti yönetim kurulu toplantılarını iki-üç ayda bir yapmıştır. Birbirleriyle iyi geçinen yönetim kurulu üyeleri parti prensiplerinin yayılmasında sadece toplandıkları zamanlarda çalışmıştır. Partinin hesap ve dosyaları ıslaha muhtaç olup, üye sayısı ve defterleri usul dışı tutulmuştur. Bundan başka parti malı olarak bulunan iki evin 145 lira borcu olduğu tespit edilmiştir⁶⁰⁰.

1939-1942 dönem aralığında Hafik parti yönetim kurulu çalışma durumu şu şekilde cereyan etmiştir; 1939 yılında Hafik yönetim kuruluna Mustafa Çaldıran

⁵⁹⁶BCA, (490.01.708.413.1), s.64,68,73.

⁵⁹⁷BCA, (490.01.708.413.1), s.70.

⁵⁹⁸BCA, (490.01.708.413.1), s.79.

⁵⁹⁹BCA, (490.01.708.413.1), s.84.

⁶⁰⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.41.

(Başkan), Osman Güngör (Sayman), Hüseyin Karamuk (Sekreter), Mehmet Özbek (Üye), Mustafa Tiryaki (Üye), Mehmet Gürses (Üye) ve Halis Takkan (Üye) seçilmişlerdir⁶⁰¹. Bu yıl ve sonrasında parti yönetim kurulunu oluşturan kişiler halk tarafından sevilmişlerdir. Sadece 1939 yılında parti başkanının çok rakı içmesinden şikâyetçi olunmuştur. Müfettiş bu durumun terk ettirilmesini Sivas İl yönetim kurulu başkanı Şakir Uma'ya bildirmiş ve çok geçmeden bu durum düzeltilmiştir⁶⁰².

Hafik parti yönetim kurulunda parti nüfuzunu istismar eden kimse olmamıştır. Yönetim kurulu üyelerinden bazıları 1939 yılında fazla iş almış ve bu durum 1941 yılında düzeltilmiştir. Parti yönetim kurulunda yer alan kişilerin birbirlerine karşı olan sevgi ve sempati dereceleri iyi derecede ilerlemiştir. Yine mahalli hükümet amir ve memurlarıyla parti teşkilatının iş ve fikir birliği her zaman iyi olmuştur⁶⁰³.

Parti prensiplerinin halka yayılması konusunda pek fazla çalışmayan Hafik parti yönetim kurulları 1939-1942 dönem aralığında sadece 184 kişi partiye kaydederken, az da olsa üye aidatı toplamışlardır⁶⁰⁴.

İlçe kongreleri nizamnameye göre düzenli olarak toplanmıştır. Kongrelerde dilekler serbestçe söylenirken, şikâyetleri söylemede çekingen davranılmıştır⁶⁰⁵.

Her hafta düzenli olarak toplanmayan Hafik parti yönetim kurulları, toplantılarını bazen sıklıkla, bazen de belirli aralıklarla yapmıştır. Toplantılarda alınan kararlar imza edilip deftere geçilmiştir. Parti yönetim kurulunun hesap, kayıt ve sicil defterleri her zaman düzgün tutulmuştur. Müfettiş bu düzeni teftiş etmek için 1940 yılında hesap encümenine hesaplarını tetkik ettirmiştir⁶⁰⁶.

Bu dönemde partiye ait iki binanın olduğu görülmüştür. Ancak parti binalarını kiraya vermişler ve kendileri de belediye dairesine taşınmışlardır. Binaların tapularını alma işi ise her zaman ertelenmiştir. Müfettiş, parti yönetim

---

⁶⁰¹BCA, (490.01.277.1110.2), s.35.

⁶⁰²BCA, (490.01.708.414.1), s.108; BCA, (490.01.270.1079.2), s.8,64; BCA, (490.01.709.418.1), s.89; BCA, (490.01.709.417.1), s.76; BCA, (490.01.709.420.1), s.57.

⁶⁰³BCA, (490.01.708.414.1), s.108; BCA, (490.01.270.1079.2), s.8,64; BCA, (490.01.709.418.1), s.89; BCA, (490.01.709.417.1), s.76; BCA, (490.01.709.420.1), s.57.

⁶⁰⁴BCA, (490.01.708.414.1), s.108; BCA, (490.01.270.1079.2), s.8,64; BCA, (490.01.709.418.1), s.89; BCA, (490.01.709.417.1), s.76; BCA, (490.01.709.420.1), s.57.

⁶⁰⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.108-109; BCA, (490.01.270.1079.2), s.8,64; BCA, (490.01.709.418.1), s.89; BCA, (490.01.709.417.1), s.76; BCA, (490.01.709.420.1), s.57.

⁶⁰⁶BCA, (490.01.708.414.1), s.109; BCA, (490.01.1580.437.2) s.5,58; BCA, (490.01.1003.872.2), s.48; BCA, (490.01.709.418.1), s.89; BCA, (490.01.709.417.1), s.76-77; BCA, (490.01.709.420.1), s.57.

kurulunu bu konuda uyarmış fakat tesir etmeyince, 1942 yılında malmüdüründen işi halletmesi için ricada bulunmuştur. Durumu halledeceğine dair söz veren malmüdürü işle ilgilenmeyince müfettiş durumu kaymakama kadar götürmüştür. Tapu işi halledilen parti binasının ufak tefek eşyalarından oluşan demirbaşına ise gayet iyi bakılmıştır⁶⁰⁷.

Parti teşkilatı tarafından yapılan yoklama ve denemeler ise, sadece 1939 yılında isabetli olmuştur. Sonraki yıllarda yoklama ve deneme yapılmamıştır. Üye kaydı muameleleri nizamnameye uygundur. Yine bu dönemde parti adayı olarak mahallin resmi ve hususi teşekküllerine seçilen kişiler sevilen kişilerdir⁶⁰⁸.

Parti işlerinin aksamalar yaşadığı 1944 ve 1945 yıllarında Hafik yönetim kurulunda sürekli değişimler olmuştur. 1944 yılında Hafik yönetim kurulu üyeleri Necmi Gündüz (Başkan), Mustafa Koçak (Muhasip-Katip), Hüseyin Güven (Halkevi Başkanı), Mustafa Tiryaki (Üye), Selim Çaldıran (Üye)⁶⁰⁹ dan oluşurken, 1945 yılında ise yönetim kurulunda yer alan birçok üye değişmiştir. Bu dönemde Hafik yönetim kurulu şu kişilerden oluştu: Turan Gündüz (Başkan), Mustafa Çaldıran (Muhasip-Kâtip), Abdullah Akbulut (Halkevi Başkanı), Mustafa Koçak (Üye), Osman Töredi (Üye)⁶¹⁰.

Çok partili hayata geçildikten sonra Hafik'teki parti faaliyetleri gelgitli bir görüntü almaya başlamıştır. Verilen teftiş raporlarında 1947 yılında ilçede CHP parti faaliyetlerinin azaldığı⁶¹¹, 1949 yılına gelindiğinde ise bölgede bulunan en nüfuzlu kişilerin CHP tarafında olduğu ve bu kişileri arasında Hasan Çavuş adındaki birisinin parti işlerinin ilerlemesi için çok çalıştığı belirtilmiştir⁶¹².

3.2.3.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller

Halkevleri ve Halkodaları: Teftiş raporlarından anlaşıldığı üzere 1942 yılına kadar Hafik'te herhangi bir halkevi veya halkodası çalışmasına rastlanılmamıştır.

⁶⁰⁷BCA, (490.01.708.414.1), s.109; BCA, (490.01.1580.437.2) s.5,58; BCA, (490.01.1003.872.2), s.48; BCA, (490.01.709.418.1), s.90; BCA, (490.01.709.417.1), s.77; BCA, (490.01.709.420.1), s.57.

⁶⁰⁸BCA, (490.01.708.414.1), s.109; BCA, (490.01.709.418.1), s.90; BCA, (490.01.709.417.1), s.77; BCA, (490.01.709.420.1), s.57; BCA, (490.01.270.1079.2), s.76.

⁶⁰⁹BCA, (490.01.710.424.1), s.138,152-153.

⁶¹⁰BCA, (490.01.710.424.1), s.222.

⁶¹¹BCA, (490.01.710.425.1), s.101.

⁶¹²BCA, (490.01.710.425.1), s.56.

Bundaki sebep kuşkusuz ki İkinci Dünya savaşının getirdiği ekonomik zorlukların yanında ilçenin oldukça küçük olması ve fazla nüfusu olmadığı için eleman bulma konusunda sıkıntı yaşamış olmasıdır. 25 Şubat 1945 tarihine gelindiğinde Hafik merkez de dâhil ilçe genelinde on üç halkodası açılmıştır⁶¹³.

Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller: Teftiş raporlarına göre Hafik'teki spor, neşriyat ve diğer teşekküller hakkındaki gelişmeler şöyledir; 1935 yılında Hafik'te gençlik ve spor teşekküllerine dair herhangi bir hareketlilik olmamıştır. 1938 yılına gelindiğinde ise gençlik teşekkülü olarak başlamış olan spor hareketleri daha sonra görülen lüzum üzerine durdurularak kapatılmıştır⁶¹⁴.

1939-1942 yılları arası dönemde Hafik ilçesinde parti dışındaki muhtelif teşekküllerde hareketlilik görülmüştür. 1939 yılında parti yönetim kurulunun, gençlik ve spor teşekkülleriyle olan alaka ve münasebetleri gayet iyi derecede başlamış, hatta bir futbol sahası yapılmıştır. Ancak yapılan spor sahasının etrafı tel örgüsüyle çevrilmiş ve saha bakımı ise hiç yapılmamıştır. 1940 yılından sonra spor çalışmalarında duraklama olmuş ve bir senelik duraklamadan sonra tekrar düzelmeye yoluna girmiştir. Spor teşekküllerinde duraklama olmasındaki temel sebep ilgili mükellefin az olmasıdır. 1941 yılında nüfus memuru ve öğretmen nezaretinde spor yapmaya çalışılmıştır. Belediyenin geliri az olduğu için spor çalışmalarında pek fazla etkisi olmamıştır. 1942 yılında ise spor alanında az da olsa gözle görülür gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde bir gençlik kulübünün olduğu ve 6 gencin spor yaptığı belirtilmiştir. Spor hareketlerinin az da olsa canlanması üzerine mükelleflerde işleriyle ilgilenmeye başlamışlardır. Spor çalışmalarının yetersiz olduğu ve parti yönetim kurullarının da spora karşı ilgisiz olduğu bu dönemde gençler partiyi kurtarıcı olarak gördükleri için benimsemişlerdir⁶¹⁵.

Spor dışındaki diğer teşekküllere bakıldığında, parti yönetim kurullarının çeşitli maksatlarla kurulmuş hayırlı ve faydalı teşekküllere karşı olan ilgi ve alakaları gayet iyi derecede olmuştur. Kendilerine verilen hizmetleri de severek yapmışlardır.

---

⁶¹³C.H.P. *Halkevleri ve Halkodalarının Yurd İçinde Dağılımları*, Doğu Matbaası, Ankara 1945, s.65; BCA, (490.01.187.745.2), s.54.

⁶¹⁴BCA, (490.01.708.413.1), s.41.

⁶¹⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.109; BCA, (490.01.1003.872.2), s.45; BCA, (490.01.709.418.1), s.90; BCA, (490.01.709.417.1), s.77; BCA, (490.01.709.420.1), s.58.

Bunun dışında Hafik'te matbuat yoktur. Yine partiye karşı menfi fikir besleyen kimse de olmamıştır⁶¹⁶.

3.2.4. Koyulhisar İlçesi

3.2.4.1. Parti Yönetim Kurulları

1935 yılında Koyulhisar parti yönetim kurulu Tahsin Fırat'ın başkanlığında toplanmıştır. Yönetim kurulunda bulunan kişilerin parti işlerinde pek hevesi olmadığı gibi yerlerine geçecek kimseyi bulmak da zor olmuştur. Parti yönetim kurulunda yer alan Hasan Tuzcan'ın hem belediyede hem de İl yönetim kurulunda üyeliği bulunmuştur. Bu bakımdan fazla iş aldığı için nizamnameye ters düşmüştür⁶¹⁷.

Bu dönemde Koyulhisar yönetim kurulunun hesap dosyalarında düzen olmadığı görülmüştür. Gelen ve giden evrakın kaydına mahsus defterleri vardır. Toplantılarını her hafta düzenli olarak yapmayan parti yönetim kurulunun son kongreleri ise, bucaklardan gelen ikişer temsilcinin katılımıyla nizamnameye uygun olarak yapılmıştır. Koyulhisar parti yönetim kurulunda yer alan kişiler parti prensiplerinin yayılmasında pek fazla çalışmamışlardır. 23.659 nüfuslu Koyulhisar'da sadece 1.314'ü partiye kayıtlı idi⁶¹⁸.

Koyulhisar'ın bütçe durumuna bakıldığında, bütçelerinin olduğu görülse de, harcamalar bütçeye göre yapılmamıştır. Harcanan paralara karşılık senet almışlar, fakat bunların çoğunu yalnızca hak sahibi imza etmiştir. Ödeme emri veya başkasının tasdiki yoktur. Mevcut olan para bankaya yatırılmayıp, üyelere birisinin cebinde bulunmuştur⁶¹⁹.

Partinin bina ve demirbaş eşya durumuna bakıldığında, bu dönemde partiye ait binanın ve demirbaş eşyasının iyi olduğu görülmüştür⁶²⁰.

1938 yılına gelindiğinde Koyulhisar parti yönetim kurulu Mustafa Yalçın başkanlığında beş kişiden oluşmuştur. Parti yönetim kurulunda yer alan kişiler halk nazarında sevilmişlerdir. İlçe teşkilatının merkez teşkilatla olan ilişkileri iyi olsa da, bucak ve ocaklarla olan ilişkileri ise zayıftır. İlçede üye adedi 123 iken, ocaklarda

⁶¹⁶BCA, (490.01.708.414.1), s.109; BCA, (490.01.709.418.1), s.90; BCA, (490.01.709.417.1), s.77; BCA, (490.01.709.420.1), s.58.

⁶¹⁷BCA, (490.01.708.413.1), s.64,67.

⁶¹⁸BCA, (490.01.708.413.1), s.68-70,72-73.

⁶¹⁹BCA, (490.01.708.413.1), s.80.

⁶²⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.84.

1.083'dür. Parti yönetim kurulunun toplantılarına bakıldığında ise yeterli derecede toplanmamışlardır. Bundaki sebep yönetim kurulunda yer alan kişilerin hayatla mücadele etmelerinden dolayı, parti işlerine gereken önemi vermemeleridir. Hatta yönetim kurulu bu toplantıları sadece bayram günlerinde yapmış ve bu durum parti prensiplerinin yayılmasını da zayıflatmıştır. Yönetim kurulunun üye kayıt, sicil ve dosya işleri de düzenli tutulmamıştır. Bu dönemde parti binasının olduğu görülse de tapuya kaydı ile uğraşmıştır. Demirbaş eşyası iyi halde muhafaza olunmuştur⁶²¹.

1939-1942 yılları arasında ise Koyulhisar parti yönetim kurulunun çalışmaları şu şekilde cereyan etmiştir; Bu dönemde ilçe ahali kendi işleriyle meşgul oldukları için parti işleri ile uğraşmak için adam bulmak zor olmuştur. Bu bakımdan İlçe yönetim kurulu sayısı az olmuştur. 1939 yılında İlçe yönetim kurulu şu kişilerden oluşmaktaydı; Mustafa Yalçiner (Başkan), Hasan Özcan (Sayman), Ziver Yıldırım (Sekreter) ve Ekrem Erdem (Üye)⁶²². Bu dönemde parti yönetim kurulu başkanı Mustafa Yalçiner kendi başına hareket etmiştir. Başkanın parti işleriyle pek meşgul olmaması yönetim kurulu üyeleri arasında gruplaşmalara neden olmuştur. Bu durum halkın üzerinde olumsuz tesirler bırakmış ve halk partiye karşı olan sevgi ve saygı derecesini yitirmiştir⁶²³. Bunun neticesinde 1940 yılında yönetim kurulu üyelerinin tamamı değişmiş ve yeni yönetim kurulu Azmi Odyakmaz'ın başkanlığı altında toplanmıştır⁶²⁴. Bu tarihten sonra parti yönetim kurulu ile arası düzelen halk partiye karşı sevgi ve sempati duymuştur⁶²⁵.

Parti yönetim kurulunda yer alan kişiler 1939 yılı müstesna diğer yıllarda parti nüfuzunu istismar etmemiş ve fazla görev almamışlardır. 1939 yılında yönetim kurulu içinde yer alan parti başkanının oğlu, başkan tarafından ticaret odasında sekreter yapılmak istenmiş ve parti nüfuzu istismar edilmiştir. Ancak bu durum müfettişin uyarısıyla düzeltilmiş ve daha sonraki yıllarda ise böyle bir teşebbüse geçilmemiştir. Bu dönemde yönetim kurulu üyeleri arasındaki ilişkiler gelgitli olsa

---

⁶²¹BCA, (490.01.708.413.1), s.38.

⁶²²BCA, (490.01.277.1110.2), s.35.

⁶²³BCA, (490.01.708.414.1), s.104.

⁶²⁴BCA, (490.01.277.1110.2), s.41.

⁶²⁵BCA, (490.01.270.1079.2), s.5,21,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.96; BCA, (490.01.709.417.1), s.78.

da mahalli hükümet amir ve memurlarıyla olan iş ve fikir beraberlikleri her zaman iyi derecede devam etmiştir⁶²⁶.

Koyulhisar parti yönetim kurulu parti prensiplerini halka yayma konusunda pek fazla çalışmamıştır. Parti prensiplerindeki çalışmanın az olmasındaki sebep kuşkusuz ki 1939 yılında gerçekleşen deprem olmuştur⁶²⁷. Gerçekleşen deprem dolayısıyla ilçe parti yönetim kurulu parti prensiplerinin yayılması işiyle pek alakadar olamamıştır. Ancak 1941 yılının ikinci yarısında az da olsa aşama kaydederek 219 kişiyi partiye kaydetmişler ve bir sonraki yılda partili sayısını arttırmaya devam etmişlerdir⁶²⁸.

İlçenin kongre durumuna bakıldığında, kongrelerin her sene biraz daha düzelerek yapıldığı görülmektedir. 1939 yılındaki kongrelere tam katılım sağlanamamış ve nizamnameye uygun yapılmamıştır. Bunun üzerine bir sonraki kongreye bir gözlemci gönderilmiştir. Gözlemci huzurunda gerçekleşen kongre nizamname esaslarına göre yapılmıştır. 1940 yılında ise müfettiş bizzat kongrelerinde bulunmuş ve nizamnameye uygun yapıldığını belirtmiştir. Bu tarihten sonra kongreler genellikle nizamnameye uygun olarak yapılmıştır. Kongrelerde dilekler rahatlıkla söylenirken, şikâyetler ise söylenilmemiştir⁶²⁹.

Koyulhisar parti yönetim kurulu toplantı durumlarına bakıldığında, yönetim kurulu toplantılarını bazı dönemlerde düzenli şekilde yaparken, bazı dönemlerde de düzenli olarak yapmamıştır. Her hafta bir kere toplanması gereken parti yönetim kurulu 1939 yılında dört ay kadar süre zarfında hiç toplanmamıştır. Yılın ikinci yarısında toplantılarını düzenli olarak yapmaya başlamışlar ancak bu sefer de gerçekleşen deprem dolayısıyla parti yönetim kurulu daha sonra hiç toplanamamıştır. Görüldüğü üzere parti yönetim kurulu toplantıları gerek doğal nedenler, gerekse kendi isteksizlikleri nedeniyle 1942 yılına kadar belli aralıklarda toplanmıştır. Ancak

---

⁶²⁶BCA, (490.01.708.414.1), s.104; BCA, (490.01.270.1079.2), s.5,21,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.96; BCA, (490.01.709.417.1), s.78.

⁶²⁷ 27 Aralık 1939 Erzincan merkezli deprem çevresindeki illerde de büyük hasarlara yol açmıştır. Sivas'ın hem Erzincan'a sınır olması, hem de fay hattının Sivas'ın bazı topraklarından geçiyor olması nedeniyle Sivas'ın merkez de dâhil olmak üzere, Koyulhisar, Suşehri, Zara ve Hafik ilçeleri bu depremden etkilenmiştir. Geniş bilgi için bkz. Osman Kubilay Gül, "27 Aralık 1939 Erzincan Depremi'nin Sivas ve İlçelerine Etkileri", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol:3, No.2 (2011), s.135-145.

⁶²⁸BCA, (490.01.708.414.1), s.104; BCA, (490.01.270.1079.2), s.6,21,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.96; BCA, (490.01.709.417.1), s.78.

⁶²⁹BCA, (490.01.708.414.1), s.104; BCA, (490.01.270.1079.2), s.6,21,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.96; BCA, (490.01.709.417.1), s.78.

1942 yılına gelindiğinde ise parti yönetim kurulu toplantıları her hafta düzenli olarak toplanmıştır. Bu dönemde alınan kararlar karar defterine geçilmiş ve imza edilmiştir. Parti yönetim kurulu hesap, kayıt, aza sicil defterleri ve dosyalarını düzenli tutmuştur⁶³⁰.

Parti binası ve demirbaş eşyasının durumuna bakıldığında, 1939 yılında tapusu olan parti binasının 2-3 odalı olduğu ve parti işlerinin burada görüldüğü belirtilmiştir. Ancak gerçekleşen deprem sonrası bina tamir olunamayacak şekilde yıprandığı için yıktırılmıştır. Gerçekleşen depremle birlikte binanın demirbaş eşyası da harap olmuştur. Bu bakımdan parti yönetim kurulu bir süre barakada oturmuştur. Dönemin müfettişi Zihni Orhon parti binasının yapımı için Genel Sekreterliğin yardımının yerinde olacağını, bunun için 1.500 lira verilip 2-3 odalı parti binasının yapılabileceğini belirtmiştir. Ancak 1942 yılına gelindiğinde, iki yıl önce istenilen para halen gönderilmediği için parti binası yapılamamıştır. Bu dönemde depremden sonra yıpranmış olan demirbaş eşyaya ise iyi bakılmıştır⁶³¹.

Üye kayıt muamelesi ve diğer durumlara bakıldığında, 1939 yılında üye kayıt muameleleri nizamnameye uygun yapılsa da, daha sonraki dönemlerde nizamnameye uygun olarak yapılmıştır. Yine 1939 yılında parti adayı olarak mahallin resmi ve hususi teşekküllerine seçilmiş olanların, içtimai, ahlaki, milli ideal ve çalışma bakımlarından pek sevilmediği görülse de, daha sonraki yıllarda hep olumlu şekilde cereyan etmiştir. Bundan başka yoklama talimatnamesine ve Genel Başkanlık Kurulu kararlarına göre parti teşkilatı tarafından yapılmakta olan yoklama ve denemeler de yapılmamıştır⁶³².

Parti teşkilatındaki zayıflamaların iyice hissedilir olduğu 1944 ve 1945 yıllarında Koyulhisar ilçesi parti yönetim kurulunda bazı değişiklikler olmuştur. 1944 yılında parti yönetim kurulu şu kişilerden oluşmuştur; Azmi Odyakmaz (Başkan), Remzi Odyakmaz (Muhasip-Katip), Ömer Yıldırım (Üye), Tahsin Güneli (Üye), Tahsin Koçyiğit (Üye)⁶³³. 1945 yılında ise Koyulhisar ilçesi parti yönetim

⁶³⁰BCA, (490.01.708.414.1), s.104; BCA, (490.01.270.1079.2), s.6,21,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.96; BCA, (490.01.709.417.1), s.78.

⁶³¹BCA, (490.01.708.414.1), s.104; BCA, (490.01.1580.437.2), s.4-5,12,58; BCA, (490.01.1003.872.2), s.49; BCA, (490.01.709.418.1), s.96; BCA, (490.01.709.417.1), s.78.

⁶³²BCA, (490.01.708.414.1), s.104; BCA, (490.01.270.1079.2), s.21,66,77; BCA, (490.01.709.418.1), s.96-97; BCA, (490.01.709.417.1), s.78.

⁶³³BCA, (490.01.710.424.1), s.138,152,153.

kurulu bazı değişikliklerle beraber şu kişilerden oluşmaktadır; Remzi Odyakmaz (Başkan), Muhiddin Aksu (Muhasip-Katip), Azmi Odyakmaz (Halkevi Başkanı), Ekrem Erdem (Üye), Hasan Özcan (Üye), Tahsin Koçyiğit (Üye), Ömer Yıldırım (Üye)⁶³⁴.

1947 yılında verilen teftiş raporunda Koyulhisar parti başkanının diğer ilçelere nazaran çalışmalarında daha etkili olduğu belirtilse de ilçe kaymakamının demokrat partili olması ilçede ikiliğe sebep olmuřtur⁶³⁵.

1949 yılına gelindiğinde Koyulhisar parti yönetim kuruluna Ekrem Erdem, Remzi Odyakmaz, Azmi Odyakmaz, Tahsin Koçyiğit, Mazhar Aydoğan, şükrü Aycan, Ahmet Kılıç , Hamdi Bozpinar, Ethem Ertuğrul seçilmiřtir⁶³⁶. Yeni seçilen parti yönetim kurulunun teşkilat çalışmalarına hareketlilik katacağı düşünülse de, gelişmeler aksi yönde olmuştur. Dönemin müfettişi Hamdi Orhon, CHP Genel Sekreterliğine sunduğu teftiş raporunda, bu dönemde Koyulhisar ilçe parti başkanı Ekrem Bey ve parti teşkilatının oldukça zayıf olduğunu belirtmiřtir⁶³⁷.

3.2.4.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller

Halkevleri ve Halkodaları: Teftiş raporlarından anlaşıldığı üzere 1942 yılına kadar Koyulhisar ilçesinde halkevi ve halkodasına dair herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dönemin müfettişi Zihni Orhon, 1940 yılında 700 lira kadar para verilirse halkodası binası yapılabileceğini belirtmiřtir⁶³⁸. Ancak dönemin bütçe yetersizliği yüzünden gereken miktar sağlanamamıştır. Bundan beş yıl sonra, 19 şubat 1945 yılında Koyulhisar Halkodasının açılması ve açılacak olan bu halkodasına Genel Sekreterlik tarafından çivi, cam, masa, sandalye vesaire yardımın yanında 700 lira da maddi yardım yapılması kararlařtırılmıřtır⁶³⁹. Nihayetinde 19 şubat 1945 yılında açılan Koyulhisar Halkodası, bir yıl içinde eksikliklerini

⁶³⁴BCA, (490.01.710.424.1), s.222.

⁶³⁵BCA, (490.01.710.425.1), s.101.

⁶³⁶Ülke, 17 Kasım 1949, s.1.

⁶³⁷BCA, (490.01.710.425.1), s.57.

⁶³⁸BCA, (490.01.1003.872.2), s.51

⁶³⁹BCA, (490.01.187.745.2),s.107.

tamamlayarak 24 Şubat 1946'da Halkevine çevrilmiştir⁶⁴⁰. Yine bu tarihte ilçede üç tane de halkodası açılmıştır⁶⁴¹.

Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller: Teftiş raporlarından anlaşıldığı üzere Koyulhisar'da 1939 yılına kadar parti dışındaki muhtelif teşekküllere dair herhangi bir gelişim olmamıştır. Bu dönemde parti yönetim kurulunun gençlik ve spor teşekküllerine karşı pek fazla alakası olmasa da, parti dışındaki muhtelif teşekküllerde az da olsa 1939-1941 yılları arasında bir hareketlilik olmuştur. Spor sahası olmayan ilçede 1940 yılında ilçe kaymakamı gençlik teşkilatı oluşturmak için harekete geçmiş ve bu çaba sonucu gençlik teşkilatında 17 mükellefin olduğu görülmüştür. Yılın ikinci yarısında da gençler kısmen kendi başlarına kısmen de jandarma zabtının nezareti ile talim yapmışlardır. 1941 yılında beden terbiyesi mükellefleri bir jandarma başçavuşu tarafından talim edilmiştir. Bu dönemde parti yönetim kurulları, gençlik ve sporla fazla ilgilenmemiş, ancak partiyi kurtarıcı gibi gören gençler partiyi sevmişlerdir⁶⁴².

Parti yönetim kurullarının hayırlı ve faydalı teşekküllere karşı sevgi ve saygı dereceleri ise iyi derecede devam etmiştir. Bu bakımdan verilen hizmetleri yapmaya çalışmışlardır. Yine matbuat dahi olmayan Koyulhisar'da halk gelişmeleri hoparlör yoluyla takip etmiştir. Bu dönemde partiye karşı menfi fikir ve duygu taşıyan fertlere rastlanılmamıştır⁶⁴³.

3.2.5. Suşehri İlçesi

3.2.5.1. Parti Yönetim Kurulları

1935 yılında Suşehri parti yönetim kurulu İsmail Kutlu'nun başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Son kongredeki yolsuzluktan dolayı seçim bozularak yeniden seçim yapılması ve seçim yapılana kadar eski kurulun işe bakması kararlaştırılmış fakat aradan aylar geçtiği halde İl yönetim kurulu tarafından yeni seçim için ne mahalline memur verilmiş, ne de seçimi yapmak üzere ilden birisi gönderilmiştir. Daha sonra belediye kendi adamını seçtirmiş ve nüfuzu altına

⁶⁴⁰ 1945 yılında Halkevleri ve Halkodaları, Ankara 1946, s.28.

⁶⁴¹ BCA, (490.01.187.745.2), s.55.

⁶⁴² BCA, (490.01.708.414.1), s.105; BCA, (490.01.1003.872.2), s.46; BCA, (490.01.709.418.1), s.97; BCA, (490.01.709.417.1), s.79.

⁶⁴³ BCA, (490.01.708.414.1), s.105; BCA, (490.01.1003.872.2), s.46; BCA, (490.01.709.418.1), s.97; BCA, (490.01.709.417.1), s.79.

almıştır. Parti yönetim kurulunda yer alan kişiler başkanın etkisi altında olsa da aralarında ahenksizlik görülmüştür⁶⁴⁴.

Bu dönemde parti yönetim kurulunda yer alan Abdullah Karaca hem belediyede hem de İl yönetim kurulunda üye olduğu için fazla iş almış ve nizamnameye ters düşmüştür. Yine parti yönetim kurulu düzenli olarak toplanmadığı için iş bölümü hususunda sıkıntılar yaşanmıştır⁶⁴⁵.

Suşehri ilçesinin son kongrelerine bakıldığında ise bazı bucaklardan gelen ikişer temsilcinin katılımıyla İlçe Kongresi yapılmıştır. Ağvanis gibi bazı bucaklar kendi kongrelerini yapmadıkları için İlçe Kongresi'ne katılmak için temsilci göndermezken, bazıları ise göndermesi gerekenden fazla temsilci göndermiştir⁶⁴⁶. Yine bu dönemde parti prensiplerinin yayılmasında ve üye kayıt çalışmasında pek fazla çalışılmamıştır. 31.583 nüfuslu ilçenin partiye kayıtlı kişi sayısı 3.241 idi⁶⁴⁷.

Suşehri'nin bütçe ve hesap işleri ise şöyledir; ilçenin bütçesi vardır, ancak yapılan harcamalar bütçeye göre yapılmamıştır. Gider senetlerinde yalnızca hak sahibinin imzası görülmüştür. Bazılarını yönetim kurulu da tasdik etmiştir. Para bankaya cüzdanla yatırılmış, yalnız başkanın imzası ile çekilmiştir. Daha önce belediyeye %5 faizle borç verilmiş, ancak parayı alamamışlardır. Ve açılan dava sonucu parça parça bu parayı tahsil etmişlerdir⁶⁴⁸.

Bu dönemde Yıldızeli gibi, Suşehri ilçesinin de parti binası yoktur. Yine demirbaş eşyası olan ilçede eşyaların bazılarının nereden alındığı yazılmamıştır⁶⁴⁹.

1938 yılına gelindiğinde ise Suşehri ilçesinin yönetim kurulu bu kez Yusuf Pozat başkanlığında yedi kişiden oluşmuştur. Yönetim kurulunda yer alan üyelerin çoğunun halk nazarında sevildiği görülse de, başkan Yusuf Bey ise bütün hoşnutsuzlukları üzerine toplamıştır⁶⁵⁰.

Bu dönemde her hafta düzenli olarak toplanan parti yönetim kurulu üyeleri, parti binasının yapıldığı takdirde parti prensiplerin yayılması ve parti toplantılarının daha faydalı olacağını bildirmişlerdir. Hesapları da oldukça düzgün tutulan ilçede

---

⁶⁴⁴BCA, (490.01.708.413.1), s.65.

⁶⁴⁵BCA, (490.01.708.413.1), s.67-68.

⁶⁴⁶BCA, (490.01.708.413.1), s.70,

⁶⁴⁷BCA, (490.01.708.413.1), s.72-73.

⁶⁴⁸BCA, (490.01.708.413.1), s.80

⁶⁴⁹BCA, (490.01.708.413.1), s.84.

⁶⁵⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.39.

1.525 liralık bütçe ile bina yapılmaya çalışılmıştır. Partiye kayıtlı üye sayısı 2.212 kişiden oluşmaktadır. Partinin üye sicil dosyaları ise düzenli değildir⁶⁵¹.

Suşehri'nin en büyük sorunu uzun bir süre vekil ile yönetilmekte olduğudur. Bu bakımdan bir an önce asıl temsilcinin gelmesini beklemişlerdir. Bunun yanında bütün devlet dairelerinin kirada ve seyyar bir halde bulunduğu ve bir an önce hükümet binasının yaptırılması gerektiği belirtilmiştir⁶⁵².

Raporların bariz artış olduğu 1939-42 yılları arasında ise Suşehri parti yönetim kurulunun çalışmaları şu şekilde cereyan etmiştir; 1939 yılında Suşehri parti yönetim kurulu Muştak Mutlu (Başkan), Yusuf Pozat (Sayman), Ömer Turan (Sekreter), Hasan Kutlu (Üye), Abdullah Karaca (Üye), Alim Yalçın (Üye) ve Seniha Algantürk (Üye)⁶⁵³ oluşmuştur. Bazı değişikliklerle görevine devam eden yönetim kurulu türlü safhalar geçirmiştir. Parti yönetim kuruluna seçilen kişilerin bazıları halk nazarında sevilirken bazıları da pek sevilmemiştir. Müfettiş raporunda halkın sevgi ve saygı derecesinin azalmasındaki en büyük sebebin seçim sırasında çıkan ihtilaflardan kaynaklandığını belirtmiştir. Örneğin, 1940-41 yılında yönetim kurulu seçimine fesat karıştığı için bu seçimler feshedilmiş ve sonrasında yeniden seçime gidilmiş ve yönetim kurulu içinde yer alan üç kişi değiştirilmiştir. Ayrıca müfettiş bu ilçenin küçük bir yer olduğunu ve kimin yerine kim gelirse her zaman aynı sorunlar olabileceğine vurgu yapmıştır. Ancak 1942 yılına gelindiğinde bu sorunların aşıldığı görülmüştür⁶⁵⁴.

Bu dönemde parti nüfuzunu istismar eden kimse olmazken, bazı kişiler fazla iş almıştır. 1939 yılında parti yönetim kurulunda yer alan bazı kişiler genel meclis ve belediyeye üye oldukları için fazla iş almış, müfettişin uyarısıyla biri hariç hepsi bu durumdan vazgeçmişlerdir. Ancak Abdullah Karaca adlı kişi fazla olan görevini bırakmamıştır. Müfettiş fazla iş alan bu kişiyi ilk gördüğünde bırakması için uyarmış, daha sonraki görmelerinde ise önce İlçe yönetim kurulu başkanına bildirmiş,

---

⁶⁵¹BCA, (490.01.708.413.1), s.39.

⁶⁵²BCA, (490.01.708.413.1), s.39.

⁶⁵³BCA, (490.01.277.1110.2), s.35.

⁶⁵⁴BCA, (490.01.708.414.1), s.102; BCA, (490.01.270.1079.2), s.6,66,77; BCA, (490.01.709.418.1), s.93; BCA, (490.01.709.417.1), s.80; BCA, (490.01.709.420.1), s.63.

durumun tesir etmediğini görünce en sonunda İl yönetim kurulu başkanına hatta kaymakama kadar bildirmiş ve sorun çözülmüştür⁶⁵⁵.

Mahalli hükümet amir ve memurlarıyla iş ve fikir beraberliği daima iyi derecede olan ilçe parti yönetim kurulunda yer alan üyelerin birbirine karşı sevgi ve saygı derecesi ilk başlarda pek yok iken, daha sonraki dönemlerde müfettişin uyarısıyla birlikte düzelmiştir⁶⁵⁶.

Suşehri parti prensiplerini yayılması konusunda diğer ilçelere göre oldukça iyi çalışmıştır. 1940 yılında 817 kişi, 1941 yılında 801, 1942 yılında 595 kişi partiye kaydetmişlerdir. Ancak tahsilât işlerinde ise diğer ilçeler gibi pek fazla çalışmamışlardır. Sadece 1940 yılında toplanan 15 lira gibi çok küçük miktarla sınırlı kalmışlardır⁶⁵⁷.

İlçedeki kongrelere bakıldığında, ilçe merkezinde kongreler nizamnameye göre yapılmıştır. Yapılan kongrelerde dilekler serbest şekilde söylenirken, şikâyetlerde ise çekingen davranıldığı görülmüştür⁶⁵⁸.

Suşehri parti yönetim kurulu toplantı durumlarına bakıldığında, ilk başlarda bazı doğal nedenlerden dolayı pek düzgün toplanmamış ancak 1941 yılından sonra toplantılarının düzeldiği görülmüştür. 1939 yılındaki depremin etkisiyle birlikte yönetim kurulu parti işleriyle pek fazla ilgilenememiş ve toplantılarını her hafta düzenli olarak yapamamıştır. Depremin etkileri hemen hemen giderildikten bir yıl sonra parti işlerine yeniden önem verilmeye başlanmış ve hafta da bir olmasa da düzenli aralıklarla toplanmaya başlamışlardır. 1941 yılına gelindiğinde ise yönetim kurulu toplantıları her hafta düzenli olarak yapılmaya başlamıştır. Bu süreçte kendilerine verilen görevleri düzenli olarak yapan parti yönetim kurulu, toplantılarda aldıkları kararları deftere geçip imza etmişlerdir. Parti yönetim kurullarının hesap, kayıt ve aza sicil defterleri ve dosyaları düzenli olarak tutulmuştur⁶⁵⁹.

⁶⁵⁵ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.102; *BCA*, (490.01.270.1079.2), s.6,66,77; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.93; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.80; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.63.

⁶⁵⁶ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.102; *BCA*, (490.01.270.1079.2), s.6,66,77; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.93; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.80; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.63.

⁶⁵⁷ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.102; *BCA*, (490.01.270.1079.2), s.6,67,77; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.93; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.80; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.63.

⁶⁵⁸ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.102; *BCA*, (490.01.270.1079.2), s.6,67,77; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.93; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.80; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.63.

⁶⁵⁹ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.102; *BCA*, (490.01.270.1079.2), s.67,77; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.80-81; *BCA*, (490.01.1003.872.2), s.49; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.93-94; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.63.

Parti binası ve demirbaş eşya durumuna bakıldığında, 1939 yılında partiye ait dört parça tapulu arsalarının olduğu görülmüş ve birkaç odadan oluşan parti binasının yapımına başlanmıştır. Yapılacak olan binanın tapusu ise ilk başlarda hükümete 200 lira borç olmasından dolayı alınamamıştır. Müfettişin mal müdürü ile konuşmasından bir yıl sonra binanın tapusu ancak 1942 yılında alınabilmiştir. Demirbaş eşyaya ise her dönemde iyi bakmışlardır⁶⁶⁰.

İlçenin üye kayıt muamelesi ise 1941 yılının son yarısı ile 1942 yılının ilk yarısı hariç her dönemde uygun olmuştur. Bunun yanında parti teşkilatı tarafından yapılan yoklama ve denemelerde sadece 1939 yılında isabet olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise son vakitlerde yoklama ve deneme yapılmamıştır. Parti adayı olarak mahallin resmi ve hususi teşekküllerine seçilen kişiler ise ilk başlarda pek sevilmezken, daha sonraki süreçte sevilmişlerdir⁶⁶¹.

Daha önceki yıllarda parti faaliyetlerinde pek fazla çalışmayan ve kongrelere karşı oldukça ilgisiz olan Suşehri ilçe teşkilatı 1944 yılındaki İlçe Kongresi'nde yeni bir yönetim kurulu seçmiştir. Kongrede yapılan seçimde Suşehri yönetim kuruluna İsmail Kutlu (Başkan), Muştak Mutlu (Muhasip- Katip), Hayri Baydar (Halkevi Başkanı), Abdullah Karaca (Üye), Galip Doğruyol (Üye), Hüsnü Gürz (Üye), Mehmet Yavuz (Üye), Yusuf Bozat (Üye) seçilmiştir.⁶⁶² İsmail Kutlu'nun başkanlığını yaptığı bu dönemde Suşehri parti yönetim kurulu oldukça iyi çalışmıştır. Hatta yapılan teftiş gezisinde dönemin müfettişi Ali Kemal Yiğitoğlu, parti teşkilatını teftiş ettiği ilçelerden en çok faaliyet gösterenler arasında Suşehri'ni de saymıştır⁶⁶³.

1946 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte Sivas ili genelinde demokratlar etkili olmaya başlamıştır. Ancak Suşehri ilçesi aristokrat ve zengin bir ailenin elinde olduğu için, demokrat partiye pek yer vermemişlerdir. CHP'nin ilçedeki teşkilatı sağlam olsa da dönemin müfettişi Muzaffer Akpınar, ilçe kaymakamı Tevfik Bey'in demokrat ruhlu olduğunu belirtmiştir⁶⁶⁴. 1947 yılında ilçede her ne kadar CHP kuvvetli olsa da etkinliğini yavaş yavaş yitirmiş ve 1949

⁶⁶⁰BCA,(490.01.708.414.1),s.102-103; BCA, (490.01.1580.437.2),s.5,60; BCA, (490.01.1003.872.2), s.49; BCA, (490.01.709.418.1), s.94; BCA, (490.01.709.417.1), s.81; BCA, (490.01.709.420.1), s.63.

⁶⁶¹BCA,(490.01.708.414.1),s.103; BCA, (490.01.270.1079.2),s.7,67,77; BCA, (490.01.709.418.1), s.93-94; BCA, (490.01.709.417.1), s.81; BCA, (490.01.709.420.1), s.63.

⁶⁶²BCA, (490.01.710.424.1), s.138.

⁶⁶³BCA, (490.01.710.424.1), s.133.

⁶⁶⁴BCA, (490.01.710.425.1), s.101.

yılına gelindiğinde DP'nin ilçede daha kuvvetli olduğu görülmüştür. Dönemin Sivas bölgesi müfettişi Hamdi Orhon'un verdiği rapora göre yönetim kurulunda yer alan kişilerin parti çalışmalarında oldukça zayıf oldukları belirtilmiştir. Müfettiş verdiği raporda parti başkanının bu işin adamı olmadığını ve Suşehri'nin çalışkan ve anlayışlı birilerinin eline verilmesi gerektiğini belirtmiştir⁶⁶⁵.

3.2.5.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller

Halkevleri ve Halkodaları: Suşehri Halkodası 25 Şubat 1940 tarihinde açılmıştır⁶⁶⁶. Halkodası açıldığı andan itibaren parti yönetim kurullarının, hükümet amir ve memurlarının ilgi ve alakası gayet iyi olmuştur. Oldukça iyi başlayan alaka 1941 yılının ilk yarısında azalmış olsa da yılın ikinci yarısında tekrar artmıştır. Halkodasının gelirleri ise idare-i hususiye ve belediyeden sağlanmıştır. Bu gelirlere ek olarak İl yönetim kurulu da her sene bu halkodasına 150 lira yardım yapmıştır⁶⁶⁷.

Halkodası yönetim kurulu içinde yer alan kişiler genellikle işlerinin ehli olan tahsilli kişilerden oluşmuştur. Halkodası bu dönemde yörenin güç ve ihtiyacına uygundur. Halkodasına olan rağbetin azalıp, çoğalmasında ise yönetim kurulunda yer alan kişilerin çalışmaları etkin rol oynamıştır. Örneğin, 1941 yılında halkodasında yer alan yönetim kurulu çalışmadığı için rağbet oldukça azalmıştır⁶⁶⁸.

Halkodasının ilk başlarda düzgün olmayan hesap ve demirbaş defterleri, 1941 yılından sonra düzgün tutulmaya başlanmıştır. Ancak kütüphane defterlerinin ıslah edilmesi gerekmiştir. İlk sene kirada olan halkodası binası ihtiyaca yeterli gelmediği için 1941 yılında yeni binanın yapılmasıyla birlikte bu sorun giderilmiştir⁶⁶⁹.

Çalışmalarını az da olsa etkin şekilde sürdüren Suşehri halkodası eksikliklerini tamamlayarak 20 Şubat 1944 tarihinde halkevine dönüşmüştür⁶⁷⁰.

⁶⁶⁵BCA, (490.01.710.425.1), s.57.

⁶⁶⁶Cumhuriyet Halk Partisi Halkevleri 1940, s.31; Serap Taşdemir, *agm*, s.408.

⁶⁶⁷BCA, (490.01.1003.872.2), s.38,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.94; BCA, (490.01.709.417.1), s.81; BCA, (490.01.709.420.1), s.63

⁶⁶⁸BCA, (490.01.1003.872.2), s.38,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.94; BCA, (490.01.709.417.1), s.81; BCA, (490.01.709.420.1), s.64.

⁶⁶⁹BCA, (490.01.1003.872.2), s.38,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.94; BCA, (490.01.709.417.1), s.81; BCA, (490.01.709.420.1), s.64.

⁶⁷⁰BCA, (490.01.187.745.2), s.152; Serap Taşdemir, *agm*, s.408.

Ayrıca ilçede 1945 Şubat ayında dört, 1946 Şubat ayında ise bir tane daha halkodası açılmıştır⁶⁷¹.

Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller: Teftiş raporlarına göre Suşehri ilçesinde spor hareketleri 1939 yılında görülmeye başlamış ve 1942 yılının yarısına kadar devam etmiştir. Bu dönemde parti yönetim kurulları ilk başlarda gençlik ve spor teşekküllerine karşı oldukça ilgili davranmışlardır. Ancak iyi başlayan bu ilgi ve alaka daha sonraki yıllarda giderek azalmıştır⁶⁷².

İlçede ilk başlarda spor ve avcılıkla uğraşılmış, daha sonraki yıllarda Gençlik Kulübü adı ile bir kulüp kurulmuştur. Bu kulübe 83 mükellefin kayıtlı olduğu belirtilse de müfettiş bu sayının 52 olduğunu belirtmiştir. Yine spor yapan gençlerle ilçe kaymakamının ayrıca ilgilendiği belirtilmiştir. 1941 yılının başında gençlik ve spora dair hareketlilik tamamen durmuş, ancak yılın ortasında tekrar canlanmış hatta beden terbiyesi için mükellefler yazılmıştır. Yazılan mükellefleri gedikli emekli Rıfat Çavuş adında birisi eğitmiştir. Daha sonra da spor işlerini İhsan Çakır adında bir öğretmen yürütmüştür. Spor kulübünün çalışmalarının yanında ayrıca bando çalışmaları yapılmıştır⁶⁷³.

İlçenin spor sahası vesaire ihtiyaçlarının durumuna bakıldığında, 1939 yılında spor sahası olarak sadece tenis sahası bulunmaktadır. 1942 yılına kadar spor sahası ıslah edilmeyip olduğu gibi kalmıştır. 1942 yılında sahanın diğer ihtiyaçları giderilse de ıslahı ise hala aynı kalmıştır. Bu dönemde ilçenin 6 bando takımı, futbol ve voleybol takımları ve bunlara ait 15 de takım elbiseleri bulunmaktadır⁶⁷⁴.

İlçedeki diğer teşekküllere bakıldığında, matbuat hiç olmamış, parti yönetim kurullarının hayırlı ve faydalı teşekküllere karşı alakaları iyi olmuş ve partiye karşı herhangi bir kötü fikir besleyen fert veya zümre olmamıştır⁶⁷⁵.

---

⁶⁷¹ BCA, (490.01.187.745.2), s.54.

⁶⁷² BCA, (490.01.708.414.1), s.103; BCA, (490.01.1003.872.2), s.46; BCA, (490.01.709.418.1), s.95; BCA, (490.01.709.417.1), s.82.

⁶⁷³ BCA, (490.01.708.414.1), s.103; BCA, (490.01.1003.872.2), s.46; BCA, (490.01.709.418.1), s.95; BCA, (490.01.709.417.1), s.82; BCA, (490.01.709.420.1), s.64.

⁶⁷⁴ BCA, (490.01.708.414.1), s.103; BCA, (490.01.1003.872.2), s.46; BCA, (490.01.709.418.1), s.95; BCA, (490.01.709.417.1), s.82; BCA, (490.01.709.420.1), s.64.

⁶⁷⁵ BCA, (490.01.708.414.1), s.103; BCA, (490.01.709.418.1), s.95; BCA, (490.01.709.417.1), s.82; BCA, (490.01.709.420.1), s.64.

3.2.6. Zara İlçesi

3.2.6.1. Parti Yönetim Kurulları

1935 yılında Zara ilçesi parti yönetim kurulu Nail Akın'ın başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Yönetim kurulu içinde yer alan üyelerden otoriteyi istismar eden kimse olmamıştır. Parti işlerinde, Sabit Özcan'dan başka kimse çalışmamıştır. Bu dönemde Zara'da toplantılar düzenli olarak yapılmadığı için işler birikmiştir. Son kongrelerine bakıldığında ise Zara kongresine bucaklardan üçer temsilci gelmiş, ilçe içinde olan üç ocaktan da birer temsilci gelmiştir⁶⁷⁶.

İlçede parti prensiplerinin yayılması ve üye kaydı çalışması diğer ilçelerdeki gibi pek fazla olmamıştır. Bu dönemde 60.669 nüfuslu ilçeden 6.595 kişi partiye kayıtlı idi⁶⁷⁷.

İlçenin bütçe ve hesap işleri ise şöyledir; parti geliri olarak 1929'dan devren gelen 2.013 lira 51 kuruşun olduğu belirtilse de, bunların gider senetleri ve kasa defterleri bulunamamıştır. Mallara ve evraka doğrudan doğruya el koyulduğu halde mevcudu tespit edilip zaptı tutulmamıştır. Bu yıldan sonraki giderler kasa defterine yazılmıştır. 1935 yılına gelindiğinde ilçenin bütçesi olsa da giderleri bütçeye göre yapılmamıştır. Gider senetlerini hem hak sahibi hem de yönetim kurulu tasdik etmiştir⁶⁷⁸.

Parti adına yapılan binanın bakımı iyidir. Nereden alındığı ve değerinin yazılmadığı belirtilen demirbaş eşyalarına da iyi bakılmıştır⁶⁷⁹.

1938 yılına gelindiğinde Zara parti yönetim kurulu yine Nail Akın'ın başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Yönetim kurulu toplantıları düzenli yapılmayan ilçede, 1937 yılında, bir ve onuncu aylar arasında 38 toplantı yerine sadece 13 tane toplantı yapılmıştır. İlçenin parti binasının elverişli olmasından dolayı parti prensiplerinin buradan rahatlıkla yayılabileceği belirtilmiştir. İlçenin üye sicil defterleri düzenli olmadığı için üye sayısını layığı ile görmek mümkün olmamıştır. Merkezin verdiği rakam ise 6.110'dur⁶⁸⁰.

⁶⁷⁶BCA, (490.01.708.413.1), s.65,68,71.

⁶⁷⁷BCA, (490.01.708.413.1), s.72-73.

⁶⁷⁸BCA, (490.01.708.413.1), s.80

⁶⁷⁹BCA, (490.01.708.413.1), s.84.

⁶⁸⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.42.

Raporların artış olduğu 1939-1942 yılları arasında Zara parti yönetim kurulu çalışmaları şöyledir; 1939 yılında Zara yönetim kurulu Nail Akın (Başkan), Hulusi Turhan (Sayman), Sami Türkistan (Sekreter), Kemal Önder (Üye), Kazım Günçal (Üye) ve Azamet Karataş (Üye)'tan oluşmuştur⁶⁸¹. 1939 yılından sonra yönetim kurulu içinde bazı değişiklikler olsa da bu kişiler halkın çoğu kesimi tarafından sevilmiştir. Ancak 1942 yılının onuncu ayında yapılan belediye seçiminde karışıklıklar çıksa da eski yönetim kurulu içinde yer alan beş kişinin değiştirilmesiyle bu sorun giderilmiştir. Bu dönemde parti yönetim kurulu içinde yer alan kişilerden bazıları 1939 yılında hem belediyede hem de genel mecliste üye olarak yer aldıkları için nizamnameye ters düşmüşler, bunun üzerine 1940 yılında görevleri bırakılmıştır. Yine bu dönemde parti nüfusunu istismar eden kimse olmamıştır⁶⁸².

Parti yönetim kurulu içinde yer alan üyeler 1939 yılında birbirlerini karşılıklı olarak sevmiş olsalar da, 1941 yılından itibaren gruplaşmalar başlamıştır. Dönemin müfettişi Zihni Orhon gruplaşmaları gördüğünü ancak bunu belli etmemeye çalıştıklarını belirtmiştir. Nihayet 1942 yılında yeni yönetim kurulunun seçilmesiyle birlikte, heyet içinde yer alan kişilerin birbirlerini seveceği ümit edilmiştir⁶⁸³.

Bu dönemde bazı durumlar dışında mahalli hükümet amir ve memurlarıyla parti teşkilatının iş ve fikir beraberliği iyi şekilde olmuştur. Ancak 1940 yılında ilçe kaymakamı şikâyet edilmiştir. Şikâyetin nereden olduğu belli değildir. Kaymakam da kendisi hakkında olan şikâyetin parti yönetim kurulu içinde yer alan kişilerce yapıldığını düşünerek somurtkan davranmıştır. Bu bakımdan hükümet amir ve memurlarıyla parti teşkilatı ilişkileri sarsılmış olsa da, sonuçta yönetim kurulunda yer alan bazı kişilerin değiştirilmesiyle birlikte sorun çözülmüştür⁶⁸⁴.

İlçe yönetim kurulu 1942 yılına kadar üye kayıt ve tahsilât toplama işlerinde hep gevşek davranmıştır. 1941 yılında 15 lira kadar tahsilât toplanırken, 1942 yılında da sadece 584 kişi partiye kaydedilmiştir⁶⁸⁵.

---

⁶⁸¹BCA, (490.01.277.1110.2), s.35.

⁶⁸²BCA, (490.01.708.414.1), s.98; BCA, (490.01.270.1079.2), s.7,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.62; BCA, (490.01.709.420.1), s.59.

⁶⁸³BCA, (490.01.708.414.1), s.98; BCA, (490.01.270.1079.2), s.7,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.62; BCA, (490.01.709.420.1), s.59.

⁶⁸⁴BCA, (490.01.708.414.1), s.98; BCA, (490.01.270.1079.2), s.7,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.62; BCA, (490.01.709.420.1), s.59.

⁶⁸⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.98; BCA, (490.01.270.1079.2), s.7,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.62; BCA, (490.01.709.420.1), s.59.

İlçe kongreleri her zaman nizamnameye uygun şekilde yapılmıştır. 1940 ve 1942 yıllarında yapılan kongrelerde bizzat bulunan müfettiş, kongrelerde dilekleri söylerken serbest davranıldığını, şikâyetlerde ise çekinildiğine vurgu yapmıştır⁶⁸⁶.

İlçe yönetim kurulu toplantılarına bakıldığında 1941 ve 1942 yıllarının ilk altı ayı hariç hiçbir dönemde her hafta düzenli olarak toplanmamışlardır. Yapılan toplantılarda alınan kararlar deftere geçilip imza edilmiştir⁶⁸⁷.

İlçenin hesap, kayıt, aza sicil defterleri ve dosyalarının düzen durumuna bakıldığında, ilçenin karar defterleri ve dosyaları her zaman iyi tutulmuştur. Hesap işleri de 1939 yılında düzgün olmasa da 1940 yılındaki kongrede hesapların hesap encümenine tetkik ettirilmesiyle birlikte düzelmiştir. Üye kayıt sicil defterlerinde ise her zaman sorunla karşılaşmış, bazen noksan kalmış ve doldurulamamıştır. Bu durum ancak 1942 yılında düzeltilmiştir⁶⁸⁸.

Partiye ait binaların ve eşyaların durumlarına bakıldığında, 1939 yılında partiye ait iki salon, bir kütüphane ve üç oda olup ve bunların hepsinin de tapusu vardır. Demirbaş eşyalara iyi bakılmış ve kayıtları defterlere geçilmiştir. Ancak Erzincan merkezli gerçekleşen depremle birlikte parti binasında tahribat olmuştur. Deprem dolayısıyla tahrip olan parti binası 1940 yılında tamir edilse de 1942 yılına gelindiğinde iyice eskidiği görülmüştür⁶⁸⁹.

Üye kayıt muameleleri her zaman nizamnameye uygun olan ilçede, parti teşkilatı tarafından yapılan yoklama ve denemelerinde 1940 yılından sonra ya pek yapılmamış, yapılsa da isabet etmemiştir. Parti adayı olarak mahallin resmi ve hususi teşekküllerine seçilmiş olan kişiler ise sevilen kişilerdir⁶⁹⁰.

1945 yılına gelindiğinde Zara İlçe Kongresi'nce parti yönetim kuruluna itibarlı kimseler getirilmiştir. Bu dönemde parti yönetim kurulu başkanlığına Bahaddin Gökyokuş getirilmiştir. Diğer üyeler ise, Zeynel Arseven (Muhasip), Turan Yazıcı (Katip), Kaşif Eren (Halkevi Başkanı), Abdullah Güler (Aza), Rüştü Binbir

⁶⁸⁶BCA, (490.01.708.414.1), s.98; BCA, (490.01.270.1079.2), s.7,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.62; BCA, (490.01.709.420.1), s.59.

⁶⁸⁷BCA, (490.01.708.414.1), s.98; BCA, (490.01.270.1079.2), s.7,66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.62; BCA, (490.01.709.420.1), s.59.

⁶⁸⁸BCA, (490.01.708.414.1), s.98; BCA, (490.01.1580.437.2), s.5,58; BCA, (490.01.1003.872.2), s.49; BCA, (490.01.709.418.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.62; BCA, (490.01.709.420.1), s.59.

⁶⁸⁹BCA, (490.01.708.414.1), s.98; BCA, (490.01.1580.437.2), s.5,58; BCA, (490.01.1003.872.2), s.49; BCA, (490.01.709.418.1), s.91; BCA, (490.01.709.417.1), s.62; BCA, (490.01.709.420.1), s.59.

⁶⁹⁰BCA, (490.01.708.414.1), s.98; BCA, (490.01.270.1079.2), s.66,76; BCA, (490.01.709.418.1), s.92; BCA, (490.01.709.417.1), s.62-63; BCA, (490.01.709.420.1), s.59.

(Aza), Osman Öztürk (Aza), Ömer Ergin (Aza)'dir. Bu dönemde ilçe teşkilatı parti program ve prensiplerinin yayılmasında önemli çalışmalar yapılmıştır⁶⁹¹. Dönemin müfettişi Ali Kemal Yiğitoğlu, bazı ilçeler de dâhil olmak üzere özellikle Zara ilçesinin parti prensiplerinin yayılmasında fazla çalıştığını belirtmiştir. Ayrıca partiye yardımları olan kaymakam vekili Kazım Bey'in sevgi ile karşılandığına vurgu yapmıştır⁶⁹².

1946 yılında çok partili hayat geçişle birlikte Zara'da CHP faaliyetleri zayıflamaya başlamıştır. Verilen teftiş raporuna göre 1947 yılında CHP'nin Zara'da hiç faaliyeti olmamış ve demokratlar bölgedeki etkisini arttırmışlardır. Ancak 1949 yılına gelindiğinde ise dönemin müfettişi Hamdi Orhon verdiği teftiş raporunda ilçede CHP teşkilatını gayet iyi olduğunu ve çalışmalarının giderek arttığını belirtmiştir.⁶⁹³

3.2.6.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller

Halkevleri ve Halkodaları: Zara Halkevi Şubat 1939'da açılmıştır⁶⁹⁴. Teftiş raporlarına göre 1939-1942 yılları arasında Zara halkevine parti yönetim kurullarının amir ve memurlarının ilgi ve alakaları, halkevinin çalışma, yaşama ve gelişmesi için gerekli olan yardımın nereden alındığı, yönetim kurulu üyelerinin işlerinin ehli olup olmadıkları ve halkevinin takat ve ihtiyaca kâfi gelip gelmediği hakkındaki gelişmeler şu şekilde cereyan etmiştir; Bu dönemde parti yönetim kurulunun hükümet amir ve memurlarına karşı olan ilgi ve alakası sürekli gelgitler halinde sürmüştür. 1939 yılında parti yönetim kurullarının halkevine kaşı ilgi ve alakası gayet iyi iken, yılın ikinci yarısında ilgi ve alaka azalmıştır. Azalan ilgi ve alaka 1942 yılında tekrar artmıştır. İlgi ve alakanın az olduğu dönem içerisinde Zara Halkevi başkanı üç kere değiştirilmiştir⁶⁹⁵.

Halkevinin gelirlerine bakıldığında, ilk başlarda sadece İl yönetim kurulundan 500 lira para gelmekte idi. Bu para ile kıt kanaat geçinen halkevi belediye ve idare-i

⁶⁹¹BCA, (490.01.710.424.1), s.222.

⁶⁹²BCA, (490.01.710.424.1), s.129,133.

⁶⁹³BCA, (490.01.710.425.1), s.56,101.

⁶⁹⁴BCA, (490.01.202.800.5), s.11.

⁶⁹⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.98; BCA, (490.01.1003.872.2), s.11,38,51; BCA, (490.01.709.418.1), s.92; BCA, (490.01.709.417.1), s.63.

hususiyeye den yardım almıştır. Bu yardımların yanında 1940 yılında Genel Sekreterlik tarafından Zara halkevine 250 lira gönderilmiş ve daha sonraki dönemlerde de 200'er lira daha gönderilmiştir. 1941 yılında da Sivas İl yönetim kurulu 450 lira yardımda bulunmuştur⁶⁹⁶.

Zara Halkevi'nde faaliyet gösteren şubeler Köycülük, Sosyal Yardım, Kitapsaray, Temsil ve Spor şubeleridir. Müfettiş Zihni Orhon, verdiği teftiş raporunda zaten zor geçinen halkevinde fazla şube açıldığını ve şubelerin yeteri kadar eleman bulabileceğine pek ihtimal vermediğini belirtmiştir⁶⁹⁷.

Halkevi yönetim kurulu üyeleri işlerinin ehlidirler. Halkevi şubeleri yörenin ihtiyacından fazladır. Halkevi çalışmaya başladığı iki yıl içinde yöre halkının üzerinde iyi tesir bırakmış ve halk tarafından oldukça fazla rağbet görmüştür. Ancak 1941 yılı ve sonrasında çalışmalarına bazı dönemler ara verirken bazı dönemlerde sıkılaştırmışlardır. Çalışma durumlarına göre halkın halkevine olan rağbeti azalmış veya artmıştır⁶⁹⁸.

Halkevinin hesap işleri ve demirbaş eşya kaydı ise iyi tutulmuştur. 1941 yılında kütüphane defterlerinin düzeltilmesi gerekmiş, bu durum ancak 1942 yılında düzeltilmiştir⁶⁹⁹.

Zara Halkevinin kendisine ait binası olmadığı için çalışmalarını parti binasında sürdürmüştür. Ancak parti binası ihtiyacı karşılamadığı için 1941 ve 1942 yıllarında tamirat yapılarak bina genişletilmiş ve salonlar eklenmiştir. Sonuçta iki odalı bir salonlu olarak yapılan parti binası parti, halkevi ve kütüphane ihtiyaçlarını yine karşılayamamıştır⁷⁰⁰.

Zara'da 25 Şubat 1945 tarihinde sekiz halkodası açılırken, 24 Şubat 1946 tarihinde ise iki halkodası daha açılmıştır⁷⁰¹.

Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller: 1935 yılında Zara'da 190 üyenin kayıtlı olduğu bir kulüp vardır⁷⁰². 1938 yılında aydınlatılmış birçok genci bir araya

⁶⁹⁶ BCA, (490.01.708.414.1), s.99; BCA, (490.01.1003.872.2), s.38,51; BCA, (490.01.709.418.1), s.92; BCA, (490.01.709.417.1), s.63.

⁶⁹⁷ BCA, (490.01.708.414.1), s.99; BCA, (490.01.1003.872.2), s.38.

⁶⁹⁸ BCA, (490.01.708.414.1), s.99; BCA, (490.01.1003.872.2), s.11,38,51; BCA, (490.01.709.418.1), s.92; BCA, (490.01.709.417.1), s.63

⁶⁹⁹ BCA, (490.01.708.414.1), s.99; BCA, (490.01.1003.872.2), s.11,38,51; BCA, (490.01.709.418.1), s.92; BCA, (490.01.709.417.1), s.63

⁷⁰⁰ BCA, (490.01.708.414.1), s.99; BCA, (490.01.1003.872.2), s.11,38,51; BCA, (490.01.709.418.1), s.92; BCA, (490.01.709.417.1), s.63

⁷⁰¹ BCA, (490.01.187.745.2), s.54.

toplamak üzere bir spor teşekkülü vücuda gelmiştir. Ancak spor namına yalnız futbol oynanmış, diğer sporlar ihmal edilmiştir. Zara'da genel olarak hayvancılıkla uğraşıldığı için atlı spor ve at neslini çoğaltmak gerekmiştir⁷⁰³.

Parti yönetim kurullarının parti dışındaki çeşitli teşekküllerle alakası 1939-1942 arası dönemde şu şekilde cereyan etmiştir; 1939 yılında parti yönetim kurullarının gençlik ve spor teşekkülleriyle alaka ve münasebetleri iyidir. Ancak bu alaka 1940 yılından sonra azalmıştır. Bu dönemde spor sahası olmadığı, vesaire ihtiyaca dair hiçbir şey yapılmadığı için spora dair gelişmeler kısıtlı olmuştur. 1939 yılında gençler voleybol, futbol ve bisiklet sporlarıyla uğraşmışlardır. 1940 yılında spora dair az da olsa gelişmeler yaşanmıştır. Bu konuda Halkevi gençlerin sporla uğraşmaları için ön ayak olmuştur. Aynı zamanda kaymakam 150 kişiyi spor kulübüne kaydetmiş, fakat bunlardan sadece 70'i ufak tefek spor yapmışlardır. 1941 yılında da devam eden ufak tefek spor hareketleri yanında şube başkanının nezaretinde mükelleflere yürüyüş ve talim yaptırılmıştır. Gençler bazen kendiliklerinden spor yaptığı için, hareketler tatmin edici mahiyette olmamıştır. 1941 yılının ikinci yarısında mükelleflerden bir kısmı askere gitmiş yerlerine yenilerin yazılmasına gayret edilmiştir. 1942 yılında ise halkevinin sporcularının ufak tefek hareket yaptıkları görülmüş, sorumlularda spora dair hareket görülmemiştir⁷⁰⁴.

Teftiş raporlarına göre ilçede 1939-42 dönem aralığında herhangi bir mahalli matbuata rastlanmamıştır. Dolayısıyla parti prensiplerinin yayılmasında bunlardan istifade edilememiştir. Bundan başka parti yönetim kurumları çeşitli maksatlarla kurulmuş hayırlı ve faydalı teşekkülleri sevmişlerdir. Yine bu dönemde sınıfçı, zümreci, bölgeci ve beynelminelci kimseye rastlanmamıştır⁷⁰⁵.

3.2.7. Divriği İlçesi

3.2.7.1. Parti Yönetim Kurulları

1935 yılında Divriği yönetim kurulu çalışmak isteyen ve genç birisi olan Yusuf Öktem'in başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Başkan tahsili olmasa da,

---

⁷⁰²BCA, (490.01.708.413.1), s.74.

⁷⁰³BCA, (490.01.708.413.1), s.42.

⁷⁰⁴BCA, (490.01.718.414.1), s.99; BCA, (490.01.1003.872.2), s.45; BCA, (490.01.709.418.1), s.99; BCA, (490.01.709.417.1), s.64; BCA, (490.01.709.420.1), s.60.

⁷⁰⁵BCA, (490.01.718.414.1), s.99; BCA, (490.01.709.418.1), s.92; BCA, (490.01.709.417.1), s.64; BCA, (490.01.709.420.1), s.60.

halk tarafından sevilmiştir. Parti yönetim kurulunda yer alan diğer üyeler ise her ne kadar ahenkli görünseler de başkanı görevinde istememişlerdir. Başkan da bu kişileri istediği gibi idare edememiştir. Yönetim kurulu içerisinde yer alan Kadir Koçak, hem belediye hem de Ziraat bankasında üye olduğu için fazla iş alan konumundadır⁷⁰⁶.

Bu dönemde Divriği ilçesi parti yönetim kurulu ile hükümet erkânı arasında fikir ayrılığına rastlanılmamıştır. İlçe yönetim kurulun dosyaları oldukça düzenlidir. Gelen ve giden evrakın kaydına mahsus defterleri vardır. Parti yönetim kurulu toplantıları ise düzenli olarak yapılmamıştır. Toplantılar arası bazen aylar sürmüştür. Karar defterleri vardır. Divriği'nde bütün partililerin isimlerini gösterir bir defter 1928 de tutulmuş, ondan sonra ise hiç gösterilmemiştir. Son kongrelerine bakıldığında ise; Sincan bucağından iki, diğer bucaklardan da birer temsilci gelmiştir. Merkeze bağlı ocakların her birinden ikişer temsilci ayrılmak suretiyle bunlardan 40-48 temsilci çağrılmış, hepsinin toplam sayısı 54 kişi olması gerekirken, kongreye sadece 32 kişi katılmıştır⁷⁰⁷.

İlçede parti program ve prensiplerinin yayılması sadece bayramlarda söylevler yoluyla yapılmaya çalışılmıştır. Üye kaydında da aynı şekilde pek fazla çalışma olmamış ve Divriği'nde 30.556 toplam nüfustan sadece 1.099'u partiye kaydedilmiştir⁷⁰⁸.

İlçenin bütçe durumuna bakıldığında, yapılan harcamalar bütçeye uygun olup, kasa ve ödenek defterleri tutulmuştur. Bucaklarda ve ocaklarda bütçe yoktur. Paralar ilçe adına toplanmıştır. Yalnız ocak başkanları ilçeye yatırdıkları paralar için şahısları adına paralar almışlardır⁷⁰⁹.

Parti mallarının durumlarına bakıldığında, 1935 yılında ilçede parti hesabına bina yapılmıştır. Demirbaş eşyaları vardır. Ancak eşyanın nereden, hangi tarihte alındığı hakkında bilgi yoktur⁷¹⁰.

1938 yılında parti yönetim kurulu yine Yusuf Öktem başkanlığında beş kişiden oluşmuştur. Parti yönetim kurulunda yer alan kişilerin birbirlerine karşı sevgi ve saygı dereceleri iyidir. Toplantılarını oldukça düzenli yapmışlardır. İlçe gayet büyük olmasına rağmen parti prensiplerinin yayılması yolunda pek çalışılmamıştır.

⁷⁰⁶BCA, (490.01.708.413.1), s.66-67.

⁷⁰⁷BCA, (490.01.708.413.1), s.68-71.

⁷⁰⁸BCA, (490.01.708.413.1), s.72-73.

⁷⁰⁹BCA, (490.01.708.413.1), s.81.

⁷¹⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.84.

Ayrıca demiryolu yapıldığı için okul ve hastane gibi kurumların da yapılmasıyla birlikte gençlik hareketlerinin körükleneceği belirtilmiştir. Bina ve demirbaşları gayet iyidir. Parti malı olarak harap bir ermeni okulu arsası enkazı ile belediye civarında bir dükkân vardır. Her ikisi de tapuya verilmiştir⁷¹¹.

1939-1942 arası dönemde parti yönetim kurulu çalışmaları şu şekildedir; 1939 yılında Divriği parti yönetim kurulu Yusuf Karasarlı (Başkan), Mehmet Öncel (Sayman), M. Ali Özcan (Sekreter), Rıza Divrik (Üye) ve Sami Ergün (Üye)'den oluşmuştur⁷¹². 1939 yılından sonra parti yönetim kurulu içinde bazı değişiklikler olsa da yönetim kuruluna seçilen kişiler genellikle halk nazarında sevilmişlerdir. Parti nüfuzunu istismar eden kimse olmamış, partide her dönemde fazla iş alanlar olmuştur. Neticede fazla iş alan bu kişiler işlerinden birini bırakmışlardır. Yönetim kurulu üyeleri arasındaki samimiyet her zaman iyi derecede olsa da parti prensiplerini yayma konusunda oldukça gevşek davranmışlardır. Yine bu dönemde mahalli hükümet amir ve memurlarıyla parti teşkilatının iş ve fikir beraberliği daima iyi olmuştur⁷¹³.

İlçe parti yönetim kurulu kongrelerini düzenli olarak yapmıştır. Yapılan kongrelerde dilekler serbest söylenirken, şikâyetlerde ise çekingen davranılmıştır. Her hafta düzenli olarak toplanması gereken parti yönetim kurulu, hiçbir zaman düzenli olarak toplanmamıştır. Toplantılar arası bazen on beş günde bir, bazen ayda bir olarak sürmüştür. Toplantılarda alınan kararlar deftere geçilip imza edilmiştir. Bazen üyeler toplantıya katılmadıkları için imzası boş kalmıştır. Örneğin, 1941 yılında karar defterinde bir imza eksik görülmüştür⁷¹⁴.

Parti yönetim kurulunun hesap, kayıt, üye sicil defterleri ve dosyaları düzgün tutulmuştur. Hatta 1940 yılında hesaplardan emin olmak için partinin hesapları kongre encümenince tetkik ettirilmiştir. Yine aynı yıl üye sicil defterlerinin düzenli tutulmadığı görülmüş ve müfettişin uyarısıyla bu durum sonraki yıl düzeltilmiştir⁷¹⁵.

---

⁷¹¹BCA, (490.01.708.413.1), s.47.

⁷¹²BCA, (490.01.277.1110.2), s.35.

⁷¹³BCA, (490.01.708.414.1), s.94; BCA, (490.01.270.1079.2), s.9, 66, 77; BCA, (490.01.709.418.1), s.98; BCA, (490.01.709.417.1), s.65; BCA, (490.01.709.420.1), s.65.

⁷¹⁴BCA, (490.01.708.414.1), s.94; BCA, (490.01.270.1079.2), s.9-10, 66,77; BCA, (490.01.709.418.1), s.98; BCA, (490.01.709.417.1), s.65; BCA, (490.01.709.420.1), s.65.

⁷¹⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.94; BCA, (490.01.1580.437.2), s.6, 59; BCA, (490.01.1003.872.2), s.49; BCA, (490.01.709.418.1), s.98-99; BCA, (490.01.709.417.1), s.65; BCA, (490.01.709.420.1), s.65.

Partinin bina ve demirbaş eşya durumuna bakıldığında, 1939 yılında partiye ait iki gözlü bir bina ile bir de kilise arsası vardır. Binanın tapusu mevcut olsa da kiraya vermişlerdir. Kendileri belediyenin bir odasında oturmuşlardır. 1941 yılında arsanın binasını da almışlardır. Bunun yanında partiye ait bir de dükkân almışlardır. Bu dönemde parti, halkevi ile birlikte aynı binada kira ile durmuşlardır. 1942 yılına gelindiğinde partiye ait olan bina ve dükkânın iyice eskidiği görülmüştür. Partinin demirbaş eşyasına iyi bakılmış ve kayıtları da oldukça düzgün tutulmuştur⁷¹⁶.

Bu dönemde partiye üye kaydı muameleleri oldukça düzgün yapılmıştır. Parti teşkilatı tarafından yapılan yoklama ve denemelerde ilk başlarda isabet görülse de 1941 yılından sonra son vakitlerde yoklama ve deneme yapılmamıştır. Parti adayı olarak mahallin resmi ve hususi teşekküllerine seçilmiş olanlar ahlaki ve çalışma bakımlarından sevilmişlerdir⁷¹⁷.

Parti faaliyetlerinin azaldığı 1944 ve 1945 yıllarında Divriği parti yönetim kurulunda bazı değişiklikler olmuştur. 1944 yılında Divriği ilçesi parti yönetim kuruluna Derviş Uras (Başkan), Cemal Üçüncü (Sayman-Sekreter), Şinasi Dural (Halkevi Başkanı), Rıza Divrik (Üye) ve Yusuf Karasarlıoğlu (Üye)'dan oluşmuştur⁷¹⁸. 1945 yılında ise yeni yönetim kurulu yine Derviş Uras başkanlığında Cemal Baştürk (Sayman-Sekreter), Hakkı Öncel (Halkevi Başkanı), Rıza Divrik (Üye), Tahsin Durdu (Üye), Yusuf Karasarlıoğlu (Üye)'dan oluşmuştur⁷¹⁹.

1946 yılında çok partili hayata geçişle birlikte ilçede DP faaliyetleri daha etkin rol oynamıştır. 1947 yılında Sivas Bölge Müfettişi Muzaffer Akpınar'ın verdiği rapora göre, DP ilçe başkanı Tevfik Koraltan, CHP teşkilatlarından daha iyi çalışmaktadır. CHP'nin başında bulunan kişiler genç olsa da maneviyatları tamamen kırıldığı için iş görececek durumda değillerdir. İlçe yönetim kurulunda bulunan kişiler, partinin başarılı olabilmesi için birçok memurun değiştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir⁷²⁰.

---

⁷¹⁶BCA, (490.01.708.414.1), s.94; BCA, (490.01.1580.437.2), s.6, 59; BCA, (490.01.1003.872.2), s.49; BCA, (490.01.709.418.1), s.99; BCA, (490.01.709.417.1), s.65-66; BCA, (490.01.709.420.1), s.65.

⁷¹⁷BCA, (490.01.708.414.1), s.94; BCA, (490.01.709.418.1), s.99; BCA, (490.01.709.417.1), s.66; BCA, (490.01.709.420.1), s.65; BCA, (490.01.270.1079.2), s.66.

⁷¹⁸BCA, (490.01.710.424.1), s.138.

⁷¹⁹BCA, (490.01.710.424.1), s.222.

⁷²⁰BCA, (490.01.710.425.1), s.102.

DP'nin ilçedeki faaliyetlerin artması üzerine 1949 yılında yapılan İlçe Kongresi'nde Divriği yönetim kuruluna Ahmet Değer, Aziz Balcı, Musa Tanrıkulu, Fahri Divrik, Yakup Çankaya, Tahsin Durdu, Ali Kırksekiz, İshak Karahasan, Cevdet Nevruz seçilmiştir⁷²¹. Yeni seçilen parti yönetim kurulunun çalışmaları sonucu CHP ve DP arasındaki denge sağlanmıştır. Bu dengenin CHP lehine sağlanması için dönemin müfettişi Hamdi Orhon parti yönetim kurulu üyeleriyle ayrıca ilgilenip konuşmalar yapmıştır⁷²².

3.2.7.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller

Halkevleri ve Halkodaları: Divriği Halkevi, kadın ve erkek bütün Divriği halkının katılımıyla 20 Şubat 1938 Pazar günü törenle açılmıştır⁷²³.

Teftiş raporlarına göre 1939-1942 dönem aralığında Divriği Halkevi hakkındaki bilgiler şu şekildedir; Bu dönemde parti yönetim kurullarının ve hükümet amir ve memurlarının bazen kaymakam zoruyla da olsa halkevi ile olan ilgi ve alakası her zaman iyi olmuştur. Gelirleri her zaman idare-i hususiye ve belediyeden sağlanan halkevi, gelirlerin yetersiz kaldığı durumlarda Genel Sekreterlikten de yardım almıştır⁷²⁴.

Halkevi yönetim kurulunda oluşan kişiler genellikle öğretmen, doktor, ziraat memuru ve tüccar gibi kişilerden oluşmuştur. 1939 yılında halkevi yönetim kurulunda yer alan kişilerden sadece başkan işinin ehlidir. Ancak o da ortaokul müdürlüğü yaptığı için işlerinin yoğunluğundan halkevi işleriyle pek ilgilenememiştir. 1940 yılında ise sadece sosyal yardım ve spor şubelerinde yer alan kişilerin işlerinin ehli olmadıkları görülmüştür. 1941 yılı ve sonrasında halkevi yönetim kurulunda yer alan kişiler genellikle işlerinin ehli olan memur kişilerden oluşmuştur⁷²⁵.

Divriği halkevi ilk açıldığında Temsil, Spor ve Kütüphane şubeleri bulunmuştur. Ancak açılan şubeler yöre halkının güç ve ihtiyacına uygun olmamıştır. Halkevi şubelerinin çalışmaları parlak olmasa da 1940 yılında Sosyal Yardım ve

⁷²¹ *Ülke*, 6 Aralık 1949, s.1.

⁷²² *BCA*, (490.01.710.425.1), s.55.

⁷²³ *BCA*, (490.01.961.721.1), s.53.

⁷²⁴ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.95; *BCA*, (490.01.1003.872.2), s.18,38,52; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.99; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.66.

⁷²⁵ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.95; *BCA*, (490.01.1003.872.2), s.18,38,52; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.99; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.66.

Güzel Sanatlar şubelerinin açılmasıyla birlikte faaliyetlerini daha da arttırmışlar ve bu dönemden sonra her zaman çalışmalarında yöre halkının güç ve ihtiyacına uygun halde olmuşlardır. Hatta 1942 yılında şubelerin kendi aralarında toplantı yaptıkları da görülmüştür. Toplantı sonrası alınan kararlar deftere geçilmiştir⁷²⁶.

Yöre halkının üzerinde oldukça iyi tesir bırakan ve bu yüzden rağbet edilen halkevi, ilk başlardan itibaren hesap, demirbaş eşya ve kütüphane defterlerini düzenli ve talimata uygun şekilde tutmuştur. Yalnız 1941 yılında kütüphane defterleri talimata göre tasnif edilmemiş olsa da dönemin müfettişi Zihni Orhon'un uyarısıyla birlikte bu durum düzeltilmiştir⁷²⁷.

Açıldığı günden itibaren parti ile birlikte kirada oturan halkevinin bina ihtiyacı bir türlü giderilememiştir. Müfettiş Zihni Orhon verdiği her teftiş raporunda halkevi binasına ihtiyaç olduğunu belirtilmiş, 1939-1942 dönem aralığında Halkevi yeni binasına kavuşamamıştır⁷²⁸.

Divriği'nde 1945 ve 1946 yıllarında ikişer halkodası olmak üzere toplam dört halkodası daha açılmıştır⁷²⁹.

Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller: 1935 yılında bazı ilçelere oranla Divriği ilçesinde gençlik teşekkülleri adına hareketlilik görülmüştür. Bu dönemde gençlerin girişimi ile bir spor birliği kurulmuş ve bu birliğe 35 genç yazılmıştır. Yazılan gençler aralarında 38 lira da para toplamışlardır. Ancak para yetersiz kalmış ve spor sahası ihtiyaçları da tamamlanamamıştır. Partinin İlçe yönetim kurulu da spor teşekkülleriyle şimdiye kadar hiç ilgilenmediği için gençlerin girişimi başarısız olmuştur⁷³⁰.

1939 yılına gelindiğinde parti yönetim kurullarının, gençlik ve spor teşekkülleriyle alaka ve münasebetleri artmaya başlasa da manevi şekilde olan ilgi ve alaka sadece iki yıl sürmüştür. Spor olarak voleybol, futbol, atlı spor, kayakçılık ve tenis oynayan gençler partiyi sevmişlerdir. Bu spor teşkilatlarında toplam 84 sorumlu olsa da, hali hazırda olan 49 kişidir. Spor hareketleri 1940 yılında azalmış ve gençler

⁷²⁶BCA, (490.01.708.414.1), s.95; BCA, (490.01.1003.872.2), s.18, 38,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.99; BCA, (490.01.709.417.1), s.66.

⁷²⁷BCA, (490.01.708.414.1), s.95; BCA, (490.01.1003.872.2), s.18,38,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.99; BCA, (490.01.709.417.1), s.66.

⁷²⁸BCA, (490.01.708.414.1), s.95; BCA, (490.01.1003.872.2), s.18,38, 52; BCA, (490.01.709.418.1), s.100; BCA, (490.01.709.417.1), s.66;

⁷²⁹BCA, (490.01.187.745.2), s.54.

⁷³⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.74.

sadece yürüyüş talimi yapıp futbol oynamışlardır. Bu tarihten sonra gençler öğretmen nezaretinde kendilerine verilen talimatları yapmış olsalar da ilçedeki gençlik ve spor teşekkülleri istenilen şekilde olmamıştır. Spor ve gençlik teşekküllerinin geri kalmasındaki sebep parti yönetim kurulu üyelerinin bu teşekküllere yeteri kadar önem vermemesi yanında, saha ihtiyaçlarının bir türlü giderilememiş olmasıdır. 1939 yılında bir saha satın alacaklarını belirtmişler bir yıl sonra spor hareketlerini belediye tarafından tahsis edilen tarlada yaptıkları görülmüştür. Bir türlü eksiklikleri giderilemeyen ve ıslah edilmeyen sahaya 1942 yılında buğday ekilmiştir⁷³¹.

Parti yönetim kurulları muhtelif maksatlarla kurulmuş olan hayırlı ve faydalı teşekkülleri sevmişler ve gerektiğinde bunlardan istifade etmişlerdir. Mahalli matbuat olmayan ilçede hiçbir zaman partiye karşı sınıfçı, zümreci ve bölgeci vesaire fikirlere kapılanlar ve partiye karşı karşıt fikir besleyen kişi veya zümreler olmamıştır⁷³².

3.2.8. Kangal İlçesi

3.2.8.1. Parti Yönetim Kurulları

1935 yılında Kangal parti yönetim kurulu Bekir Kangal'ın başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Halk tarafından fena tanınmayan ancak beceriksiz olan İlçe yönetim kurulu üyeleri parti işleriyle pek alakadar olmamıştır. Çok zengin bir ağanın oğlu olan başkan, parti işini kendi menfaatleri için kullanmıştır. Bu bakımdan parti çalışmaları karışık olan ilçede sadece geçen yıldan beri gelen ve giden evrakın kaydına dair defter tutulmuştur. Bunun yanında Kangal'da partinin kurulduğu günden beri karar defterine sadece iki karar geçmiştir⁷³³.

Kangal'da partiye kayıtlı üye sayısı 1.147 gösterildiği halde bunların kim olduğu belli değildir. Kütük defterleri olmayan ilçede, 1927 de eski yazı ile yazılan bir deftere rastlansa da burada sadece 200 adar kişinin partiye kayıtlı olduğu görülmüştür⁷³⁴.

---

⁷³¹BCA, (490.01.708.414.1), s.95; BCA, (490.01.1003.872.2), s.45; BCA, (490.01.709.418.1), s.100; BCA, (490.01.709.417.1), s.67; BCA, (490.01.709.420.1), s.65-66.

⁷³²BCA, (490.01.708.414.1), s.95; BCA, (490.01.709.418.1), s.100; BCA, (490.01.709.417.1), s.67; BCA, (490.01.709.420.1), s.66.

⁷³³BCA, (490.01.708.413.1), s.66-68.

⁷³⁴BCA, (490.01.708.413.1), s.69.

Partinin ilçede sadece üç ocakta teşkilatı vardır. Kongre yapılacağı zaman teşkilatı olmayan ocaklardan herhangi bir şahıs çağrılarak ocak başkanı veya temsilci yeri ona imza ettirilmiştir. Parti teşkilatı pek olmayan ilçede parti prensiplerinin yayılmasına dair herhangi bir çalışma olmamıştır. 41.216 nüfuslu ilçede partiye kayıtlı sayısı 1.147 kişiden ibarettir⁷³⁵.

İlçenin bütçe ve hesap işlerine bakıldığında, Kangal'da partililerden şimdiye kadar taahhüdat adı ile bir şey alınmamıştır. Parti 1929 yılında olan 2.400 lira ile şimdiye kadar yönetilmiş bu paradan hala 468 lira 88 kuruş kalmıştır. Para her zaman parti başkanının cebinde dururken, müfettişin oraya teftişe gidileceği haber alındığı zaman bankaya yatırılmıştır. İlçenin bütçesi olsa da çalışması olmamıştır. Gider senetlerinde hem hak sahibinin hem de yönetim kurulunun imzaları vardır. Bazı harcamaların senetleri olmamakla beraber 1934 yılından sonraki harcamalar için daha önceki yılların gider senetlerini sadece hak sahibi imzalamıştır⁷³⁶.

Parti binası olan ilçenin, demirbaş eşyaları olsa da bu eşyaların nereden hangi tarihte alındığı ve değeri yazılmamıştır⁷³⁷.

1938 yılında İlçe yönetim kurulu yine Bekir Kangal'ın başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Yönetim kurulunda yer alan kişiler başkan Bekir Kangal'ın adamları oldukları için her hususta hem fikir davranmışlardır. İlçede parti yönetim kurulu toplantıları düzenli yapılmamıştır. Parti prensiplerini yaymada pek çalışmamışlardır. İlçenin bütçesi olsa da makbuz verilmeden para alınmış ve 1929 yılından kalan paralar kullanılmıştır. Parti malı olan binanın tapusu mevcuttur. Bu binanın altındaki bir dükkân atlı spor teşekkülüne tahsis edilse de cemiyet burayı bir kahveciye dokuz aylığını yirmi liraya kiraya vermiş ve gelirini de yine kendisi almıştır. Binanın üst katında mevcut olan üç odadan birisi Ticaret Odası temsilciliği için sekreter Nuri Bey tarafından parti işleri için kullanılmaktadır. Diğer odaların birisinde kaymakam vekili ve diğeri de misafirler için ayrılmıştır⁷³⁸.

1939-1942 dönem aralığında parti yönetim kurullarının durumları şu şekilde cereyan etmiştir; 1939 yılında Kangal parti yönetim kurulu yine Bekir Kangal

---

⁷³⁵BCA, (490.01.708.413.1), s.71-73.

⁷³⁶BCA, (490.01.708.413.1), s.81.

⁷³⁷BCA, (490.01.708.413.1), s.84.

⁷³⁸BCA, (490.01.708.413.1), s.46.

başkanlığı altında toplanmıştır⁷³⁹. Bekir Kangal'ın başkanlığı yaptığı dönemde parti yönetim kurulunda yer alan üyeler pek çalışmadıkları için halk nazarında pek sevilmemiştir. 1940 yılında parti İlçe yönetim kuruluna Alibaz Durgun'un başkan seçilmesi parti yönetim kurulunda gruplaşmalara neden olmuştur. Bunun neticesinde 1941 yılında yeni yapılan parti yönetim kurulu seçimlerinde olaylar çıkmış, hatta başkana saldıranlar bile olmuştur. Ancak seçim bittikten sonra herkesin arası tekrar düzelmiş ve seçilen yönetim kurulu halkın çoğu kesimi tarafından sevilmiştir⁷⁴⁰.

Kangal parti yönetim kurulunda 1939 yılında üç kişi parti nüfuzunu istismar etmiş, böyle bir duruma daha sonraki yıllarda rastlanmamıştır. Ancak partideki fazla iş alanlar durumuna bakıldığında, parti yönetim kurulunda yer alan bazı kişiler parti dışındaki diğer teşekküllere bakacak başka kimse olmadığı için bazı dönemlerde kurumlara üye olmuşlardır. 1939 yılında üyelerden bazıları partide fazla iş alan konumunda iken, fazla iş alan bu kişiler görevlerinden birini bırakmışlardır. Bu durum bir süre bu şekilde devam etse de, 1942 yılına gelindiğinde yönetim kurulunda yer alanların hepsi Belediye, Türk Hava Kurumu, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na da üye olmuşlar ve fazla iş almışlardır. Müfettiş nizamnamede belirtilen esaslar uyulması gerektiğini hatırlatarak bu işlerden birinin terk edilmesini istemiştir. Müfettişin uyarısı üzerine yılın ikinci yarısında bu durum düzeltilmiştir⁷⁴¹.

Kangal parti yönetim kurulunun mahalli hükümet amir ve memurlarıyla olan ilişkilerinin gelişmesinde genellikle kaymakamın etkisi olmuştur. 1939 yılında kaymakam yönetim kurulunda yer alan üç kişiden memnun olmadığı için parti yönetim kurulunun hükümetle olan iş ve fikir beraberliğinde aksamalar olmuştur. İlişkiler 1940 yılının başlarında düzelmiş olsa da, yılın ikinci yarısında kaymakamın ilgisiz davranması üzerine parti yönetim kurulu başkanı ile kaymakam arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Bunun üzerine kaymakam şikâyet edilmiş ve yapılan inceleme sonucu kaymakamın haksız olduğu anlaşılınca kaymakam değiştirilmiştir. Ancak

---

⁷³⁹BCA, (490.01.277.1110.2), s.35.

⁷⁴⁰BCA, (490.01.708.414.1), s.96; BCA, (490.01.270.1079.2), s.8,65,78; BCA, (490.01.709.418.1), s.101; BCA, (490.01.709.417.1), s.71; BCA, (490.01.709.420.1), s.69.

⁷⁴¹BCA, (490.01.708.414.1), s.96; BCA, (490.01.270.1079.2), s.8,65,78; BCA, (490.01.709.418.1), s.101; BCA, (490.01.709.417.1), s.71; BCA, (490.01.709.420.1), s.69.

yeni gelen kaymakam ise hasta ve beceriksiz olunca parti yönetim kurulunun hükümet amir ve memurlarıyla olan iş ve fikir beraberliği sağlanılamamıştır⁷⁴².

İlçenin kongreleri ise ilk başlarda pek düzgün yapılmazken, sonraları müfettişin çabalarıyla birlikte düzelmiştir. 1939 yılında İlçe Kongresi'nin nizamnameye uygun şekilde yapılmaması üzerine, 1940 yılında yapılan İlçe Kongresi'nde müfettiş bizzat bulunmuştur. Kongrede acemilik görüldüğü için, nasıl yapılacağını müfettiş tarif etmiştir. Bundan sonra yapılan kongreler ise müfettişin gösterdiği gibi nizamnameye uygun olarak yapılmıştır. Yapılan kongrelerde dilekler serbest söylenirken şikâyetlerde ise çekingen davranılmıştır⁷⁴³.

Parti prensiplerinin yayılması konusunda neredeyse hiç çalışmayan İlçe yönetim kurulunun toplantı durumlarına bakıldığında, her zaman eksiklikler olmuştur. Toplantıların belli aralıklarda yapılmasının yanında, bazı üyelerin toplantılara katılmaması sonucu, alınan kararlar deftere geçilse de eksik imzalanmıştır. Toplantılarında bir takım sıkıntılar olan parti yönetim kurulu, hesap, kayıt, aza sicil defterleri ve dosyalarını her zaman düzenli tutmuştur⁷⁴⁴.

Parti binası ve demirbaş eşyanın durumuna bakıldığında, iki katlı, üst katta dört oda ve alt katta bir dükkân olan parti binası vardır. Tapusu olan binanın demirbaş eşya kaydı düzgün tutulmuş ve eşyalara da gayet iyi bakılmıştır⁷⁴⁵.

Partinin üye kayıt muamelesi nizamnameye göre yapılmış olsa da, bazı dönemler tamamen durmuştur. Neredeyse üç yıl üye kaydı durmuş olan ilçede sadece 1941 yılında 89 kişi partiye kaydedilmiş ve az bir şey de tahsilât toplamışlardır. Yine bu dönemde yoklama talimatnamesine ve genel başkanlık kurulu kararlarına göre parti teşkilatı tarafından yapılmakta olan yoklama ve denemelerde sadece 1939 yılında isabet olmuştur. Diğer yıllarda ise yoklama ve deneme yapılmamıştır.

---

⁷⁴²BCA, (490.01.708.414.1), s.96; BCA, (490.01.270.1079.2), s.9,65, 78; BCA, (490.01.709.418.1), s.101; BCA, (490.01.709.417.1), s.71; BCA, (490.01.709.420.1), s.69.

⁷⁴³BCA, (490.01.708.414.1), s.96; BCA, (490.01.270.1079.2), s.9,65, 78; BCA, (490.01.709.418.1), s.101; BCA, (490.01.709.417.1), s.71; BCA, (490.01.709.420.1), s.69.

⁷⁴⁴BCA, (490.01.708.414.1), s.96; BCA, (490.01.270.1079.2), s.9,65,78; BCA, (490.01.709.418.1), s.101-102; BCA, (490.01.709.417.1), s.71; BCA, (490.01.709.420.1), s.69.

⁷⁴⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.96; BCA, (490.01.709.418.1), s.102; BCA, (490.01.709.417.1), s.71; BCA, (490.01.709.420.1), s.69.

Bundan başka parti adayı olarak mahallin resmi ve hususi teşekküllerine seçilmiş olan kişiler her dönem yöre halkınca sevilmişlerdir⁷⁴⁶.

Kangal parti yönetim kurulu çalışmaları oldukça gevşek olmuş, yerlerine geçecek kimse olmadığı için yönetim kurulunda yer alan kişiler genellikle aynı kişilerden oluşmuştur. 1944 ve 1945 yıllarında da yine Alibaz Durgun'un başkanlığını yaptığı İlçe yönetim kurulu, parti işlerinde pek fazla çalışmamıştır⁷⁴⁷.

Parti işlerindeki aksamaların olması yanında, 1946 yılında çok partili hayata geçişle birlikte ilçedeki CHP'nin etkisi oldukça azalmıştır. Nitekim 1947 yılında Sivas Bölgesi Müfettişi Muzaffer Akpınar da CHP Genel Sekreterliğine sunduğu teftiş raporunda Kangal ilçesinde CHP'nin zayıf, demokratların hareketli olduğunu vurgulamıştır⁷⁴⁸.

1949 yılına gelindiğinde ise ilçe parti yönetim kuruluna çalışkan kişiler seçilmiştir. Dönemin müfettişi Hamdi Orhon sunduğu teftiş raporunda, parti başkanı Azmi Bey ve yönetim kurulunda yer alan diğer üyelerin vazifelerinin önemini gayet iyi bildiğini ve seçilen bu kişilerin oldukça değerli kişiler olduğunu belirtmiştir⁷⁴⁹.

3.2.8.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller

Halkevleri ve Halkodaları: Teftiş ve çalışma raporlarından anlaşıldığı üzere bütçe, bina ve eleman bakımından oldukça yetersiz olan Kangal ilçesinde halkevi ve halkodası açma girişimleri belli bir süre ertelenmiş, eksikliklerin tamamlanması üzerine 25 Şubat 1945 tarihinde Kangal merkez halkodası da dâhil ilçe genelinde dört halkodası açılmıştır. Yine bir yıl sonra 24 Şubat 1946 tarihinde dört halkodası daha açılarak ilçedeki halkodası sayısı sekize yükselmiştir⁷⁵⁰.

Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller: Teftiş raporlarına göre parti dışındaki muhtelif teşekküller ise şu şekilde cereyan etmiştir; Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Kangal ilçesi parti yönetim kurulunda yer alan kişiler spor teşekküllerine karşı sadece manevi şekilde ilgili olmuşlardır. Kangal ilçesinde 1935

⁷⁴⁶ BCA, (490.01.708.414.1), s.96-97; BCA, (490.01.270.1079.2), s.9,65,78; BCA, (490.01.709.418.1), s.102; BCA, (490.01.709.417.1), s.71-72; BCA, (490.01.709.420.1), s.69.

⁷⁴⁷ BCA, (490.01.710.424.1), s.138,222.

⁷⁴⁸ BCA, (490.01.710.425.1), s.101.

⁷⁴⁹ BCA, (490.01.710.425.1), s.55.

⁷⁵⁰ BCA, (490.01.187.745.2), s.54.

yılında 80 kişinin yazılı olduğu bir Atlı Spor Kulübü vardır. Bu kişiler Pazar günleri toplanıp cirit oynamışlardır. İlbaharda kulüp menfaatine yapılan bir yarışta 350 lira elde edilerek kulüp üyelerine elbise alınmıştır. Atlar üyelerin şahsi mallarıdır. Bu atlarla kış mevsiminde de avcılık yapılmıştır⁷⁵¹.

1938 yılında ise Kangal'da aktif olan Atlı Spor Kulübü, parti malı olan dükkânı kendileri için almış olsalar da, dükkânı kahve haline getirip kendilerine gelir sağlamak için kahveciye kiraya vermişlerdir. Bu bakımdan kulübün sporla ve gençliğin toplanması adına herhangi bir münasebeti olmamıştır⁷⁵².

1939-1942 dönem aralığında ise parti yönetim kurullarının gençlik ve spor teşekküllerine olan ilgi ve alakası her geçen dönem azalmıştır. İlçenin mahkemede olan spor sahası bir türlü kamulaştırılamamış ve ihtiyaçları tamamlanmadığı için spora dair herhangi bir gelişme olmamıştır. Sporla alakalı tek şey Atlı Spor Kulübünün her sene at yarışı yapmış olmasıdır. Bundan başka 1940 yılında 17 gencin beden terbiyesi ve ara sıra yaya talim yaptığı görülmüştür⁷⁵³.

İlçenin neşriyatla olan alakası ise 1935 yılında başlamış ancak daha sonraki dönemlerde görülmemiştir. Bu dönemde Kangal'da bir okuma odası açılmıştır. Partiye gelen gazeteler bu odalara verilmiştir. Ancak partiye gelen bu gazetelerden herkes istifade edememiştir⁷⁵⁴.

Spor ve neşriyata dair pek ilgili olmayan İlçe yönetim kurulları çeşitli maksatlarla kurulmuş olan hayırlı ve faydalı teşekküllere karşı ise oldukça ilgili davranmışlar ve verilen hizmetleri yapmışlardır. Yine bu dönemde partiye karşı karşıt fikir ve duygu taşıyan kimse veya zümreler olmamıştır⁷⁵⁵.

3.2.9. Şarkışla İlçesi

3.2.9.1. Parti Yönetim Kurulları

1935 yılında Şarkışla parti yönetim kurulu Halil Köse'nin başkanlığı altında yedi kişiden oluşmuştur. Namuslu bir adam olan Başkan, pek görgülü ve tahsilli

⁷⁵¹BCA, (490.01.708.413.1), s.75.

⁷⁵²BCA, (490.01.708.413.1), s.46.

⁷⁵³BCA, (490.01.708.414.1), s.97; BCA, (490.01.1003.872.2), s.45; BCA, (490.01.709.418.1), s.102; BCA, (490.01.709.417.1), s.72; BCA, (490.01.709.420.1), s.70.

⁷⁵⁴BCA, (490.01.708.413.1), s.78.

⁷⁵⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.97; BCA, (490.01.709.418.1), s.102; BCA, (490.01.709.417.1), s.72; BCA, (490.01.709.420.1), s.70.

birisi olmasa da partinin kuruluşundan beri başkanlık yapmıştır. Parti yönetim kurulunda otoriteyi istismar eden kimse olmamış ancak üyelere Şükrü Uslu, rahatına fazla düşkün olduğu için halk nazarında pek sevilmemiştir. Yine yönetim kurulunda yer alan Nuri Gültekin, fazla iş aldığı için nizamnameye ters düşmüştür⁷⁵⁶.

Parti yönetim kurulu çalışmalarına bakıldığında, ilçede iş bölümü hususunda sıkıntılar yaşanmıştır. Toplantılarını düzgün yapmayan Şarkışla parti yönetim kurulu, hesap ve kayıt dosyalarını ise oldukça düzenli tutmuştur. Yapılan toplantılarda alınan kararlardaki bazı imzalar eksik kalmıştır. İlçe kütük defteri diğer ilçelere oranla oldukça iyi tutulmuş ve bütün partililerin isimlerini gösteren defter mevcut bulunmuştur⁷⁵⁷.

İlçe'nin son kongreleri ve prensiplerin yayılması durumuna bakıldığında, İlçe Kongresi'ne her bucaktan ikişer temsilci ve ocaklardan gerekli sayıda gelecek olan temsilcilerin katılımıyla gerçekleşmiştir. Parti prensiplerinin yayılmasında ise pek fazla çalışmayan 59.475 nüfuslu Şarkışla'da partiye kayıtlı kişi sayısı 1.110 kişi ile sınırlı kalmıştır⁷⁵⁸.

İlçenin bütçe ve hesap işlerine bakıldığında, ilçenin kendine yetecek kadar bütçesinin olduğu görülmüştür. Ancak bucaklarda ve ocaklarda diğer ilçelerde olduğu gibi hesap bütçe ve hesap işi yoktur. Bazı makbuzlar ocak başkanları adına kesilirken, bazıları da şahıslar adına kesilmiştir. Yönetim kurulu üyelere kimseyi sayman olarak ayırmadığı için ücretli bir sayman tutulmuştur. 500 liraya yakın parası olan ilçenin paraları bankaya cüdanla yatırılmış, sadece başkanın imzası ile çekilmiştir⁷⁵⁹.

İlçenin parti binası ve demirbaş eşya durumuna bakıldığında, parti binası inşa edilmekte olup, eşyaya iyi bakılmıştır. Ancak bazı eşyaların nereden, hangi tarihte alındığı ve değeri yazılmamıştır⁷⁶⁰.

1938 yılında Şarkışla parti yönetim kurulu yine Halil Köse başkanlığında yedi kişiden oluşmuştur. Parti teşkilatı içinde yer alan kişiler yöre halkınca sevilen kişilerdir. Parti teşkilatının birbiri ile olan münasebeti gayet iyidir. Parti yönetim kurulu toplantılar önceden sıkı yapılmazken, son zamanlarda oldukça sıkı

⁷⁵⁶BCA, (490.01.708.413.1), s.66-67.

⁷⁵⁷BCA, (490.01.708.413.1), s.68-69.

⁷⁵⁸BCA, (490.01.708.413.1), s.72-73.

⁷⁵⁹BCA, (490.01.708.413.1), s.82.

⁷⁶⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.84.

yapılmıştır. İnşa edilmekte olan parti binasının bitmesiyle birlikte, toplantılarının daha düzenli şekilde yapılacağı belirtilmiştir. Bu dönemde parti prensiplerinin yayılmasındaki çalışmalar az olmuş ve partiye 1.200 kûsur kişi kaydedilmiştir. Partinin hesap işlerine bakıldığında ufak tefek eksikliklere rağmen hesap ve kayıtlar oldukça düzenli tutulmuştur. 1200 metre kare olan parti binası ise tapuya kaydedilirken, demirbaş eşyadaki kayıt düzenlemeleri 1935 yılından beri yapılmamıştır⁷⁶¹.

1939-1942 dönem aralığında Şarkışla parti yönetim kurullarının durumları şu şekilde cereyan etmiştir; Bu dönemde yönetim kurulundaki bazı değışikliklerle birlikte, Halil Kõse ilçenin parti yönetim kurulu başkanlığını devam ettirmiştir. Parti yönetim kurulu içinde yer alan kişiler halkın çoğu kesimi tarafından sevilmişlerdir. Yönetim kurulunda yer alanlar arasında parti nüfuzunu istismar eden olmasa da, bazı dönemlerde fazla iş alanlara rastlanılmıştır. Örneğin, 1939 yılında yönetim kurulundaki bazı kişilerin fazla iş aldıkları görölmüş ve bu kişiler müfettiş tarafından uyarılarak görevlerinden birisini bırakmışlardır. Yönetim kurulu üyelerinin birbirlerine karşı olan samimiyetlerine bakıldığında, genel olarak birbirlerine karşı sevgi ve saygı içerisinde olan üyeler arasında sadece 1942 belediye seçimi zamanında anlaşmazlık çıkmış, ancak seçimden sonra araları tekrar düzelmiştir⁷⁶².

Parti teşkilatının hükümet amir ve memurlarıyla olan ilişkilerine bakıldığında, iş ve fikir beraberliği genel olarak iyi derecede seyir etmiş, ancak bazen kişiler arasındaki problemler yüzünden aksamıştır. Örneğin; 1942 yılında parti başkanı ve kaymakam arasında soğukluk olduğu görölmüş, ancak müfettişin uyarısıyla bu durum yılın ikinci yarısında düzeltilmiştir⁷⁶³.

Şarkışla parti yönetim kurulu 1939 ve 1940 yılı hariç diğer dönemlerde, bazı aksaklıklar olsa da toplantılarını düzenli olarak yapmışlardır. Toplantılarda alınan kararlar deftere geçilip imza edilmiştir. Parti yönetim kurulları yine 1939 yılı hariç diğer dönemlerde parti prensiplerinin yayılmasında Susehri ilçesi ile birlikte diğer ilçelere oranla oldukça iyi çalışmıştır. 1939 yılında parti prensiplerinin yayılmasında çalışılmadığı gibi üye kayıtları da durmuştur. Ancak daha sonraki her dönemde

⁷⁶¹ BCA, (490.01.708.413.1), s.43-44.

⁷⁶² BCA, (490.01.708.414.1), s.107; BCA, (490.01.270.1079.2), s.11,65,79; BCA, (490.01.709.418.1), s.103; BCA, (490.01.709.417.1), s.59; BCA, (490.01.709.420.1), s.71.

⁷⁶³ BCA, (490.01.708.414.1), s.107; BCA, (490.01.270.1079.2), s.11,65,79; BCA, (490.01.709.418.1), s.103; BCA, (490.01.709.417.1), s.59; BCA, (490.01.709.420.1), s.71.

oldukça iyi çalışılmış ve nizamname esasları doğrultusunda, 1940 yılında 153 kişi, 1941 yılında 255 kişi, 1942 yılında da 252 kişi partiye kaydedilmiştir. Ayrıca partiye kaydedilen üyelere belli bir miktarda aidat toplanmıştır⁷⁶⁴.

Şarkışla parti yönetim kurulunun kongrelerine bakıldığında ise, ilçenin kongreleri bazen acemilikle yapılmış olsa da nizamname esasları doğrultusunda yapılmıştır. Kongrelerde dilekler rahatlıkla söylenirken, şikâyetlerde ise çekingen davranılmıştır⁷⁶⁵.

Şarkışla parti yönetim kurulunun 1939 yılında hesap işleri talimata uygundur, ancak bazı eksiklikler görülmüştür. 1940 yılında hesap işlerindeki eksiklikler düzeltilmiş ve sonraki dönemlerde de aynı düzende devam etmiştir. Hesap, kayıt ve üye sicil defterleri ve dosyaları ise her dönem düzgün tutulmuştur⁷⁶⁶.

Partiye ait binaların ve demirbaş eşyanın durumuna bakıldığında, 1939 partiye ait iki arsanın olduğu ve bu arsalardan birinde parti binası yapıldığı belirtilmiştir. Bina yapımı 1940 yılında bitmiş, ancak tapusu 1942 yılında alınabilmiştir. Binanın demirbaş eşyasına da iyi bakılıp, kayıtları da defterde düzenli olarak tutulmuştur⁷⁶⁷.

Parti teşkilatı tarafından yapılmakta olan yoklama ve denemelere bakıldığında, 1939 ve 1940 yıllarında yapılan yoklama ve denemelerde tam isabet görülmüş, 1941 yılından sonraki dönemlerde yoklama ve deneme yapılmamıştır. Yine parti adayı olarak yörenin resmi ve hususi teşekküllerine seçilen kişiler çalışma bakımından yöre halkınca sevilen ve sayılan kişilerden oluşmuştur⁷⁶⁸.

1939-1942 dönem aralığında oldukça iyi çalışan Şarkışla parti yönetim kuruluna seçilenler genellikle aynı kişilerden oluşmuştur. Ancak 1944 yılına gelindiğinde bu üyelere birçoğu değişmiştir. 1944 yılında Şarkışla parti yönetim kurulunu oluşturan kişiler şunlardır; Rasim Çeliker (Başkan), İbrahim Karabulut (Sayman-Sekreter), Ahmet Şahin (Halkevi Başkanı), İbrahim Göker (Üye), Mustafa

---

⁷⁶⁴BCA, (490.01.708.414.1), s.107; BCA, (490.01.270.1079.2), s.12,65,79; BCA, (490.01.709.418.1), s.103; BCA, (490.01.709.417.1), s.59; BCA, (490.01.709.420.1), s.71.

⁷⁶⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.107; BCA, (490.01.270.1079.2), s.12,65; BCA, (490.01.709.418.1), s.103; BCA, (490.01.709.417.1), s.59; BCA, (490.01.709.420.1), s.71.

⁷⁶⁶BCA, (490.01.708.414.1), s.107; BCA, (490.01.1580.437.2), s.59; BCA, (490.01.270.1079.2), s.65; BCA, (490.01.709.418.1), s.103; BCA, (490.01.709.417.1), s.59; BCA, (490.01.709.420.1), s.71.

⁷⁶⁷BCA, (490.01.708.414.1), s.107; BCA, (490.01.1580.437.2), s.59; BCA, (490.01.709.418.1), s.104; BCA, (490.01.709.417.1), s.59; BCA, (490.01.709.420.1), s.71.

⁷⁶⁸BCA, (490.01.708.414.1), s.108; BCA, (490.01.270.1079.2), s.12,65; BCA, (490.01.709.418.1), s.104; BCA, (490.01.709.417.1), s.59; BCA, (490.01.709.420.1), s.71.

Öztemiz (Üye), Şemsi Demirkaynak (Üye), Veysi Güleç (Üye), Yusuf İyiyol (Üye)⁷⁶⁹. Ancak başkan Rasim Çeliker, il daimi encümen üyeliği de yaptığı için nizamnameye ters düzmemek için 1945 yılının ikinci yarısında başkanlık görevinden istifa etmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde yönetim kurulundaki bazı kişilerin değişmesiyle birlikte, parti yönetim kurulu bu kez İbrahim Göker'in başkanlığı altında toplanmıştır⁷⁷⁰.

1946 yılında çok partili hayata geçilse de, Şarkışla ilçesinde CHP hala etkin durumdaydı. Nitekim müfettiş Muzaffer Akpınar'ın verdiği rapora göre Şarkışla ilçesinde demokratlar zayıf, CHP kuvvetli idi⁷⁷¹. CHP'nin ilçedeki etkinliği daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. 1949 yılında verilen teftiş raporuna göre, Şarkışla ilçesi CHP'nin kuvvetli olduğu bir yerdir. Muhalefet parti her ne kadar ilçeye girmek istese de, ilçe başkanı ve aynı zamanda belediye başkanı olan İbrahim Bey parti çalışmalarında oldukça gayretlidir⁷⁷².

3.2.9.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller

Halkevleri ve Halkodaları: Şarkışla halkodası 1940 yılında açılmıştır⁷⁷³. Halkodası açılır açılmaz parti yönetim kurulları ve hükümet amir ve memurlarının halkodasına karşı ilgi ve alakası iyi olmuş, daha sonraki yıllarda da aynı şekilde devam etmiştir. Halkodasının çalışma, yaşama ve gelişmesi için gelirler, genel olarak partililerin aidatı, belediye ve idare-i hususiyeden sağlanmıştır. Bunların yanında halkodası ilk açıldığı zaman yöre halkı tarafından da maddi olarak yardım sağlanmış, piyango ve müsamereden de önemli gelirler elde edilmiştir⁷⁷⁴.

Halkodası yönetim kurulunda yer alan kişiler genellikle işlerinin ehli olan öğretmen ve doktorlardan oluşmuştur. 1941 yılının ikinci yarısında halkodası başkanlığı yapan öğretmen askere gidince onun yerine vekâleten ziraat memuru getirilmiştir. Yine 1942 yılında Halkodası yönetim kurulunda görev yapacak kişiler bulunamadığı için yönetim kurulunda yer alan kişiler ilkokul ve ortaokul gibi düşük

⁷⁶⁹BCA, (490.01.710.424.1), s.138.

⁷⁷⁰BCA, (490.01.710.424.1), s.222.

⁷⁷¹BCA, (490.01.710.425.1), s.102.

⁷⁷²BCA, (490.01.710.425.1), s.54-55.

⁷⁷³BCA, (490.01.202.800.5), s.11.

⁷⁷⁴BCA, (490.01.1003.872.2), s.10,37,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.104; BCA, (490.01.709.417.1), s.60; BCA, (490.01.709.420.1), s.71.

tahsilli kişilerden seçilmiştir. İşlerinin ehli olmayan bu kişiler halkodası çalışmaları için yeterli olmamıştır⁷⁷⁵.

Yörenin ihtiyacına uygun olan halkodası, yöre halkı üzerinde iyi tesir bırakmış ve üzerindeki rağbeti de arttırmıştır. İhtiyaca yeterli olduğu belirtilen halkodası binası ise parti ile aynı salonda oturdukları için bu salon onlara dar gelmiştir. Müfettiş sunduğu her teftiş raporunda bu durumu özellikle bildirirse de, dönemin maddi yetersizliklerinden dolayı yeni salon veya bina yapılamamıştır⁷⁷⁶.

Halkodasının hesap, demirbaş eşya ve kütüphane defterlerinin durumlarına bakıldığında, hesap işleri ve kütüphane defterleri her sene oldukça düzenli olarak tutulmuştur. 1942 yılında kütüphaneden dokuz kitabın kaybolduğu görülmüştür. Demirbaş eşya konusunda ise ilk başlarda kendine ait demirbaş eşyası olmayan Halkodasının, kurulduktan bir yıl sonra kendine ait demirbaş eşyaları olmuş ve kayıtları da düzenli tutulmuştur⁷⁷⁷.

1943 yılının sonlarında doğru eksikliklerini tamamlayan Şarkışla Halkodası 20 Şubat 1944 tarihinde Halkevine çevrilmiş,⁷⁷⁸ ilçede 1945 ve 1946 Şubat aylarında altışar halkodası daha açılmıştır⁷⁷⁹.

Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller: 1935 yılında Şarkışla'da 20 kadar üyenin yazılı olduğu bir kulüp vardır. Kendilerine belediye tarafından ayrılan alanda bir müddet futbol oynamışlardır. Elbise ve ayakkabı gibi ihtiyaçları temin edilmiş fakat ilçede kaptanlık yapan baytar olan kişi gidince kaptansız kalmışlardır⁷⁸⁰.

Teftiş raporlarına göre 1939-1942 dönem aralığında parti yönetim kurullarının parti dışındaki muhtelif teşekküllere ilgisi şu şekilde olmuştur; Bu dönemde parti yönetim kurullarının gençlik ve sporla alakası tamamen manevi şekilde olmuştur. Gençliğin ve sporun gelişmesinde parti yönetim kurulları pek çalışmamışlardır. İlçede 1939 yılında sadece futbol oynanırken, daha sonraki yıllarda spor ve gençlik teşekkülleri çeşitlenmiş voleybol ve cirit oyunları da oynanmıştır. Bu teşekküllerin

⁷⁷⁵BCA, (490.01.1003.872.2), s.10,37,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.104; BCA, (490.01.709.417.1), s.60; BCA, (490.01.709.420.1), s.71.

⁷⁷⁶BCA, (490.01.1003.872.2), s.10,38,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.104; BCA, (490.01.709.417.1), s.60; BCA, (490.01.709.420.1), s.71-72.

⁷⁷⁷BCA, (490.01.1003.872.2), s.38; BCA, (490.01.709.418.1), s.104; BCA, (490.01.709.417.1), s.60; BCA, (490.01.709.420.1), s.71.

⁷⁷⁸ Yine bu tarihte ilçenin Gemerek bucağında halkodası açılmıştır. BCA, (490.01.187.745.2), s.152.

⁷⁷⁹ BCA, (490.01.187.745.2), s.54.

⁷⁸⁰BCA, (490.01.708.413.1), s.75.

yapılması Halkodası öncülüğünde sağlanmıştır. Ancak 1942 yılına gelindiğinde gençlik ve spor teşekkülleri durmuş, sorumlu olan kişiler de bu teşekküllerin hareketlenmesi konusunda çaba sarf etmemişlerdir. Bunun üzerine dönemin müfettişi Zihni Orhon halkodası başkanı ve gençlerle konuşarak bu faaliyetlerin sürdürülmesi konusunda söz almıştır⁷⁸¹.

İlçenin spor sahası ise daha önce belediye tarafından verilen spor sahasıdır. Ancak saha hiç ıslah edilmemiştir. Sadece 1940 yılında spor sahasının yanına 100 kişilik bir tribün yapmışlardır. Sahanın diğer ihtiyaçları ise hiçbir zaman giderilmemiştir. Spor sahasının ihtiyaçlarının giderilmemesi üzerine spor yapan gençler kendilerine saha olarak Halkodasının önünü seçmişlerdir⁷⁸².

İlçede mahalli matbuat yoktur. Dolayısıyla parti prensiplerinin yayılmasında bunlardan istifade edilememiştir. Diğer teşekküllere bakıldığında, parti yönetim kurulları çeşitli maksatlarla kurulmuş hayırlı ve faydalı teşekkülleri sevmişler ve bu teşekküllerin verdikleri hizmetleri yapmışlardır⁷⁸³.

Şarkışla'da 1942 yılına kadar partiye karşı sınıfçı, zümreci ve kötü fikir besleyen kişi veya zümreye rastlanmamıştır. Ancak 1942 yılına gelindiğinde bir köyde birkaç kişinin peygamberi rüyasında gördükleri ve onun emirlerini yaymakla görevlendirilmiş olan şeyhler olduklarını belirtilmiştir. Hanımlarını da etkileyen bu kişiler köy genelinde karşıt fikirler oluştursa da mahkemeye gidilerek bu iş çözüme kavuşturulmuştur⁷⁸⁴.

3.2.10. Gürün İlçesi

3.2.10.1. Parti Yönetim Kurulları

1935 yılında Gürün parti yönetim kurulu Fuat Orhanoğlu'nun başkanlığı altında beş kişiden oluşmuştur. Tecrübeli ve becerikli olan başkan yönetim kurulunda yer alan arkadaşlarının çalışmalarından şikâyetçi olmuştur. Bu dönemde otoriteyi

---

⁷⁸¹ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.108; *BCA*, (490.01.1003.872.2), s.45; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.105; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.60; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.72.

⁷⁸² *BCA*, (490.01.708.414.1), s.108; *BCA*, (490.01.1003.872.2), s.45; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.60; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.72.

⁷⁸³ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.108; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.105; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.60; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.72.

⁷⁸⁴ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.108; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.105; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.60; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.72.

istismar eden olmamıştır. Ancak parti yönetim kurulunda yer alan Talat Kırıçoğlu hem belediye de hem de Türk Hava Kurumu'nda üye olduğu için fazla iş almıştır⁷⁸⁵.

Gürün ilçesinin son kongreleri ocak ve bucaklardan gelen temsilcilerin çoğunluğunun katılımıyla yapılmıştır. Parti prensiplerinin yayılmasında da pek fazla çalışma olmamış ve 23.278 nüfuslu ilçeden partiye kayıtlı sayısı 878 kişi ile sınırlı kalmıştır⁷⁸⁶.

Gürün parti yönetim kurulunun bütçe ve hesap işlerine bakıldığında, ilçenin bütçesi olsa da harcamalar bütçeye göre yapılmamıştır. Gider senetlerinde hem parayı alanın hem de yönetim kurulunun imzaları vardır. Şimdiye kadar ilçe içindeki partililerden bazen para alınmıştır. Partinin geliri maliyeden ucuz fiyatla mal alıp, bunu yüksek fiyatla satma ile sağlanmıştır. Bu yolla şimdiye kadar 1.500 lira kadar para almışlardır. Partiye ait olan paralar ise bankaya yatırılmamıştır⁷⁸⁷.

İlçede parti adına bina yapılmış, ancak demirbaş eşyaların hangilerinin nereden alındığı ve değeri yazılmamıştır⁷⁸⁸.

1938 yılında Gürün parti yönetim kurulu Talat Kırıçoğlu başkanlığında beş kişiden oluşmuştur. Parti yönetim kurulu toplantıları 1936'dan sonra daha sıklıkla yapılmaya başlanmıştır. Partiye üye kaydetme konusunda pek çalışmayan yönetim kurulu hesaplarında da birçok yanlışlık yapmıştır. Bu dönemde esnafa 430 lira borçları vardır. Partinin teşkilatının esnafa borcu olduğu için binanın tapusu alınmamıştır⁷⁸⁹.

1939-1942 dönem aralığında Gürün parti yönetim kurullarının durumları şu şekilde cereyan etmiştir; 1939 yılında parti yönetim kurulu Faruk Ata başkanlığında toplanmıştır⁷⁹⁰. 1939 yılı ve sonrası dönemlerde parti yönetim kurulunda bazı değişiklikler olsa da yönetim kurulunda yer alan kişiler halkın çoğu kesimi tarafından sevilmişlerdir. Yönetim kurulunda yer alan üyelere parti nüfuzunu istismar eden kimse olmazken, bazı dönemlerde fazla görev alanlar olmuştur. 1939 yılında bir kişi, 1940 yılında dört kişi, 1941 yılında iki kişi fazla görev almışlardır. Fazla görev alan kişiler nizamnameye ters düştükleri için görevlerinden birisini bırakmaları

---

⁷⁸⁵ BCA, (490.01.708.413.1), s.67.

⁷⁸⁶ BCA, (490.01.708.413.1), s.72-73.

⁷⁸⁷ BCA, (490.01.708.413.1), s.82.

⁷⁸⁸ BCA, (490.01.708.413.1), s.84.

⁷⁸⁹ BCA, (490.01.708.413.1), s.45.

⁷⁹⁰ BCA, (490.01.277.1110.2), s.35.

konusunda müfettiş tarafından uyarılmışlardır. Müfettiş uyarılarının dikkate alınmadığını gördüğü durumlarda durumun takibini İl yönetim kurulu başkanı Şakir Uma'dan rica etmiştir⁷⁹¹.

Yönetim kurulu üyeleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, üyelerin seçim zamanları hariç aralarındaki sevgi ve saygı dereceleri her zaman iyi olmuştur. Aralarındaki sevgi ve saygı dereceleri genel olarak iyi olan parti yönetim kurulu parti prensiplerinin yayılması konusunda oldukça gevşek çalışmışlardır. Bu dönemde sadece 37 kişi partiye kaydedilmiştir⁷⁹².

Mahalli hükümet amir ve memurlarıyla parti teşkilatının iş ve fikir beraberliğine bakıldığında, genel olarak iyi olmuş, ancak bazı dönemlerde memurlar arasındaki problemlerden dolayı sarsılmalar görülmüştür. Bu sarsılmaların temelinde bazen belediye başkanıyla, bazen de kaymakamla olan ilişkiler yer almıştır. Neticede sorun çıkaran kimseler değiştirilmiş ve yenilerinin gelmesiyle birlikte ilişkiler düzeltilmiştir⁷⁹³.

Nizamnameye göre yapılan İlçe Kongreleri'nde, dilekler serbestçe söylenirken, şikâyetlerde ise çekingen davranmışlardır. Kongreler 1942 yılına kadar gayet düzenli yapılırken, 1942 yılında İlçe Kongresi'nde bizzat bulunan müfettiş, bu seferki kongrenin isteksiz yapıldığına vurgu yapmıştır⁷⁹⁴.

Gürün parti yönetim kurulları 1940 yılı hariç diğer bütün dönemlerde toplantılarını düzenli olarak yapmamışlardır. Toplantılar arası bazen on beş günde bir, bazen de belli aralıklarla sürmüş, alınan kararlar deftere geçilip imza edilmiştir. Toplantılarını düzenli olarak yapmayan parti yönetim kurulunun hesap işleri nizamname ve muhasebe talimatnamesine göre yapılmıştır. Hesap, kayıt, üye sicil defterleri ve dosyaları gayet düzenli tutulmuştur. Sadece 1941 yılında üye sicil

---

⁷⁹¹ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.100; *BCA*, (490.01.270.1079.2), s.10,78; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.109; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.73; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.67.

⁷⁹² *BCA*, (490.01.708.414.1), s.100; *BCA*, (490.01.270.1079.2), s.10,78; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.109; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.73; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.67.

⁷⁹³ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.100; *BCA*, (490.01.270.1079.2), s.10,78; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.109; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.73; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.67.

⁷⁹⁴ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.100; *BCA*, (490.01.270.1079.2), s.10,78; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.109; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.73; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.67.

defterlerinde boşluklara rastlayan müfettiş, bu boşlukların doldurulması konusunda parti yönetim kurulunu uyarılmış ve bu durum düzeltilmiştir⁷⁹⁵.

Partiye ait bina ve demirbaş eşya durumlarına bakıldığında, tapusu mevcut olan parti binasının durumu gayet iyidir. Demirbaş eşyaya iyi bakılmış ve kayıtları da düzenli tutulmuştur⁷⁹⁶.

İlçenin üye kayıtları nizamnameye göre yapılmıştır. Parti teşkilatı tarafından yapılmakta olan yoklama ve denemelerde ise 1939 yılında tam isabet sağlanırken, daha sonraki dönemlerde yoklama ve deneme yapılmamıştır. Bundan başka parti adayı olarak mahallin resmi ve hususi teşekküllerine seçilmiş olanlar çalışma bakımlarından yöre halkınca sevilmişlerdir⁷⁹⁷.

1944 yılına gelindiğinde Gürün parti yönetim kurulu şu kişilerden oluşmuştur; Raşit Köse (Başkan), Talat Moğulkoç (Sayman-Sekreter), Seyfi Moroğlu (Halkevi Başkanı), Cevdet Ertem (Üye), Hasan Tüngür (Üye), Kadir Ata (Üye) ve Osman Günbay (Üye)⁷⁹⁸. Bu yönetim kurulu aynı şekilde 1945 yılında da hiç değişmeden görevine devam etmiştir⁷⁹⁹.

1946 yılına gelindiğinde çok partili hayata geçişle birlikte Gürün CHP teşkilatında yer alan yönetim kurulu üyeleri parti çalışmalarına pek fazla önem vermemişlerdir. 1947 yılında Sivas Bölgesi Müfettişi Muzaffer Akpınar CHP Genel Sekreterliğine sunduğu teftiş raporunda Gürün'de parti teşkilatının çok tembel olduğunu belirtmiştir⁸⁰⁰. Gürün'de CHP teşkilatı yönetim kurulunda yer alan kişiler oldukça tembel olsalar da, bu dönemde DP faaliyetlerine de pek rastlanmamıştır. İlçede CHP teşkilatının etkisi yavaş yavaş azalmış ve 1949 yılında verilen teftiş raporuna göre yörenin en nüfuzlu kişilerinin CHP tarafında olduğu, ancak parti teşkilatının bu ilçede pek kuvvetli olmadığı belirtilmiştir⁸⁰¹.

---

⁷⁹⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.100; BCA, (490.01.270.1079.2), s.10,78; BCA, (490.01.709.418.1), s.109; BCA, (490.01.709.417.1), s.73; BCA, (490.01.709.420.1), s.67; BCA, (490.01.1580.437.2), s.59.

⁷⁹⁶BCA, (490.01.708.414.1), s.100; BCA, (490.01.1580.437.2), s.59; BCA, (490.01.709.418.1), s.109; BCA, (490.01.709.417.1), s.74; BCA, (490.01.709.420.1), s.67.

⁷⁹⁷BCA, (490.01.708.414.1), s.101; BCA, (490.01.270.1079.2), s.78; BCA, (490.01.709.418.1), s.109; BCA, (490.01.709.417.1), s.74; BCA, (490.01.709.420.1), s.67.

⁷⁹⁸BCA, (490.01.710.424.1), s.138.

⁷⁹⁹BCA, (490.01.710.424.1), s.222.

⁸⁰⁰BCA, (490.01.710.425.1), s.101.

⁸⁰¹BCA, (490.01.710.425.1), s.55.

3.2.10.2. Halkevleri ve Halkodaları ve Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller

Halkevleri ve Halkodaları: Gürün Halkevi 1939 yılında açılmıştır⁸⁰². Teftiş raporlarına göre parti yönetim kurullarının ve hükümet amir ve memurlarının halkevine karşı olan alakaları her zaman iyi derecede olmuştur. Halkevi gelirleri idare-i hususiye, belediye ve İl yönetim kurulu tarafından sağlanmıştır. Yapılan yardımlar 1942 yılına kadar az çok yapılmaya devam etmiştir. 1942 yılındaki maddi yetersizliklerden dolayı Gürün Halkevine sadece İl yönetim kurulundan para gönderilmiştir⁸⁰³.

Bu dönemde aktif olan Halkevi şubeleri Spor, Sosyal Yardım ve Köycülük idi. Yörenin ihtiyacına uygun olan şubelerde görevli olan kişiler, 1939 yılında işlerinin ehli olmayan tahsilsiz kişilerdi. Ancak bu durum 1940 yılında düzeltilmiş ve halkevi şubelerinde görev alan kişiler işlerinin ehli olan doktor ve öğretmenlere verilmiştir. İşlerinin ehli olan bu kişiler halkevi çalışmalarında oldukça ahenkli çalışmışlar ve yöre halkı üzerinde iyi tesir bırakmıştır. Dolayısıyla halkevine olan rağbet artmıştır⁸⁰⁴.

Halkevinin hesap, demirbaş ve kütüphane defterleri her dönemde düzgün tutulmuştur. Ancak bina durumu ise yeterli değildir. Bundaki sebep tek bir binada parti, halkevi ve kütüphane ile birlikte oturulmasıdır. Müfettiş verdiği teftiş raporlarında binanın bazen ihtiyaca yeterli olduğunu bazen de yetersiz olduğunu belirtse de, ortak kullanılan salonun dar geldiğini her defasında vurgulamıştır⁸⁰⁵.

Parti Dışındaki Muhtelif Teşekküller: 1935 yılında parti yönetim kurullarının spora karşı pek ilgisi olmazken, neşriyata karşı az da olsa ilgisi olmuştur. Gürün'de bu dönemde parti tarafından açılan bir okuma odası mevcuttur. Partiye gelen gazeteler bu odaya verilse de herkes bunlardan istifade edememiştir⁸⁰⁶.

⁸⁰²BCA, (490.01.202.800.5), s.11.

⁸⁰³BCA, (490.01.708.414.1), s.101; BCA, (490.01.1003.872.2), s.12,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.110; BCA, (490.01.709.417.1), s.74.

⁸⁰⁴BCA, (490.01.708.414.1), s.101; BCA, (490.01.1003.872.2), s.12,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.110-111; BCA, (490.01.709.417.1), s.74.

⁸⁰⁵BCA, (490.01.708.414.1), s.101; BCA, (490.01.1003.872.2), s.12,52; BCA, (490.01.709.418.1), s.111; BCA, (490.01.709.417.1), s.74; 25 Şubat 1945 tarihinde ilçede üç halkodası açılmıştır. BCA, (490.01.187.745.2), s.54.

⁸⁰⁶BCA, (490.01.708.413.1), s.75,78.

1939-42 dönem aralığında parti yönetim kurullarının gençlik ve spor teşekkülleriyle alaka ve münasebetleri şu şekilde olmuştur; Bu dönemde parti yönetim kurullarının gençlik ve sporla olan ilgisi ilk başlarda manevi şekilde olurken zamanla bu ilgi de azalmıştır. 1939 yılında spora dair avcılık ve binicilik yapılırken, 1941 yılında asker, öğretmen ve veteriner öncülüğünde ara sıra yürüyüş ve talim yapılmıştır. Spor olarak bir okulun bahçesinde futbol oynanmıştır. Parti yönetim kurullarının spor ve gençliğe olan ilgisi her dönem azalmış ve 1942 yılında bu teşekküllere dair bir gelişme olmamıştır. Her ne kadar spora ve gençliğe olan ilgi az olsa da gençler, partiyi kurtarıcı gibi gördükleri için sevmişlerdir⁸⁰⁷.

Spor sahası ve ihtiyaçlarına bakıldığında, 1939 yılında belediye tarafından geçici bir spor sahası verilmiştir. Ancak daha sonra spor sahası yaptırılmamış ve 1942 de eski mezarlıktan kalan alanda spor yapılmıştır. Spor sahası yaptırılmadığı için ihtiyaçları da giderilememiştir⁸⁰⁸.

Gürün'de mahalli matbuat olmadığı için parti prensiplerinin yayılmasında bunlardan istifade edilememiştir. Ancak parti yönetim kurulları çeşitli maksatlarla kurulmuş olan hayırlı ve faydalı teşekküllere karşı her zaman sevgi ve alakalı davranmışlardır. Bu bakımdan kendilerine verilen hizmetleri de yapmışlardır. Yine bu dönemde partiye karşı sınıfçı, bölgeci, kötü fikir ve duygu besleyen zümreler veya fertler olmamıştır⁸⁰⁹.

---

⁸⁰⁷ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.101; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.111; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.75; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.68.

⁸⁰⁸ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.101; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.111; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.75; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.68.

⁸⁰⁹ *BCA*, (490.01.708.414.1), s.101; *BCA*, (490.01.709.418.1), s.111; *BCA*, (490.01.709.417.1), s.75; *BCA*, (490.01.709.420.1), s.68.

SONUÇ

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte Türkiye Devleti'nin yönetim şekli belirlenmiştir. Bu bakımdan ülkede, halkın egemenliğine dayanan Cumhuriyet anlayışının ana prensiplerinden biri olan demokrasinin sağlanması gerekiyordu. Bunun için 1925 yılında TCF, 1930 yılında SCF gibi fırkalar kurulmuş olsa da birtakım nedenlerden dolayı kurulan fırkaların siyasi hayattaki ömrü az olmuştur. Bu fırkaların ömrünün az olması Türkiye Devleti'nde demokrasi gereği çok partili hayata geçilmesine hazır olunmadığı görüntüsünü vermiştir. Ülkede çok partili hayata geçiş denemelerinin başarısız olunması üzerine iktidarda bulunan CHP, devletle bütünleşme yoluna gitmiştir.

1930 yılından sonra devletle bütünleşme yoluna giden CHP, ilk yıllarda çok partili hayata geçiş denemelerinin yanında, asayişsizlik ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle ülke genelindeki örgütlenmesinde bir takım sıkıntılar yaşamıştır.

CHP, ülke genelindeki örgütlenmesine paralel olarak aynı sıkıntıları Sivas'ta da yaşamış ve partinin Sivas'ta teşkilatlanması 1930'lu yıllarda hissedilmeye başlanmıştır. Ancak CHP'nin Sivas'taki durumu sürekli gelgitler halinde olmuştur. Çünkü parti işleri genel olarak başkanların çalışmalarına bağlı olarak ilerlemiştir.

Parti teşkilatının iyice hissedilir olduğu 1930'lu yıllardan 1950 yılına kadar CHP Sivas il genelindeki parti teşkilatlarının çalışmaları hakkında şu çıkarımlarda bulunulmuştur; Bu dönemde CHP Sivas İl ve İlçe parti yönetim kurullarına seçilen kişilerin halkın çoğu kesimi tarafından sevilen kimselerden oluşmasına dikkat edilmiştir. Parti yönetim kurullarına seçilenlerin çalışma durumlarına göre halk nazarındaki sevgi ve saygı derecelerinin azalıp arttığı görülmüştür. Bu durum gayet normal olmakla birlikte, şöyle bir problem vardır ki, parti yönetim kurullarında yer alanlar bazı dönemlerde parti nüfuzunu istismar ederek kendi çıkarları için kullanmışlardır. Örneğin 1935 yılında Kangal ilçesi parti yönetim kurulu başkanı Yusuf Kangal parti işlerini kendi çıkarı için kullanırken, 1939 yılında ise Koyulhisar parti yönetim kurulu başkanı Mustafa Yalçınmer kendi oğlunu ticaret odasında sekreter yapmak istemiştir. Diğer ilçelerde böyle bir duruma pek rastlanmasa da yönetim kurulu üyelerinin fazla iş aldıkları görülmüştür. Bölge müfettişleri her teftişinde il ve ilçelerde fazla iş alan kişileri uyarmış olsa da bazı

ilçelerde fazla iş alan kişilerin görevlerini zorlukla bıraktıkları saptanmıştır. Dolayısıyla bu durum parti işlerinde gereken hassasiyetin verilmesine engel teşkil etmiştir.

Yönetim kurullarının birbirlerine karşı olan sevgi ve sempati dereceleri genellikle iyi iken seçim zamanlarında bozulmaya meyilli olmuştur. Bu durum seçim zamanlarında herkesin parti yönetim kuruluna kendi adamlarının geçmesini istemesinden kaynaklanmıştır. Seçim zamanlarında bu gibi durumların olması gayet normal olarak karşılanmakla birlikte, önemli olan bu sürecin seçim bittikten sonra devam ediyor olmasıdır. Seçim zamanında oluşan kırgınlıkların seçim sonrasında devam ediyor olması parti çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bundan başka mahalli hükümet amir ve memurlarıyla parti teşkilatının iş ve fikir beraberliği bazı dönemlerde aksama olsa da Sivas ili genelinde iyi derecede ilerlemiştir. Neticede ilişkilerin düzelmesi için sorun çıkaran her kim veya kimlerse görevinden alınarak bu işin kesin şekilde çözümlendiği görülmüştür.

Sivas il genelinde parti prensiplerinin yayılması konusunda oldukça az çalışılmıştır. Parti prensiplerinin halka yayılması 1935 yılında bayramlarda söylevler yoluyla tercih edilmiş, bu durum il genelinde pek tesir yapmamıştır. Ancak daha sonraki yıllarda parti teşkilatlanmasının daha da gelişmiş olmasına rağmen, parti prensiplerinin yayılmasında Şarkışla ve Suşehri ilçeleri hariç Sivas merkez de dâhil bütün ilçeler oldukça gevşek davranmışlardır. Parti teşkilatında yer alanların üye kaydı işini pek önemsememesi, yöre halkının her zaman partiyi kurtarıcı gibi görmesinden kaynaklanmış olabilir. Bu bakımdan bazı ilçelerde partiye üye kayıtları çok az yapılmış, hatta bazı dönemlerde durmuştur. Bizi düşündüren nokta, belgelerde görüldüğü üzere halkın partiyi kurtarıcı gibi görmesine rağmen partiye kaydedilen üye sayısının az olmasıdır. Bundaki sebep parti teşkilatında çalışanların ülkede CHP'den başka alternatif olmadığını çok iyi bilmeleri ve parti prensiplerinin halka yeteri kadar anlatılamaması olabilir.

Kongre durumları ise hemen hemen her yerde aynı derecede seyir etmiş ve bazı aksaklıklar olsa da nizamnameye uygun olarak yapılmıştır. Örneğin Yıldızeli ilçesi diğer ilçelere göre kongre yapmakta sıkıntılar çekmiştir. Bu ilçe 1942 yılına kadar yapılan kongrelerini acemilikle yapmıştır. Kongrelerin acemilikle yapılmasındaki sebep yeteri kadar sıklıkla yapılmadığı için gereken tecrübenin

kazanılmamasıdır. İl genelindeki bütün kongrelerde söylenen dilekler serbestçe söylenirken, şikâyetlerde ise memura karşı yapıldığı için her yerde çekingen davranılmıştır. Bu durumun oluşmasındaki en önemli sebep halkın eğitim seviyesinin düşük olması yanında devlet memurlarından çekiniyor olmasıdır. Batı'da olduğu gibi yüzyıllar süren bir sorgulama ve aydınlanma süreci ve geleneği yaşamamış olan Türk insanının devlet memurları karşısında çekingen davranması anlaşılabilir bir şeydir. Bu dönemde özellikle taşradaki cehaletin yüksek olması nedeniyle yöre halkı devlet memurlarını şikâyet etmede her zaman çekingen davranmıştır.

İl genelindeki parti yönetim kurulu toplantıları ise bazı dönemlerde sıklıkla yapılırken bazı dönemlerde ise istenilen derecede olmamıştır. Bu dönemde parti yönetim kurullarında yer alanlar parti işleriyle pek ilgilenmedikleri için toplantılarını da nizami ölçüde yapmamışlardır. Hatta bazen doğal nedenlerin bu toplantıların yapılmasına mani olduğu görülmüştür. Özellikle 27 Aralık 1939 Erzincan merkezli depremden Sivas'ın Koyulhisar, Suşehri, Zara ve Hafik ilçeleri büyük ölçüde etkilenmiş ve bu ilçelerdeki tahribatlar yıkıcı olduğu için parti yönetim kurulunda yer alanlar ilçelerinin durumlarıyla ilgilenmekten parti işleriyle ilgilenememişlerdir. Bu bakımdan bu ilçelerin parti yönetim kurulları toplantılarını her hafta düzenli olarak yapmamıştır. Az da olsa belli sıklıklarla yapılan toplantılarda alınan kararlar deftere geçilip toplantıda bulunan üyelere imza edilmiştir.

Parti yönetim kurullarının Halkevi ve halkodalarına karşı olan alaka ve nezaretleri ise her zaman manevi şekilde olmuştur. Bu ilgi ilk başlarda gayet fazla iken sonraki her yıl yavaş yavaş azalmıştır. Bu bakımdan Halkevi ve Halkodası yönetim kurulunda yer alanlar bazı dönemlerde şevkle çalışırken bazı dönemlerde pek çalışmamışlardır. Halkevi ve Halkodası yönetim kurulu seçiminde ise işlerinin ehli olan öğretmen, doktor, müdürü vesaire kişilerin seçilmesine dikkat edildiği görülmüş olsa da bazı durumlarda eleman yetersiz olduğu için işlerinin ehli olmayan kişilere devredilmek durumunda kalınmıştır. İl genelinde bu kuruluşlarda çalışacak olan tahsilli birilerini bulmak oldukça zor olmuştur. Halkevi ve halkodalarına karşı olan rağbet de yine çalışmalarına göre şekil almıştır. Çalışma durumlarına göre yöre halkı üzerindeki tesiri azalan veya artan Halkevleri ve Halkodaları, CHP'nin prensiplerinin benimsenmesinde Giritlioğlu'nun dediğine göre adeta okul görevi yapmıştır denilebilir.

Parti prensiplerinin yayılması ve halka benimsetilmesi için parti teşkilatından gençlik ve spor teşekkülleriyle ilgilenilmesi istenilmiştir. Ancak her parti yönetim kuruluna geçenler ilk zamanlarında gençlik ve spor teşekkülleriyle ilgilenmiş olsalar da bu ilgi ve alaka sadece manevi yönde sürmüş, her geçen yıl giderek azalmıştır. Bundaki sebep parti teşkilatında yer alanların bu işleri pek yapmamaları yanında yöre halkının da gençlik ve spora olan ilgisinin az olmasıdır. Özellikle ilçelerde yapılan sporlar ya bir öğretmen ya bir jandarma çavuşu nezaretinde yapılmış, hatta bazen kaymakam öncülüğünde yapılarak kamçılanmak istenmiştir. Sivas ili genelinde gençlik ve spor teşekküllerinin partiye karşı ısındırılması ve parti prensiplerinin benimsetilmesi genellikle halkevi ve halkodaları kanalıyla sağlanmıştır.

Parti yönetim kurullarının parti işleri de dâhil olmak üzere ilgilendiği tek şey hayırlı ve faydalı teşekküllerle ilgilenmesi olmuştur. CHP Sivas İl yönetim kurulları her zaman bu teşekküllerle alakalı olmuş ve kendilerine verilen görevleri yapmışlardır.

Bu dönemde parti prensiplerinin yayılması ve halkın bilinçlendirilmesi için neşriyata da önem verilmiştir. Sivas, Kızılırmak ve devamı olan Ülke gibi yerel gazeteler çıkarılırken Dört Eylül (Orta Yayla) adında bir de dergi çıkarılmıştır. Bu dergi ve gazeteler Sivas il merkezinde halkın partiye karşı ısınmasında önemli rol oynarken, ilçelerde ise aynı durumu söylemek mümkün değildir.

Bütün bu çalışmalardan görüldüğü üzere CHP Sivas ili parti teşkilatı çalışmaları yeteri kadar olmadığı için halkın partiye olan ilgisi de her zaman istenilen düzeyde olmamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında etmesinde parti yönetim kurulunda yer alan kişilerin işlerine gereken önemi vermemesi, parti nüfuzunu kendi işleri için kullanmaları, bazen tahsilli kişilerin parti başkanı seçilmemesi, yerlerine geçecek kimselerin olmaması gibi sebepler yanında Sivas'ın merkeze uzak olmasından dolayı gerekli tedbirlerin hemen alınamamış olması yatmaktadır. Bu gibi nedenlerin yanında İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği zorluklarla birlikte maddi yetersizlikler olduğu için Sivas'taki parti teşkilatına Genel Merkez'den yapılan yardımlar kısıtlı olmuştur. Ayrıca deprem gibi doğal kaynaklı sorunlar olduğu için, birçok bina harap olurken, yıkılan binaların yapılması da maddi yetersizlikten dolayı uzun zaman almıştır. Bu gibi nedenlerden dolayı parti çalışmaları istenilen derecede olmamış ve halkın zaman zaman partiye karşı mesafeli olduğu görülmüştür. İşte

burada CHP'nin yan kuruluşları devreye girmiştir. CHP, bu dönemde Halkevleri ve Halkodaları, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay gibi kurumlarla da yakından ilgilenmiştir. Bu kurumlarla yakından ilgilenen parti halkın sorunlarıyla her zaman her koşulda alakadar olduğunu göstermiştir.

Parti teşkilatında çalışanların işlerini önemsememesi ya da kendi çıkarları için kullanması gibi nedenler yanında İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklar neticesinde dönemin maddi imkânsızlıkları oldukça artmış, CHP ülke genelinde olduğu gibi Sivas ilinde de sorunlara da çözüm bulmakta zorlanmıştır. Dönemin şartlarından iyice yıpranmış olan halk ihtiyaçlarına karşılık verebileceklerini umdukları alternatif partiyi destekleme yoluna giderek 1950 seçimlerinde muhalif parti olan DP'yi desteklemiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

BCA, (30.10.77.512.10).

BCA, (30.11.91.40.2).

BCA, (30.11.94.8.6).

BCA, (490.01.1.1.1).

BCA, (490.01.1.1.16).

BCA, (490.01.5.23.1).

BCA, (490.01.6.32.1).

BCA, (490.01.187.745.2).

BCA, (490.01.202.800.5).

BCA, (490.01.270.1079.2).

BCA, (490.01.277.1110.2).

BCA, (490.01.378.1597.1).

BCA, (490.01.708.413.1).

BCA, (490.01.708.414.1).

BCA, (490.01.709.417.1).

BCA, (490.01.709.418.1).

BCA; (490.01.709.420.1).

BCA, (490.01.710.423.1).

BCA, (490.01.710.424.1).

BCA, (490.01.710.425.1).

BCA, (490.01.728.494.1).

BCA, (490.01.730.503.1).

BCA, (490.01.1003.872.2).

BCA, (490.01.961.721.1).

BCA, (490.01.1580.437.2).

2. Gazeteler

Cumhuriyet.

Kızılırmak.

Sivas.

Takvim-i Vekayi.

Ülke.

Vakit.

Vatan.

3. Resmi Yayınlar

C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1932.

C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, T.B.M.M Matbaası, Ankara 1931.

C.H.F. Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

C.H.P. 1936 İl Kongreleri, (Basıldığı yer ve basımevi belirtilmemiştir.) 1937.

C.H.P. 1940 Kongre Dilekleri, C.H.P Genel Sekreterliği Neşriyatından, T.B.M.M. Kütüphanesi.

C.H.P. 1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları, Ankara 1946.

C.H.P. 25 Yıl, Ulus Basımevi, Ankara 1948.

C.H.P. Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, Ulus Basımevi, Ankara 1939.

C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, Program- Tüzük Komisyonu Raporu, (Basıldığı yer ve basımevi belirtilmemiştir.), 10.05.1946.

C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

C.H.P. Halkevleri ve Halkodalarının Yurd İçinde Dağılımları, Doğu Matbaası, Ankara 1945.

C.H.P. Halkodaları Talimatnamesi, Ankara 1939.

C.H.P. Nizamnamesi, Zerbamat Basımevi, Ankara 1943.

C.H.P Nizamnamesi, Ulus Basımevi, Ankara 1939.

C.H.P. On Beşinci Yıl Kitabı (Basıldığı yer, yıl ve basımevi belirtilmemiştir).

C.H.P. Program ve Tüzüğü, Partinin 7. Kurultayınca onanmıştır. 1947.

C.H.P. Teftiş Talimatnamesi, Ulus Basımevi, Ankara 1939.

C.H.P. Tüzüğü, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

- C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı*, 17 Kasım - 4 Aralık 1947.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1927.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, Ankara 1923.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, Ankara 1927.
- Cumhuriyet Halk Fırkası Teftiş Raporu*, Yenigün Matbaası, Ankara 1931.
- Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayının Fevkalâde Toplantısı*, Tüzük Komisyonu Layihası, (Basıldığı yer ve basımevi belirtilmemiştir.), 26.12.1938.
- Cumhuriyet Halk Partisi Halkevleri*, Ulusal Matbaa, Ankara 1940.
- T.B.M.M. Zabıt Cerideleri (1920-1945)*
- TBMM Albümü (1920-2010)*, İkinci Cilt: (1950-1980), Korza Yayıncılık, Ankara.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt:2, Ankara 1985.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Cilt:3, Ankara 1985.
- T.C. Resmî Gazete*, 18 Aralık 1933, Sayı:2581.
- T.C. Resmî Gazete*, 24.06.1937, Sayı:3699.
- Yirmi Yıl İçinde Cumhuriyet Halk Partisi* (Cumhuriyet Halk Partisi'nin 20. Yılı Münasebetiyle Yayınlanmıştır), Ulus Basımevi, Ankara 1943.

4.Basılı Kaynaklar

- 1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme*, Nisan, İzmir 2000.
- AĞAOĞLU Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1994.
- AKBULUT Dursun Ali, "İkinci Dönem TBMM ve Cumhuriyet'in İlanı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt:16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s. 332-337.
- AKBULUT Dursun Ali, *Saltanattan Ulusal Egemenliğe: Saltanat, Hilafet ve Milli Hakimiyet*, Temel Yayınları, İstanbul 2006.
- AKPINAR Kadir, *Sivas'ta Siyasi Hayat (1923-1950)*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014.

- AKŞİN Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cilt:1, Kültür Yayınları, İstanbul 2004.
- AKŞİN Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cilt:2, Kültür Yayınları, İstanbul 2004.
- ALPAN Ahmet Lütfi, *Türkiye’de Siyasi Katılım: Sivas Örneği*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2000.
- Anadolu’da ve Rumeli’de Gerçekleştirilen Ulusal ve Yerel Kongreler ve Kongre Kentleri Bibliyografyası*, Ulusal Kongreler, Cilt:1, Ankara 1993.
- ARMAOĞLU Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 2010.
- ARIBURNU Kemal, *Sivas Kongresi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.
- ARIKOĞLU Damar, *Hatıralarım*, İstanbul 1961.
- ATATÜRK Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara 2007.
- ATATÜRK Kemal, *Nutuk (1919-1920)*, Cilt:1, Onuncu Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- ATATÜRK Kemal, *Nutuk (1920-1927)*, Cilt:2, Dokuzuncu Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- ATATÜRK Kemal, *Nutuk*, Cilt:3, Onuncu Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri 2 (1906-1938)*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları:1, 5. Baskı, 2006.
- ATAY Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2011.
- AVŞAR Abdülhamit, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998.
- AYBARS Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1998.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Cilt:3, Remzi Kitabevi, 12. Basım, İstanbul 1995.
- BAL Serhat, “CHP Parti Müfettişlik Raporlarının Değerlendirilmesi: Balıkesir Örneği”, *Belgi Dergisi*, Sayı:6, (Yaz:2013/II), s.731-741.

- BALKAYA İhsan Sabri, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2006.
- BARUTÇU Faik Ahmet, *Siyasi Hatıralar*, Birinci Cilt, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001.
- BEŞİKÇİ İsmail, *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, Belge Yayınları, İstanbul 1990.
- BİLA Hikmet, *CHP (1919–1999)*, Doğan Kitabevi, İstanbul 1999.
- CEBESOY Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul 1953.
- CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923–1924)*, Yayına Hazırlayanlar: Yücel Demirel-Osman Zeki Konur, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.
- ÇAPA Mesut, “Kızılay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:25, Ankara 2002, s.544-546.
- ÇEVİK Zeki, *Milli Mücadele’de “Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na” Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.
- ÇOKER Fahri, *Türk Parlamento Tarihi (1919-1923)*, Cilt:1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- DEMİREL Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1995.
- DEMİREL Ahmet, *Tek Parti’nin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 11. Baskı, Ankara 1993.
- DOĞAN Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yayınları, 25. Baskı, Ankara 2014.
- DUMAN Selçuk, *Modern Türkiye’nin İnşasında Halkevleri ve Sivas Halkevi Örneği (1933-1951)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2008.
- DURŞUN Tuncay, *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 1*, 3.Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.
- GİRİTLİOĞLU Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, 1. Cilt, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

- GOLOĞLU Mahmut, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- GÖKAY Bülent, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev.: Sermet Yalçın, İstanbul 1998.
- GÖKBİLGİN M. Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- GÜL Osman Kubilay, “27 Aralık 1939 Erzincan Depremi’nin Sivas ve İlçelerine Etkileri”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol:3, No.2 (2011), s.135-145.
- GÜLCAN Yılmaz, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923–1946)*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2001.
- GÜNEŞ AYATA Ayşe, *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- GÜNEŞ İhsan, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, Eskişehir 1997.
- GÜRÜN Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010.
- İĞDEMİR Uluğ, “Halkevleri ve Halkodaları” *Yılların İçinden*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2.Baskı, Ankara 1991, s.283-291.
- İĞDEMİR Uluğ, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.Baskı, Ankara 1999.
- İNAN A. Afet, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- İNAN Arı, *Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir- İzmit Konuşmaları*, TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1996.
- İNÖNÜ İsmet, *Hatıralar*, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Selek, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.
- İSMAIL ŞÜKRÜ, *Hilâfet-i İslâmiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1993.
- KABASAKAL Mehmet, *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 1991.
- KARABEKİR Kazım, *İktisat Esaslarımız*, Emre Yayınları, İstanbul 2001.
- KARABEKİR Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Cilt:1, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- KARABEKİR Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Cilt:2, Emre Yayınları, İstanbul 1995.

- KARABEKİR Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Cilt:3, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- KARABEKİR Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Cilt:4, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- KARACA Taha Niyazi, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.
- KARAL AKGÜN Seçil, “Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılmayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 39 (Nisan), 2012, s.111-136.
- KILAVUZ Nuran, “Kahramanlıktan Vatan Hainliğine, Çerkez Ethem, Kuvve-i Seyyare’nin Teşkili ve Tasfiyesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:21, Sayı:1, Elazığ 2011, s.273-288.
- KILIÇ Mehmet, *Amasya Tamimi ve Protokolü*, Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.
- KOCABAŞ Süleyman, *Menderes Dönemi Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs 1960 Darbesine Giden Yol (1950-1960)*, 1. Baskı, İstanbul 2011.
- KOÇAK Cemil, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2009.
- KOÇAK Cemil, “Siyasal Tarih 1923-1950”, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, *Çağdaş Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)*, Cem Yayınevi, 6. Basım, İstanbul 2000. s.127-224.
- KOÇAK Cemil, “Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Parti Müfettişliği” *Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan*, İstanbul Bürosu Yayını, İstanbul 1992, s.459-494.
- KOÇAK Cemil, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- KOÇAK Cemil, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- KOÇAK Cemil, *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2003.
- KURTCEPHE İsrail ve BEDEN Aydın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Dinamik Akademi, 1. Baskı, Ankara 2011.
- KUZU Ali, *Atatürk ve CHP’nin Saklı Tarihi*, Parola Yayınları, İstanbul 2014.
- Milli Egemenlik Belgeleri*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, Derleyen: Sefer Yazıcı, TBMM Basımevi, Ağustos 2015.

- MUTLU Sevda, “Tek Parti Döneminde Parti-Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: Dilek Sistemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:86, Temmuz 2013, s.53-102.
- OKYAR Fethi, *Üç Devir’de Bir Adam*, Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.
- ORBAY Rauf, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2005.
- ÖNER Kenan, *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi*, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1948.
- ÖZ Esat, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- ÖZALP Kazım, *Milli Mücadele (1919-1922)*, Cilt:1, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- ÖZCAN Salim, “Amasya Genelgesi’nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, s.69-82.
- ÖZER Sevilay, “Ali Galip Olayı”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Kasım 2017. s.1-12.
- PERİNÇEK Doğu, *Atatürk’ün CHP Program ve Tüzükleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- SARIKAYA Makbule, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:34, Erzurum 2007, s.321-338.
- SARIKOYUNCU Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları 2*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2007.
- SELEK Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, Örgün Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul 1981.
- SELEK Sabahattin, *Milli Mücadelede Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Cilt:1, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1970.
- Sivas 2002 İl Yıllığı*, (Başbakanlık Tanıtım Fonu Başkanlığı Kararıyla Sivas Valiliği İl Özel İdaresince Hazırlanıp Bastırılmıştır). Devran Matbaası 2002.
- SOYSAL İsmail, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1923-1945)*, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.Baskı, Ankara 2000.
- SÖNMEZ Şinasi, “Köy Eğitimcileri ve Kadro Sorunları”, *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (2013), s.50-61.

- SÜRMELİ Serpil, *Milli Mücadele’de Tekalif-i Milliye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998.
- ŞAHİN Enis ve TUNÇ Bilal, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Yıl:2015, s.31-69.
- ŞAŞMAZ Musa, *Türkiye’nin İdari Taksimatı (1920-2013)*, Cilt:13, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- ŞEYHANLIOĞLU Hüseyin, “12 Temmuz Beyannamesi’nin Siyasal Etkileri ve Önemi”, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16, Isparta 2012, s.77-100.
- TANSEL Selahattin, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, Cilt:3, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- TAŞDEMİR Serap, “Sivas Halkevi Dergisi: Ortayayla (4 Eylül)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:18, Sayı:53, Temmuz 2002, s.405-421.
- TAŞDEMİR Serap, *Tek parti Döneminde Sivas’ta Siyasal Hayat (1923-1946)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014.
- TEKELİ İlhan ve İLKİN Selim, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi:1, İstanbul 2009.
- TOPARLI Recep, *Sivas Kongresi’nin Tutanakları*, Sivas 2010.
- TUNÇAY Mete, “CHF’nin 1927 Kurultayının Öncesinde Toplanan İl Kongreleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (Atatürk Özel Sayısı), 1981, s.281-333.
- TUNÇAY Mete, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923–1950)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.2019-2024.
- TUNÇAY Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2005.
- TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, Cilt:2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2016.
- TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul 1952.
- TURAL Mehmet Akif, “Kuvâ-yi Milliye Hareketi ve Milli Mukavemet Fikrinin Doğuşu”, *Sivas Kongresi I. Uluslar Arası Sempozyumu (2-4 Eylül 2002)*, Siskav Yayınları, Sivas 2002, s.173-183.

- TURAN Murat, *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923–1950)*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2011.
- TÜRKGELDİ Ali Fuat, *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara 1987.
- TÜRKOĞLU Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5.Baskı, İstanbul 2013.
- UNAT Faik Reşit, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşuna Ait Vesikalar”, *Tarih Vesikaları*, , Cilt: I, Sayı:1, Haziran 1941, s.1-9.
- UNAT Faik Resit, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşuna Ait Vesikalar”, *Tarih Vesikaları*, Cilt: III, Sayı:15, Mayıs 1949, s.161-170.
- UNAT Faik Reşit, “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Devresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun Kuruluşuna ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar”, *Tarih Vesikaları*, C.III, S.13, Ağustos 1944, s.1-15.
- URAN Hilmi, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908–1950)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İkinci Basım, İstanbul 2017.
- UYAR Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1998.
- UYAR Hakkı, *Türkiye'de Tek Parti Dönemi'nde İktidar ve Muhalefet (1923-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 1998.
- UZUN Hakan, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIII/26 (2013-Bahar/Spring), s.139-161.
- YALÇIN Durmuş, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, Atatürk Araştırma Merkezi, 10. Baskı, Ankara 2011.
- YALÇIN Osman, “Kuruluşundan Günümüze Türk Hava Kurumu”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:6, Sayı:11, Kış:2012, s.267-291.
- YASAK İbrahim, “Cumhuriyet Döneminde Sivas'ta Yayımlanan Gazeteler”, *Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 27-30 Ekim 2008*, Cilt:2, Sivas 2009, s.515-539.
- YASAK İbrahim, *Sivas İli*, Seyran Yayınları, Sivas 1988.
- YEŞİL Ahmet, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat, Ankara 2002.

YEŞİL Ahmet, *Türkiye 'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

YETKİN Çetin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1997.

YULARKIRAN Cevdet R., *Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Hatıraları*, 3.Baskı, Sivas 2009.

YUSUFOĞLU Kahraman, *Hatıralar Işığında Atatürk ve Cumhuriyet Halk Fırkası*, Alioğlu Matbaacılık Basımevi, İstanbul 2011.

ZEYREK Şerafettin, *Türkiye 'de Halkevleri ve Halkodaları*, Anı Yayıncılık, Ankara 2006.

ZÜRCHER Erik Jan, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

EKLER

Ek 1. Parti Müfettişlerinin Teftiş Raporlarında Uyacakları Hususlar

BCA, (490.01.5.22.10), s.1.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

128937
23 Mart 1940

4
172i

C.H.P. Bölge Müfettişliklerinin

C.H.P. Teftiş talimatnamesinin ; her Parti Müfettişinin (Bölgesindeki Parti teşkilâtını, kazalara kadar , senede iki kere teftiştten geçireceği) hakkındaki "3" üncü maddesiyle, (Bölgeleri dahilindeki Vilâyetleri, mevsime, yolların haline ve nakil vasıtalarının vaziyetine göre, sıraya koyarak hangi Vilâyetleri hangi aylarda teftiş edeceğini plânlayıp Genel Sekreterliğe bildireceği ve teftişini bitirdiği Vilâyetin raporunu diğer Vilâyetlerin teftişini beklemeden Genel Sekreterliğe yollayacağı) hakkındaki "4" üncü maddesini ; bazı müfettiş arkadaşlarım , (Her Vilâyeti iki kere teftiş edecekler fakat, her teftiş için bir rapor değil, her Vilâyetin iki teftişinin neticesini bir tek raporla bildirecekler) tarzında anladıklarım öğrendim. Ve bu iki maddeden , kastedilen mânâyı tavzihe lüzum gördüm :

Talimatname mucibince her Müfettişin bölgesindeki Vilâyetleri sıraya koyarak senede iki defa teftiştten geçirmesi şarttır . Ve her teftiş neticesini talimatnamedeki teftiş plânına uygun bir raporla Genel Sekreterliğe bildirmesi lâzımdır .

Bundan beklediğimiz faide şudur :

Her Müfettiş, bölgesindeki her Vilâyeti bir kaç ay fasıla ile senede iki defa devir ve teftiş edebilsin . Bu iki devrü teftiş arasında geçen müddet zarfında , her Vilâyetteki Parti ve Halkevi mensubu arkadaşlarımızla fasılalı ve devamlı temaslar yaparak onlardaki çalışma farklarını daha iyi sezebilmek imkânını bulsun ve bu suretle bölgesindeki Parti ve Halkevi faaliyetlerinin daha randumanlı bir hız almasını temin etmiş olsun .

Bu vesile ile sevgi ve saygılar sunar ; gözlerinizden şperim.

C.H.P. Genel Sekreteri
Erzurum Mebusu

Dr. A. F. Tuzer

490	01			5	22	10
-----	----	--	--	---	----	----

Ek:2. Teftiş B6lgelerinin 25'e Ayrılması, B6lgelere Dâhil Olan İller ve Seçilen Müfettişlerin İsimleri (1 Eylül 1940).

BCA, (490.01.5.23.1), s.2.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ
BÖLGE ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P. Teftiş B6lgeleri
ve
Müfettişleri
1940

Sıra No.	B6lge Merkezi	B6lgeye dahil olan Vilâyetler	B6lge Müfettişinin Adı
1	Kırklareli	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	Rağıp Akça Kocaeli
2	Kocaeli	Kocaeli , Bolu	Rahmi Apak Tekirdağ
3	Bilecik	Bursa , Bilecik	Zühtü Durukan Samsun
4	Balıkesir	Çanakkale , Balıkesir	Dr.M.Bengisu İzmir
5	İzmir	İzmir	Galip B.Göker İstanbul
6	Kütahya	Kütahya , Manisa	Dr.H.V.Somyürek Giresun
7	Afyon	Eskişehir , Afyon	Sadettin Uraz İstanbul
8	Aydın	Muğla , Aydın	Dr.Rıza Levent Haddin
9	Denizli	Burdur , Denizli	Ziya Arkant Yozgat
10	Isparta	Antalya , Isparta	Cemal Şahinbaş Edirne
11	Konya	Konya	Şevket Ödül Kırklareli
12	Kastamonu	Zonguldak , Kastamonu	Şerefettin Karacan Kars
13	Niğde	Kayseri , Niğde	Agâh Sırrı Levent Aydın
14	Kırşehir	Yozgat , Kırşehir	Hilmi Çoruk Kastamonu
15	Ankara	Ankara , Çankırı	Esat Uras Amasya
16	Sinop	Samsun , Sinop	Hilmet Işık Sivas
17	İçel	Seyhan , İçel	H.Reşit Tanrıut Maraş
18	Amasya	Amasya , Çorum	Salih Altuğ Erzurum
19	Sivas	Sivas , Tokat	Zihni Orhon Kars
20	G.Antep	Gaziantep , Hatay	F.Tiritoğlu Balıkesir
21	Maraş	Malatya , Maraş	Mitat Aydın Trabzon
22	Giresun	Trabzon , Giresun , Ordu	A.Hilmi Kalaç Kayseri
23	Çoruh	Çoruh , Rize	Cemal Karamuğla Muğla
24	Erzurum	Erzurum , Kars	Dr.Vehbi Demir Ordu
25	Erzincan	Erzincan , Gümüşane	Muzaffer Alpınar Balıkesir

490 01 5 23 1

Ek 3. Teftiş B6lgelerinin 27'ye Ayrılması, B6lgelere Dâhil Olan İller ve Seçilen Mufettişlerin İsimleri (16 Eylül 1946).

BCA, (490.01.6.32.1), s.7.

C.H.P.Teftiş B6lgeleri ve Mufettişleri				
Sıra No.	B6lge Adı	B6lge İçindeki İller	Mufettişin Adı	Seçim Yeri
1	Ankara	Ankara,Çankırı	Dr.Kemal Satır	Seyhan
2	Antalya	Antalya ,Burdur	Feyzullah Uslu	Manisa
3	Aydın	Aydın,Muşla	Dr.Hüseyin Hulki Cura	İzmir
4	Balıkesir	Balıkesir,Kütahya	Recal Güreli	Tokat
5	Bursa	Bursa,Bilecik	Dr.A.Hamid Selgil	----
6	Denizli	Denizli,Isparta	Kazım Aydar	Isparta
7	Diyarbakır	Diyarbakır,Mardin,Urfa	H.Raşit Öymen	----
8	Edirne	Kırklareli,Edirne,Çanakkale	şevket Ödül	Kırklareli
9	Elazığ	Elazığ,Tunceli,Bingöl	Sadık Tahsin Arsal	Bursa
10	Erzurum	Erzurum,Gümüşane,Erzincan	Muzaffer Akpınar	Balıkesir
11	Eskişehir	Eskişehir,Kayseri	Celal Arat	Yozgat
12	Giresun	Giresun,Ordu	şevket Erdoğan	Gümüşane
13	Hatay	Hatay,Gaziantep	Turhan Cemal Beriker	----
14	İstanbul	İstanbul,Kocirdeğ	Dr.F.şerafettin Bürge	Kocaeli
15	İzmir	İzmir,Manisa	Dr.Kamuran Örs	İzmir
16	Kars	Kars,Ağrı	Zihni Orhon	Erzurum
17	Kastamonu	Kastamonu,Zonguldak,Sinop	A.Kemal Yiğitöğlu	Amasya
18	Kocaeli	Kocaeli,Bolu	Mitat Aydın	Aydın
19	Konya	Konya,Niğde	Kemal Çelik	Seyhan
20	Malatya	Malatya,Kararş	Cemal Karamuğla	----
21	Muş	Muş,Bitlis,Siirt	İhsan Nuri Olgun	Yozgat
22	Van	Van,Hakkâri		
23	Samsun	Samsun,Amasya	Dr.Cemal Kazancıoğlu	Çoruh
24	Seyhan	Seyhan,İçel	Abidin Ege	Denizli
25	Sivas	Sivas,Kayseri,Tokat	Hikmet Işık	Sivas
26	Trabzon	Trabzon,Rize,Çoruh	Kazım Okay	Giresun
27	Yozgat	Yozgat,Çorum,Kırşehir	Ziya Arkant	Yozgat

GEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GÜVENLİLİK BÖLÜMÜ

490 01 6 32 1

(1)

16.9.1946

Ek 4. Bölge Müfettişi Seçilenlere Gönderilen Talimatname (24 Ağustos 1940).

BCA, (490.01.5.23.2), s.1-2.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

1851

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

129184
24 Ağustos 1940

BAĞLISI
12

- 1.- Genel Başkanlık Divanınca Bölgesi Parti Müfettişliğine seçildiniz .
- 2.- Bölgeye dahil Vılayetlerin adları ilikişik 1850 sayılı tamime ek cetvelde gösterilmiştir .
- 3.-Bu Vılayetlere ait ve evvelce Bölge Müfettişleri tarafından Genel Sekreterliğe verilen raporların birer örneği ayrıca gönderilecektir .
- 4.- Parti programımızla, Parti nizamnamesi , Parti teftiş ve yoklama talimatnameleriyle Parti muhasebe talimatnamesi ve Halkevleri , Halkodalari talimatnamelerinden birer nüshası bağılıdır .
- 5.- Teftiş vazafinden tahsis edilen 150 lira aylığınız ile , Bölgeniz dahilindeki seyahatlerinizde harcirah kanununa tevfikane tahakkuk edecek harcirah ve yevmiyeleriniz aşağıda yazılı usule göre Parti Merkezince tediye olunacaktır .
- a) Aylıklar , ay başında peşin olarak verileceğinden zamanında ödenebilmesi için , aylığın nereye gönderileceği ay başından bir hafta evvel Parti Genel Sekreterliğine bildirilecektir .
- b) Harcirah karşılığı olarak lüzumu kadar avans verilecek ve her ay sonunda gönderilecek olan nümunesi bağılı harcirah beyannameleri ve posta ve tel masraflarına ait makbuzlar ile mahsup olunacaktır .
- 6.- Müfettişlerin Bölgeleri Merkezinde oturdukları müddetçe kendilerine yevmiye verilmeyeceği gibi, Genel Sekreterliğin müsaadesiyle evkafi Ankaraya geliş ve gidişlerle her hangi bir vazife için yapılacak gezilerden maada seyahatler için keza harcirah verilmeyecektir .

490 01 5 23 2

Ek:4. Devamı

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
- 2 -

7.-Aziz yurd ve milletimizin saadetine matuf Parti mesaimizin çok mühim ve verimli sahası olan bu yeni vazifenizde size devamlı muvaffakiyetler diler , gözlerinizden öperim.

C.H.P. Genel Sekreteri
Erzurum Mebusu

Dr. A. F. Tuzer

490	51			5	23	2
-----	----	--	--	---	----	---

Ek 5. 1940 Yılı Sivas İl ve İlçeleri Parti Yönetim Kurullarına Seçilenler
BCA, (490.01.277.1110.2), s.41.

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kazalar	İdare Heyeti	Adı ve Sınıfı	Kazalar	İdare Heyeti	Adı ve Sınıfı
Merkez	Reis	Şevket Çubukçu	Koyunlu	Reis	Asım Özyılmaz
	Muhasib	Emin Yılmaz		Muhasib	Muhittin Aksu
	Kâtib	Kemal Teksoy		Kâtib	" "
	Aza	Hakkı Aydemir		Aza	Ömer Yıldırım
	"	Naci Bozkurt		"	Tahsin Güneli
	"	Rahmi Günay		"	" Koçyiğit
	"	Recep Güneş		"	"
Divriği	Reis	Yusuf Karabırlık	Suğehirli	Reis	"
	Muhasib	Derviş Uras		Muhasib	"
	Kâtib	" "		Kâtib	"
	Aza	Cemal Uçüncü		Aza	"
	"	Rıza Divrik		"	"
	"	Şinasi Dural		"	"
Görcü	Reis	Ferit Ate	Şarısızlı	Reis	Hakkı Köse
	Muhasib	Raşit Köse		Muhasib	Recep Kuş
	Kâtib	Bahri Coşkun		Kâtib	Vayisi Güleş
	Aza	Asım Uzun		Aza	Durmuş Kızılyazı
	"	Baki Engin		"	İbrahim Karabulut
	"	Fuat Orhan		"	Niyazi Kılıçkaya
	"	Talât Mogulkoç		"	Şensi Temurkaynak
İnebolu	Reis	Hasan Çaldıran	Yıldızeli	Reis	Nazmi Yavaş
	Muhasib	Vahap İner		Muhasib	İbrahim Eldenir
	Kâtib	" "		Kâtib	Muzaffer Büke
	Aza	Hasan Çaldıran		Aza	Necip Kapu
	"	Mehmet Gürses		"	Nuri Kara
	"	Mustafa Tiryaki		"	"
Kangal	Reis	Alibab Dargın	Zara	Reis	Memduh Zuhur
	Muhasib	Mahmut Koraltan		Muhasib	Faik Sinbuloğlu
	Kâtib	" "		Kâtib	Turan Yazıcı
	Aza	Bekir Kangal		Aza	A.Rıza Albayrak
	"	Mustafa Yıldırım		"	Faik Özturan
	"	Osman Güngör		"	Kemal Önder
	"	"		"	Mahir Türkistan

4)

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Nedim YILMAZ
Uyruğu : T.C
Doğum Tarihi ve Yeri: 28.06.1990 TOKAT
e-posta : ndmylmz10@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2015
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2019

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS (.....) ÜDS (....) TOEFL (...) EILTS (....)